

ADY ENDRE

JÓSLÁSOK MAGYARORSZÁGRÓL

ÉGHAJLAT KÖNYVKIADÓ

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000828924

© FÉJA GÉZA örököse, BÍRÓ ZOLTÁN
Éghajlat Könyvkiadó

A címlapkép SZÉKELY ALADÁR felvétele

© Székely Aladár örököse

Szerkesztette és bevezetéssel ellátta

FÉJA GÉZA

Felelős szerkesztő

LENGYEL KLÁRA

Szerkesztőségi munkatárs

SÜMEGH ANITA

A kötetet tervezte

MÓRO CZ IMRE

ISBN 978-963-9862-24-1

Kiadja az Éghajlat Könyvkiadó Kft.

www.eghajlat.hu

2010

Felelős kiadó

KOVÁCS LAJOS PÉTER

Nyomás és kötészet

Dürer Nyomda Kft., Gyula

X 119833

X 119833

A D Y E N D R E

JÓSLÁSOK MAGYAR- ORSZÁGRÓL

TANULMÁNYOK ÉS JEGYZETEK
A MAGYAR SORSKÉRDÉSEKRŐL

SZERKESZTETTE ÉS BEVEZETÉSELLEL

FÉJA GÉZA

„Hadd hallják végre olyan magyar szava,
Ki sohse félt, de most már nem is félhet,
De kihez bús Hunnia szíkjairól
Sírjáig eljut, lázítva, bárhova,
Gőgös grófi szó s piszkos szolgálóéneke.

Veszne azért kell tán, mert magyar vagyok
S terhére e föld száz Pontiusának
S baldoklóan mégis elküldöm magam
Boldogabb testvéreimnek síromon:
Egy új, jobb márciusi ifjúságnak.”

Ady: „A tűz márciusa.”
(A menekülő Élet).

Az eltévedt magyarság

A 20. század elején költészetében Ady Endre alkotta meg nagy látomásos képeit a magyarság sorsáról, az utat vesztett magyarságról. *Az eltévedt lovas* „vak ügetését” hallja, amint a „kísértetes Ősz” ködében csattognak a paták, s a lovas előtt se út, se cél, se fény, csak köröskörül az átláthatatlan köd és elmúlt idők lidércei. Ez a kép, ez a látomás az eltévedt magyarság gyötrő látványa Ady életének, minden harcának, keserűségének, kételyének és soha fel nem adott életakarásának az eredete. Legtisztábban és a legnagyobb erővel szenvedti végig ezt a folyton érlelődő, újabb és újabb költői képekkel terebélyesedő látomást, de a fajtájáért, az eltévedt, a „szétszóródás előtt” álló magyarságért aggódó, küzdő és töprengő Adyt látjuk megnyilvánulni gazdag prózájában, publicisztikai írásaiban is. Hatalmas irodalmi anyag ez a próza, és az utókor hálás lehet Féja Gézának, az írónak és irodalomtörténésznek, hogy ebből a hatalmas, nehezen áttekinthető anyagból, a 20. század második felében átnyújtott egy nagyszerű válogatást a gondolkodó Adyból a gondolkodó magyaroknak. Régen volt már az is, amikor ez a válogatás *Jóslások Magyarországról* címmel megjelent. Régen volt, és már-már szépen elfelejtődött. Holott Ady töprengései és Féja e ciklusokba, fejezetekbe szerkesztett töprengésekhez, gondolati küzdelmekhez fűzött bevezető jegyzetei lehetnek volna új és új gondolatoknak serkentői, az Ady-féle gondolatoknak feltámasztói az azóta eltelt évtizedekben bármikor, s hisszük: lehetnek ma is. Az *Éghajlat Kiadó* vállalkozását tekinthetjük kései – de talán nem egészen elkészt – tisztelgésnek Ady és Féja előtt. Ám tekinthetjük és tekintsük ennél többnek is. Mai magyaroknak szóló készítésnek a gondolkodásra és a bátor, őszinte beszédre.

Aki ezt a könyvet kézbe veszi, jól teszi, ha Ady összes verseit is keze ügyében tartja, hogy együtt lássa a gondolkodó és képalkotó Adyt, s hogy könnyebben értse, hogy könnyebben megközelíthesse a teljes Adyt. Jól tenné azt is az olvasó, ha újfent rápillantana közben a magyarság történetére, legalább a kiegyezéstől az első világháborúig, majd onnan és a trianoni országdarabolástól máig. Tisztábban látná akkor a zseni, a „vátesz”-költő kínzó gyötrelmeinek miértjeit, de a magunk mai helyzetét és annak történelmi okait is. Mert Ady, mint mindannyian, egy adott történelmi korszakban élt,

az akkori Magyarországot látta, az akkori magyarok sorsát élte, de azok a látó szemek a történelembe mélyültek, a magyar történelemben helyezték el a századforduló és a 20. század elejének közállapotait. A jóslások ezért nem mámoros-misztikus látomások voltak, hanem egy gondolkodó ember, egy zseniális gondolkodó kíméletlenül őszinte, történetfilozófiával, történelmi látásmóddal alapozott, logikus következtetései. A gondolat „az ember büszke legénye” – vallotta Ady, és a gondolkodó ember természetéhez nála különös súllyal hozzá tartozott a hit is, a kételkedés is, amit élete során mindig újra megküzdött magában. Adyt érteni annyit jelent, hogy megértjük az ambivalenciákat az emberi létezés alapkérdéseiben és a lehetséges válaszokban, az érzelmek, az indulatok és a ráció, a valóság és a mitológia, a logikus gondolkodás és a ráézés, a megsejtés együttes jelentőségét az alkotó életek kibontakozásában.

Aki ezt a könyvet lapozgatja, és ha ezt figyelmesen teszi, észreveszi bizonyára, hogy ezekben az írásokban egy-egy gondolatszikra lobbantott fel egy kerek és logikus gondolati egységet; és e szikrát gyakran egészen mindennapi jelenségek vagy apró történetecskék, vagy pillanatnyi hatások, benyomások hívják elő. Amint Ady költészetére, prózájára is jellemző a naplószerűség, vagyis az, hogy a benne támadó érzések, gondolatok, sejtelmek szinte napról napra kapnak hangot, s az írások jelzik így mintegy naplószerűen a belső gondolati események sorát és változásait. A prózában sem az a fontos nála, hogy mi történik tényszerűen Adyval ekkor vagy akkor Pesten, Váradon vagy Párizsban, hanem az, hogy milyen gondolatokat, látomásokat hívnak elő belülről a külső hatások, vagy hogy mennyiben szolgálnak jó ürügyként a már készülődő mondandó megformálásához. Gondosan válogat Féja Géza az írások között, és gondosan szerkeszti meg a ciklusokat, egy-egy tágasabb téma köré szervezve azokat. Tehát elsősorban nem az írások születésének időrendjében szerkeszt, mégis érezhetően törekszik rá, hogy láthatóvá tegye az olvasó számára Ady gondolkodásának és ítéletalkotásának a történetét, annak függvényében, amint személyes tapasztalatai gyülekeznek, halmozódnak egymásra, és készítenek olykor az író korábbi meggyőződése bizonyos fokú korrekciójára. Megállhat az olvasó Ady egyik-másik megállapításánál vagy ítékezésénél, és elgondolkozhat, hogy vajon igaza volt-e. Meg is lepődhet olykor egy évszázad távolából némely téve-

désein vagy naivitásán. Mert nem biztos például, hogy igaza van Kossuth megítélésében, amikor egy pillanatban a költő Petőfiével veti össze a politikus Kossuth magatartását. Egészen biztos, hogy nem volt igaza Jászi Oszkár vagy a Galilei Kör megítélésében, naivítás lehetett részéről az ő „haladó” mozgalmuk iránti odaadása. Az is bizonyos többek között, hogy igazságtalanul szélsőséges volt Tisza István megítélésében. Hosszú időn át volt illúzió és naivítás forradalomváró hitében is. Ám azon túl, hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül e tévedésekkel kapcsolatban sem Ady korát, az eszmék tolongását, a 19. századból a 20.-ba lépő emberiség számos egyetemesnek tekinthető illúzióját, arra kell figyelnünk elsősorban, hogy miben volt Adynak történelmi léptékben igaza. Mit jósolt meg a magyarság sorsában tévedhetetlenül, az idő által igazolva, s mit látott kortársainál mélyebben és tisztábban a magyar életből. Ady zsenialitása ugyanis nem egyik vagy másik politikai állásfoglalásában nyilvánult meg, hanem a magyar élet mélyreható megítélésében és a magyarság sorsának előre látásában, bekövetkező tragédiájának előérzetében. Igaza volt-e Adynak abban, hogy Magyarország odaláncoltsága a még nagy, de már rozzant, recsegő Habsburg-szekerhez a magyarság közeli tragédiájához vezet? Hogy milyen szomorúan igaza volt, azt a világháborúba való belesodródásunk, az értelmetlen magyar vérvesztés és végül Trianon igazolta, ezt látta előre már a háború első évében, ezt jósolta meg 1914-ben *A szétszóródás előtt* című költeményében. Igaza volt-e, hogy a kiegyezéssel Magyarországon nem a magyar jövő készül, miközben jön a tőke, mozdul a gazdaság, és egy szűk társadalmi réteg jórészt idegenekből áll össze polgársággá, míg a magyar paraszt – akkor a magyar népesség döntő többsége – egyre mélyebb nyomorba süllyed, fogyunk, és tömeges a kivándorlás Amerikába, a köznemesség dzsentrisedik, romlik és pusztul, az arisztokrácia zöme pedig sem vérben, sem lelkületben nem magyar? Ezeket az igazságait aligha lehet megkérdőjelezni, amint az általa jósolt következményeket sem.

Ady hitei az évek előre haladtával egyre fogynak. Csalódnia kell tisztító, megváltó forradalmi várakozásaiban, forradalom helyett jön a háború. Csalódik barátaiban, akik nem értik, vagy nem akarják érteni, és csalódik abban a reményében is, hogy a hazai zsidóság mozgékonyasága lendíthetne valamit az egyre inkább Ázsiába süllyedő társadalmunkon. Amint az írásaiból

kitűnik, Párizs fénye is igencsak megfakul a szemében, végül látnia kell, hogy a román politika, barátjával, Octavian Gogával együtt, miként lesz nyíltan a magyarság ellenségévé. Ady Erdélyt félti leginkább. Olyannyira félti, hogy szüksége van önmaga biztatására. Az erdélyi „kultúrás” városokat sorolja, s így erősíti a lelkét: „Belepusztul az oláh, ha ilyen kultúrás helyeken el tudna helyezkedni. Szerencsére nem tud, mert Erdélyt akarjuk, tartjuk s meg is fogjuk őrizni. Az oláh mumus nem mumus s eszembe jut egy román fiskális, aki azt mondta: Isten ments, hogy Budapest helyett Bukarestbe kelljen mennem főtárgyalásra.”

Ha valaki azt kérdezné, hogy miért érezhette Féja Géza szükségét annak, hogy a századelő Adyban vajúdó és érlelődő magyar sorskérdéseit e prózai válogatásban közreadja a 20. század harmincas éveiben, arra elsősorban éppen Féja Géza e könyvben szereplő rövid írásaira való utalással válaszolhatunk. Ahogy Ady a századelőn, úgy Féja a század közepe felé haladó magyar történetben jól érzékeli az újabb sorsfordító történelmi események közeledtét. Adyban pedig azt a nagy elődöt látja, aki minden kérdések felett következetesen, élete végéig a magyar nép sorsán való radikális változtatás követelményét látta. A magyar népi mozgalom ekkorra már kibontakozott, és a szellemi elődök élén Adyt tartja számon s vele együtt Móricz Zsigmondot és Szabó Dezsőt. Ady halála és a trianoni országcsonkolás után a magyar társadalom legnagyobb baja, hogy a „fent” és a „lent”, a nép nagy tömegei és a magyarság vezető rétegei között olyan szakadék tátong – nem csak anyagi helyzetét tekintve, hanem szellemi-erkölcsi értelemben is –, amilyen sem a fejlettebb nyugati, sem a feltörekvő szomszéd államokban nem jellemző. Az egymással kiegyezett tőkés és nagybirtokos réteg és a nekik kiszolgáltatott paraszti és városi munkástömegek, a magyar vidék elmaradottsága és elhanyagoltsága, a tovább züllő, pusztuló történelmi magyar középosztály és a közelgő újabb világháború újra és újra lényegében azonos kérdésekkel állítja szembe a magyarságot, mint korábban Adyt. Jól látta Féja, hogy a magyarság megint készületlen a történelmi változásokra, és az újabb megpróbáltatások újabb magyar tragédiával járnak. A félig-meddig kapitalizálódott félféudális rendszer, az elmaradottságot konzerváló nagybirtok a föld nélküli parasztság sokaságával, munkanélküliséggel és kivándorlással nem teszi lehetővé, hogy a nemzet egy megint sorsfordító pillanat előtt össze-

álljon. Az a plebejus demokrata gondolkodás, mely Ady munkásságát olyan töretlenül jellemezte, ekkor új időszerűséget nyer. A szellem embere nem tehet mást: írásokba, könyvekbe ágyazott gondolatokkal, figyelmeztetésekkel igyekszik megelőzni a bajt. Ezt tette Féja Géza, többek között ezzel az Ady-válogatással is, és ezt tette a magyar irodalom, a magyar publicisztika művelőinek színe-java akkor.

A magyarság ezekben a megint zaklatott, ellentmondásokkal teli mostani időkben, magyar válságok és világválságok idején megint gondolatokat vár, válaszokat élete, nemzeti léte feszítő és megválaszolatlan kérdéseire, itt a csonka országban és az utódállamokban egyaránt. Ez a kiadvány Ady írásaival, Féja Géza eligazító soraival ezért fontos ma megint annyi emberségünket és magyarságunkat próbára tevő évtized után. Ezért érdemel különösen elismerést a kiadó vállalkozása is az „Ember az embertelenségben, Magyar az űzött magyarságban” Adytól hirdetett követelménye jegyében.

2010. május 12.

Bíró Zoltán

ADY ENDRE VÉGRENDELETE

Azoknak szól e könyv, akik ismerik az országalapítás lázát. A magyarság ebben a lázban szenved szinte a honalapítás óta. Ez ama nem teljesedett s a véget nem érő belső tevékenység, országgá, s valósággá sohase nőtt „országos” álom, melynek számonkérő szemei elől lehetetlen kitérnünk, hacsak véggé ki nem szakadunk a Duna–Tisza tájához kötött magyar népi és sorsközösségből. Az országalapítás kísérleti útja pedig a honi végzetek szerint mindig a szellemi forradalom volt. A XVI-ik század prédikátorai, kik a Dózsa-lázadásnak irodalmi hangot és távlatot adtak, nem kisebb forradalmat hajtottak végre, mint Hajnóczyék (végeredményben szintén csak a lelkek terén), Rákóczi vagy pedig XIX-ik század első felének reformnemzedéke, s forradalmi alakjai. A cél mindig az „ország” volt, a másik Magyarország, mely csupán belső síkon élt, melynek arcát csak töredékesen, félve, rejtve, irodalomba takarva lehetett napfényre hozni. Ady Endre írta utolsó versében, hogy „baljóslatú, bús nép a magyar, forradalomban élt”... Adynak kellett ezt megírnia, kiben a külső-belső magyar forradalom egész történelmi folyama felhőmpölygött.

Adynak világjelentősége is van, de külön magyar jelentősége is. S mint magyar „jelentőség”: külön történelmi folyamat ő minden magyar költőnél és írónál. Ő a XVI-ik század óta kialakult magyar történelmi ellenzék egyetlen személyiségbe forrva, az ellenzékiesség, melyet bújdosó és daloló prédikátornak, szabad hajdúnak, „összeesküvőnek”, kurucnak, magyar jakobinusnak, Tánácsicsnak és Petőfinek, Tolnai Lajosnak és agrárszocialistának, nyugatosnak, új radikálisnak és kisnemes Petúrnak hívtak. Ady rájött, hogy mekkora történelmi lehetőség, milyen viruló országcsírák szunnyadtak ebben a magyar ellenzékiességben s ráadásul megtette a maga mélybe fúró és kóborló, tájakon és égboltokon gyűjtő csodálatos szemeinek ajándékaival.

A program, mit Ady hirdetett, már századok óta készen volt. Dózsa ceglédi beszéde, Szkhárosi Horváth András prédikátor, a Balassa Menyhárt komédiájának névtelen szerzője, Heltai Gáspár, Méliusz Juhász Péter, a Martinovics-összeesküvés körül csoportosuló tiszta anyag, s a XIX-ik század hősi nemzedéke a Falu Jegyzőjét író Eötvöstől, Tánácsics Mihályig s az

„országházát” átkozó Vörösmartytól Petőfig: mindnyájan e nagy művön dolgoztak. A művön, mely az egész nép felsorakozása a kultúra s az emberhez méltó élet birodalmába, mely egy egész nép szellemének elképzelt, gyönyörű kivirágzása. Adyban csupán aszú lett a borból nehéz, összetett ízű, tápláló ital, melynek tüze és íze szinte már sok is egy nép táplálására és az emberiséghez kér utat.

Mire Ady legénnyé érett, a századforduló különös évei jöttek. Ady – az ő szavaihoz, mint legméltóbb tolmácsokhoz fordulok – mint „ördögös pósta” hozta az „idők rémületeit”. Adyban az egész mult mozdult, a magyar idők teljes „rémülete”, ebben különbözött összes kortásaitól, ez volt az ő „elsőségének jósága”, ezért ismerte, tudta legkülönbül a jövő útjait, ezért volt „igaza”, mint kiáltotta, mégpedig történelmi értelemben. Szintétikus elme volt s életérzése Barla deáktól és Bercsényi marsal huszárjától Justh Gyuláig, az új magyar jakobinusokig, az újpesti proletárokig, a nyomorú magyar aratókig, egyszóval: a XX. század magyarságának tragikus elintézetlenségekben vergődő társadalmáig nyúlt. „A minden kellett” – e szavakban szomorú kis ellenfelei az „egyéni önzés” igéjét keresték, holott világértelme és terhes, gyönyörű magyar értelme volt ezeknek a szavaknak, ország bújosott bennük, „mint gím a fekete csaltban”.

Ady élete a legbensőbb s legmagasabbrendű síkot tekintve: csupa át-lényegülés. A nép választott nép lett nála: „kinek vágya a népek és az Isten népe s a minden vágyak legszebb vágya”. Éppen ezért a magyar kérdés sem volt számára korlátok közé fogott „kisebb ügy”, „kisebb csoda”, a magyarság épülete „templom” volt az ő szemében s a „templom” népek és emberiség igényeit jelenti tornyával és homlokával. Ezt a „templomot” építette minden versével, cikkével, szavával és megnyilatkozásával s ebben a templomban magyarság és Európa, faj és emberiség immár bonthatatlanul egyik s a templom falára írt igazságok a magyarság értelmei, de egyúttal közös emberi vigasztalások.

Ugy beszélnek róla, mint a halál költőjéről. Magyar végzet, hogy a legjobbakhoz henye és másodrangú jelentőségű szavak tapadnak és elsikkad életük teljessége. Pedig ő azt vallotta, hogy „élet s halál együtt mérendők” s, hogy a halál nálunk, az örök élet választott fiainál „mégis kisebb fejedelem”. A „Halál” az ő szemében különös teremtmény volt Magyar-

honban. Ugy látta, hogy a halál sűrűn szinte természetellenes gyakorisággal megjelenő színe előtt bírja ez a folytonos belső forradalomban élő magyarság a maga „harmóniáit”, nagy emberi igéit, emberi jelentőségét kifejezni. A halál és az élet folytonos balladájában bír isteni színekbe, Isten követelte igazolásba öltözni.

S. ezzel elérkeztünk Ady egész életének és életművének mérhetetlen etikai jelentőségéhez. Nem volt még ekkora etikai zseni Magyarországon. Mint egy új és megtisztult Kőműves Kelemen a rengeteg s méltán ítélő halált mind bele építette a „templomba”. A magyarság „vallásának”, mitikus és etikai vonzalmainak ő adott időkre szóló hangot, formát. Versei sorában éppenúgy, mint cikkei sorában éreznünk kell, látnunk kell a folytonos kereszteteket, gyarló szóval mondva: önpusztításainak, méltó szóval: folytonos önfeláldozásainak kiviruló, önkéntes, vidám keresztjeit. Élettel, s vérrel, emberi létének gyors és félelem nélküli felegetésével pecsételte meg minden igéjét. Megteremtette a hihetőség s a hívőség feltételeit, mint egy vallásalapító. A költő s az újságíró minden sorába bele töményítette egész hevületét. Ugy cikáznak sorai verseiben is, prózáiban is, mint a villámok, melyek a mélységek és magasságok egészét bejárták.

Ady a költő éppenúgy misztikus volt, mint a publicista. Csak ne zavarjon meg bennünket e szó kompromittált értelme. A misztikus a tér s az idő korlátaival megbirkózott ember. A misztikus túllát és túllép a pozitív összefüggések végtelenül kanyargó és végtelen útvesztőkbe veszejtő s mégis sekély mesgyéin. A misztikus „kilát” a „börtönből” addig, ameddig egyáltalában emberi szem elláthat. A misztikus Ady egyúttal intellektuális zseni, csak-hogy az intellektust az emberi lélek és szellem egyéb és éppenolyan fontos tevékenységeivel kapcsolja össze. Életérzése tehát a legösszetettebb életérzés, mely váltott lovaknak használja a lélek legmélyebb képességeit, előre lát éppen ezért minden homályos csoda-legenda nélkül s jósa, profétája, vallásalapítója és élő valóságérzéke népének egy személyben.

Persze annál elkeseredettebb fájdalommal érzi a „börtönt”, s reális életprogramja a börtönnek, az adott Magyarországnak átalakítása, „utálatos, szerelmes nációjának” megváltása és felemelése. S a „börtön” kétszeres volt, mert „egy magyarral is megkötött sorsra Minden egyéb ezerszer könnyebb volna”. A „börtönnek”, a valóságba ágyazott emberi sorsnak ma-

gyar kétszerességét csak Ady és Adyék érezték. Az uralkodó „többség”, – különben úgy számban, mint pedig lényeg, szellem és érték szerint kisebbség – jól érezte magát benne, örült börtönőri szerepének s nem látta a „börtönre” leselkedő végzetet. Ady „érthetetlen” volt, Ady „lázító” volt, mert nem hitt a „börtönnek”, a szörnyű emberi és szociális körülmények korlátaiba szorított akkori Magyarországnak törvényeiben, e törvények létjogosultságában, érvényességében s időt álló erősségében. Ady érezte, hogy le fognak pattanni a zárok, jön a nagy zavar s szociális programja a mentést akarta, a géniusz szerepét akarta biztosítani e leselkedő, kikerülhetetlen pillanat számára. Ez a magyarázata minden írása izgatott, kétségbeesett, fenyegető, átkozó s azután hirtelen óriási harmóniákkal kecsegtető hangjának. Az ítélet rémes napjait éppen úgy „eleve és magában” hordozta, mint a lehetőség új törvényeit. Hordozta s százados elhivatottsággal hordozta, a vállálás ereje a XVI-ik századig nyúlt, a Szkhárosi Horváth Andrásokig, a büntudattal megtelt protestáns zsoldárosokig. Megtelt történelemmel s ez igazolja hangjának keménységét, lázadását s ítélethirdető méltóságát.

A „börtönben” vergődve is ő volt a szintetikus magyar. 1913-ban azt írta, hogy „Magyarországnak, a magyarságnak, ennyire exponens valakije nem volt még, mint én” s „Boldog volnék, ha ez a vers (Hunn, új legenda) láttatná, hogy mennyire egyetlen emberi és írói jogom a nem koncentráció”. Persze Ady tudta, hogy az ő „nem koncentráció”, tehát „újítás”: az egyetlen lehető magyar koncentráció. Az élet új rendje, a magyarság lényének első szintetikus s ezért „nem koncentráltatnak” tetsző összefogása. Hasonulást kívántak tőle „megértői” is a „formákhoz” s benne eközben új formálódások izgalmai pirultak, melyeknek mérhetetlenül nagy a dunavölgyi hatásuk. A szlovák intellektuális élet például Ady nyomán, Ady hatása alatt bontakozott ki, de a zsírba fült rétegek éppen úgy nem értették, mint a „nyugatosság” mohósága, mely többnyire kultúra-másolást, tehát szolgáskodást jelentett. „Másolja ám el életét a gyöngé”, – írta a „Hunn, új legenda”-ban.

Két jellemző formája volt Ady Endrének: a dac és a meditáció. Azt is mondhatnók Nietzsche szemével nézve, hogy a dionysosi mámor s a tiszta apollói szemlélet. Mert Ady daca mámor volt, a tragikum a lefojthatatlan pánsexuálizmussal birkózott és ölelkezett benne. Egyazon „szerelemmel” nézte az asszonyt, a világot s Magyarországot. S éppen ez a „szerelmi me-

részség”, az ösztön s a szellem kézfogása tette őt új, nagy koncentrációkra képessé, isteni és ösztönös indulatainak túlsága. Az apollói korszak, a késő Ady már más, ez már „a csöndes és nyugodt mámorok” kora, s a törvények úgy hullanak lába elé, mint az érett gyümölcs. Mindkét korszakban a ballada „időmértéke” és ritmikája vezérelte őt. De mekkora a különbség a fiatal hősi korszak s a halál előtti korszak balladája között. Az első: testek és valóságok, hitek és végzetek véres viaskodása. A második: immár tiszta időmérték, szárnyalás, „új s új ló” száguldásának öröme, a test bibliai átlényegülése, a hajdani harcok mérföldköveinek háta megett maradása, „apollói” öröm. E formák élnek minden megnyilatkozása, lírája és prózája, versei és cikkei mélyén.

Ady óta, s mindazonáltal nem reá hivatkozva, gyakran felmerülnek a magyar „sorskérdések” között e szavak: protestántizmus, európai vallás, Kelet-Európa, görögség, faji gondolat. Ideje, hogy e szóözhöz Ady értelméhez, Ady tiszta fogalomrendszeréhez térjünk. Nyugat-Európa adaptálása Ady szerint is előfeltétele volt Kelet-Európa életének. De:

*„Most pedig jöjj, jó magyarság,
Nomádságnak szabad élte,
Nyugat ellen Nyugatot hozz
S csörtess új erőt a vérbe:
Sokáig nem tarthat ez a zavar.”*

Kelet-Európa rendeltetése tehát Ady szerint az volt, hogy átemésztve Nyugat bonyolult táplálékait, s jóidőben átesve a gyermekbetegségeken és az ifjúkor válságain: a saját életformáját és kultúráját merhesse. Ady valóság-érzéke éppen olyan fejlett volt, mint poétasága, hiszen a magyar költő mindig „bele született” az országépítés méltó vállálásába. Méltán vallotta tehát, hogy a döntő pont a szociális kérdés, mert Kelet-Európa emberi arca a tömegekben „bújdosik”, a döntő esemény tehát a tömegek felszabadítása. E harcra a nagy példákat Nyugat adta, a táplálórót nem kevésbé. De a szociális harcok és felszabadulás mögött „germánál, szlávnál ősből álmok s latinoknál furcsább furcsaságok” készülődtek, tehát „a magyarság” a szó leg-

különb értelmében, mint Kelet-Európa napja. Ezért érdekelte „felszánt poéta-ceruzáját” a „politika”.

A demokráciát nem tartotta mindent gyógyító csodabalzsamnak, hanem előfeltételnek. Az eltorzított tömegek különben sohasem nyerik vissza emberi önérzetüket, bátorságukat s teremtő képességüket. „Nyugat ellen” „Nyugatot kell hoznunk”, a keleti despotizmus ellen demokráciát és szocializmust, de Kelet-Európáért! Nyugat volt a boldog mezőkön érett „jóhír” a beteg proletártömegek számára. De Ady azt is hangsúlyozta, hogy „inkább Bizáncra néz”, s amikor bajtársai a német vezetés alatt álló Mitteleuropa gondolatával kezdtek megbarátkozni, a kelet-európai paraszttömegekre gondolt elsősorban, mint ellensúlyra e veszedelmes „okosakkal” szemben. Adyban Nyugat sohasem jelentette Kelet-Európa s Magyarország arcának elhomályosodását. S Kelet-Európa és Magyarország nemcsak szociális problémát jelentett számára, hanem a szociális ügyön keresztül új arcú kultúrát. Ebben különbözött elsősorban kortásaitól, korának radikálisaitól és szocialistáitól.

Magyarsága elsősorban „protestáló hit” volt. Az ősi magyar protestantizmusban önálló kezdeményezést, eredeti szellemi termést látott. S igazánban ő a XVI-ik század protestantizmusának, protestáns irodalmának irodalmi igazolója, kivirágzása. Különb a hivatalos protestantizmussal éppenúgy szemben állott, mint Rómával. A XVI-ik században a protestantizmus egybe esett a magyar tudat, a magyar gondolat kibomlásával, együtt torpantak meg, majd még szorosabban egyesültek (lényegben) s közös szellemi tűzük hozta létre a kurucságot. Ady a Dávid Ferenc, Bornemissza Péter s társaik határtalan fejlődési kedvét örökölte s azt tartotta, amit Dávid Ferenc, hogy Magyarországon a protestáló hitnek nem szabad megállnia, hiszen történelmi végzetük folytán annyiban élünk, amennyiben protestálunk. Nyugat s Párizs e protestáló hitnek tartalmat adtak: a századforduló szociális hitét. S Ady e politikai és szociális protestálás földet és embert megrázó erejével a magyar tudatot, a kelet-európai sorsot akarta fölrázni, akár a XVI-ik század prédikátorai.

A görögség minden időknek: a mítosz magasrendűségét hirdeti. Filozófiának, vallásnak és költészetnek egyetlen mítosz sem olyan eredendően csírája, mint a görög. S a görög mítosz ezenkívül lehetőség maradt, hogy a részeire tagozódó és hulló emberi szellem ismét öhozzá, tehát szárnyalóbb

igék és egek szabadságába, egységébe térhessen. Így azután a nagy görög költők s filozófusok bizonyos mértékben mindig mítoszt csináltak. A görögség Európa immár önkéntelen s természetes öröksége, Ady pedig élni tudott ezzel az örökséggel. A késő Ady, a meditáló Ady mítoszt teremtett, „görög módszerrel”, tehát az ő mítosza egész szellemének szárnyalóbb „korszaka”, új egységbe szabadulása.

A faj pedig Adynál a szellem eredetisége, önkormányzó ereje. A magyarság teremtő pillanatainak összessége. Emberek természetes egyessége, kik ugyanúgy teljesítik a sorsot, az áldozatot, s életkultuszuk egyazon színekbe öltözik. „Egységes társadalom”, hányszor kiáltott utána, s ez az egységes társadalom a szó magasabb értelmében gondolt „faj”, mert egységét természetes tényezők, történelmileg, s emberileg kiszenvedett értékek biztosítják. S a magyar egységet két gyújtópontban akarta megteremteni: a forradalomban s az új életkultuszban. Forradalma Dózsa Györgyé volt. Életkultusza, mondhatjuk, hogy vallása: egy új szintetikus hitbeli sík. Ady s Ady „ideje” nem bírta az emberiséget továbbra is nacionalizmusokba, egyházakba, s szociális ellentétekkel felruházott osztályokba ágyazva elképzelni. A politikai, társadalmi s kulturális harcok éppen ezért szinte vallásos igényűek voltak, s magukban rejtették az új emberi hitvallás csíráit. Görögség és Krisztus bévülviselése, keresztény önfeláldozás és „madarak s fák vallása” egyelőre szépen összefértek. A legszebb szerelmi ihlet a test átlényegülésének pogány-keresztény nagyszerűségét villantotta fel. E hitvallás körvonalait tűntette el, égette fel a háború.

Ma ismét szó esik „európai vallásról”. Amennyire nem beszélhetünk ma róla, annyira közel jártunk hozzá a századforduló elején. Ne tévesszenek meg bennünket a XIX-ik század s a XX. századelő emberi „tagadásai”. Az emberi lét örök törvényeire gondoljunk. Ha az ember nagyon tagad, akkor bizonyonnyal újuló hit csírái mozdulnak benne. A „Nihilből”, a XX. századba lépő ember belső harcaiból és válságaiból Isten nőtt volna ki újra még szebb, még tisztább, még meggyőzőbb arccal. S a magyar „tagadás”? Egyetlen hit volt mindig Magyarországon. S ez a hit a mulandót, az esetleget, a megcsúfoló pillanatot s a színeikbe öltözött embert, a „valóságot” tagadta s nép és ország örökebb, külobb értelmét szenvedte ki magából. Ady „dacca” s „tagadása” tehát minden idők magyar hitvallásának kelyhe volt.

Ady Endre, mint vallásalapító? Talán merész szó, de Ady mindenesetre abba a szellemi táborba tartozik, mely a modern ember számára megteremtette a hihetés új kőtábláit. Derengeni kezdett Dávid Ferenc álma: a felekezetek fölöttiek széles emberi vallása. S nem csupán a „spekulatív” érznek dolga volt ez, Ady létjogosultságot szerzett s magasrendű formát adott az emberben viruló örök misztikumnak is. S magyar „vallást” is adott, éppen akkor, midőn szétörte a „nacionalizmus” ódon korlátait. Ő ömlesztette ki „víziókban és valókban” a „másik Magyarországot”: a vérünkben, idegeinkben, szellemünkben, lelkünkben és sírjainkban készülődött. Sírjainkban! Ady utolsó ítéletre hívta az ősokeket s megalapította az ősokeket, az igazi teremtető ősokek vallásos tisztelését. Misztikumának erjesztő lényege: az élők és holtak egyessége, az alkotásban, a teremtésben megnyilatkozó, kiviruló közössége volt. Mi más is lehetett volna az ő magyarsága, mint hit? A nacionalizmus az ő korában csupán politikai s emberi korlátoltság volt, a patriótának hinnie kellett: „germánál, szlávnál ősiabb álmokban s a latinoknál furcsább furcsaságokban”. Másképpen meg kellett volna tagadnia e politikailag s országosan félelmedev óta nem sikerült és sikerülni nem tudó népet. A patriótának számolnia kellett a romlással s az építéssel egyaránt. Vezetői és uralkodó rétegei a halál felé rángatták az országot s közben a „nemzeti nagy létről” szavaltak ajkukhoz nem méltó ígéket. Ady tudta, hogy:

*„Más pillanat a magyar pillanat,
Minden egyik a másikat csúfolja,
Egyik víg tavaszi himnusz dalol,
A másik a sír-földelőt dobolja”.*

Magyarország romlása az ő szemében bizonyosság volt. Erdély sorsát, s a visszatérő Mohácsot eleve és előre látta, s megtanította népét a kikerülhetetlenre: a romlás, a halál vállalására s a romlások és halálok áttisztulós és átszépülő életre. Egész meditáló korszakának ez a lényege és tanítása: a magyarságnak életérzésében s világképében örökebbé, teljesebbé kell válnia, hogy az Idő előtt, s a Halál előtt végképen térdre ne kényszerüljön. Protestált a hamis kis végzetek és hitek ellen: a nagy végzetért és nagy hitért. Így folytatta a „protestáló hitet” s így adott „vallást” a magyarságnak.

A magyarságnak a XVI-ik század óta természetes „mezeje”, kultúrterülete a Biblia. Főként az Ószövetség, mely Magyarországon teljesen lírai kultúrává lett. Igen könnyű volna megmutatni, hogy a Bibliának a feloldódása, maivá szabadulása miként teljesedett Adyban. A magyar „romlásnak” az Ószövetség vízióival adta meg vallásos és mitológiai jellegét. De felszabadította az Újszövetséget is, ő először s igazán. A meditáló Ady tele van krisztusi szárnyalással s a szárnyak a XX. század (akkor!) szabad, légkörében csapkodnak és írnak új jeleket. S ő adott poétai jelleget és egyben új vallásos mélységet a kinyilatkoztatás hitének. Örökebb módon, szélesebb tömegek számára és végérvényesebb szavakkal, mint Nietzsche. Ez a vallás fonja át cikkeit is. Nála különben, a belső állásfoglalást tekintve, nincsen különbség vers és próza, műfaj és műfaj között. Egyetlen művet épített, egyetlen ügyet szolgált. Versek és cikkek, mind-mind: egységes boltozat darabjai és színei.

A magyarságról, mint szellemi kultúráról s reményteljes népi végzetéről igazán Ady óta beszélhetünk. A múltban? Talán Zrínyi és Berzsenyi voltak nagy kezdeményezések, megkezdett utak, de Arany János már meghamisítható, mert nagyszerű alaprétegre rengeteget „ráépített”. Aranyból megcsinálhatták, kihamisíthatták a nacionalista közepszer költői s emberi korlátoltságát, nem léphet ki a sírjából. Ám Adynak nem is kell a sírból kilépnie. Művében egyik szín se homályosítja el a másikat. A „mű” kézen fogva halad a legmagasabb értelemben vett forradalommal, minden sora nyílt színvallás, hogy kiért és ki ellen. A költő „vetületei” egyúttal körvonalak voltak ország és nép számára. Ady meg nem hamisítható, s mint ifjú versében vallotta: éppen olyan határozottan mutatja a szerelem útját, mint a düh útját. A vallásalapító egyúttal minden magyar forradalmak unokája. A kinyilatkoztató egyúttal a magyar élet ítélőmestere. Egyik tevékenysége sem volt halkabb, vagy kevésbé fontos a másiknál. Az öröklét örököse mindennél fontosabbnak és emberibbnek tartotta, hogy ebben az utált és csunya „mában” élt s ennek a mának pusztító törvényeivel akart leszámolni.

Éles határvonalat húzott az örökkévalóság s a magyar „maradandóság” között. A magyar „maradandóságot”, mely csunya történelmi pillanatok s emberi visszaélések megrögzítése, sohasem illette Isten oltókése. Ez a tudat benne élt a „bús magyarságban”, persze öntudatlanul és lőrévé oldód-

va. Adyban ez a búsmagyarság is kinyilatkoztatássá, történelmi szemléletté nemesedett. S megtalálta a gyújtópontokat, melyekben minden kis gyarló tűz méltó lángolássá éghet: a kurucság mélyebb értelmét, tehát a lázadó kisenemest, a forradalmas parasztot: Dózsát, s a szocialista munkást. Az új magyar hősök szövetségét! S az út, melyet kijelölt, nemcsak szociális marsruta volt, hanem ballada is a magyarság örökké válása felé. Életprogram és hitvallás együtt. S a „maradandóság”, a történelmi csalások kíméletlen rombolása. Nem félt a harctól, nem volt óvatos, meggondolt s „bölc”. A hitet csakis nehéz és kíméletlen harcok edzhetik időket bíró pengévé, Isten kardjává, „új hunn legendává”. Publicisztikai termése elsősorban ilyen edző tűz, „szent tűz”, mely nekünk, magyaroknak adatott.

Ady történelmi jelentősége, hogy új életműködésekre tanította népét. A hivatalos Magyarország Ady óta egyre képtelenebb a magyarság értelmének kisajátítására. Olykor kénytelen Ady ígééhez fordulni ő is, de a történelmi hamisítás az első pillanatban nyilvánvaló lesz. S mindig kész bennünk velük szemben az állásfoglalás, mert Ady másmódon tanított meg lélekezni bennünket s Ady a magyar szellemi kultúra ízeit és törvényeit oltotta belénk. Az Ady-szektából „új nép” képviselőinek csoportja s „új nép” igénye nőtt. Ady e történelmi műve egyre ösztönösebb tulajdona lesz az elkövetkezendő nemzedékeknek. A magyarság: irodalom, művészet, kultúra, vágy, szellemi hagyaték s országos álom. De fölépíthető, országgá s nemzetté szélesíthető. Tehát: reánk váró mű, s nem a gyarló nemzedékek és gyarló uralkodó rétegek „hagyománya”. Ady megrajzolta a mű terveit s kiharsogta a módszereit is. Nem szabad felednünk s végzetes bűn volna Ady megharcolt csúcsaiból egyet is feladnunk. Ez a könyv: haditudósítás, harcászati kézikönyv, érvek s törvények, tapasztalatok és vágyak gyűjteménye mindnyájunk számára.

Ady talált rá a nélkülözhetetlen hagyományra: a magyar XVI-ik századra. A „levés” kérdése számunkra ma is az, hogy tudunk-e XVI-ik századból nőtt magyarok lenni. A XVI-ik század társadalomszemlélete különb Bessenyeieék társadalomszemléleténél, európaisága átfogóbb az övékénél s magyarságuk sokkal dúsabb forrásvidékekről táplálkozik. A XVI-ik században minden írói megnyilatkozás hitvallássá szépült, semmiféle szakadék sem volt az élet és az irodalom között. Ady ezt a hagyományt örökölte. Még publicisztikája is kivetkőzött a „hagyományos” magyar retorikából, mely díszes-

re torzította mindig a valóságot, a magyar „lényegeket” szépségét és igazságát. Ady a retorika helyébe a harcizajt tette s a folytonos „levés” melódiáit. A halál nála: a genezis bábája. Megnőtt és kivirágzott XVI-ik század ő végző értelemben. Dózsa György a XVI-ik század irodalmi kultúrájában szociális világképpé, szellemi mozgalommá érett. Adyban viszont az új szellemi kultúra s a politikai kibontakozás törvényei együtt nőttek meg. S az egészet, a „teljes Adyt” immár nem lehet részekre hamisítani. Költői valójához már nem férhet szó. Politikai igazságait pedig egyszerűen az idő teszi egyre „életesebbekké”.

Magyar tudat éppenúgy nem születhetett eddig, mint Ady értelmezte országot sem. A tudat, amennyiben létezett, szűkítő és torzító kaloda volt, gondoljunk csak arra, hogy mit csinált saját használatára a nagyszerű Petőfiből. Ady két oldalról támadta ezt az ódon kaloda-várat: politikai síkon, a „másik Magyarország” történelmi ideológiájának teljes kibontásával, másrészt a nyomorék-logikát egy kozmikus logikával, a lecsökkentett s „pozitív” korlátok közé zárt magyar szellemi életet pedig az intuíció fölényével mentette és termékenyítette meg. Jelentősége több a költő jelentőségénél, vagy pedig: vissza kell mennünk a költő mítikus értelméhez. S éppen e teljesség teszi minden írását és megnyilatkozását egyaránt fontossá. A magyarságot szellemileg újra megalapította, s a népalapító minden tervdarabkája, minden elejtett ceruzavonása egyként fontos, hiszen egy határtalan, egész életet beágazó és sohasem szűnő izgalom megmaradt jele. Nemcsak tények, befejezett formák, szilárd alkotások jelzik Ady útját, hanem lehetőségek villannak, jelek s hirtelen útmutatások várnak az utódokra, teljes feldolgozásra, továbbélésre és továbbérlelésre. Ady számunkra a klasszikus értelmű „antik” magyarság, mely újjászületést követel.

S el kell ámulnunk, hogy milyen magasrendű volt és lehetett a századforduló magyar publicisztikája. Az újság: szabad tér volt bajnokok és leendő hősök számára s az ólombetűk vállalni merték egy készülő új világ felelőségét. Pálya nyílt az újsághasábkokon az egész ember s nem kevésbé az egész teremtmény számára. A költőnek, a politikusnak és az újságírónak egyenlő tér adatott. A magyar vállalnivalók vállalásával megkötött harcos egyúttal „széptért kóborló ember” is lehetett. A forradalom s a szépség kultusza egymás mellett haladtak s így nőhettek a magyar politikai és szociális reménykedések

együttal esztétikai reményekké is. Vallásos hit és vallásos remény volt ez is: a széppé válás valami egészen antik mélységű komolysággal és elszántsággal. Az antik mítosz teljes erővel fellobogott, a hit a szépülés hite lett, a tökéletesedő emberi levés tudata és elszántsága. A publicisztika elevenen bele toroklott az irodalomba, a teremtés szülőmozdulatai benne jelentkeztek először és sohasem méltatlanul.

A magyar sajtó magába szívta a kor nagy izgalmát: történelmet csinálni s történelmet írni. Ady tehát az adott időben valósággal újságírónak született. S az újsághasábokon hallatlan teremő ígért volt már akkor, midőn versei még a kor irodalmi sekélysegei között viaskodtak. Később pedig együtt nőtt a költő és az újságíró. Kinyílt írásaiban Európa csakúgy, mint a magyar glóbus. A két „kinyílast” egyazon erő és forrás siettetett. Megindult a vallásos agitáció, a szent izgatás, hogy Magyarország az emberiség siető vonalába álljon. A nagy világkatasztrófa már jó előre rémlett az ösztönökben és idegekben, de egy óriási ellenáramlat küzdött: a „siető”, nem várt fejlődési stációkat befutó ember új hite és világrendje. Ám a jövőt viselők nem bírtak megbirkózni a multtal s Európa véres meghasonlásba és meghasonlottságba hullott.

Ady legutolsó verse arról tudósít, hogy:

*„Bajjólátú, bús nép a magyar.
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok”.*

A magyarság 1914-ig vértelen gyönyörű forradalomban élt. A „másik Magyarország” hódító hadjárata folyt, belső életünk lassú kicserélődése, színváltozások évszaka, friss történelmi rügyezés. Már-már úgy látszott, hogy „Egy Isten se tudná lefogni ereinkben ma már a lázat”.

S ekkor hozták a „Háborút, a Rémet”. Megszakadt egy történelmi folyamat, melynek legteljesebb és legigazabb megtestesítője Ady Endre. „S most hiszem el, hogy elhinni szabad, Hogy milliókért élhet egy-néhány.” A mi Ady-hitünk éppen az, hogy elhisszük milliókért élt életet. Korának

minden politikusa, gondolkodója s profétája el fog enyészni, mikor ő még mindig „lesz”.

Aki történelmet akar folytatni, annak a multba kell néznie. Adyhoz fordulok ismét:

*„S most, mikor a nagy inogások,
Alkuvások, elígérések
Sápadt képe rezeg a Földön”,...*

Most keressük a magyar történelem elszakadt fonalát s Adyból a történelem vádló és követelő arca néz felénk. S a történelem alkotásának kötelező emberi hagyománya, magyar hagyománya, mely nem áll meg a politika örök sekélysegeinél, hanem amelynek a „minden kell”. Ott állunk a sírnál, mely „Szent, mint szent sír s mint koporsó kemény, De virágzás, de élet és örök”. S ott állunk Ady Magyarországnál, a „kukoricás” szélén, melybe ugyan kinek van kedve „mégegyszer” visszamenni, de Ady óta új nép mítosza is csillog benne. S itt vannak Ady kőtáblái, Ady végrendelete, mely élénk ontja a feladatokat s új pünkösdek szent lelkét leheli belénk. Ady mindent megadott nekünk. Kifogyhatatlan s nem romlandó az „ős” tárháza, igazságainál nem írhatunk igazabbat a homlokunkra.

Szertartást kell végeznünk, zárandokutat Ady forrásaihoz. S ne szégyenkezzünk! Mossuk meg a mi szegény, bűnös, elfáradt és meggyötört szemünket Ady Endre igazságainak fényes vízében.

Budapest, 1936 tavaszán.

Féja Géza

ISTVÁN KIRÁLY ORSZÁGA

„István király országa”, tehát országos keresztmetszet ez a fejezet. Elálmosodott kárikák, s melléjük egy kis fenyegető történelembölcsélet, adys „furcsaság”, mely kegyetlen ébresztéssel magyarázza meg a folyton „visszatérő” Mohács legbensőbb okait. Szépért s messzeségért kóborló emberek, kik kiröpülnek „Kompországból”, a földet s a lebegő eget bejárják, de úgy, hogy közben „alattuk és megettük marad” egy furcsa Magyarország, ahol most „kezdés” akar történni. Két cikk egymás mellett: „Amit a régi porták mesélnek” s „Jelkyek és Csomaiaiak”, följánlás a halálnak, s az élet követelő, piros száva: Ady kétféle magyar pillanatja. Közben rájön, hogy még mindig hazaárulási vádat kapunk, ha Martinovicsék 107 éves igazságait felmutatjuk, mert igazságaik dacára a „magyar maradandóság”, a sujtó ököl s a fojtogató kéz győzött. Föltűnik Mátyás király, mint a múlt legkülönb lebetőse, s látja a „nagy birodalomnak”, a monarchiának biztos felbomlását, pontosan meg is jósolja, hogy Ferenc József halála után fog bekövetkezni. Wesselényi, a klasszikus magyar úr, Herkules, Adonis, Apolló, Voltaire s Danton egyszemélyben, szobrot kap Zilahon s a szobor árnyékában Tisza István áll, a „bibari Isten” és Apponyi Albert, a „Jókai embere”. S tápéi parasztok, kikben talmi pusztaszeri ünneprendezés alkalmával egyedül támad fel a magyar génusz. Ady kimondja eljövendő évtizedek hitét: „De ez az ország ma nem Magyarország s csak akkor lesz az, ha szóhoz, hatalomhoz jut a paraszt. Nemcsak a származásbeli paraszt, de mi mind, akik magtalan univerzumokat hordunk magunkban”.

AMIT A RÉGI PORTÁK MESÉLNEK.

Régi portákon járok mostanában. Régi, magyar, úri portákon. Olyik portának hatodik ura van hatvan év óta, olyikon azonban az ősi familia él még és szidja az életet. De egyképpen érdekesek e régi porták mind. Amit pedig írni akarok róluk, új dolog. E régi portákon könyvtárakat letem. Valóságos könyvtárakat, igen. És fölöttébb beszédes könyvtárakat. E könyvtárak azt mesélik, hogy a mi szegény, kis magyar társadalmunk egy jeles hányada körülbelül harminc esztendővel ezelőtt hirtelen és egyszerre beszüntette az intellektuális életet. Csodálatos, keserű és különös dolog.

A régi porták könyvtáraiban egyformán 1882-ből és 1883-ból valók a legújabb könyvek, kutassa más, hogy miért éppen ez esztendőkből. Azóta csak kalendáriumokkal gazdagodtak a régi porták könyvtárai s nem olvastak e helyeken egyebet, mint egy-két olyan lapot, mely suttyomban, burkoltan az 1847-iki Magyarországot szeretné restituálni. De 1881-ig minden valamire való magyar könyvet magukba szedtek e könyvtárak a régi portákon. Sőt egyik-másik németet, angolt és franciát is. Egyikben kéziratok műveket is kaptam a XVIII-ik századból. Mindegyik könyvtár egy sereg könyvvel hirdeti azonban, hogy valamikor „aufklérista” volt minden magyar úr. Viszont a kiegyezés után Kákai Aranyos gyilkos, okos, elmés írásai igen nagy becsületben voltak. Európai levegő áradozott a régi magyar, úri portákon.

Az élet intelligens, nemes és tartalmas volt e helyeken és okosan haladó. Ám vagy harminc évvel ezelőtt beállott a csőd. Ne tessék sietni a megfejtéssel. Igaz, hogy ezeresztendő's álomélet után hirtelen és egyszerre zúdult rá a modern élet is a régi magyar urakra. De az ősi domínium nem úszott el mindenütt. S ahol a gazdasági csőd nem is állott be, az intellektuális csőd bizony beállott. És nem kivételek az új földesurak sem. Mert hát asszimilál ez a mi zsíros földünk. Az ember igazán kétségbeesik néhol. A dédapa Voltaire-ra esküdött. A nagyapa radikális reformer volt, az apa republikánus forradalmár, de a kiegyezés után meghiggadt „européer”, ki cinikuskodott ugyan, de

belsejében azért lángolt, hogy e kis elmaradt országból valami csodával minél előbb kultúrország legyen... Az unoka pedig? Az unoka vad és bús magyar. Egyszerre 1847-es és 1849-es. Állítja, hogy az ország a zsidóké és a zsidóbérenceké. Megújhodásról, valójában visszatérítésről beszél. Ott is, hol a régi portákba új gazdák ültek.

A régi porták egy szörnyű sejtést táplálnak mi bennünk. Sejtésünk az, hogy ebben az országban négy-öt egymásból folyó generáció már nem bírja el a kultúrát. Az ötödik már megriad, elgyöngül és letörik. Mintha a szumiológoknak volna igazuk: az uraljátíji fajta valamikor, hatezer évvel ezelőtt, iszonyú kultúréletet élhetett s már akkor belefáradt a gondolkozásba és a kultúrába.

Talán hazudik ez a szörnyű sejtés. De mintha ezért nem lehetne még ma sem magyar kultúráról beszélni, mert a kultúrával élő csoportok hihetetlenül gyorsan változtatják egymást, tűnnek föl és süllyednek vissza. Hiányzik a nyugati országok társadalmainak nemzedékek során támadt és növekedő kultúrsumjúsága.

Szó sincs róla, szegények vagyunk. Ez a legvégzetesebb bajunk. De, ajaj, mintha volnának rejtettebb és fatálisabb okai is a mi nagy elmaradottságunknak. Nekem a régi porták is mintha ezt mesélnék...

JELKYEK ÉS CSOMAIK.

Barátok, ismeretlen és ismerős ismerősök s egész mód váratlan idegenek, magyarok irogatnak nekem pár év óta Európából s Európa többi földrészeiből. Szóval: magamon s napi postámon keresztül is látom, tudom, hogy Magyarország, kiváltképpen tíz év óta, újsütetű portyázói vannak.

Voltak bizony régen is és mindig: a Csokonai-rúgó Debrecen régtől s állandóan, ha talán, nem is szívesen, de küldi, de küldi, ki a külső országokba jeles fiait. Küldte és küldi persze nem csupán a csak nagyon ortotipikus és ma már krudélisan magyar Debrecen, de sok kevésbé jeles hely is.

Hanem a magyaroknak ilyen bolond el-szétkóborlására, mint a mai, még sohase volt példa, nem is lehetett s ez a látvány nem ok nélkül rémít meg sokakat. Hát reméljük, no, most azokkal mi is, akikkel sem rémülni, sem bizakodni együtt, együttesen, sohasem tudunk és szoktunk. Ennek az országnak, Budapestnek s környékének, mely a magyar politikai-földrajzi határokat zárja, nincs szüksége erre a töméntelen Jelky Andrássra s csodatetteire.

Szorongat engem már régen ez a nem teljesen új, de teljesen még ki nem mondott igazság, s némi sakálordítástól nem is egykönnyen riadok vissza. Hiszen én voltam, vagyok s leszek olyan kóbor forradalmár, amíg élek, szusszantok, hogy senki sehol, semmiben sem kereshet rajtam hiányzót.

De arról van szó, hogy amíg a Földet s a lebegő Eget bejárjuk könyvben, képben, új gondolatban, alattunk és hátunk mögött marad egy furcsa Magyarország. Ez pedig se zokszónak se tessék, se valaminek, ami ősibb panaszkodásaink valamelyik versi vagy prózai mementója kívánna lenni. Tudjuk meg, mert hiszen úgyis tudjuk, hogy a mai Magyarország olyan, amilyen, minden bevált és beváltható törvény alatt álló, mégis más, mint más.

Utálatos és tudákos valami volna, ha erről sokat beszélnék, de az bizonyos, hogy törökidőbeli csibéinkre hirtelenül csapott reá a finom, de éhes, nyugati héjja. Szóval s mégegyszer szóval: Magyarország ma együttérzi a

katalaunumi, várnai és königraetzi, boszniai csatákat, miként a görög kultúrától kezdve érzi az összes lelkébe-karmosodott fő és fiókkultúrákat.

De Magyarország ma is félig ázsiai ország, – oly jól esik e banális s talán nem is igaz igazságot leírni – rakodó helye ma már minden idea-áramnak s a gazdasági konstellációk folytán mégis olyan megközelíthetetlen.

De talán próbáljuk kihagyni, ha lehet s ha tréfából is, de hagyjuk ki Magyarországból s a valóságos Magyarországból, Budapestből, ezeket a skrupulusokat. Még mindig meg fog maradni egy minden eddig leírt mondatot cáfoló igazság, mely talán csak annyit ér, mint minden igazság, de erős és percenként aktuális. Ez a Budapest s vele együtt ez a Nyugatról meglegyintett Magyarország későn, kicsiben s egy pöttyet sajátosan szeretnének csínlani valomit.

S e valaminek útjában állunk, holott nem tehetünk róla és igazunk van, mindannyian, akik a világból s Földből láttunk valamit, Párizst, Berlint, Amerikát, Japánt avagy mi több, akik sokat olvastunk és minden lehetőt elképzeltünk.

Egy magyar France-ra illett volna várunk, hogy Budapestet s a magyar, új Végeket felsőségesen, nyugtalanítás nélkül tanítsa türelemre.

Mi néhány százan, az ifjúsági mesék Jelky Andrásai, mi világjártak, szeretnénk egy országból azt csinálni, ami lehetetlen egyre-kettőre. S nem veszszük észre, hogy ez az ország nem is olyan halott és számártövise ország, mint mi látjuk, akik fantáziában, térben, olvasmányban annyira s mindig többen eltávolodunk tőle.

Ez a sajátságos helyzetű és sorsú ország most kezdi kezdeni sorsát, jövőjét: a kezdést.

Én nem csúfolok senkit, semmit, én áldom a pesti mozit, a Zerkovitzzenét, a nőies helyeket, a lipótvárosi műbarátokat, a külföldön zengő politikusokat. Én látom, hogy mi, néhány százan csak zavarólag hatunk abba a nagy műveltebe, mely először is terjedelmes alapját dolgozza a mi csak leendő életjogunknak.

A magyar Jelky Andrások, a nem Kőrösi Csomák, legyenek türelemmel: ha nem tűnnek, úgyis a Kőrösi Csomák sorsa éri őket s ha nem tudják bevárni az új Magyarország sikereit – mesebeliebbek lesznek minden Jelky Andrásoknál.

A DEMOKRÁCIA MAGYAR ÚTTÖRŐI.

Június harmadik napján százhet esztendeje mult el, hogy Martinovics társai közül az utolsó kettőt, akik nem kértek kegyelmet, a huszonöt éves Őz Pált s az alig húsz éves Szolárcsik Sándort megölte a bakó.

Kik voltak ezek a magyar jakobinusok? Az akkori Magyarország-legműveltebb, legnemesebb és legelőkelőbb szellemű Kazinczy Ferenc írja róluk: „Nagyobb részük magasra törekvő, nagytehetségű fiatal, jeles férfiakból, kedvelt írókból, tisztelt tudósokból áll vala, úgyannya, hogy azt lehetne hinni, miképpen az értelmiségnek üzentek háborút. Sehol sem lehetett volna akkoron műveltebb szellemeket, jelesebb, finomabb, zseniálisabb társaságot találni, mint a budai ferencesek zárdáiban, hol a foglyok elzárva valának. Van-e magyar, ki ama falakra könnyek nélkül emlékeznék? Bennünk nemzetünk díszei ragadtattak el tőlünk!”

Mi is hányszor mondtuk már el, hogy milyen rettenetesen visszaesett a magyar világ az aufkléristák kora óta, mikor maga II. József gyámolította a felvilágosodást és humanizmust szolgáló szabadkőműves páholyokat s mikor a magyar főurak volterianusok, aufkléristák voltak majdnem mindannyian.

A bakó elégette a magyar jakobinusok kátéit, de tudjuk, hogy mit valottak ők.

Laczkovics János „Magyarország állapotáról” című röpirata adta a magyar demokraták mozgalmának az irányt. S ha valaki e röpiratot ma olvasza, nem tudja, mit bámuljon jobban? Azt-e, hogy már 107 év sem volt elég, hogy e röpiratnak számos igazságait túlhaladja?

A mai reakciós világban jó lesz, ha egy kis szemelvényt közlünk az első magyar demokrataférfiak tanításaiból. Ime néhány szemelvény:

„Magyarországnak kiváltságosok és szabadítékokból szerkesztett alkotmánya semmi világos, szilárd elvekkel nem bír.”

„Társasági szerződésnek két alapja van: a polgárok egyenlősége és szabadsága.”

„A lázadás és forradalom közt nagy a különbség. Amaz a szent törvények felforgatására készült összeesküvés által történik, emez a bűnöknek s a jó törvények sebeinek kiirtása által hajtatik végre.”

„Magyarországban eddig csak két forradalom volt: Corvin Mátyás és II. József alatt, ki az arisztokrácia és theokrácia mételét kiirtani szándékozott.”

„Magyarország legnagyobb nyavalyái: a theokráciának nem szűnő láza és a főrendűek és nemesekből álló és a többi polgárok elnyomására törekvő kétfejű arisztokrácia.”

„Az eszközök, melyek által e két betegség ápoltatik: a tudatlanság, a fanatizmus s a szándékosan szítogatott kölcsönös gyűlölet.”

„E szomorú állapotban kevesen értik az emberiség jogait! A főpapokban az emberiség érzetét a szívkeménység fojtja el: a mágnások, a leggazdagabb nemesek, főpapok nem merik kivenni nyakaikat a tudatlanság igája alól, a polgárok s parasztok a terhek súlyától elnyomtatva embereknek is alig érzik magukat.”

„Innen van, hogy a magyarok sohasem dolgoznak ki gyökeres reformot. Csekélységekkel bibelődnek, a törvények régi zavarát tűrik, az ünnepélyeket, szertartásokat szeretik s az elsőbbségről s előbbülésről vitatkoznak s ha a görög hitű római vallásúak közt ül, a hazát veszélyben forogni hiszik.”

„Kettő szükséges a forradalomra: szellemi felvilágosodás és a nép nagy elnyomása. Az első sebes léptekkel közelít, a másiktól untig gondoskodnak a főpapok s mágnások. Ezért történt, hogy a főpapság az úrbér és tanulmányok rendezését magához ragadta. De vizet szitákon merítenek.”

„Nemsokára a dolognak egy új rendje áll be – hacsak minden szabad nemzeteket ki nem irtanak, minden könyvet meg nem égetnek, a könyvnyomókat, árusokat és az újságírókat, kik a szabad nemzetek történeteit hirdetik, meg nem égetik, meg nem gyilkolják s végre országunkat a többi nemzetektől Khina falaival el nem zárják.”

„Jobb lenne tehát a népnek jogait visszaadni, mielőtt azokat maga visszavetelné, aminek meg kell történnie.”

„Alkottassék az országgyűlésen két tábla: a felső a mágnások és nemesek, az alsó a polgárok és parasztok számára.”

„A főpapok az országgyűlésből s minden polgári hivatalból zárassanak ki s híveik legeltetésére utasíttassanak. Vetessenek el tőlük a jószágok s láttassanak el illő évdíjakkal. Minden vallású lelkészek egyaránt fiztessenek a közpénztárból.”

„Az alkotmány rendszere javíttassék meg: a közterhek minden rendbeliekre aránylag vetessenek ki.”

„Az igazságszolgáltatás gyorsíttassék, a bírák egyedárusága töröltessék el.”

„Művészetek, ipar és kereskedelem gyarapíttassanak.”

„A hivatalok betöltésében semmi tekintet ne legyen vallásra, születésre, osztályra.”

Ha ma élnének ezek a derék, nemes apostolok hazátlan, istentelen, veszedelmes, kozmopolita, zsidó stb. címük volna s jobban elbánnának velük a szocialistáknál is.

REX MATHIAS.

I.

Az ifjú Lipót Pius Ferdinánd főherceget félóránál tovább egzaminálta a tanítómestere. Egy ifjú Habsburgot igen kifáraszt az ilyen félóra. A históriát magyarázta a derék tanító. Lipót Pius Ferdinánd pedig már horkolt egy hatalmas fotelben. Ő Fenségének kegyeskedett álmodni. Ime, az álom:

A bécsi Burg villamos fénytengerben úszik. A nagy város kavargó. Tegnap óta lázban ég egész Bécs. A föld minden hatalmas urát udvaránál látja, vendégeli XII-ik Mátyás, a magyar birodalom apostoli királya. Ma még Bécsben lakomáznak a hatalmas urak, holnap már a másik magyar metropolisban, ősi Budán tanyáznak. Ott folytatják a nagy megbeszélést. A hatalmas magyar király nagy és szent dolgot gondolt ki. Meg akarja csinálni a világ békességét. Nemcsak koronás uralkodókat invitált magához. A világ nagy tudósai, poétái, művészei, pénzkirályai, uralkodó kalmárai, tömegvezérei mind ott vannak XII-ik Mátyás udvarában. A magyar dicsőség legnagyobb fénysávát most szövik Bécsben és Budán. Mindenki ujjong. Negyvenmillió magyar büszkélkedik. Csak a papok, katonák, mágnások szomorúak. Érthető is. A papok már régebben nem számítanak. A katonaságot most végleg el akarják törölni. A mágnások? Azokról a szegény Habsburgi Lipót Pius Ferdinánd tudna beszélni. Szörnyű világ ez! Nincsen becsülete az ősök érdemének. XII. Mátyás istentelen szabadgondolkodó. A kis Lipót Pius Ferdinánd is ime hónapok óta jár egy kis bankhivatalnoki állásért. Azt mondják, hogy nincs meg az előképzettsége. Az igaz, hogy tanulni sohasem szeretett. Tiltották a családi hagyományok. Az ördög vinné el a hagyományokat, káromkodik a kis gróf. De aztán újra ellágyul. Egy hagyomány jut újra eszébe. Ha azt a Korvin Jánost le tudták volna az ő ősei verni. Akkor talán. A kis gróf maga is megjijed a merész gondolattól s szomorúan nézi a villamos fénytengerben úszó büszke királyi várpalotát.

Fenség! Fenség!

Lipót Pius Ferdinánd kegyeskedik fölretnenni s törölgeti a szemét. Aztán idegesen szól oda a derék tanítómesterének:

– Ma nem tanulok tovább. Nem szeretem a históriát...

II.

Széll Kálmán úr bokros teendői miatt az utolsó éjszakára hagyta ama, beszéd elkészítését, amelyet ma Kolozsvárt kell elmondania. Még nem készült el teljesen a beszéd. Széll úr tegnap reggel aggodalmaskodva ült a vonatba. Álmos volt, végig hevert a kényelmes ülésen s álmodott. Ideges, beteg álom volt. Őkegyelmességének álmában is beszéd forgott az eszében. Azt formálta álmában is:

... Igen, díszes országos gyülekezet, szégyenpir ég az arcomon. Érzem a gyalázatot. – Érzem a csúf megaláztatást. Kinek az emlékét dicsóítjuk mi a mai napon? A magyar fajta nagyságának örök emlékü hirdetőjét, a legnagyobb nemzeti királyét, a magyar impérium hitének fundamentumát.

Kinek kellene ma legelső sorban itt áldozni? A magyar királynak és nemzetnek itt e szobornál most új vérszerződésre kellene lépniök. És ki nincsen itt? A magyar király. Miért? Ki tud biztos okokat. Ami okokat sejtünk, azok csak a szégyenünket növelik. Hát így lesz ez örökké? ... Én, díszes országos gyülekezet, magyar ember vagyok s utódja Mátyás király nádorának. Én, tisztelt országos gyülekezet, bizonyos el nem törült nádori jogoknál fogva hirdethetném itt talán a harc politikáját is. Nem teszem. E helyen jelentem ki, hogy a megalázást mostani méltóságomban nem tűröm tovább. Amit a nemzet nevében nem tehetek, megteszem a magam nevében. Elhagyom a miniszterelnöki széket. Hazamegyek Rátótra teheneket nevelni. De elmennék inkább zsákhordónak, mint sem a nemzet megalázásában, semmibebevételében részének látszódjam. Igazságos Mátyás király, hova kellett a te népednek süllyedni...

– Nagyvárad! Nagyvárad...

A kalauz kiáltása fölébresztette őkegyelmességét. Kiment a folyosóra s odaszólt egyik kedvelt agrárius hívének:

– Még mindig nincs kész az ünnepi beszédem. Valami hatásos befejező részt kellene fabrikálnom!...

BETLEHEM NÉMA.

Betlehem, a megváltásnak e térképen föl nem lelhető, földhöz nem kötött hazája néma. Betlehem hallgat. Úgy véli, hogy az embereket nem érdemes megváltani s Betlehemnek alighanem igaza van.

Mi, kiknek adatott e vigasztalan, sívár, kietlen korban élni, Betlehem megnyilatkozását még nem hallottuk. Mi már hinni sem akarunk Betlehemnek. Lapozgatunk az örök küzdések, a megváltások harcainak történetében. Lapozgatunk és álmélkodunk. A népnek adatott Mózes... Harcoltak és győztek a Makkabeusok... Született újabb megváltásra a Krisztus... kiszégezte öt pontjait Luther... A francia forradalom végiglángolt a világon.... Kigyullad az arcunk, lázas a szemünk. Hát csakugyan voltak Betlehemek s voltak megváltások? Voltak s lesznek csakugyan, csak nekünk nem adatik belőlük?

Amint a nagyon messze idők visszfényeként ránk sugárzó francia forradalomnak lángja megvilágosított minden agyvelőt, akként készül most elterülni a világra valami rettenetes nagy sötétség. Emberek, kik még világosságban tanultak gondolkozni, most elrettenve sügnak össze s mondják, hogy ez a sötét reáborította már mindenre az árnyát s jaj azoknak, kik nem tanultak meg rákok módjára hátrafelé menni. Amennyi hamis bálvány volt Baál istenszobrának ledöntése óta, az mind visszakerülni készül régi trónusára. Pogányoknak fanatizmusa, írástudóknak dőlyfe, farizeusoknak gonoszsága, főpapoknak istenessége, földi fejedelmek tiranizmusa, mind, mind visszakerül. A csodás gépek sokaságát, hogy megcsinálta a világ, azt tartja, hogy az emberre, mely önmagáé legyen, nincsen semmi szükség. Pedig hajh, sohasem volt ilyen sokaság az ember. Milliók élnek, örökös Jóbok s a kínszenvedések kálváriáját végig kell járni s úgy leroskadni millióknak... Nem idézzük föl ezredévek temető lakóit, leírhatatlan számát a néhai élőknek, akinél talán érdemesebben s Isten képére formáltabbak vagyunk a rég elhullott milliók-nál s kik távolabb vagyunk mégis Betlehemtől, mint emberi nemzet volt va-

lamikor. És beszélünk e kis földről itt a Duna-Tisza mentén, e kis országról, hova megváltás fogytakozva jut el a világ erénye s megdagadva, növekedve minden bűne. Itt eggyel több a kálváriák stációinak a számuk. Itt mindenekfölött szörnyűséges siralomvölgy s reménytelenség az élet. Hol van ide Betlehem? Mikor jön ide megváltás? E kis ország valóban a farizeusok örök hazájának látszik. Le fog lehetni győzni őket vajjon majd valamikor? Szeretnők ünnepet rontani ezeket elgondolva s szeretnők harsányan felkiáltani?

– Farizeusok ünnepeljete! Mi nem ünnepelünk!...

Ebben a kis szerencsétlen országban embert embertől a farizeusoktól csinált, egyre emelt s egyre szaporított falak egész serege választja el. Itt él és uralkodik százezer ember, születik, vért izzad, kínszenved, és meghal sok millió. Itt csak tűrhetnek azok, kik másként imádják a maguk istenüket, mint ahogy a fény és a dúslakodás urai szeretnék. És jaj, ha valaki a nagy megváltások hőseire gondolni mer. Jaj Mózes gyermekeinek, jaj a makkabeusok utódjának, jaj annak, ki Krisztus valóságos híve, jaj Luthert követőknek s jaj, százszorosán jaj, kik a megváltások szent summáriumban, a Voltaire nagy művében mernek hinni és – tovább haladni!... Itt, ebben a kis szerencsétlen országban el kell felejteni gondolkozni az embernek, ha nem akarja, hogy megfutassák, hamar célhoz juttassák a kálváriáján. Itt a segítség nem azoké, akik segítségre szorúlnak, de a bilincs sem azoké, akik megérdemlik. Itt hazugság, megalázkodás és butaság az enyhítői csak az élet kínos terhének. És még mindig visszafelé megyünk. Ameddig csak lehet – a középkorba...

Nem békességnek, szeretetnek ünnepe vagyon most, hanem hitünk és reményünk föladásának áldozati napja. Az egész világ, de kivált a mi kicsiny siralomvölgyünk szörnyű messzeségben van a megváltástól.

Lesz megváltás. Lesz újra megváltás. De olyan irdatlan sötét messzeségben van a megváltásnak napja, hogy onnan még csillag ragyogása sem sejdíttethet velünk semmit.

Betlehem néma. Mit sem ígér. Feketeség fekszik a világon, a koponyákon. Milliók jaja, panasza száll ki a rettenetes éjszakában. Akiknek istenük van, jajgatván, sírándozván fohászkoznak. Örömben, békességben csak a farizeusok s az ő barátjaik ünnepelnek...

ISTVÁN KIRÁLY ORSZÁGA.

István királynak a napja van ma. Hivatalos ünnep, munkaszünetes nap. Nem sok szerencsénk van a hivatalos ünnepekkel, de István király valamivel ünnepiesebb mégis a többi hivatalos ünnepnapnál. Némely kálvinista helyeken félnek csak tőle. Ott is inkább a „szent” jelző miatt.

Egyébként azonban okos dolog volt ünneppé tenni e napot s még okosabb volna, ha jól tudnánk ünnepelni István király napján.

István király napja ennek az országnak s a magyar nációnak volna névnapja. Mi így gondoljuk. Az ilyen napon egy kicsit illenék a jubilánsnak jobban foglalkoznia magával, mint máskor teszi. Erre talán soha nem volt nagyobb szükség, mint most.

Vannak dolgok, események, életreszólók és nagyok, melyeket különös módon elfelejt vagy nem mer megírni a krónikás. Eseményekről, nyilatkozatokról tudunk jó sokáig s nem merünk csak diskurálni róluk. Ott van a király híres mondása, hogy ő „hiába élt”, ha Magyarország külön vámterülethez nem jut. Már a verebek is csiripelték, mikor akadt egy „bátor” zsunaliszta, aki leírta.

István király országával kapcsolatban sűrűen szaporodnak az elhallgatott események és nyilatkozatok. Csakúgy félve sutognak róluk itt-amott.

Arról nem beszélünk, hogy a francia sajtónak állandó témája egy nagy birodalom fölosztása, mely – nézetünk szerint – mihamar bekövetkezik, mikor a nagy birodalom egy uralkodója behunyja szemeit. Ez a tragikus jövő jóslata lehet, de ne essék róla most szó. De az már szélteben tudott dolog, hogy jelentős, gondolkodni alaposan tudó emberek maguk között elborultan, desperáltan beszélgetnek fenyegető nagy veszedelmekről. István király országa, mely majdnem gyarmata egy másik, züllő országnak s mely csenevész, beteg testével egy futásra akart benyargalni a kultúrországok közé – bizony beteg ország. Koldus, mert szipolyozták s szipolyozzák. Magában nem bízó, mert másoktól függ. Ereje nincs, mert részei divergálnak. Hódításra

képtelen a nemzetiségekkel szemben s ereje nincs, hogy leszámoljon a megbéklyózó feudalizmus maradványaival. Társadalma kialakulni természetesen nem tud. Itt még felekezeti harcok folynak. Itt még társadalmilag az őskorban élünk. Amit kultúrára áldozhatnánk, elnyeli Ausztria és a hadsereg. Mindezek fölött pedig az ország sorsát kaszinóban intézik.

A magyar politika pár év óta teljesen belemerült a reakcióba s egészen a kiváltságosok osztályát szolgálja. A nép vándorol ki. Az adózás alatt nyög az egész ország. Az antiszemitizmus szításával majdnem egymillió hasznos magyar embert iparkodnak elidegeníteni a magyar fajtától, míg a nemzetiségi politikánk gyávább, mint valaha. Közigazgatásunk, az állami életnek ez az esszenciája, mindene: példátlanul rossz. Szinte kevés reá az ázsiai jelző. Iskoláink nem tudnak embereket faragni, csak félembereket.

...Ime csak úgy odavetve is, milyen garmadája az átoknak. Pedig ezek siralmas valóságok s könnyen növelhetnők ezt a garmadát háromszorossá s a tetejébe oda állíthatnók a reménybeli uralkodót, akit jezsuiták neveltek, s aki nem szeret bennünket.

Lehet-e csodálkozni s egy nagy elméjű politikus aggodalmára gondolva, így sóhajtok fel:

– Ha csak a jó sors nem segít, ez az ország pár évtized alatt össze fog omlani.

István király napján, jubiláló napján a magyar nációnak s ez országnak árva, sivár, csúnya, őszi kép kietlenkedik előttünk. Fent Budapesten folyhat a parádé s egész országban víg lehet a munkaszünetes nap, ebben a parádében és vígságban nincs egészség és igazság. István király országa szálljon magába, ha lehet s ha van még ereje, készítse közeledő veszedelmek ellen. A processziók, a zsolozsmák, a fennmaradt jobb kéz, sőt Mária sem, kinek ezt az országot annó dacumál fölajánlották, nem tudnak bennünket megmenteni. Ide új hit, új erő és új munka kell!

KÁRTÉVŐ SÁNDOR BESZÉDE.

Pop Dávid után nevetséges dadogás volna, amit én Károlyi Sándor, ez új Kártévő Sándor beszédes kirukkolásához szólnék. Ez a főzszorás oligarcha föl akarja akasztani tudniillik az apró uzszorásokat. Már megmagyarázták azonban neki, hogy a kellemetlen francia forradalom óta nem éppen szokatlan dolog, hogy a hóhért is fölakasszák. De meg én, aki el-el szokok menni a végső konzekvenciáig, nem is igen értem az olyan finom disztinkciókat, minő az áru- és pénzuzsora kérdéséhez szükséges s nem értem meg, hogy galíciai Kahan Izrael mért inkorrektebb individium, mint nagykárolyi gróf Károlyi Sándor de genere Kaplony, ha tudniillik mind a ketten inkorrektek. No de mindezt alapos és tudós írástudók így és másként elmondták már Kártévő Sándornak.

Óh, engem egészen más ragadott meg e díszes gyülekezet előtt elmondott beszédben. A plutokrácia és szocializmus rémeitől megriadt gróf a társadalmi erők harmóniájának himnuszát zengte el szepegve s ugyancsak szepegve erősítgette, hogy meg kell védenünk a liberalizmust s a demokráciát, mert máskülönben baj lesz.

Csak ne volna annyi vérem, amennyi epém van, de pompásan tudnék mulatni, hahotázni én most. Magamban befelé mulatnék s hahotáznék, és talán írnék egy pársoros írást tekintetes dr. Bors Emil úrnak, aki Pécsen lakik s akit én csak az írásból ismerek.

Ezt a Bors Emil urat a napokban meg akarták lincselni a klerikálisok. Tehát Bors Emil nagy igazságokat mondott. Azt mondta el, hogy micsoda hazugság a magyar liberalizmus, micsoda istencsapás ebben az országban az ultramontánok befolyása s még más ilyen kézenfekvő igaz dolgokat.

De aztán volt e mondások között egy isteni mondás. Olyasféle, amilyenek nyomában képzelhette el a vak Homér ama bizonyos homéri kacajt. Azt

jósolta meg ugyanis Bors Emil: eljön az idő, hogy Magyarországon a klerikálisok fogják megvédelmezni – a liberalizmust, hogy védekezhessenek általa a szocializmus ellen.

Pár soros írásban a lelkem odaadását küldeném most Bors Emilnek, mert aki próféta, az odaadást érdemel. Csendülj fel homéri kacaj! A prófécia máris beteljesedett. Egy szegény klerikális féreg, aki alig tizenöt-húsz millió forintnak lehet csak ura, íme megdöbben a plutokrácia növekedésétől s még jobban megdöbben a közeledő szocializmustól. Ilyen körülmények között egyebet nem tehet: fölcsap a demokrácia apostolának.

Hiszen ez mesébe illő! Hiszen ez csodás! Hiszen, ha a szociáldemokraták tábora gyorsan szaporodik, megérjük még, hogy Vázsonyi Vilmos mellett találjuk gróf Károlyi Sándorékat!..

Kifáradtam a kacagásban. Mintha mégsem éppen kacagni való volna ez a dolog. Mintha mégis csak Bors Emilhez kellene megtérnem s követnem őt az epefakadásban...

Egy bécsi lap írta a minap, hogy degenerálódott a magyar turáni fajta s megérett az elpusztulásra.

Sovén nem vagyok, de a bécsi lapot hazugnak és gonosznak tartom. Ez a nép, ez a mi népünk nem degenerált. De a degenerálódás mentené meg. Ha a Kártévő Sándorok s mindazok, kik a középkor történelmi alapján állnak, valamiképpen degenerálódnának.

Ha a Kártévő Sándorokban volna valami a Dugovics Tituszok honmentő virtusából, harakirit volna kötelességük magukon végezniök... Ha feudális és papi uralkodás meg nem szűnik Magyarországon, ötven év alatt elpusztulunk. De mit bánják ezt a Kártévő Sándorok, papok, mágnások, ultramontánok és buták!... Úgy-e Bors Emil professzor úr? A mi epénk pedig ömölhetik, amíg csak tart belőle.

WESSELÉNYI.

A vén Meszes aljában, ahol pihent a hódító Tuhutum vezér, az én ifjúságom elveszített paradicsomában, ünnep lesz holnap. Fáj a lelkem, hogy nem lehetek ott. Megszállna ott az emlék, megenyhítene a napsugár, meggyógyítana a fenyőillat s megváltana a lelkesedés mámore, mely az én édes, tápláló fölnövesztő Zilah városomban túlcsap a vén Meszes Terbete csúcsán és holnap reggelen. De én csak itt fogok, a távolban ünnepelni. A vén Meszes hervadó erdőit, a Diákdomb őszi rózsás temetőjét, a tornyos Almamáttert, Wesselényi ércalakját s a lelkesedő ezreket csak érezni fogom, látni nem.

Valamikor ott a Meszes alján én voltam a leggazdagabb talán. Anynyi hite és vágya nem volt még ifjú embernek, mint amennyit az a szent, klasszikus föld lehelt belém. Egy kevés papiros, egy napszámoló toll maradt a nagy gazdagságból. A hit és a vágy szörnyűn devalválódott. Örökös kétkedés és örökös háborgás lett belőle. Mégis most ifjúságot érzek. Az én elveszített paradicsomomban ünnepelnek s az őszi napsugár Wesselényi gyönyörű alakját csókolja s a szegény parasztét, kinek elébemeleg s kit magához emel Wesselényi.

Wesselényi és a szegény munkás!... Fadrusz mester talán öntudatlanul szatírárt faragott. Isteni gúnyolódás az a szobor, de meg-meg is ríkatja a lelkeket. Az a szobor anakrónizmus, szemrehányás és szatíra. Wesselényi hiába nyújtja karjait a szegény paraszt elé. Wesselényit ma nem értik már. Az a nagy erő elfogyott, az a nagy láng kialudt. Zilahtól nem meszsze már éhtifuszban rája szalmaalmát az a paraszt, akinek jobbágy nagypapját Wesselényi magához emelte. Az ünnepen nem lesz lélek, csak szó. Este pedig vigyázni fognak, hogy a színházi díszelődésre csak előkelőségek jussanak be. Ott lesznek a fiai, unokái a nagy Wesselényinek, ott lesznek az összes vármegyék és városok küldött urai, ott lesz Szilágy vármegye egész úri népsége, ott lesz bizonyára a becsődített nép is. Min-

den ünnephez kell a festői háttér. Csak maga Wesselényi fog hiányozni s az a nép, amelyet magához emelt.

Hol van Wesselényi? Hol van a felszabadított nép? Sehol. Hiszen ebben a két kérdésben sír ennek az országnak minden nyomorúsága!

Wesselényi a történelmet élt magyar földnek a modern világra szült valószínű gényusza. Családja régi, ragyogó és kiváltságos. Ő maga erős, szép és eszes. Ha sok benne az ego, a legszebb, legdúsabb életet élheti. És ez a hatalmas férfi, ki Herkules, Adonis és Apolló együtt, fölcsap mártírságra vágyó prófétának. Világosság és igazi altruizmus. Ez Wesselényi, Voltaire és Danton. Az igazságért képes lett volna aláaknázni és felrobbantani a világot. A legnemesebbje és a leghivatottabbja a maga korának Kossuth Lajos mellett.

Hol van ez a Wesselényi? De hol a nép is, melyet ő magához emelt? Wesselényit ma Károlyi Sándor pótolja. A nép pedig becsődül Pozsonyba, hol éljent kiált az ő bőrére kötött alkura, megcsókolja a lábat, mely rajta tipor, s ő maga segédkezik, hogy dolyfös, nagy urak rabszolgájává válják újra.

Wesselényi karjait nyújtotta, hogy magához emelje a könyörgő népet. Ma ugyanaz a nép kínálja hátát, hogy jól rúgja bele a mélységbe a nagyúri láb.

Wesselényi Miklóst ünneplik holnap a vén Meszes aljában, Zilah városában, az én ifjúságom elveszített paradicsomában. Mit keresnék én ott? Valamikor csupa hittel és vágygal, gazdag szívvel, naiv elmével bolyongtam azon a helyen. Nincs erőm odamenni most, mikor kevés a hitem, kevés a vágyam s rettenetes tisztán látok.

Ünnepelek itt a távolban, egyedül. Próbálom a reményt élesztgetni magamban, hogy valami kicsit talán becsületeskedhetik, javulhat még a világ. És a fátumon tűnődöm. Wesselényi megvakult. Talán a fátum szabta azt úgy meg, hogy nem szabad nagyon világosan látni. Wesselényi megvakulása talán szimboluma akart lenni annak az igazságnak, hogy boldogok csupán a vakok és a vakon hívók.

„A BIHARI ISTEN”.

Egy asszony vágta ezt a blaszfém, de csodajó címet nagy dühében a Tisza István szép, magyar fejéhez. Nagyváradon történt, ahol Bihar megye választott, hogy már inkább csak megmarad Tisza-vármegyének. Az asszonynak igaza volt, ha haragudott, mert fiaért haragudott, akik számára nem volt elég kegyes Tisza és a Tisza-vármegyében, de nekünk is igazunk volt, akik ha nem is szeretjük Tiszát, nem tudunk rágondolni sem magyar vérünk megmelegedése nélkül. Milyen furcsa, milyen ártó, milyen dacos, milyen erős, milyen szép, milyen magyar ember. Az ő nevét tűzte oda a sors Magyarországra egyik legszerencsésebb elváltozásához s ma ő hetekig korteskedik és megmutatja, hogy Biharban az lesz az alispán, akit ő akar. Sőt kevesebbet mutat meg s talán több hetet áldoz rá, mint hírlik: csak azért sem Hranyczky lesz az árvaszéki elnök. És győzött és Bihar vármegyében rend van és Tisza István talán kezébe se vesz egy újságot. Otthon rendben van minden, Kosuth és Andrassy csinálják itt fenn a többi, csak az általános választói jogot ne csinálják. Több is veszett egyébként Mohácsnál s az a fő, hogyha Geszt körül elromlik egy híd, csak be kell üzenni az alispánnak. Ez az üzenet véletlenül manapság azzal a bizonyos telefon nevű számmal is megtörténhetik. Mert egyébként – Tisza István nem lepődnék meg, ha holnap reggel arra ébredne, hogy valamelyik saját őse. Nem lepődnék meg, ha nemzeti, régi Tisza uramként ébredne föl, persze nem azon régi Tiszák egyikeként, akik még csak pörölték a vagyont. Hanem egy vagyonos, sok jobbágyú, jószágú, földű Tiszaként. Paraszthoz, jobbágyhoz akkor is emberséges, de féltelmesen tekintélytartó volna. A pápista észben akkor se hinne s ha valaki új, nyugati ideákkal jönne elébe, úgy legyintene, ahogy még Eötvös Károly se. „Nem kell az nekünk, mi meg voltunk eddig is azzal, amink volt, árt az ilyesmi a magyarnak.” Az új hiten, a protestantizmuson kívül soha még valami újat egykönnyen nem engedett magához az a fajta, melynek Tisza a pro-

totípusa. Ha olyan rosszszájú és ceruzájú ember akarnék lenni, mint egykor Mikszáth volt, leírnám egy elképzelésem. Le is írom: látom Tisza Istvánt ha-zaérkezni Gesztre, előkéri a kalendáriumot, melynek két év előtti ősébe bejegyezte volt, hogy a szabadelpűpárt megbukott s a kalendárium jegyzet-lapjára, ahol a lovak vemhezése, tehenek ellése, béresek komenciója s egyéb ilyesmi vannak számontartva és bevezeti szépen a kalendáriumba: a vármegyén mi győztünk.

A JÓKAI EMBERE.

Ha Apponyi csakugyan professzor lesz, megint Jókai Mór halott, szelid, szép arca int vissza mosolyogván, mert Apponyi Albert is, sőt különösen a Jókai embere. Csodálatos, ám bizonyos, hogy Jókai soha embert nem ismert, nem látott, minden hőse hazug, de a legbolondabb és a leglehetetlenebb életek utánzókat kaptak miatta, általa. "Le vent est fort, la marée haute, il faut quitter le littoral. Soyons les nouveaux Argonautes, qui font commerce d'Ideál." Budapesten nem is tudhatják, nem is érthetik, hogy Jókai meny-nyi Jókai-embert teremtett Magyarországon, én például majdnem mindenik alakjának lemásolóját ismerem, olyikat két-három-négy példányban is. Tisza István éppen úgy nem volna az, aki, Jókai nélkül, mint Apponyi, aki azonban szebb, különb és Jókaihoz illőbb, élő, utánzó regényhős.

Apponyit szabad, lehet szidni, magyarázni, megérteni vagy szeretni, de nem szabad s nem lehet meg nem bámulni. Élete fölött is vitázhatunk, mondhatjuk, hogy a fórumnak csak garabonciás diákja volt, de azt senki nem mondhatja: nem volt az Apponyié, de haszonleső és cinikus sem volt egy pillanatig sem. Hogy Kalksburg iskolája nem engedte elfeledtetni elveit, principiumait az ő egykori tanítványában, ez is majdnem okos és bizonyos. De Kalksburgnál erősebb volt Jókai, a grófi üzletnél a „commerce d'Ideál”, az apai örökségénél – szívben és vagyonban – az idők változó, új romantikája. Apponyi emberileg, személyében a legszebb, leggazdagabb életet élte s annyira Jókai-hős volt, hogy különben meg se lehetne érteni magyar földön az ő gyakori s szokatlan bátorságait. Apponyi mindig ideák vértjében érezte magát és sohase riadt vissza egy-egy napilag oktalan, de szép váratlan, meglepő, új ugrástól. Azt állítják, hogy hiú és üres ez a hajlottkorú, de még ma is sok fiatalnál fiatalabb, beszélni s magáról beszéltetni tudó gróf. Ez a félresiklott poéta, mert az, ez az utilitárius csatornákat kerülő, szabad, zengő szavú és daloló lelkű, ártatlan idea-kupac. Nem igaz: ez Jókai embere, gazdag életű pápista gróf, fantaszta, élet-stilizáló, álmodozó, ki nem akarja magát álmo-

dozónak hinni. Apponyi nem ismeri önmagát s Apponyit kevesen ismerik: Apponyi voltaképpen annak a kurtanemes, kálvinista Jókainak s Jókai-fantáziának a teremtménye, mely nem ismerhette az Apponyiakat s ilyenformán kiforgatta őket valójukból.

Nem csalódom, ha azt hiszem, hogy csak idő-tilalomfák az okai, hogy Apponyi Albert végig nem csinálta s csinálhatja Jókai minden szép figurájának minden szép gesztusát. Talán most tanár lesz, à la Jókai, ha lehet, de ha él – és éljen sokáig – fog ő új és új meglepetésekkel lenni, jönni. Származása, élete, ifjúsága, kezdése, küzdelmei, kalandjai, házassága, boldogsága, boldogtalansága, lármái, beszédei, diadalai, kudarcai: ez a Jókai embere. Ujból kezdhetve talán lehetne ezt az életet eredményesebbé, ehhez a korszakhoz idomultabbá, hasznosabbá, alkuvóbbá s vidámabbá tenni, de Apponyi akkor nem volna többé Apponyi és Apponyi Albert.

A Jókai emberét, Apponyit, szabad már érteni, sőt szeretni is, a nyomorok, piszkok, kicsiségek, sefték, lármák, babonák országában, hol olyan kevesen vannak, „qui font commerce d'Ideál”.

PUSZTASZEREN.

Legendás turk ősiünk, vezérünk, Árpád Pusztaszer helyett, ahol megidézni próbálták, Tápén, a szomszédban jelent meg. Eljött azokhoz Árpád, akik Szvatopluktól, Zalántól s a többi nem hiteles személyektől elvették ezt az országot. S Tápén a kupaktanácsban egyszerű magyarok száján az országfoglaló magyarság, tehát Árpád keserű igazsága szólalt meg:

– Nem megyünk Pusztaszerre, az urak ünnepére, nem megyünk. Ha Árpád apánk tudta volna, sohase hozott volna ide bennünket. Ünnepeljenek a Pallaviciniek és Wenckheimok, a Rákosi Jenők és a Güntherek.

Igy beszéltek, de mindenesetre így gondolkoztak Tápé magyar és bölcs parasztjai, akiknek Árpád megjelent.

Félig erdélyi ember lévén az, aki ezeket írja, egyformán közel van lelkéhez Árpád és Tuhutum, Tuhutum, Töhötöm vagy Tühütüm, hiszen ez mindegy; és ő egyenlő rangú volt Árpáddal. Hát volt-e joguk azoknak ünnepelni, akik Günther miniszter úr kegyes jelenlétével megtisztelve ünnepet ültek Pusztaszeren? Hát gondolták-e Árpád és Tuhutum, hogy ezt az országot azért szerzik meg, amiért most még úgyahogy fennáll? Urak, papok, herék, iparlovagok legszemélyesebb haszonélvezetére?

Tápénak minden dícséret megadassék, de Tápé mégis csak Tápé. Ám kérdezzék meg bárhol, ahol a Keletről hozott szűz Géniuszt értelmesen tud beszélni még azt az eredményt jósolta-e ezer esztendőre az a végzés, amely a magyarokat iderendelte?

Sok minden meghalt Árpád országában, de legalapösabban az az idea halt meg, mely Árpád apánkkal az Iszter vidékét tudatlanul megkívántatta. A vezérek utódait kóbor nyugati lovagok váltották föl s Keletnek szép, szabad lelkes erényei helyére bemenekültek ide a boldog Nyugatról kiszorított, száműzött bűnök.

Bújdosva, mint valamikor a hajdúk, igenis, lappanganak itt még magyar erők. Tápén s mindenütt, ahol még nem Amerikában lakik, a magyar paraszt megőrzött valamit az Árpád-hagyományokból. Afféléket, amiről Széchenyi István álmodozott a Kelet népében. De ez az ország ma nem Magyarország s csak akkor lesz az, ha szóhoz, hatalomhoz jut a paraszt. Nemcsak a származásbeli paraszt, de mi mind, akik magtalan univerzumokat hordunk magunkban.

Ezt az országot ma még talán meg lehetne váltani, Árpád és Tuhutum országát meg lehetne még csinálni. De akkor, ha a tápéi esküdtnék több száva lesz, mint az újságfrázisokkal táplálkozó, úri-szolga tápéi jegyzőnek. Ha püspökbe és grófba belegázol Árpád és Tuhutum méltó utódja: a büszke magyar és még büszkébb magyar munkás. Árpád és Tuhutum nem azért vezettek ide bennünket, hogy békák legyünk s gólyakirályokat emeljünk magunk felé a mocsárrá csinált Magyarországon. Nem azért vagyunk itt, hogy dacoljunk a Nyugattal, s hogy kiirtsunk pár tízezer haszontalant. De hogy rálicitáljunk a Nyugatra s igazoljuk Árpádot és Tuhutumot.

P. S. Nem a király hiányzott a pusztaszeri ünnepről s nemcsak Tápé, hanem Árpád vezér s a magyar Géniuszt, ez a bús alvó, meg nem értett magyar Géniuszt.

A HAZASZERETET REFORMJA

A „pátrióta” Ady vallomásai.

A hazafiság: vallás s az ember életének „sine qua non”-ja. A nacionalizmus e vallást rontotta meg, meghamisította s kisebb érdekek kalózlöbögőjává tette. S véle együtt romlott sok minden, Ady úgy látta, hogy elmosódott a XVI-ik század kálvinizmusának nagy magyar értelme is: a magyarság, szabadság és demokrácia egészen különös vallása. A „harcos nacionalizmus” tulajdonképpen az ország és nemzet „úri értelme”, s nem is országot és nemzetet alkotott, hanem „mágnások és püspökök uradalmát”. A parlament: egy előkelő csoport mulatsága s még 1847-nél tart. A múlt csak mint teher és sallang él, féltik a hazát s ezért igen könnyen „felajánlják” másnak. Ady már jóelőre félt, hogy a „lefajtott” Magyarország a német imperializmus legkönnyebb kelet-európai zsákmányai közé tartozik majd. Holott a magyar Géniusz legszebb értelme szerint Kelet franciáivá kellene nőniünk. Nyugati kalandorok találkoztak azonban itten keleti kalandorokkal, hitványságok: kegyetlenségekkel. S a megváltónak induló forradalmak is az ő kezükre jutottak, az ő kezükben sikkadtak el.

Ady ki akarja emelni a hazafiságot e „nacionalizmus” posványából, hogy „populáris és szociális” lehessen. A nemzet s ország úri értelmével szemben annak emberi értelmét hirdeti. A pátrióta egyre szélesebb időkebe és terekbe, az emberiségbe ágyazza be népét: így menti meg törzsét is s gyökereit is. S fákhája a ma, hiszen igazságaink „véresen elevenek”.

MÁRCIUS IDUSA.

A puffogó frázisok, hazafias nagyotmondások Tarjagos Illéseitől nem akarjuk elvenni a kenyeret. Dikciózzanak, poharazgassanak nyugodtan. Így csinálják ők már régóta. De azért még sem tudták lejártni a mai napot a jubileumnak, a reménykedésnek, a szabad vágyakozásnak ez összehozó, felemelő napját. Mi ma nem dikciózunk, nem lármázunk, kokárdát sem tűzünk a mellünkre. Ötvennégy esztendő óta nem volt szomorúbb a márciusi évforduló, mint most. Ötvennégy esztendő óta, még az osztrák elnyomás idejében sem volt kevesebb hitünk, mint most. Ötvennégy esztendő óta olyan triviális, olyan bántó nem volt még az ünnepi öklendezés, mint most. Mert nincs mit ünnepeljünk s nincs erőnk reménykedni. A Tarjagos Illéseket nem zavarjuk. Az ifjúságot, mely naiv lelkesedéssel s egyedül őszintén ünnepel, nincs lelkünk kijózanítani. Csináltunk hát csupán magunk közt egy kis leszámolást...

...A márciusi nagy nap minden eredményét egy rövid félszázad lecáfolta. Ahogy dolgoztunk, fáradtunk az új Magyarország kiépítésén, valamit nem vettünk észre. Nem vettük észre, hogy a nagylelkűségből életben hagyott heretestűek nem csak hogy nem dolgoznak, de ellenünk szervezkednek és vissza akarnak mindent csinálni, amit mi csinálunk. Műveletlenek és koldusok valánk, nem volt időnk a kontemplációkra. A fórumai politikára jutott csupán még egy kis időnk. Bizony másra nem. És folyt az aknamunka ellenünk. A demokrácia, a közös munkálkodás a szabadság nagy eszméit ez alatt egyre és egyre rontották, bontották a herék. Ma, hogy röviden szóljak, a helyzet ez: Ebben az országban két tábor áll egymással szemben: a munkástársadalom s a herék társadalma. A herék tábora ma az erősebb s ezt apró vezércikkekben s egyébütt a reakció előnyomulásának szoktuk nevezni.

Ma, a szabad szavak, szabad betűk napján kegyetlen valóságukban kell rámutatni a dolgokra. A hiba ott esett, hogy ma ötvennégy éve becsületesebbek, naivabbak, mámorosabbak voltak az emberek. Akik jogokat nyertek, azoknak ez már teljes siker volt s akik jogokat áldoztak, azok már oda

voltak a saját altruizmusoktól. Ehhez jött az akkori napok mámore, az önvédelmi harc, a nemzeti elbúsulás, a kiegyezés újabb mámore s az ezt követő örületes erőlködés... Nem csoda, hogy elfeledkeztünk a legfontosabb valamiről: meghagytuk a nemzet egészére gyilkolóan ártalmas privilégiumokat, államokat az államban s a középkori feudalizmusnak nagyon sok sáncát. E sáncokba vették be magukat a herék s ma mi, akik dolgozunk, immár csak megtűrtük vagyunk.

Okos ember mértani pontossággal kiszámíthatta, hogy az Úr ezerkilencszázkettedik esztendejében ott leszünk, ahol a mádi zsidó, vagy tekintettel az antiszemita időkre: ott leszünk, ahol voltunk...

Hát hol is lennénk most? Nyolc-kilenc esztendővel ezelőtt lobbant el a szabad eszmék utolsó lángja, az egyházpolitikai harcok idején. Azóta széduletes gyorsasággal tolnak bennünket a verembe, melyet a herék reakciója ázott meg a számunkra. Valósággal olyan napokat él a világ, mint szent szövetség idején. Ha egyik embernek van egy merészebb gondolata, éjszakára beköti a száját, nehogy álmában kibeszélje. A haladás törvényei szerint már túl kellene messze lennünk a 1848-ik év márciusának vívmányain is. Mi ellenben tűrjük, hogy ez az ország állandóan 1847-nél tartson. Ki mer beszélni a márciusi eszmék továbbfejlesztéséről? Az embert megfojtják egy szabad szó miatt. A militarizmus megrendszabályozásánál, az általános, teljes választói jognál, a papi és egyházi javak állami kezelésénél, a teljes feltétlen állami oktatásnál, a hitbizományok eltörlésénél stb. kellene már legalább is tartanunk s boldog Isten, tán sohasem voltunk messzebb e principiumoktól, mint ma. Negyvennyolcas népképviselők avval bókolnak a királynak, hogy kitűnő katonanyag kerül ki a kerületükből. Az ország trónörökösét jezsuiták nevelik, királyi vállvonásra parlamentáris kormányok repülnek, felekezettek hadat viselnek egymással, a klerikalizmus nyíltan tör elé Róma és a pápa nevében.

Fajpolitikát csinálunk, gentryt mentünk, új mágnásokat, nemeseket válogatunk, bizonyos foglalkozásoknak különös nimbuszt juttatunk, ellenben a kereskedelmet, a legfontosabb nemzeti tevékenységet béklyóba rakjuk, új méltóságokat kreálunk here fajmagyarok számára, de a vérmagyar székeséget veszni hagyjuk, mert mi csak a ruténeket mentjük, mert a ruténmen-

tést ki lehet játszani a zsidóság ellen... Ezer és ezer ilyen sötét szálból fonódott ez országra a reakció hálója... Hogy még hova s meddig megyünk – ki tudná?

Március idusán megállunk most egy percre némán és desperáltan. Az utca zajong, nyüzsgő... Mi hallgatjuk a hangok káoszát, s óh jaj, nem tudjuk kivenni belőle a jövő zenéjét, a tárogatót, melynek hangjaira leomlanak a becsstelen buta falak...

ZARATHUSTRA A JOGAKADÉMIÁN.

Zarathustra pedig új igazságokat hirdet immár. Még pedig a nagyváradi jogakadémián.

Tanítom nektek a becsületes embert. Az ember valami, ha jól viseli magát. Legyetek jó magaviseletűek s vigyázzatok, hogy kísértetbe ne essetek. Ideje, hogy az ember kitűzze a maga célját, mielőtt eljönne a sátán. Majd szól a gonosz: gondolkozzatok. Jaj nektek, ha gondolkozni fogtok. Mert ti magyar ifjak vagytok s megtelik a szívem gyönyörűséggel, ha rátok gondolok. Azt mondom nektek: jaj ha az ember kaoszt hordoz az ő vemhében. A ti őseitek lovon nyargalásztak, nyers húst ettek, lótejet és vért ittak s boldogok valának. Mert egy gyilkosa van az embernek: a gondolkodás. Ti azért óvakodjatok. Jusson eszetekbe Hoványi Gyula. Ő jogbölcshészetet tanít s még is csiklandós történetekkel gyönyörködtet benneteket csupán. Mi kell más a magyar ifjúnak?

Óvakodjatok a kaosztól. Lássatok tisztán, magyarul. Mondom nektek: úgy jó az élet, amiként van. Az ember nem azért tanul, mert tudni szép, mert tudni jó. Fizessétek be a tandíjat s havipénzeiteket pontosan fölvegyétek apáitoktól. Jó magaviselet vezet a diplomáig s a diploma kell a magyar ifjúnak, mert elúszott az ősi birtok s nem lehet a zsidókkal már birni.

Hirdetem nektek, hogy sok minden másképpen leszen. Elvész ez ország erkölcstelensége s tietek leszen az örvendetes hajnal. Csak ne gondolkozzatok és hallgassatok gyóntató papjaitokra, kik katolikusok vagytok s legyetek katolikusok, kiknek lelkeikre most még kárhozás vár.

Tanuljátok meg a bor élvezését s a nőcskék mosolygását se vessétek meg. Ha ferbli lesujt benneteket, gondoljatok Csernovits Pérára, ki szemhunyorítás nélkül veszített dominiumokat. És kiáltstátok „éljen a haza” s kérdezzétek: „magyarok vagyunk vagy nem vagyunk magyarok?”

Hirdetem nektek, hogy nincs biztosabb a jól választott társaságnál. Befolyásos keresztény családok zsúrjaiba kapjatok be s már is keressétek azokat, kik a kolozsvári szigorlatokra ajánló leveleket írnak.

Vessetek keresztet, ha Somló Bódogot látjátok. Ő már fiatal korában gondolkozott s lelke immár a sátáné egészen. Óh, mert miért szegődjünk új ideák táborába? A földi végzés ellenségekké tette a magyar embert és az új ideákat. És ti tiszteljétek s földi végzést. Nézzetek széjjel. Ebben az egész országban alig néhány tucat olyan szerencsétlen ember van, kit az agyveleje háborgat. Szánjátok őket. Mert ebben az országban Plósz Sándor miniszter lehet, Barabás Béla jeles politikus, Molnár Imre jogtanár, Pósa Lajos ismert Poéta. Csak jó magaviseletűek legyetek. Csendesek és nem lázongók. Tűzzétek ki az élet célját s van-e szebb cél, mint leházasodni s szőlőt venni Nagyváradon?

Hirdetem nektek, hogy az én bölcsességem immár majdnem az egész országot meghódította. Ballagi Aladár a budapesti egyetemen csakúgy beszélt, mint Persz Adolf a nagyváradi jogakadémián. Szívemre szeretnék ölelni benneteket, magyar ifjak. Ha így haladunk, tíz év múlva miénk lesz minden s aki nekünk nem tetszik, keresztrel törjük be a fejét. Ugy-e így lesz? Szemere áldjon meg benneteket. Tudós igazgatótok Bozóky Alajos, már kikereste a maga kutyabőrét. Membra sanctae coronae leszünk s mi kutyabőrösök fogunk ez országban újra dirigálni. Csak tiszteljétek a reverendát. A gondolkodás veszedelme ellen ez segít. Nem lesz itt zavar rövid idő múlva. És mondom újra, kiáltstátok: „éljen a haza”.

Ide nem fog beférkőzni a pokloknak hatalma. A liberáлизmus elmúlik. A szociálista örülteket majd a kolostorok tüzesvaspróbái térítik Istenhez. Így lesz, ha jó magaviseletűek lesztek. Még kiaknázatlan és fölfedezetlen az ember s az emberek földje. Mi választott nép leszünk e földön. Néhány ezrűnkért élnek majd e milliók s Európa látni fogja, hogy az emberiség célját mi találtuk meg.

Hirdetem nektek hát a gyönyörűséges hajnalt. Ti pedig menjetek szét s vigadjatok, miként Horátius dalolta a vidám tinókról. Óvakodjatok a sátántól, Extra Hungariam non est vita. Bizony e föld még a gyógyulás színhegyévé válik. S máris új illat környéke, üdvöthözó illat, új remény. A mienk lesz az ország, a hatalom és a dicsőség. Pukkadjanak meg a szabadgondolkodók, a zsidók, az eretnekek, a szabadkőművesek, hitvány kozmopoliták, általában az okos emberek.

A NACIONALIZMUS ALKONYA.

Nem is kell, hogy Matuzsálem legyen valaki: megérhet egy gyönyörű földi dolgot, egy örvendetes elmúlást. Öregnek csúfolt, de egyre ifjodó Európánk lehessenget végre egy utálatos lidércet a melléről: a nacionalizmust.

Lidércnek mondjuk, de több mint lidérc. Egyik boldogtalansága az emberiségnek. Valami csodálatos élősdű növénye az emberi kultúrának, mely gyökereit mélyre ereszti hírhedt bagolyvárak földjén, Rómában, Tibetben, Moszkvában, Sztambulban és más helyeken. Fojt és öl milliók karjával.

Mennyi történelmi gazság történt már általa. Népek összeuszítása, világozgoltás, szabadságtiprás. Csoda, hogy addig eljutott az emberiség, ameddig eljutott.

Beszédes, hatalmas jelek most azt hirdetik, hogy itt a leszámolás ideje. Ahol csak nem frázis a haladás, ott már mindenütt erős marokkal készül a lelkében világosulni kezdő nép, hogy az emberiség herbáriumából kitépje ezt a mérges, élősdű növényt.

A nacionalizmus: a dühödt hazafiság. De még az sem. A patrióta nevet ugyan sokszor kompromittálták már, de még mindig szentebb fogalom köpenye, hogysem a nacionalizmust földhesse. A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua nonja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalommal sem kell sűríteni s szót sem keresni hozzá. A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló becsületes, munkás emberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökös nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnusz énekli.

Egy ősi ámitás leleplezése előtt áll a világ. Nem véletlenség az, hogy Pobjedonoszcev lezuhan a főprókatori trónról s a harmadik francia köztársaság, mint egy óriás, tapos el ugyancsak most egy, a nacionalizmusra spekuláló, összeesküvő, bonapartista hangyabolyt. És a dolgozó Németország ugyancsak most és most is újra kijelenti, hogy a dühödt hazafiság nevében

nem kapható cézári öröletek támogatására. Ugyancsak most figyelmezteti népét egy nagy író, Björnsterne Björnson, hogy a nacionalista apostolok által ne térítse el magát az igazi haladástól s kultúrfejlődéstől. Tele van nagyszerű jelekkel a világ. A nacionalizmus alkonyán vagyunk.

Körülbelül Pobjedonoszcev fekete, de nem titkolózó lelkében obszerválható legjobban a nacionalizmus. Ő nem öltött álarcot. Átkozta a szabadságot, a kultúrát. Ultramontánabb volt a középkor pápáinál. A cáré és az igazhitű papoké legyen a világ és a szláv csordáé. Legyen háború és dög-vész inkább, mintsem gondolkozzék, akarjon a nép.

Ez a nyers típus. Őszintébb a dalai lámánál, mindenesetre jóval őszintébb például Vilmos császárnál, Galiffet tábornoknál avagy Déronlédénál. Ahogy különbözően fejlődtek az egyes embertársadalmak, úgy változtatta arcát a nacionalizmus. Allah nevében bolondítja az ottománt, gloire-ral részegíti a franciát, svédgyűlöletet gerjeszt a norvégben, pángermán álmokkal traktálna a németet. S amely társadalmakban esetleg sokféle náció él, gondoskodnak külön-külön a nacionalizmusról azok, akiknek érdekük, hogy régi tekintélyben, módon virágozzék az oligarchia. Mert a nacionalizmus arra jó mindenekfelett, hogy a vele megmámorosított tömeg ne vegye észre, mi hiányzik neki s mihez van joga. Franciaországban erre már lehetetlen volna a pobjedonoszcevi brutális őszinteség. Itt köztársaságiként veri a mellét az ultramontán. Sőt a szabadgondolkodással is kacérkodik. De alapjában minden nacionalizmus közös gyökerű. És ha gúnyolódni kedvünk volna, a nacionalizmusnál internacionálisabb erő és idea nincs.

A népek kezdenek látni s ha Európát itt-ott néha elfogja egy-egy nacionalista rángatózás, ez vitus-tánc. Az elmúlás ellen rúgkapál a nacionalizmus. Talán már nemsokára nem lesz szégyen igazi hazafinak lenni sehol a világon. Még Oroszországban is megindult a leszámolás. Meddig késik még – nálunk?

ZARÁNDOKUTAK.

Vajjon merre is van Mária-Besnyő? Nincs talán messze. Annyit tudunk róla, hogy a Regnum Marianumnak ez az előpitvara. Magyar Ádám odakészül. Kegyes Jézus-atyák hirdetik, hogy elvezetik a magyar férfiakat Mária-Besnyőre imádkozni. Magyar Ádám fölajánlja ott hazáját és lelkét Boldog-asszonynak. Tegyen valamit értük a Nagyasszony. Magyar Ádám hazájáért és lelkéért. Mert óh jaj, úgy látszik, hogy Magyar Ádám mit sem tud értük tenni. Magyar Ádám félti a hazát. Tehát fölajánlja másnak. Fájlalja a lelkét, tehát csodaírt vár.

Ez az egyik zarándokút. A másik a Magyar Éváé. Mielőtt itthagyna bennünket Május, a szent Tavasz legszebb leánya, elhozza ide Budapestre Magyar Évát. A magyar nők kongresszusra gyűlnek össze. Szerke az országból idesereglenek a modern idők magyar leányai s felajánlják hazájukat és lelküket Emberiségnek, a Világosság felé haladóknak.

Mária-Besnyőn imádkozni fognak megrozkadottan, sírva, gyáván, Budapestben büszke szövatok törnek a kék májusi ég felé. Légy üdvözölve, új világ, mely megígérted a nőnek, hogy emberséges ember lehet, büszke, munkás és szabad.

Magyar Ádám lelkét tehát lesujtották a modern élet próbáltatásai. Magyar Ádám olvasót fog a kezébe és pityereg. Magyar Ádám bevallja, hogy ő nem elég erős megvédeni a hazáját Mária-Besnyő nélkül. Szóval csodát már az Isten sem tehet. Talán a Regnum Marianum Nagyasszonya segíthet még egyedül.

Magyar Éva pedig az ő szívében a szent Tavasz minden erejét érzi. Nem énekel jeremiádot, hanem himnuszt. Hogy íme elértük a nagy stációt a mi késlekedő országunkban is. Hát lehetne féltetni egy olyan országot, melynek lelke rezsonál az emberiség minden föltörő diadalmas ütemére? Hol a kultúra arra készül, hogy megkétszerezze az ország népét, odaállítva a szabad férfi mellé a szabad nőt. Bennünket nem törülhet el már semmi ziva-

tar, mert lelkeinkben, íme az új kultúrának magvai csiráznak eltapodhatatlanul, buján.

Nagyszerű volna, ha Május hatalmas ragyogásában találkoznék a két zarándokút népe. A máriabesnyői és a budapesti. A mellét verő, olvasót pergető, hazáját és lelkét féltő Magyar Ádám és az emelt fejű, munkára készülő, hazájával és lelkével rendbenlevő Magyar Éva.

Mi pedig eltűnődhetünk, igaza van-e a biblikus zengésű igazságnak, hogy jaj a népnek, melynek férfiai elasszonyosodtak s asszonyaik kezelik a kardot. Vagy örülünk, hogy legalább az asszonyaink – férfiak!...

PRÓFÉCIA A GYÖNGESÉGRŐL.

Egyiptom csapásaira készülve állunk s a prófétákat hallgatjuk. Ezek a mi prófétáink nem valami víg próféták. Hogy rossz próféták, azt már régen tudjuk róluk. A Duna és a Tisza fölött kerekedett óriási sötét felhőben tolaszkodtak, mint a hollók. Velük és az ő nyomukban jött, tornyosult a vésszes, gyászos felleg. És a mi prófétáink csak most veszik észre, hogy itt az orkán, mikor már csapkodnak a mennykövek. Hallgassuk őket, akármilyen rossz próféták is ők. Mert most már ők is látják a szenvedést és nyomort. A megpróbáltatások keserű ideje ismét elkövetkezett szegény Magyarországra.

Súlyos és égető ígéret hallunk a prófétáktól. Féltik Magyarországot – saját gyöngye gyermekeiktől. Sok ebben az országban a szükség és sok ember fog megtántorodni. Élethalál-harcok estéjén nem volna szabad egy nemzet prófétáinak így beszélniök. Mert, ha így beszélnek, vagy bűnösök vagy kishitűek, vagy álpróféták. Nagyszerű küzdelmek közepette különben is csodák szoktak esni. Negyvennyolcban a nyomorultak és gyengék tízezreiből váltak erős félistenek. Viszont menekültek vagy muszkát vezettek hatalmasak és erősek. Csak később a történetíró tudja megérteni e csodákat. Ma sem szabad előre szájkodniok még a prófétáknak sem. Jóságos szellemei a nemzet sorsának fordítsák el e nemzettől a keserű poharat. De előre megjósolni, hogy kik lesznek a minden kísértésben megálló és kik lesznek az áruló gyöngék, nem lehet. Vezérek és próféták ütközet előtt, ha nem csapnivalók, csak győzelemről beszéljenek. Vagy pedig vonuljanak vissza seregükkel, ha látják biztosan a vereséget.

Uraink és vezéreink előre megbélyegzik a gyöngéket. Előre hirdetik, hogy kétséges a mi ügyünk sorsa. Mert koldusok és gyöngék országa a mai Magyarország. Hát látott már a világ ilyen prófétákat? Észreveszik s megjósolják, ami kiabáló és régi valóság, s amit csak ők nem akartak eddig látni. S hogy hazaárulóztak bennünket, kik vakulni nem tudtunk.

Hát a sok gyöngye Magyarországon? Bizony sok, mi nemes uraink, vezéreink és prófétáink. Az úriszék-rendszer nevelt bizony itt néhány millió földhözragadt, siralmas, mostohánál is mostohább gyermeket Hungária anyának. Az úri parlamentnek kedvencei, dédelgetett kényeztetett gyermekei voltak. Néhány százezer ember nőtt csak a parlamenti úriszék szívéhez. A milliók éhezhettek, járhattak rongyosan. A kutya se sajnálta őket soha.

Most itt a vihar és talál egy széthullott nemzetet. Vezérek és próféták döbbenve nézik a rongyos, zilált, szomorú légiókat, milyenekkel soha se nyertek még csatát. Emitt százezren és százezren cihelődnek, hogy menjenek a többi százezer után Amerikába. Álljunk e kétségbeesettek s földönfutók elébe. Hogy gyertek csatasorba s nemzeti pántlika kerül a csákótokra. Amott ismét százezrek, akiket örökösen bitangoztunk, mert jogokat kértek. Az úri parlament csinálhat forradalmat, de a megvetett, hazátlan bitangoktól nem kérheti, hogy mentsék meg elnyomóik irháját. És emitt és amott más százezrek, kik loholva, lihegve keresik meg a betevő falatot. Hát ezek bizony valamennyien, sok millióan, gyöngék nagyon gyöngék. Nem tett értük a hivatalos nemzet soha semmit. Hajókat szereztünk azoknak, kik Amerikába menekülnek. A jogokért küzdőket toloncoltuk, börtönöztük, szúrattuk, lövettük. Volt ezer időnk a zseni megmentésére és tenyésztésére. De hogy egy önérzetes, tehetős, lelkes, magyar polgárság adjon gerincet e nemzetnek, annak a gondolatától is irtózott az úri-szék. Hogy itt az emberek anyagi boldoguláshoz jussanak, nem tűrte a mágnások idealizmus. Ők nem szeretik a kezet, mely munkától piszkos s az olyan gyomrot, melynek állandó problémája, hogy lesz-e mit falni és emészteni. A milliókat itt alaposan megnyomorították a százezrek. És most bélyegezzük meg őket, mert nem erősek?

Vezéreink, uraink és prófétáink elhozták fejünkre a nehéz veszedelmet. Sokan és sokan kértünk, óvtunk, rimánkodtunk. Erősítsék meg gazdaságilag e koldus, inséges országot. Adjanak jogot a jogtalanoknak s kultúrát a lélek sok millió vakjának. És kenyeret, kenyeret, kenyeret mindenekelőtt.

Uraink, vezéreink és prófétáink pedig vezényszóra éheztek, mert egyéb éhség sohasem környékezte őket. Most itt állnak a harc, a nagy istenítélet előtt s ők – próféciaít mondanak a gyöngeségről. Uraknak talán jók ők, vezéreknek azonban silányak, prófétáknak pedig éppen büntetni való.

JULIÁN MAGYARJAI.

Kóbor kunok hozták a hírt Batu hordájáról. A Tiborcok fiai éheztek és bujdostak, mint most. Kuthen népét már nyomta Nyugat felé a megsokasodott mongolság. Szomorúság és aggodalom volt az élet a Tisza táján. Csak az urak voltak vídámak: szorongatták a királyt. Nekik kevés volt az Arany Bulla. Nekik nem volt elég, hogy a népet nyomják. Üstökét akarták fogni a királynak is. És ez időben keletre indul Julián barát az ő társaival. Szerelmes, boldog magyar lelke nagy fájdalomtól vérzik Julián barátnak. Szent Domonkoshoz fohászkodik föl: mutasson segítőt szegény magyaroknak. És Szent Domonkos hiába kutat Kárpátoktól Adriáig. A magyarok hazájában nincsenek erős magyarok. A Peturok fiai valóságos tatár kánok. Koldus igavonók a Tiborcok fiai. Álmában Julián barátnak talán megjelent Szent Domonkos és szólott így: – Magyarországon csak urak és szolgák vannak. Kevés úr és sok szolga. Jó magyar papom, keress magyarokat talán idegenben. Talán valahol élnek ilyenek.

És elindult társaival Keletre Julián barát. Magyar legenda szerint meg is találta Nagy-Magyarországot. Délceg szittyák voltak e másik Magyarországot lakói és nagy volt az ő magyar lelkesedésük. Repesett a Julián barát szíve, hogy ilyen derék testvérei élnek a messzeségben a magyarnak. Szépen szónokoltak akkor Ázsiában s áldásaikat küldték fő- és altájosok. Aztán jött a Batu hordája s elöntötte a Tisza táját. Magyar király, magyar kiskirályok és ezernyi szolgák elmerültek. Ma pedig Amerikába mennek Julián baráték. Érezzük a legenda csodálatos elevenségét. A Tisza táját most is pusztulás fenyegeti. És itthon nincsenek magyarok. Királyukkal viszálykodó urak élnek itt és milliányi ükunokája a Tiborcoknak. Modernné váltva a szót: koalíció és jogtalan nép.

Meghatottan olvassuk a híreket Julián barát új magyarjairól. Amerika magyarjai szónokolnak és áldásaikat küldik. Árvák és idegenek ők ott abban a komplikált életű világban. A pár száz esztendő Ameriká ezredévek-

kel nyargalt Európa elébe. Még többel Magyarország elébe. És ők, Amerika magyarjai, már innen is elavult ideológiával, még itthon is elavult ideológiával vándoroltak ki. Kivándoroltak pedig azért, mert lehetetlen ez országban éhdögvész veszedelme nélkül élni másképpen, mint ahogy elszállítatunk innen minden évben pár százezer embert. Viszi, viszi őket a Cunard Line egyre. És ők ott elszigetelten és ostromolva Amerika eszméitől, félelmes, ismeretlen, nehéz, nagy erejétől: ábrándoznak. Végtelenül fájó nosztalgiával repüli át lelkük az Óceánt. Becsületesen hiszik, hogy itt a Tisza táján Kossuth Lajos forradalma ismétlődik. Azt nem is gondolják, hogy a mi forrongásunk egy páratlanul megkésett, keserű, kétségbeesett és zavaros osztályharcnak az előcsatározása. Meghatottan olvassuk a hírt Julián új magyarjainak lelkesedéséről. Még az sem bánt meghatottságunkban bennünket, hogy az új Juliánok többnyire afféle Rudnyánszky Juliánok. Csak éppen az visz minket gyötrelembe, hogy Magyarországot Amerika magyarjaival vigasztalják némelyek. Beh vigasztalan lehet ennek a szerencsétlen országnak a sorsa. Becsületes és becstelen Juliánok hiában keresnek itthon katonákat. A Tisza táján nem a legendás forradalom bömböl. Árpád nemzetének életét nem akarja kioltani senki. Csak az urak, a kiskirályok, nem férnek a bőrükbe. Csak a milliók nem olyan szerencsétlenek sehol, mint nálunk. És nyugtalan handabandázókat nem szült még egyetlen társadalom sem annyit, mint a mienk. Anynyi bizonyos, kínosan bizonyos, hogy ránk férne a segedelem. De az is bizonyos, hogy idegen segedelem vérszegény nemzetbe sohse fecskendezett be friss vért.

Ha magunk nem tudjuk magunkat megmenteni, elvesztünk. Julián és társai csak szép, naív, magyar ábrándos ígéreteket küldenek, kiűzött, koldus, idegenben gyötrődő, szelíd álmokkal táplálkozó magyarok ígéreteit. Az új Batu pedig készül új hordájával. A modern Életnek hívják az új Batut s hordája töméntelen új gondolat és cselekvés. Meg kell csinálni az új Magyarországot, mielőtt ideér Batu és hordája. Mert mialatt itt az urak a népet nyomják s a királyt szorongatják, a jogtalan nép pedig éhez és kivándorol: Julián magyarjait elnyeli Amerika, bennünket pedig – Európa.

A HAZASZERETET REFORMJA.

Ez Úristentől elpártolt Franciaországban nem tör a Hazára senki. Anatole France s Pierre Durand, Clemenceau és Jakob Levy, Jean Jaurés és Henry Sansculotte: mind patrióták.

Nem nevelnek itt ám az iskolákban sem apró kozmopolitákat. Csak egy kicsit megreformálták azt a megrontott religiót, melynek neve hazafiaság. Franciaországban ma már másképpen szeretik a hazát, mint például a Tisza táján.

Syventonnal halt meg talán az utolsó olyan hazafi, aki mindenütt hazatulást szagolt. Ő volt Boulanger II., de sokkal nagyobb gazember. Sikkasztott, fajtalanzkodott, megölte magát s amilyen perverzus bestia-lelke volt, talán „szent hazám” sóhajtással adta ki a páráját

Franciaországban hamar észrevették, mi lesz a Kossuth Lajosok és Garibaldiak szent hevüléséből. Rabszolgatartók altató zsoltára, fekete selegek csillogó vértje, hitvány törtető létrája s gazemberek menedéke, mint főtisztelendő Szeberényi úr otthon a napokban néhány turpis fejre ráidézte.

Nem éltetve, dalolva, cifrázva, köpkösve s részegen szeretik itt már a hazát. És nem a múltját szeretik, hanem a jövőjét. A dicsőséges XIV. Lajosról azt tanulják a gyerekek, hogy szívtelen rabló volt. Jeanne d'Arc egy eszelős hisztériás leány s Napoleon egy új Atilla. Pasteur nagyobb ember volt, mint tíz hadverő hős. Ilyeneket tanítanak bölcsen a francia nebulóknak s nálunk nemrégén kenyérmezei táncot jártak Vázsonyival Kinizsi Pál miatt.

Hogy az igazi evangélium szerint reformált hazaszeretetet mi? Hallottam egy párisi líceum évváró beszédjében egyszer:

– Fiúk, nézzetek szét e nagy Párizsban s az egész világon, ha tehetitek. Szívetek és szemetek meg fog telni könnyel. Mennyi galádság, tudatlanság, inség és bűn. Mennyi még az elnyomottak száma, mikor pedig boldogságra termett minden ember. Dolgozni az elnyomottak föl szabadításán, minden ember boldogságán: ez a cél. Agyak és kezek kooperatív, szent munkája: ez

az eszköz. Igazságot, világosságot, boldogságot és szépséget adjunk a Föld minden emberlakójának. Meg kell csinálnunk az igazságos, új és fölségesen emberi társadalmat. Fiúk, legyetek büszkék, hogy franciák vagytok, Franciaország mindig a népek élén járt az emberiség boldogításáért. Az új, a szabad, a nemes társadalomnak mintáját a világ számára Franciaországnak kell megteremtenie.

Ime az új hazafiaság: az emberi, a populáris, a szociális hazafiaság. A XX. század emberéhez illő. Nem a régi: az üres, a hazug, a sallangos. És Franciaország legújabb generációja már e vallásban nevelkedik.

Az iskolák nagyobb része laikus, világi iskola már. A tanítók és tanárok ezrei: szabadgondolkozók. Már a politikában is megtetszik az eredmény. Négy évvel ezelőtt Franciaország radikális többsége kétszázezer volt. Ma ez a többség: félmillió. Róma és a butító reakció karmai közül kiment a gyermekeit Franciaország. És nincs más útja a társadalmi haladásnak csak ez: új tanítók és új iskolák. Mindenekfölött pedig: a hazaszeretet reformja s szent háború az álhazafiság ellen.

JÓSLÁSOK MAGYARORSZÁGRÓL.

Budapestre azt írta innen valaki, hogy Clémenceau utálja Magyarországot. Hogy Bécset és Ausztriát szereti Franciaország leghatalmasabb minisztere. Egy árva szó sem igaz ebből: Clémenceau rá sem ér az ilyesmire. Szent valóság ellenben, hogy Clémenceaunak se nagyon tetszik a mai Magyarország. Amiképpen nagyon kedvetlenül néz mostanában a Duna felé Európa minden gondolkozója. Óh, nem attól fél bárki, hogy szétrobbantjuk a Habsburg-monarchiát. Már tudják Európaszerte, hogy Tokajon nektár helyett szentelt víz terem. Hogy Kossuth Lajos nagyon-nagyon meghalt, s a Kossuth-lobogót fekete kalózhajók viselik ma otthon. Bennünk azonban Európa maga haladásának egyik jövődő veszedelmét látja.

Tegnap olvastam például Paul Adamnak egy cikkét. Szeszélyes írás és apró dolog, de kiválóan beszédes. Mi történik, ha Guesde jóslása beválik s húsz év múlva urak lesznek Franciaországban a szocialisták? Paul Adam azt mondja, hogy Európa akkor két táborra oszlik. Oroszország nagyobb része, Franciaország, Belgium, Dél-Németország, Svájc szociális államok lesznek. Tőke, Egyház, Imperializmus, Hűbériség, Nacionalizmus, viszont Poroszországba kapaszkodnak. Poroszország körül csoportosulnak majd Európa reakciós országai. Paul Adam szerint legelső sorban Magyarország. Magyarország szállítja majd a zsoldosokat a szabad társadalomnak leverésére Észak-Oroszországgal, a Balkánnal és Lengyelországgal egyetemben. Egy új óriási birodalom alakul így ismét Keleten. Nyugat ellen, mint egykor a Mohamed birodalma.

Bolondos, de érdekes álmában nem kísérem végig Paul Adamot. Fontos, az, hogy miért látja ő és miért látják sokan így ma Magyarországot. Mert Magyarország népét megedzett helóta népnek ítélik Nyugaton. Hiába már is ez ellen minden polémia. Egy ország, ahol a huszadik században megtűrrik az oligarkiát, veszedelme a kultúrországoknak. Ezt írják és ezt hajtják az idegen szemlélők. Azt mondják: a magyar mágnások nacionalista paprikával bármi-

kor a kultúra ellen tüzelhetik Magyarország népét. Mint valamikor Konstantinápolyból török Magyarországra, úgy fog csapni most Budapest, Bécs és Berlin felől Nyugatra a barbár áradat a fejlettebb és haladóbb társadalmak ellen. A porosz junkerek, a lengyel slakták, a magyar földesurak, a román bojárok és a többiek valósággal föl fogják hajtani az elbutított embernyájukat Nyugat ellen. Az Egyháznak, Tőkének, Militarizmusnak és Feudalizmusnak tehát Magyarország lesz Európában – a hálósobája.

És így nézi például Magyarországot a Courier Európén, ez előkelő revű egész gárdája. Olyan országnak látják egy Björnson, egy Novikov, egy Ferri is Magyarországot, mely ellensége demokráciának és modern haladásnak. Egy francia tudós nemrégiben ezt írta úti naplójában: „mi azt hisszük, hogy Európa az európaiaké s hogy végleg biztos az emberi haladás útja. Tekintsenek Keletre, Magyarországra, Oroszországra, a Balkánra. Észreveszik, hogy mai kultúránkból semmi sem biztos s hogy Európa voltaképpen Ázsia felé billen ma is.”

És a fiatal Heine, a fiatal Ibsen valamikor verseket írtak rólunk. Lassale majdnem Európa reménységének keresztelt el bennünket, Magyarországból Kelet-Franciaországot látta, a magyar népből pedig a forradalom népét. És ma? Magyarország ma a gondolkozók szemében: néhány mágnás, sok zsoldos, fő- és alparazita és sötétségben tartott, szabadság- és kultúrelenes embermilliók. Persze hogy minden jóslások a szpahik és tatárok új szerepét osztják ki nekünk. A magyar nemzet géniusza ha végleg el nem bujdosott, köszönje meg Magyarországot az új hírnevét és becsületét annak a pár ezer embernek, akié ma Magyarország s annak a rendszernek, mely friss triumfusát most üli.

KÁLVIN HIVŐI TÉRDEPELNEK.

Magyarország kálvinistái jó kálvinisták voltak Kálvin János nélkül négyszáz súlyos esztendőkön át, magyar lelküknek ép és őszinte Isten-barátságával. Viselték a Kálvin nevét, mely gúnyképpen adott dicsőségükké vált, de Genf pápájának aligha tellett volna bennük öröme, ha föltámad. Mivelhogy Magyarországnak kálvinistái Kálvin életéből és tanításaiból kivették azt, ami őket egyszerre a Nyugathoz kapcsolja s magyarságukban is megtartja. De Kálvin vallásából megcsinálták a magyarság, szabadság és demokrácia egész külön vallását maguknak magukért s el voltak jó sokáig vele.

Sikerült azonban a szörnyű vagyonú és hatalmú magyarországi katolikus klerikalizmusnak Kálvint fölidéznie a veszedelmes magyar kálvinisták ellen. Kálvin személyét, egyéniségét, mely eddig nálunk csak fölírástalan zászló és név volt, az ő csalhatatlan pápáik testvéreként csempészték be a magyar vallásúak közé. Nem apró dolog ez, mert talán a legrikítóbb argumentuma Magyarország ostoba s nagyon sokáig helyre nem igazítható elreakciósodásának.

Már az is sötét baj volt, avagy rossz hatalmi taktika, amikor a szuperintendens-cím sérelem lett. Amikor is püspök és mágnás akart lenni a protestáns főpásztor és szegény néhai Tisza Kálmán ezt az elpápisztásodást keményen támogatta. Az a Tisza Kálmán aki családja fölemelkedését a puritán kálvinizmus energiájának köszönhette s aki hálából kálvinista hierarchiát és egy olyan fiat, mint Tisza István produkált.

Igen: a kálvinisták mai elfeketedésének, pápisztáskodásának, céltalanságának, sőt majdnem bizonyos vesztének Tisza István lesz az okozója. Mert nem lehetett, mint Poroszországban protestáns ultramontanizmust csinálnia – Bécs, a katolikus vagyon és többség miatt – fogta magát s neki látott egy kálvinista szervilis katolicizmus megcsinálásának. Mert az ő vagyoni hatalmi érdeke teljesen egyezik a legkatolikusabb Esterházy vagy Zichy szent Miklós Mórlicékkal.

Gyümölcsük pedig, beléndekszerűek, pompásan érlelődnek: ilyen gyümölcs például a Kálvin-szövetség is a többről nem szólván. A Kálvin-szövetség a szilágyszolnoki egyházmegyében például a napokban majdnem elhatározta, de Isten segedelmével el is fogja határozni, hogy a kálvinista hívő térdepelve imádkozzék. Én emlékszem, hogy katolikus iskolába jártam s plébánosnak ministrálva, térdepeltem és az apám régi erdélyi kálvinista, le akarta törni ezért a derekamat. Hiszen a magyar kálvinizmus külön fejlődött – pláne az erdélyi – s minden embertelen Istenimádást, tehát a térdeplést is, megvetette.

És most jönnek kálvinista híres teológusok, rontott papok és bizonyítják, hogy más országok kálvinistái térdepelnek s Kálvin is térdepelt a maga híveivel. De mi köze a magyar kálvinistának a Kálvin térdepeléséhez s mi köze ahhoz, hogy Tisza István s egy-két pietista kálvinista teológiai tanár, a gyöngye tanítványaik térdepelni akarnak? Ezek a szomorúan elrontott agyú emberek, kik Zoványi Jenőt igazságos Kálvin-kritikájáért majdnem földönfutóvá tették, számítanak-e?

Félek, hogy számítanak, mert gazdaságilag talán éppen a hű magyar kálvinista polgárok gyöngültek meg itt legerősebben. Más fegyverekkel, de sikerebben ajzódik a régi nyíl a magyar, lázongó, megmaradt kálvinisták ellen, akiket ime már térdepeltetnek is. A nagy magyar reformátorok, akik egyébként a féltudatos nemzetiségi, de teljes osztályharc apostolai voltak, megcsúfolódnak ilyenképpen. Én a magam ősi kálvinistaságából csak a magyarságot, teljes türelmű demokráciát, egész, belátó emberséget és megértést hoztam és őriztem meg. De tudom azt is, hogy ez az ország a mai dúsgazdag kiskirályok, ráncszabadított szerzetesek s főképpen a hatalmas bécsi Burg s a még hatalmasabb Vatikán nélkül protestáns lenne, élő, mint az Isten, ha van, és magyar és demokrata és forradalmas.

Térdepeltetik a kálvinistákat: ez ma a legmagyarabb veszedelem, mert még mindig és sokáig számítani fog a konfesszió. Vallás ide és vallás oda, a reakciós, csunya időkben: támogassuk, izgassuk azt a vallást, mely szent Batukánjai nélkül a mai szép, emberséges, vallástalan világnak eléréséhez vezet.

HARC A NAGYVÁRADI KÁPTALANNAL.

EGY KIS SÉTA.*

Vasárnap délután munkaszünet van, tessék egy kis sétát tenni. Megmondjuk azt is, hogy merre. Amerre mi ma jártunk.

Közeledik a május. Zöldelő és virágos fák csalják úgyis az embert. Tessék sétálni a Schlauch-park, no meg az úgynevezett Káptalan-sor felé.

A kétféjű sas a püspöki székesegyházon ne botránkoztasson meg nagyon senkit. Ezt a nyomorult kényszerűséget, úgy látszik, hogy düh nélkül kell túrnunk.

De nézzék meg a Kanonok-sort és gondolkozzanak.

Az előkelő, feshengő, jómódról valló paloták redőnyei le vannak bocsájtva. Lakosai a legmihasznább, legingyenélőbb emberek. Aki dolgozik közülök, az nincs is itt. Wolafka például dolgozik. De hogy? Felekezeti harcot, forradalmat szít a kálvinista Rómában. Az a nagyvárad hájúj, kövér pap, aki csupa erő és vér és fanatizmus, többet árt ma a magyar társadalomnak s a magyarságnak, mint kilencven szocialista agitátor s ezer kétféjű sas. A többi is egytől-egyig, mert haszontalanul vonják el ezer és ezer éhezőtől a kenyeret.

Röviden: ez a Kanonok-sor.

Sétáljanak el aztán bármely külvárosi részbe. De erősítsék meg a szívüket. Mert nyomort, bűnt és pizskot látnak. Meglátják, hogy mennyi nyomort lehetne enyhíteni s mennyi könnyet letörölni a kanonokok pénzével.

Ha ezt meglátják és átgondolják: eredményes volt a vasárnapi séta.

*Ady e kis cikke miatt a nagyvárad káptalan sajtópert indított ellene. A nagyvárad kir. törvényszék a btk. 261.§-a alapján bűnösnek mondta ki Adyt büntetendő, nyomtatvány útján elkövetett becsületsértésben, ezért három napi fogházra mint fő- s 10 korona mellék-büntetésre ítélte.

A NAGYVÁRADI KÁPTALAN TISZTESSÉGE.*

A nagyvárad latin szertartású káptalan főtisztelendő, nagyságos és méltóságos tagjai gratulálhatnak önmaguknak. Mától kezdve nincs közöttük „mihaszna”, nincs közöttük ingyenelő. Ítéletben kimondta a tekintetes királyi törvényszék.

A tekintetes törvényszék bölcs bírának ítélete előtt meghajlom, meg kell hajolnom. Az ő ítékezésükhöz nem lehet és nem szabad az én szavaimnak férközni.

Tessék egyebekben örvendezni, tisztelt reakció!... Ez fényesen, szépen sikerült. Hej, de pompás előrelátással csinálták is meg azt az új sajtótörvényt! Fiatal, túlon túl becsületes hitű, butaságok ellen küzdő kis újságíró cikkeket ír, amelyben azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy a Káptalan-sornok nem mindegyik lakója teljesíti hivatását krisztusi szellemben. Hatalmának, tradicionális nimbuszának, tekintélyének egész súlyával ráfeküsznek azért azok, akiknek kedvez a reakció első beharangozója, az új sajtótörvény, mely ebben a szerencsétlen kis országban egyetlen szabad institúcióra, a sajtóra is rámerít a halálos csapást... Három nap? Jó, hogy akasztófára nem kerültem. Köszönöm Erdélyi exminiszter úréknak, hogy eddig egyelőre még sem mentek volt el.

Tudja Isten, egy darabig az forgott az eszembe, hogy nem szürok meg többet a tollammal senkit. Sem hájas kanonokot, sem feudális tekintélyes urakat, senkit, de senkit... Mért. legyen én őrült spanyol – Kisázsiaiban? Menjen minden visszafelé! Mikorára odaérünk, hogy ismét omnes Luteráni comburantur – már én talán befejeztem kis játékomat. Ellenben addig nem török be a fejemet s nem élek rabkonyhán. Szükségem van nekem erre?...

...Hát szükségem van. És egyelőre nem kívánom az eszemet csöndes útra tenni, sem tisztességesebb országba kivándorolni. Nekem megvannak a magam törvényei. Ezek kedvéért kiállom a dicsőséges magyar államét is.

Egyébként sok fényes rehabilitáló ítéletet kívánok még minden káptalanoknak. Sajnos, nem ígérhetem meg nekik, hogy jövőre már nem zárhatnak el. Még egyszer-kétszer tán útjukban leszek.

* Az ítélethirdetés után írta Ady ezt a cikket.

A BÖRTÖN FILOZÓFIÁJA.*

Az I. fogházépület D. osztály 18. sz. cellából pompás a kilátás. Ajánlom ezt a cellát mindazok figyelmébe, kikkel apróbb kriminális balesetek történhetnek. Igen barátságos kis cella is egyébként. Én úgy kerültem volt bele, hogy Krisztus méltóságos és nagyságos szolgálai kicsit módosítottak egy krisztusi doktrínát. Én megdobtam őket kemény szavak kövével s ők rabkenyérrel dobtak engem vissza. Szolgálják jövőre is híven és békében a Mestert. Valóban én nem haragszom rájuk. Bölcs könyveket olvastam itt a cellában. Az evolúció tanulságait tártá elém mind. Nincs kikre haragudjam. Sok nyugalmat tud adni három júniusi nap, ha vasrácsokon keresztül néz az ember a künt levő dolgokra, melyeket a három nap alatt legtöbbször csúnya, hűvös eső paskolt.

Mélységes, különös, izgató és mégis megnyugtató ez a világ itt. Szinte emberibb, érdekesebb és mindenkihez közelebb fekvő konklúziókkal traktáló, mint amilyeneket Gorkij „Nachtsyl”-ja mutat. Csaknem beleszerettem a földi juszitíciába e három nap alatt. Milyen kielégítő, milyen bölcs a hatalom!... Milyen imponáló erővel s nyugalommal vágja el a causalitások sorát. Egyet fordít a kulcsra s adieu emberség, természet, determináció!... Az a bolond ötlet tartott ébren egyik rabéjszakán, vajjon nem úgy lehetne-e csak az emberiséget örök gyötrelméből megváltani, ha börtönmintára rendeznők be az emberi társadalmat? Nem tagadom: ez az ötlet még most is tetszik nekem s nem tartom úgy magamban nagyon bolondosnak. A guillotine nem vált be, a lámparúd sem, a bomba sem, a gyilok sem, a bibliáról, koránról stb. nem is szólván. Hátha a börtön beválnék?... Mindenesetre, nagyon helyesen az újságíróknak kell a dolgot kipróbálni. A modern társadalom az újságíróból vagy a zsidóból szokta szelni a Volta-féle békacombot. Camille Desmoulins az új emberi társadalom pairjeinek nevezi az újságírókat már a francia forradalomkor.

* Ady tehát fogházba került. A háromnapos cellalakás eredménye ez az írás.

No mégis csak jobb dolguk volt a régi társadalom pairjeinek. Így emlékszem nekem. Azaz, pardon. Az új társadalom, melyet Camille Desmoulins már 1790-ben látott, még mindig nem született meg. Ellenben a canaille címet még könnyebben megkapja ma az istentelen firkonc népség, mint anno konvent. Hogy mi a manónak kellett nekem 1877-ben világra jönnöm! Ha már muszáj volt ez a jelentkezés s nem késhetett egy becsületes, esztétikus, bölcs kultúrtársadalom evolúciójáéig (annyi elégtétellel tartozom magamnak, hogy ezt a szót minél sűrűbben füstöljem most a klerikális orrok alá), legalább történt volna nemes diósadi stb. Ady (recte Ódy) Dávid, Bálint, Barla stb. idején, míg el nem úszott volt Menyő és még egy pár falu. Jussom lett volna gögösnek, kegyetlennek és butának lenni.

No mindegy. Az a fő és némiképpen vigasztaló, hogy a világ, az élet sohasem volt, lehetett, lesz és lehet érdekesebb és idegpusztítóbb, mint ma. Három rabnapomnak ez volt a vissza-visszatérő axiomája. Néhány száz év múlva, ha kész lesz az übermensch, aki nem éppen olyan lesz, mint amilyenek Nietzsche kigondolta, nem élhet át majd olyan érdekes dolgokat, mint mi. Én bennem, lám, csak éppen most születhettek ilyen börtöngondolatok.

Irigyelem mégis azt a fiatal szocialista agitátort, aki tegnap óra rabkollegám s akit – látom az ablakomon – most éppen levegőt színi bocsátották le a bűzös udvarra.

Szent gondolkozás!

Milyen boldog az az ifjú ember. Vad és fanatikus. Hívő. Most fölne az egyik börtöntetőre s én esküszöm, az jut az eszébe, hogy húsz év múlva erre is kitűzik a vörös lobogót.

Csupa exnótáriusokkal vagyok cellasorban. Egykori tirannusai a falvoknak most csöndesek, sápadtak, fáradt nézésűek. Egy közülük kiválóan tragikomikus alak: megmaradt a pocakja. Egyébként nem érdekesek. Az a két csavargó – velem szemben – jobban izgat. Még nem ítélték felettük. Raboltak s isteni furfanggal tagadnak. Tovább a cellákban asszonyok kuslognak. Többnyire vének és piszkosak. A legérdekesebb kollegákról csak híreket kapok. A híres dandyevő uzsorás a kórházban káromkodik például. Általában csak a szürkeségek a sűrűn láthatók, akár odakint a világban. Ám tudom mégis és izgat a tudat, hogy nagy bűnökkel alszom egy föld alatt.

Áldassék végül a vörös női pongyola. Az arcot egyszer sem láttam. Polgári udvar feküdt az ablakom alatt. Ez a vörös pongyola s egy csengő női hang tették előttem leggyakrabban kíváncsi a külső világot. Néhány óra még s kirobogok e tisztára surolt, kulcsos, rácsos, bölcs és nyugalmas szál-lásról. Aztán nyargalászva, izzadva álmodhatom tovább. Szép a bér. Piros és más színű pongyolák, melyek megszűnnek értékesek lenni, mihelyst ledobódnak. Egy darab kenyér, mely talán nagyobb lesz, vaj lesz rajta, de nem okvetlenül. A gondolkodás gyönyörűsége végül, melynek eredménye egy magános cella, már bizonyosabb.

Hát nem szép dolog ma élni?...

MÁGNÁSOK ÉS PÜSPÖKÖK URADALMA.

Egy Széchenyi nevét bitorló cercle ünnepén a rendi Magyarország himnuszát és programját dúdolta el gyönyörű bátorsággal egy professzor úr. Tehát: térjünk vissza 1847-be, sőt ha lehet 1791-be s állítsuk vissza a magyar-bécsi arisztokrácia és a magyar dombszögi nemesség Magyarországot. Idáig tehát egyelőre szerencsésen eljutottunk. Kossuth Lajos pártjának áldott uralomrajutása idejében.* Nem hiába, hogy a magyar negyvennyolcas párt egyik új, nagy vezére, Kalksburg neveltje, Sennyeivel kezdte boldogítani valamikor a magyar fórumot. Hát remélt-e valamikor ennyi sikert az egykori konzervatív párt s Oroszországon kívül lehetséges-e ma már Európában ennyi gyönyörű, reakciós bátorság? Franciaországban még az ultramontanak is progresszióról beszélnek, nálunk a csökönyös konzervatívizmus is kevés. A magyar ifjúság egy részét egyenesen arra preparálják Kossuth Lajos nevének és varázsának tőkésítői, hogy csinálják vissza, amit Kossuth Lajos csinált. S ráadásul be kell vallanunk, hogy mindez nem rendkívüli, nem tudománytalan, nem csodás. A magyar polgári forradalmat 1848-ban megcsináltuk, mert ez akkor európai divat volt. S azóta – istenem, hatvan esztendeje már – annyira sem mentünk, hogy a polgári forradalomhoz szerezzünk be polgárságot is. Valósággal azt cselekedtük mi 1848-ban, hogy a pitykéhez kabátot csináltunk. A kabátot, a szükségtelen kabátot rongyokra tépte az idő s mi most itt állunk megint a pitykével. Minden európai társadalomban azt történt, hogy a polgárság túlon túl is önérzetes és hatalmaskodó lett. Nálunk egy gyöngé, szétszórt, gerinctelen, urizáló hajlamú polgárság termelt, amelynek se ereje, se tehetsége nem volt még annyi sem, hogy a sült galamb bekapására kitátsa a száját. Természetes tehát, ha most a majdnem államcsíny-szerűen hatalomra került feudálizmus és klerikálizmus a lehetőségét is tönkre akarja tenni egy polgári Magyarországnak.

* Ady élesen szembe fordult az uralomra jutott koalícióval, mely a demokratikus és szociális reformok terén mit sem tett.

Hogy mindez nem rémkép, színezés, riasztgatás, erre van egy másik aktuális bizonyítékunk is. Miskolc város, egy majdnem tipikusan magyar polgári város, a polgári erők hatalmával elérte azt, hogy – tetszik, nem tetszik – nagykorúsítani kellett. És akkor Miskolc, a város, éppen úgy viselkedik, mint az a meggazdagodott magyar polgár, aki siet nemességet vásárolni és grófokhoz dörzsölődni. Azon az áldomáson, melyet a Budapestre hálálkodni fölrándult miskolciak rendeztek, egy beszéd hangzott el. Gróf Andrássy Gyulát köszöntötte lelkesen, tele, habzó serleggel a szónok, aki nem jelentékeny ember, de akinek száján a magyar korszellem tett vallomást. Az volt a beszéd magva, hogy Magyarországot, a magyar nemzeti államot a magyar arisztokrácia tartotta fenn. Olyan vakmerő hamisság ez, hogy két szót is csak azért szól az ember ellene, mert ilyen vakmerő. A dolog úgy áll, hogy a magyarságot még a magyar főurak ezeréves pártossága, vadsága, idegensége és lelketlensége se tudták elsikkasztani Európából és a történelemből. Tessék elképzelni egy Magyarországot a polgárlakosságú, küzködő, de nagyszerű szívósságú városok nélkül. Tessék elképzelni egy Magyarországot, amelyben csak a híres vármegyék, a grófi százezer holdak s a püspöki aulák maradnak meg. Ennél a Magyarországnál még Macedónia is különb és kultúrában elüljáróbb, európaibb ország volna.

Egész nyugati Európa a szociális forradalom s az abszolút demokrácia megvalósulásának nyugtalan előestéjén áll, vár, készülődik és remeg. S akkor Magyarországon, március idusa után néhány nappal, 1908-ban, kőkorszakbeli szózatokat harsoghatnak büntetlenül úgynevezett közéletű emberek. Annyi magyar polgárság nincs s annyi polgári önértzet, hogy legalább egy hangos protestálást küldjön az új Németújváriak és Csák Máték marta-lócai felé. Ha csak csodakép rövid idő alatt valami jóféle vihar nem támad, vége ebben az országban magyarságnak, munkának, emberségnek, kultúrának, de vége ennek a szegény országnak is.

Demokrata, tudatos, erős, magyar polgári Magyarország lehetséges itt vagy semmi. Ha ezt nincs erőnk megcsinálni, hajtsuk járomba a nyakunkat s ne nevezzük magunkat nemzetnek és országnak. Vegyük föl a sokkal megilletőbb „mágnások és püspökök uradalma” címet s változtassuk meg az időszámítást is, mert nekünk nincs jogunk azt hinni és írni, hogy a XX. században élünk.

A ROBBANÓ ORSZÁG.

Annyi, csak nyomorúságaiban variált s tűrés-bírásaiban ugyanazon Magyar-ország után mintha mégis csak eljutottunk volna most már egy másféle Magyarországhoz. Nem biztos, csak nagyon valószínű, mert itt, Európa sok ajtóju pitvarában, ahova Keletről, Nyugatról, minden oldalról söprik át s be a szemetet, semmi sem biztos.

István, a Szent, volt az első, csaknem tudatos szemétszállítónk, ez a kegyes király, akinek kóborlovag-szállítmányairól talán csak a mai liberális angol premier tudhatna méltóan megemlékezni.

Szent valóság és talán küldetésünk volt, hogy folytonosan csaltuk, hívtuk, szállásoltuk és becéztük a jövevényeket, akár Keletről, akár Nyugatról, akár más szakokról tolultak. De siserahadává az a legelső jövevényfajta lett e szerencsétlen országnak s szövetkezve és dülva jóformán rajta ül ma is.

Jó tanítványokra s atyafiakra találtak persze a nyugati kalandorok keleti, úri kalandor őseinkben: a török pusztítás majdnem pihenő volt Magyarország szolganépe számára. Magyar történelem, magyar kérdés, magyar fátum ennyi: néhány száz, erőszakos család uralkodott, álnokoskodott, kegyetlenkedett, barbárkodott egész Magyarországon. Ezek kinevezték magukat Magyarországnak s a szent magyarság nevében kötötték az üzleteket és zsebüknek egy kis sérelméért fölborítottak mindent.

Hogy a népet mindig elárulták, természetes, de elárulták választott dinasztiaikat, királyaikat, császáraikat, sőt a vallástörténet szerint, ha kellett, az isteneiket is. Hiszen sok mindent megmagyaráz, hogy a kétes eredetű, minden európai fajtától elütő, zavaros, elvegyült magyarság olvasztást jött siettetni ebben a középeurópai kohóban. De mégis szörnyű sors, hogy a nyugati hitványságok és keleti kegyetlenségek ősi, szent házasságának legsúlyosabb terhét máig is érezzük.

Ha nem is dogma értelmében, de vannak eredendő bűnök, ám szerencsés gyermek eredendő bűneit lemossa a zseni, a nagyrahivatottság szent kereszte. Magyarország sohasem volt ilyen fölmentendő bűnös, mert Magyarország még önmagáé sem tudott sohase lenni, szabad prédája volt vad urinak, egy sötét börtön a kultúráskodó Európa közepén.

Ez az ország nem volt forradalmi ország s amikor az urai csináltak valami forradalomfélést, azt már jóelőre eladásra szánták. Úgynevezett megtartó erő pedig itt hagyományosan az elzárkózás, a passzivitás, a rezisztálás kirgiz módszere volt.

És most egy olyan új Magyarországhoz érkeztünk, mely éppen a multak nagy bűnei folytán készül és talán-talán fog tudni fölszabadulni. Meggyülekezett s nem tétlenségre szánt erők feszegetik már néhány évtized óta a magyar börtön falait s már hatalmas nyílások isszák a nyugati civilizáció világosságát. A rezisztáló régi Magyarország helyett, az urak Magyarországa helyett, íme, itt nyüzsg, kellemetlenkedik egy robbanó ország.

Ma Magyarországon, hálaistennek, senkisé is csöndes és megelégedett, de harcot hirdet mindenki, akit a mult el nem puhított és fogyasztott. Az úgynevezett értelmiség, ha gyorsan nem jön a változás, nihilistább lesz a legnihilistább, legoroszabb értelmiségnél. A geszti parasztház kíváncsi tudni, vajjon teljes szabadság, igazi demokrácia és kultúra mellett nem tudna-e olyan nagy férfiakat szülni, mint a kastély? Vak és megérdemli vesztét, aki azt hiszi, hogy ez az új robbanó Magyarország olyan kezes lesz, mint a régi. Ha a híres történelmi osztály a történelemmel áll elénk, bátran kiáltjuk, hogy mi nem kívánjuk folytatni szolgásgunk történelmét.

Eddig volt egy Magyarország, a kevéske, mely megalapuló erejével küzdött, nagyon sokszor képzelt ellenségek ellen. Ez a mai robbanó Magyarország már tudja, hogy az ellenség itt benn van s hogy evvel az ellenséggel le kell számolni. Kulcsár és csatlós seregeiket szervezhetik, a gőg, a rang, a jogtalan vagyon, a politika, a hitványság, a babona találhatnak még egy-két éves kibúvót. De a forradalmasítás nagyszerű munkáját föltartóztatni nem lehet s Magyarország önkéntes száműzöttje nem maradhat az európai gazdasági rendnek és kultúrának.

Az új Magyarország emberei annyi gyalázatos és szégyenletes alku után meg fogják csinálni a nagy söprést ebben a nagy, sokszemetű pitvarban. A nagydemokráciák fanatikus szerelme, bámulata, hite és ereje él bennük s az új robbanó Magyarország minden derék elégedetlenségében. A robbanó Magyarország evangéliuma szállja be a városokat és falvakat a békességnek ezen a hagyományos ünnepén.

FICÁNKOL A PARLAMENT.

Mosolyogj föl egy pillanatra, savanyú kedvű Magyarország, mert lám, drága gyermeked, a parlament, él, sőt ficáncol. Ma már majdnem meglelte önmagát, szinte, szinte legméltóbb, legigazabb energiáját fitogtatta a magyar képviselőház. Egyszerre csodák nem történhetnek ma már, e kételkedő korban, de aki a mai parlamentet szereti, bízhat. Csak merjen lelkének legőszintébb zugaiból nyilatkozni e kényeskedő gyermek, fölösleges lesz a szerető szülők és rokonok aggodalma.

Most pedig e kis csufondároskodás után, mondjuk meg komolyan, hogy halálosan szomorú a mi parlamentünknek minden étellel dicsekvő megmozdulása. Dördülnek az ágyuk, forradalmi zászlókat tűznek ki az úri kikötő legveszteglibb és legrozogább hajói is, ha netalán a pipázó kényelmet fenyegeti valami.

Élete élésére a magyar képviselőházat csak afélék galvanizálhatják, amik például a kis vidéki kaszinót szokták és tudják. Udvariatlan az elnök, udvariatlan a többség, udvariatlan a kisebbség, kész a szörnyű háború. Egy miniszter rosszkedvű s valami vicinális megkerülésre nem kapható, országos a baj és viharzó a sérelem. És nem utolsó és nem kicsi szimboluma valami az sem, hogy a legdühösebb repülő-löveg: a „paraszság”. Ez a szép, úri parlament nem tud nagyobb pofont kigondolni sem, amikor önmagával pofozkodik, ennél a szónál. A „paraszság”, ez a szép szó, a legrettenetesebb bélyeg, a lepra gyanuja, amikor a képviselő urak egymás ellen zendülnek. Valóban, a magyar parlament őrzi a régi viccek tradícióját is a többi, állítólagos tradíció mellett. A mágnás leköpi a dzsentrit, a dzsentri leköpi a polgárt, polgár a parasztot s a paraszt a kutyát. Valahogyan így hangzott ez a régi s nagyon magyar vicc, de a magyar parlament nem változott s ilyenformán a régi viccek is megmaradtak.

Régi formák, régi viccek, régi kényelmek, régi unalmak, régi úrhatnamságok: körülbelül ez a mai magyar népképviselő. És természetesen a régi

virtusok, amelyek annyi jogot élveznek, hogy nemrégiben muskulusait mutogatta és ígérgette egyik erős honatyánk. Irigylendő és szép a testi erő, de Párisban az auvergne-i zsákhordók s minden cirkuszban a birkózók szoktak versengeni és dicsekedni vele. Szép a lovagos bátorság is, de istenem, melyik égő sebtét gyógyítja meg e sok sebű országnak a legvitézesebb párbajsebtét? Mert viszont a békés, lovagias jegyzőkönyveknek az írás-gyakorlás szempontjából való valamelyes hasznát el kell ismernünk.

Szándékolt, bölcs és derűsen megértő érzéseink akaratosan, keserűen, sósan könnyekre változódnak, ha ezekről beszélünk. Ha eszünkbe jut, hogy ez az ország, ez a Magyarország ezerszer inkább a politika kénye-kedve, mint akármelyik másik. Ha arra gondolunk, hogy ezzel a parlamenttel, ezzel a politikával szemben hiába próbáljuk leghősibb, legértékesebb erőinket összeszedni s vitázó és termő munkába állítani. Ennek a parlamentnek nem fáj az ország s ez az ország még mindig nem érzi biztosan, hogy sok fájása között ez a parlament a vezérlő.

Él a parlament, ficáncol a mai magyar népképviselő csak azért, hogy a halálnak a gondolatát is elkerülje. Egy kuruckodó a magyar republikát csinálja, Adalbert, a híres, kóbor, pénzes cigányvajda a toloncoló rendőrségtől értesül, hogy Magyarország önálló állam. Adalbert vajda majd Galiciában elfelejti új közjogi értesülését, miként gyakran, sokan és hatalmasabb vajdák elfelejtették. Bizonyisten, ezek a dolgok is jelentősebbek, mint a mi képviselőházunk nagy viharai.

Borzasztóul nagy a ház, amely az ő „tanácskozó” helyük, az urak kilenczted részének, hogy kisebb számot, joggal, ne mondjunk. Veszedelmesen nagy az összetartás az urak között, amikor zártulésezik, parasztozzák, sőt vágják és pisztolygolyózzák egymást. Hajh, be gyönyörűen összebékülének – kevés-kevés kivétellel – ha fejük fölött megsuhogna egy gordiusi csomót megoldással fenyegető kard.

Nincs nekünk, nincs ennek az országnak semmi hasznunk abból, ha a mi parlamentünk életet mutat, ha a saját őszinte életét éli. Ez az élet nem a mi életünk siralmának kórusa, de egy előkelő csoport külön élete, privát mulatsága. S a legkeserűbb pedig az, hogy most talán a tizenkettedik órában, ez az ország se fölkészülve, de fölkészítve nincsen eléggé, hogy más parlamentet, jobb rendet s új politikát rendeljen magának.

Szóval: a parlament elevenedik, ficáncol, él, de ez az élet majdnem egyenesen az európai, a friss Magyarország élete ellen tör. Pedig csak egy kicsit emberelné meg magát ennek az elbágyasztott magyar társadalomnak sok – összes – értékes része, másként volna minden. Addig pedig örülünk, hogy az urak megtalálták önmagukat s hogy életünk szerint való élet kezd dühöngeni a Duna-parton, az oktanul nagyszerű palotában.

A SERLEGES MAGYARORSZÁG.

Ezt a mai Magyarországot egy csintalan és Voltaireba oltott magyar epigon, aki egy kicsit Kecskeméthy Aurél s egy kicsit Baczur Gazsi, furcsán kicsúfolhatná. Serleges nemzet valánk és vagyunk tudniillik nagy idők óta, de most jutottak el a stilushoz s most lett serlegbujdosztatásunkból: művészet. Ma már nemesen, szépen rászolgáltunk a serleges Magyarország címére, rangjára: ma díszpoharat ürít Magyarországon az is, akit a bornak illata is lever a lábáról. Megérjük, hogy Magyarország buzgó, nemes antialkoholista is kikaparnak egy halott antialkoholista őst a sírjából, ha ugyan volt, élt és halt valaha ilyen. S valóban semmi sem illik jobban a mai Magyarországhoz, mint az ős-kikeresés, serleg-alapítás s nagy óváció dízszerleggel a Multra.

Ez a jó Feszty Árpád, ha már föltámadt, megérdemelne egy alapos állami megbízást: fesse meg az új Honfoglalást, ezt az új Magyarországot. Úgy képzelném: minden mai, fórumai magyar díszpoharasan állna szemben egy patinás, az Időben megnőtt, történelmi magyarnak árnyával. Több oldalú s gazdagabb egyéniségű és hiúságú kortársak egyszerre több néhai nagysáért emelnék poharukat s körülöttek ujjongana a boldog nép.

Valljuk be: nemcsak Szemere Miklósék űzik ezt a serlegjátékot, de mindannyian csináljuk, akik ma Magyarországon valamit is ágalunk. Egy kis szekularizáció kedvéért föltámasztunk régi, naiv, zavaros táblabírákat s az általános, titkos stb.-ért meggyőződéstelen követeket. Holott Magyarországon még elv-elődök nélkül is szekularizálni kell, holott itt igenis a legteljesebb demokráciáé az igazság és muszáj, de mégis.

Vázsonyiék Martinuzziékkal jöttek, még szegény Achim is Dózsával, mi irodalmi rendbontók Petőfivel, mind serleget emeltünk valakire. S hogy az egész magyar globuson, a legádázabb ellenfelek is, kénytelenek egyformán ugyanazt csinálni, az a kétségbeejtő. Szó sincs róla: egyformán, de itt ott több izléssel, jobbal dikciónak egy-egy serlegbe akasztott nagy névnek kapcsán. Hiszen Tisza István olyan konokul igaztalan, amikor Deák Feren-

cet veszi pártfogásába, mintha ezt Zrinyivel vagy Koppány vezérrel cselekedné. Egy Zichy Asszisi vagy Nepomuk X. gróf Széchenyi-köszöntője még annyira sem való, mint a Herczeg Ferencé Petőfi emlékére.

Mert úgy-e bizonyos, hogy valamennyien magunkért beszélünk, amikor a régi Magyarország dísz-sírkertjét turkáljuk, magunkért, ügyünkért? S rajtunk és ügyünk becsületességén, az emberi haladás hozzánk hajló viszonyán telik, áll, hogy a serlegeinkből milyen bor beszél. A serleg-emelőnek nivoltából, tartozandóságától függ, hogy milyen ékesen és igazán támad föl a halott, akit serlegével idéz.

Ha volna Szent Imre-serleg, más beszéddel kapná föl beszédre a Ferenc József-intézet most kicsapott mágnás diákjainak valamelyike vagy egy szűz-életű kispap. Széchényiről másként beszél Prohászka püspök, mint Szemere Miklós s egészen másképpen beszélne valaki, ha kit e korszak szükségesnek látna Széchényi egyenes lélekutódjának küzdelmeink közé beállítani.

Mindenestre az ősökhöz üzletből ragaszkodóknak van több okuk a régi nevek habzó serlegét meg-megragadni. A magyar konzervativokhoz, a „históriai” nevekhez még illik inkább ez a pohár-torna, mint a lázadó, új elszánt vitézekhez. És mégis úgy van: ezek sem tehetnek másként, mert ha a temető, a sírok ország volnának, keztfogni ott is csak csontkezekkel szabadna s verekedni is.

Pedig be szép volna serlegek nélkül nézni, állni szemben egymással, amikor az igazságaink, illetve elfogódottságaink olyan véresen elevenek. Hiszen serleg-föltámasztotta halottak úgyse fogják eldönteni a mi harcunk ügyét: nekünk kell ezt az isteni és mindig újuló Élet lobogója alatt megvívni. Serlegeket emelünk, emlékbeszédeket mondunk, halottakat idézünk ma Magyarországon, holott tudjuk, hogy ököl, friss szó s több élő kellene. Azonban, azonban az jut eszembe: csináltassunk közadakozásból egy arany-serleget, melyből minden év egy ünnepies napján egy-egy „forradalmár” valaki a serlegpolitika megszűnéséért kortyolna. Egyelőre, amikor egyformán serlegelünk s egyformán hódolunk Magyarország mai életteleniségének, halott példa-kultuszának, – ez a legbölcsebb dolog.

HADD JÖJJÖN A SAJTÓRABSÁG.

Ha igazi szabadságért eddig még sohasem tudott harcolni ez a szegény Magyarország, esküdni miernék, hogy végre meg fogja tanulni. Oroszósítása az állapotoknak és hangulatoknak – ahogyan talán Ignotus mondaná – Nagy Péter óta gondolt tervvel és munkával nem ért el annyi sikert, mint amennyi most nálunk érik. Sokszor csüggedek el, de nem okvetlenül csak az idegrendszeremben van ennek a nyíltja és de mindig – újra hiteim éppen azt jelentik titkosan, hogy itt forradalom lesz. Semmiféle nagy koreszme, talán a protestantizmus kivételével, nem rögtön, sokára és gyengén szívódott el hozzánk, hiszen valóságos katolicizmus még Kapisztránék idejében sem élt ez országban. Természetes, hogy ma mi is mások vagyunk, az Idő gőzősebb és futósabb és végre befuthat a mi kis stációnkra is az eddig csak stafétákat küldő, szent francia forradalom.

Nem gyávaság, mert ma pláne nem szabad gyávának lenni, de az izlés és a szükséges, hadjáratí óvatosság tart vissza, hogy nevén nevezzem a gyermeket. Mert rögtön elmondanám, hogy micsoda bécsi és belső okok és tébolyok sietnek a Jövendő ellen kicsavarni kezünkben különben is csak olyasféle szabadságfegyvereinket, amilyeneket elhasználtan és túlhaladottan a főhadsereg juttat a honvédség vagy a népfölkelők kezébe.

Igen, a sajtó az, mely az ellenforradalomnak s a nagy bűnökre felkészüléseknek leggyűlöletesebb és kezünkben legalaposabban kicsavarandó. De nemrégén néhai Henri Rochefort III. Napoleon idejében Lanterne címmel csinált ujságot s ha százszor elkobozták, a francia népnek ezer cikknél többet jelentett, hogy hány lámpavas is van még a világon s arra feldühödött rabszolgák mákvirágokat tűzhetnek.

Polgárságunk zöme korrupt s különben is gyenge: a sajtó bakóinak szörnyű szándékát csak az intellektuelek s a munkásság érzik szinte testi fájdalomként. Valóban, siessenek a sajtótörvényükkel a bűnös szándékok ki-küldött pribékjei, hadd verődjék össze az a nagy tábor, mely a félignéma sajtó egy messzi szavából megérti, hogy van világosság, lámpa és lámpavas.

HA AZ ÉR ZAVAROS

A zavaros Ér nyomorult és megzavart népe előtt színes tűzijáték folyt. A koalíció felelőtlen ígéretése, a koalíció diadala, s az önálló vámtérületes ellenzékiiség szörnyű szociális csalódtatása.

Ady a magyar politika legdöntőbb kérdésének az évszázadok óta megoldatlanul vergődő szociális kérdést tartotta. Ez a tudat irányította politikai állásfoglalásait, melyek egyként kellemetlenek voltak mindenkori kormánypártnak s a kényelmes gravámenes harcokba fúló mindenkori ellenzéknek. Igen helyesen a XVIII-ik századba nyúlva kereste a szociális Magyarország nyavalyáinak főgyökerét. A Rákóczi-vagyon a magyar baladás úja volt. II. Rákóczi Ferenc páratlan fejedelemségre-termettséggel modern gazdaságpolitikát honosított. Ady jól látta, hogy Rákóczi milyen dús nedvektől duzzadó s ígérő politikai riügy volt: „Ha ez a nagy vagyon Rákóczi kezén érte volna el sorsát: a tömegek kezére jutását”. De éppen ellenkező végzetű kezekre jutott. Másrészt jól látta Ady az uralkodó rétegek politikai „lázádsainak” visszatartthatatlan s egyre kifejezettebb történelmi degenerálódását.

A szegény magyar nép felé mindenünnen a kényszerű degenerálódás törvényei közelítenek...

Folyik tehát a „gyomrok történelmi korgása”, bár „rend” van, államilag támogatott kivándorlás, pellagra és Ázsia. A kivándorlást a maga esszenciális nyelven „menekülő forradalomnak” hívja Ady Endre. S észreveszi a zavaros Ér emberi folytatódását: a szektákat. Szekták s a bíres, ódon vármegye „rendet” teremtő birodalma, mely Budapest és a parlament amúgy is gyarló ország gondolatát vidéki kiskirályok hatalmi tobzódásaiban torzíttja el végképen. „Rend van” s a bihari parasztság „elzálogosította a kaszát”.

EGY NAGY VAGYON ÁTKA.

Ki csinálna e szittya honnak agrárpolitikát, lehetne-e kazárt ütve ruthént menteni a Schönborn-domínium táján, úgy lenne-e sok minden, mint most van – ha szegény fejedelem őnagyságának nem kell szaladnia lengyel határ felé?... Zöld erdő harmatát, piros csizmák nyomát hóval földte be a tél. Szegény jó néhai urunk Rodostóban porlad. Népe régen kifáradt a kuruckodásban. Kedvvel, kedvetlenül odajár a majtényi síkra. A kuruc azóta azért használ fegyvert, hogy legyen mit lerakni. Kártevő Sándorék kiosztották szépen néhai nagyságos fejedelmünk népét. De csitt legyen erről. Ez az esztendő a Rákóczi esztendeje lesz. Így hirdetik...

Micsoda domínium volt a Rákóczi-domínium! Akkor való értékben is sok milliárdot érő. És micsoda nehéz fátuma lett ennek az országnak ez a nagy vagyon! Tellett ebből minden. Fidei komiszumok s Károlyiaknak, Windischgraetzeknek, Schönbornoknak stb. Román püspökség, rutén püspökség. Tellett ebből minden. Átok tapad e nagy harácsoláshoz. Hajh, hogy ezt az átkot a te népednek kell cipelni, nagyságos jó fejedelmi urunk... Úgy kell lenni, hogy az összehalmozott nagy vagyon önmagában hordja a romlást és pusztulást.

A magyar história sok adatot adhat azoknak, kik a nagy vagyonok természetrajzát akarják megírni. Ezek az adatok igen-igen megerősítenék a szocialista ígét, melyet a régi kategóriákkal különben nem igen hirdetnek már, hogy a tulajdon lopás. Nem merjük leírni, megmondhatják a historikusok, hogy olyan magyar mágnás családok, melyeknek rebellis a hírük s melyek kőszobrokat váró és kapó nemzeti nagyokat adtak – árulkodással, árulással, nótázásokkal jutottak vagyonba. Kevés magyar mágnás ül becsületes jussú domíniumban. Azok közül, kik Rákóczi után uraskodnak, egy sem.

Nemzetgazda, filozófus, historikus és szociológus legyen egy személyben, aki ki tudja számítani, micsoda csapás volt a Rákóczi-domínium szétbomlása. Bámulatosan eszes jó gazdák voltak a Rákócziak. Prototípusuk György, a váradi kapitány. De eszes jó gazda mind. Abban az időben voltaképpen csak ott volt kultúra, ahol a Rákócziak voltak az urak. Francia tisztartóik, tisztjeik voltak, akik értették a dolgukat. És bámulatos az az érettség, hogy a Rákóczi-domínium mindenik fókuszán az ipar és kereskedelmet valószínűleg dédelgették.

Hogy az iskolákat, mint támogatják a Rákóczi országában, – mert ország volt ez – arról beszél Sárospatak és a többi. A jobbágnak nem volt sehol jobb dolga, mint itt. A ruthén nem hiába óbégat még mindig Rákóczi után. Nem fantazmagória, igenis lehet gondolkodni rajta: mi lett volna, ha ez a nagy vagyon Rákóczi-kézen érte volna el sorsát: a tömegek kezére jutását. Az okos vezetés, altruizmus mennyi kincssel növelte volna a nemzeti vagyont! Micsoda ipar és kereskedelem fejlődik e domínium területén! Mennyi tündöklő és valószínű lehetőség!...

És a Rákóczi-vagyon megfajtozta lett az országnak. Bartha Miklós járt a kazárföldön. Megmondhatja. A rutén megfagyhat, fához nem juthat, nehogy csak ezer holddal is kevesebb legyen a Schönbornok erdős vadászterülete. Ami egyházi célra fordult a nagy vagyonból, az természetesen a bigottságot, süketiséget és harcolt szolgálta, a gazdasági károkról nem is szólva. Hát a többi idegen feudális úr, aki Rákóczi örökébe került? Hát a többi áruló és lakáj? Hát a Károlyiak és a többiek kormányozhatják-e másként a Nemzeti Kaszinóból és a Köztelekről ezt az országot? Sok fátumunk közül a Rákóczi-domínium lett a mi egyik legnagyobb fátumunk. Azután tudniillik, mikor szegény nagyságos fejedelmünknek libertás-pénzre se tellett.

Azt mondják bizonynyal, hogy mindez levegőfalás. Pedig tovább is szabadna mennünk. Hirtelenében elsorolunk egy pár szükségletet, melynek enyhítése nélkül meg fogunk halni bizonyosan. Ipar és kereskedelem megteremtése, csatornázás, harmadik, negyedik, ötödik, sőt hatodik egyetem, a magyar paraszt földéhsége, az 1848:XX. törvénycikk végrehajtása, a néptanítók és tisztviselők nyomorúsága. Talán elég ennyi. Ha a Rákóczi-vagyon jogos kezében, a hivatalos magyar állam kezén van csak egyötödrészen ma – e szükségleteken mindent lehet enyhíteni. És nem kellene gondolni a szekularizáció-

ra, amelyre mielőbb muszáj lesz gondolni, habár maga Kiss Áron kálvinista püspök kenetesen hangoztatja a szerzett jogok tiszteletét. Ausztria segítségével eljutunk hamar oda, hogy a léghajóból ki kell dobálnunk mindent, ha lezuhanni nem akarunk.

Átkot hozott reánk a Rákóczi-domínium, pedig tulajdonképpen való gazdái a nagy vagyonnal nem éltek vissza. A nagy vagyonoknak – ismételjük – önmagunkban kell hordaniok a romlást és pusztulást. Ez a törvény a modern Morgan-féle vagyonokra is. Némi kétes vigasztalást nyújtson ez a szocialistáknak. Lelkében ma már minden dolgozó magyar ember szocialista...

JÖN A TERÜLET.*

Jön a „Terület”. Emberek, jön a „Terület”. Künn szerte az országban csikorgó, kemény, zuzmarás télben itt a tavasz. Kis, magyar kunyhókban cserepes virágokat ápolnak. Jön a „Terület”. Hulljon, illatozzon elébe a virág.

Ott fog állni a hallelujázók legelején Bálos Gyuri. Tele lesz virággal az egyik keze. A másik béna. Kéve-etetéskor megharapta egyszer fent a dobon a búzacseplőgépet.

Vasárnap beszélgettünk Bálos Gyurival eldugott, messze román-magyar erdélyszéli faluban, ahol ilyenkor februárban búzakenyérről álmodnak gyönyörű álmokat téli zivatar muzsikája mellett sovány, éhes kunyhólakók.

A kis, sanyarú falúból sokan elmentek, amióta ott jártunk. Kik a temetőbe, kik még messzebbre, tengerentúlra, Amerikába.

– A testvérem is ott van. Három esztendő óta ott van. Pénzt küld haza minden két hónapban. Én is oda akartam menni.

Igy beszélt nekünk Bálos Gyuri. Fázott nagyon, mert silány, foltos ruhájú ember. De kimelegedett a maga beszédjétől. A béna kezét legényesen emelgette.

Szorongatta valami, nagyon keserű valami, a torkunkat s úgy néztünk az őszes, vézna, törött emberre. (Hát kimennél oda az egy, gyöngé karoddal, szegény Bálos Gyuri?) De félelemmel, vigyázva szóltunk:

– És maga is elmegy, Bálos Gyuri? Hát neki mer vágni annak az irgalmatlan messze másik világnak?

Egy percig hallgat. Ravasz, boldogságos kacagás ragyog ki két kis savós szeméből. Ez aztán belecsúszik a rekedtes hangjába is: – Most már nem! Most már nem! Eladtunk mindent, az apósom is, én is. Négy száz forint van együtt. De megsegített bennünket az Isten. Hiszen az urak jobban tudják. Mi győztünk. Nem kell most már innen elmenni, tekintetes urak.

* Az önálló vámterületért vívott politikai harc szatírája.

Áldassék az Isten, más világ lesz itt. Hazavergődnek a többiek is. Hiszen most már jönni fog a „Terület”...

Ezt a parasztnak idegen, komoly szót soha még ennyi vígsággal, bizodalommal, ujjongással szájára nem vette emberi lény. Benne volt ebben a szóban minden. Lesz munka. Lesz napszám mindig. Búzakenyér, kövér malac, tyúkhús. Ami szép és kíváncsú van e földi életben. Földet vágunk ki a gróf tagjából. Maga portáján fog lakni mindenki. Nem jön a szegény ember nyakára exekúció. Lesz dohánytermés, pálinkafőzés. Ingyen temet a pap. Nem nyomorít bennünket a kormány ezer adóval. Bálos Gyuricáért, Ilkáért, Ferkóért, Sanyiért, Pistáért nem kell tandíjat fizetni. Kossuth lesz a király. Elpusztul a német... Jön a „Terület”...

– Ki mondta ezt magának, Bálos Gyuri?

– Ne tessék tréfálni. Tudja ezt már minden gyerek. A hetedik faluban is. Az apósom is, én is utólszor szavaztunk a kis házunk után. De megsegített bennünket az Isten.

Boldoghitű Allah-imádó nem tud így beszélni a hetedik paradicsomról. A rongyos, béna, összetörött ember beleszépült az ő nagy, szent lelkesedésébe. Jön a „Terület”... Egy percig riad meg csak az arcunktól.

– Úgy-e, hogy jön, tekintetes urak...

Oh, hát pogányok legyünk? Hát öljük meg ezt a föltámadt embert? Mondjuk meg neki, hogy a követ úr, a fiatal, elegáns, negyvennyolcas új követ úr rossz helyen beszélt az önálló vámterületről és többet ígért mellé, mint szabad lett volna?

– Jön, jön, Gyuri. Jön a „Terület”...

És azóta zokogó lélekkel gondolunk Bálos Gyurira, a többire és arra a kis erdélyszéli falura, amely nekünk szülőfalunk, ahová néha szerettünk be-menekülni erőt szedni, élőket hallani s temetőt nézni. Most már sokáig nem merünk odamenni. Összeroskadnának a Bálos Gyuri tekintetétől. Mi is bizzattuk a szegényt, holott mi nem vagyunk követ urak...

Jön a „Terület”. Hejh, várják a kis magyar kunyhókban. Ott látom elől a tömegben Bálos Gyurit a béna kezével, a sárga, kiéhezett arcával s kacagó, savós szemeivel...

HA AZ ÉR ZAVAROS.

Az emberek mostanában elkóborolnak és betegek lesznek. Nem voltak más-kor ilyen nyugtalanok a lelkek. Közeli dombra hurcolta föl mindenki a maga keresztyét. Régebben tudtak várakozni az emberek. Mostanában nem tudnak és elkóborolnak. Nincs ma már csöndesség sehól. Mindenki kiált és fut. A vasút és a hajó pedig nem tudják, hogy nekik nem volna szabad minden-kivel messze szaladniok.

Ebben az országban még nem is olyan régen voltak rejtett, kicsi, békes-séges falvak. Ezekben mindig csöndesség lakott s az emberek derűs megvé-nülésre születtek. Ahol az Ér kanyarog, az a hely volt a legbékekesebb. Ez a kisvizű, sásos, csöndes Ér szoktatta talán rá az embereket a csöndes és bi-zodalmas várakozásra. Ez a kéknefejejses partú Ér, melynek valamikor ro-hanó vize volt.

Egyszer Erdély valamelyik nagyságos ura elvitte innen a régi és hamis-vizű Krasznát. Elvitte az ecsedi vár felé. A régi, rohanóvizű Kraszna he-lyén kanyarog most a kisvizű, sásos, csöndes, kéknefejejsespartú Ér. Az-óta csöndesek, békekésesek és várakozók bizonyára az emberek is e tájon. Azaz, hogy csöndesek, békekésesek és várakozóak voltak, míg hír nem jött a vasútról és a hajóról, míg ide nem költözött a nyugtalanság, míg az Ér vize meg nem dagadt. Mostanában az emberek elkóborolnak és betegek lesznek. Nagy, hivatalos írások jönnek a messze világból azokba a kis falvakba, me-lyek az Ér környékére rakódtak. A legtöbb írás kórházakból jön. Akik az Ér mellől elkóborolnak, azok mind betegek lesznek. Az öregek azt is hiszik, hogy az a széles, tarka, ismeretlen, nagy világ, hová a fiatalok mostanában el-kóborolnak, csupa betegség és ispotály, s ha valaki nyugtalan és a világba vá-gyik, az már beteg, azt már várják a kórházak...

A kőműves elkóborolt egy szép őszi napon. Sokára jött hír róla az Ér tájára. Amerikából írt levelet a kőműves.

Már nem is szörnyülködött senki. Az emberek csak nagyon kicsit só-hajtottak:

– Elment ez is. Ez is beteg lesz.

A kőműves szomorú leveleket írt először. Gonosz világba került. A be-szédjét nem érti senki. A pénze elfogyott. Egyszer azonban hirtelen meg-változtak a levelek. Olyan leveleket küldött a kőműves, mintha a bibliából tépte volna ki a lapokat. Istenes és különös levelek voltak ezek. „Az ördö-gök is hisznek és rettegnek.” „Változtassátok meg elméiteket, mert elközel-gett a mennyeknek országa.” „Eljön az igazságnak lelke és minden igazság-ra elvezérel titeket.” Ilyeneket írt a kőműves s az emberek csodálkoztak ott-hon, mert az Ér tájékán csak régen-régen, a nagyapák idejében olvastak a bibliából.

Egy napon hazaérkezett a kőműves. Sovány, sápadt, szomorú és ron-gyos volt.

– Az Isten akarta, hogy elmenjek, szenvedjek és visszatérjek.

Ha megkérdezték, csak ennyit mondott:

– Az Isten, az Isten...

Az emberek csóválták a fejüket, hogy milyen csodálatos dolgok esnek mostanában, szokatlan és bolondos dolgok. A kőműves sohase járt temp-lomba. Gyalázatosan káromkodott mindig. Békétlenkedve intették hát a kőművest:

– Ugyan, ugyan... Ne bánts te az Istent. Az Isten nem törődik a mi dolgainkkal...

A sápadt és rongyos ember rekedt dühvel kiabált erre:

– Nem törődik? Hogy nem törődik? Vigyázzatok, mert pokolra juttok. Nekem megjelent volt álomban s ide küldött. Ma még nem szabad erről beszélnem, de én sokat tudok, én mindent tudok! Megváltozik az egész vi-lág!... Nem hiszitek?...

Járt, lézengett a faluban a kőműves. Az emberek kitértek előle. Csak maguk között mondogatták:

– Ez jött haza a legbetegebben valamennyi közül...

A gyerekek is félve sügdosták már az iskolában, hogy a kőműves meg-bolondult. Nem is túrték maguk között a kőműves kis fiát:

– Te ne jöjj közénk. Olyan vagy mint az apád. Eredj imádkozni.

A kőműves sokat imádkozott. Éjjelenként hangosan sírt. A kis fiú ilyenkor reszketett. Egyébként a kőműves megismert mindenkit, emlékezett régi dolgokra, tudott józanon is beszélni. De mindjárt és mindjárt azzal állt elő, hogy őt az Isten meglátogatta, amikor messzejárt, fölvilágosította s hazaküldte, hogy térítse otthon jó útra az embereket. Sokszor hangosan beszélt önmagában:

– Persze, ma még azt hiszik, hogy bolond vagyok. Majd megtudják az igazságot.

A kőműves kis fia hétéves volt. Beteges, gyöngye gyerek. A jó emberek irgalmassága tartotta, míg az apja idegenben járt. A kis fiú ilyenkor kiáltani szeretett volna s reszketett. Egy éjszaka a gyerek beszélni kezdett.

A kőműves összerázkódott:

– Miért félsz, édes fiacskám?

A gyerek nem válaszolt. Csak pár perc múlva szólalt meg újra:

– Én is szeretnék odamenni, ahol édesapám volt. Engem itt bántanak a fiúk. Én nem jönnék vissza, mint édesapám. Én ott maradnék mindig.

– Fiacskám megver az Isten, ha így beszélsz.

Aztán elkezdett hangosan imádkozni a kőműves, míg csak el nem nyomta az álmot. A kis fiú reszketett és a sötétségben az apját látta, amint közeledik feléje, hogy megfojtsa. Csöndesen, óvatosan lecsúszott az ágyról s kishant az ajtón. Künn dermesztő, késő novemberi hideg volt. A gyerek egy szál ingecskében nekivágott a mezőnek. Nem érezte a hideget. Kicsi, forró agyában egy makacs gondolat égett. Ő elmegy innen, mert itt rossz élni, fél az apjától; a fiúk csúfolják és nagyon kicsi kenyereket kap...

November végén megdagad a kanyargó, kisvízű, csöndes Ér. Kiszéledik és mocskos színű, mély vizet hömpölyögtet. Azt mondják, a Kraszna küldi ezt a vizet. És ilyenkor, mintha az emberek csöndes lelkei is háborognának. A kis fiú egyenesen nekiszaladt a sötétben hömpölygő, mocskos vízű Érnek...

Másnap a kőműves még hangosabban sírt és imádkozott. Az emberek szinte kétségbeesve jártak-keltek. Ez az új, nagy tragédia ismeretlen, új és rettegő érzéseket bontott ki egyszerű lelkükben. A gyerek is elment, el akart menni innen. Mintha az a nagy világ, ahova annyian kóborolnak el, nem akarná, hogy itt az Ér partján emberek éljenek. Valami nagy veszed-

lem közeleg. El kellene innen költözni, vagy tudni kellene, hogy mi van elkövetkezendőben... És egyébként, titokban ellátogattak a kőműveshez... A kőműves pedig beszélt nekik, mint jelent meg álmában az Isten, mi vár a világra s hogyan kell az embernek élni. Az Érnek pedig sohasem volt olyan mély, rohanó és zavaros vize, mint ez időben...

FORRADALOM.

Egy nagy budapesti lapnak, gazdagnak, komolynak és konzervatívnak rémséges víziói vannak. Forradalmat lát. A nességipálok, lengyel és papzoltánok gajdolnak hetek óta a parlamentben, tehát úgy vélik, hogy forradalom lesz. Veszélyben a dinasztia és veszélyben a hon.

Hát forradalom lesz? Bizony ez nem lehetetlen. És talán még csoda sem volna. De a budapesti lap víziója nagyon mulatságos. Mindenünnen lánghat ki forradalom, csak éppen a parlamentből nem. Ne ringassák hát a dinasztiaát. Bécsben komolyan veszik ezeket a csacsiságokat. Ott valósággal azt hiszik, hogy nekünk egyéb bajunk sincs, mint a Gotterhalte s egyéb kedvünk sincs, mint kuruckodni. A nyakunkat tesszük rá, hogy Bécsben komolyabban veszik a magyar parlamentet, mint a nességipálok hiszik.

Voltaképpen pedig úgy áll a dolog, hogy forradalom nem lesz. Forradalom van ebben az országban. Vértelen, pusztító, szörnyű veszedelem. Forradalom. És hogyne lenne. Koldusabb sohse volt ez az ország, mint most. Belső nyavalyáktól kínlódóbb sem. És soha ennyit elvenni tőle nem akartak, mint most. Pénzt, önérzetet, hitet és reményt. El akarnak szedni mindent. És védő kezét nem lát és nem várhat ez az ország. Csak ideákat, terveket, akaratot látna legalább. Idea, terv és akarat azonban, hogy teremhetne meg abban a lehetetlen, impotens gyülekezetben, melyet a magyar népképviselők gyülekezetének csúfolnak. Hosszú napok óta egyetlen produktuma ennek a gyülekezetnek egy hecc. Hosszú napok óta egyetlen gondja, hogy évenként egyszer, parádén vagy szemlén, ölthet-e magára aranyzsinóros gúnyját egy ifjú ember, aki sikerült csínyeket követett el egy szoborünnepen.

Ez a magyar parlament. Jaj de rosszul tette Eötvös Károly, hogy méltatta egy rövid beszédre is.

Ez a parlament nem csinál forradalmat – aktíve... De csinál másként. Táplálja, növeszti a dúló, a csöndes, a tartó nagy forradalmat.

Azzal tán tisztában vannak bizonyos urak, hogy a kivándorlás megtiltásával nem mentették meg a hazát. Egy ezerrel sem lesz kevesebb a nyomorgó elkeseredettek száma. A nagy, ijesztő sötétség, mely az országon borong, egy kis sugárt sem visz. Ha a szerdai vacsorák mostanában jól is sikerülnek, ez nem sokat enyhít a helyzeten. Ezt a két eredményét ismerjük a hatalmasok honmentő akciójának. Mert, hogy Bécsset megfenyegetik s egy-egy szélbali atyafi elkuruckodja magát még annyi sem, mint a kivándorlási törvény, ez a modern deres, vagy a szerdai szabadlevű vacsora.

Forradalom? Valóban érezzük a forradalmat. A leigázott erők, az éhes gyomrok lázonganak. Nem fent a parlamentben. Szerte az egész országban.

És Bécs ne a parlamenti szájhősoektől rettegjen, s ne a Gotterhaltét védje. Vegye észre ezt a másik forradalmat, mely csak a parlamenti gajdolás, jól szervezett sajtókórus, szolgabírák és csendőrök kommandói s az árverelő dob pergése miatt nem hallik. Ez a forradalom igaz. A budapesti lapé vízió.

A TÖRTÉNELMI PELLAGRA.

Boldog Máramaros, ahol az emberek még ölni is tudnak, ha haragba jönnek. Vaskóh vidéken és fölöttébb sok táján Magyarországnak az emberek már haragudni sem tudnak. Egyszerűen gyönyörű az a hír, amely Máramarosból érkezik. Kaszát fogott a paraszt, mert megint eltagosítottak tőle valami száz-hús holdnyi földet. S a Kőhátról úgy görögtek lefelé a földmérő urak, mint télen a lavina. Brávó; hurrá, Máramaros, talán egyetlen forradalmi szöglete Magyarországnak.

Bezzeg Vaskóh vidékén nem fog már kaszát a paraszt. Részben mert gyöngöng a karja, részben mert elzalogosította a kaszát. Tejfel-mézzel folyó és bővelkedő Biharban például ez a helyzet. Éhező falvak rongyos parasztjai összeverődnek. Gyöngült inakkal egy-két napot gyalognak, míg Nagyváradra érkeznek. Gróf Eszterházy (hát még a herceg) ha nekidurálja magát, Budapestre hajtat a négyesével ezalatt, s mennek a bűdös, kiéhezett parasztok domnu főispán Glatzhoz. S kéri alázatosan azt a kenyeret, melyet a nagybirtok ezer év óta, de állhatatosan rabol el tőlük.

Magunk részéről mindig megértés járt ki azoknak, akik Magyarországon, történelmi alapon állnak. Valóban a történelem nélkül nem lehetne megérteni ennek az országnak a dolgait. Szegény Acsádi, ő öreg korára kezdte pedzeni az ügyet s bele is halt. De őszintén sajnáljuk őt s még a Márkikat is, hogy a történelmi fundamentumot lazították. Mert a vaskóhi parasztok éhinségét is csak a történelem fejtheti meg. A bihari gyomrok korgása nem egyéni korgás, de történelmi. A vaskóhi parasztokat megvigasztalhatná, ha értenék, hogy ők tulajdonképpen történelmileg éheznek. Minket komolyan elragad az a valóság, hogy kilencszáz év előtt is úgy volt minden, mint ma van. Legfeljebb (no, ez kicsi differencia) a jobbágyra jó volt akkor-tól kezdve egészen negyvennyolcig vigyázni. Mert a jobbágy a szép időkben, ha jó jobbágy volt, majdnem annyit ért, mint egy ökör. Tehát, ha ötszáz jobbágyból százat vagy kétszázat elvitt az éhtífusz a váradi püspök országában,

a megmaradottakat (direkt) siettek málé-kenyérrel jóllakadni. Ma már nincs meg ez a szép rend és úri humanizmus. Ma a latifundium kissé dühös a parasztra, mert a Németországból rendelt gazdasági gépeket drágán kell fizetnie. Aratott, gyűjtött, forgatott, kaszált, kapált a paraszt, ha a hajdu rákiáltott. Ma még napszámot is kér a gazember, a disznó. Szerencse, hogy ez a napszám jóval kisebb, mint amennyit borravalónak szoktunk adni (méltóztatnak tudni, méltóságos urak) a Moulin Rouge-ben.

A máramarosi, szarvaszói román kaszát ragad. Mi ezt is meg tudjuk magyarázni. Dózsa György óta igazi, magyar parasztlázadás nem volt. Lett volna egynéhány, de (nagyon okosan) urak álltak az élére. Így lett Eszé Tamás buzgóságából Károlyi Sándor által majthényi fegyverletétel. S a szabadságharc idején is például Vasvári Pál olyan csapatot vezetett, amely szívesebben ment volna neki a nagyváradai püspöki aulának, mint a piskii-hídnak. Azért légy nyugodt hazám, a nagyváradai püspök olyan személyesen hazafi, mint amilyen személyesen érkezett vissza a minap csúzos fejedelmünktől, Herkulesfürdőről, Szerényi államtitkár.

Édes eset, hogy hogyan találják föl a lapok a bihari tömegpellagrát. Az senkinek és egyetlen újságnak se fáj, hogy a váradi két püspöknek kissé sok a földje. A kanonokok szintén nem földnélküli Jánosok ott, de erről sem olvasunk. Azután van ott némely Zichy-birtok is és hasonló. (Mi lesz avval a millióval, amit néhai Jenő nemzetének ellenállásra adományozott?)

Nemcsak Vaskóh vidékén, de az egész országban így áll a bál. A paraszt, a történelmi pária, juthat ama földekhez, amelyeket a latifundium vagy azért enged át, mert ő jó vagy azért, mert a földek már a gepidák korában sem termeltek vagy azért, hogy legyen hova levezetni az árvizet az ezer holdakról. A máramarosi román még tud lázadni, mert emlékszik Horára és Kloskára. De a belső magyarországi magyar és román – koldul. Ha ki nem vándorol Amerikába, amit már könnyebb szívvel cselekszik meg, mint Eötvös József a maga külföldi útját, amelyről lírai költeményt írt. „S ha visszatérek, boldogulva, hon, hadd lássam népemet virányidon.”

Szóval ebben az országban Weltner Jakabék csinálnak minden bajt. Apró incidensek, szó sincs róla, előfordulnak. De ahogy mi nemzeti demokrata kormányunkat ismerjük, Máramarosban sem lesz az embereknek sokáig joguk és kedvük a kaszához. Úgy nézzük a kórt, hogy Máramarosban sincs

elég hitbizomány és latifundum. Tessék ott több latifundumot csinálni, mint ma van. Egyetlen gyógyszer, hogy ebben az országban rend legyen. Rend, állami kivándorlás, pellagra és Ázsia. S egyenként se nép, se kasza, se jó mód, se forradalom, se kultúra.

A MILOTAI ISTEN-VÁLSÁG.

Csakugyan megtörtént volna itt a szomszédunkban, Szatmár vármegyében, hogy egy falu kálvinista népe nagy elégedetlenségében el akarta csapni az Uristent? Nagyon hiszem, mert itt nálunk is megtenné ezt akármelyik kálvinista magyar s szintén azt mondja, hogy amit az ég csinál, legalább is nem gílt. Templomot, papot, kántort, harangot tartunk, adót fizetünk, imádkozunk, odafent pedig mégse vigyáznak reánk.

Az is Szatmár vármegyében történt valamikor, ha jól tudom Szentmiklós községben, hogy az új, díszes templomba belecsapott az istennyila s a templom lángba borult.

– Mi lesz most már, — jajgatott a parókia tornácán a tiszteletes úr — miből építünk megint az Úrnak új hajlékot?

– Nem építenék én neki — ordította be az utcáról egy haragos magyar, tekintélyes presbiter — még istállót sem, nem érdemli meg, aki a saját házat fölgyújtja.

Ez a kálvinista magyarság — Móricz Zsigmond magyarjai — hamar dühbe jön a méltatlanságon s hamar kidörgi az „eb ura fakó”-t. Valamikor a császár, sokszor két erdélyi fejedelem s három török pasa között lehetett választania, hozzászokott.

Itt nem volt ritkaság, hogy egy-egy haragos község átpártolt nem is a pápista, de az orosz istenhez, ahogy a görögkatolikust hívta. Egy ilyen római katolikussá vált református gyülekezetet a plébánosa addig nógatott, míg elindult Máriapócsra is, búcsúra. Persze szegyenkezve kullogtak, zászlót nem vittek, nem énekeltek s így nem tértek ki, mint a búcsúsok elől szokás, a szembejövő szekerek.

– Hát kendtek is búcsúsok — mentegette magát egy kérdőre vont szekeres — hiszen kendteknek még feszületjük sincsen.

– Hát ez mi az Isten nyavalyája — rántotta ki a vezető kúrator a szűr alól, ahol rejtegette, a szent feszületet.

Ezek nem anekdóták, ezek való történetek, száz hasonlót és igazat tudok e vidékről s ezek legjobb jellemzői a kálvinista magyarnak. A francia paraszt – Jaurès beszélt – hamar válik istentagadóvá, a papját is elkergeti, de a templomot és harangot megőrzi, hogy boszorkányok arra ne jöjjenek s a jégesőt is el lehessen harangozni.

Mostanában egy kis vitánk folyik a magyar protestántizmus problémájáról s úgy gondolom, hogy a problémát a kálvinista paraszti lélek ilyensége is súlyosítja. De mindenek fölött súlyosítja a legújabb protestáns papi nemzedék elképzelhetetlen silánysága. Vannak, persze, hogy vannak ma is, jeles, tanult és holtig tanuló papok, de a nagy többség egyszerűen szánalmas. Egy-egy kálvinista egyházkerületben a papok imádkoznak az esperesük életéért, mert nem tudnak maguk között senkit, ki e tisztre méltó legyen. És ami meglepőbb és csodálatosabb, még önmagukról sem hiszik talán titokban sem, hogy többenél különbek volnának. S ennek éppen most kell így lennie, mikor az iszonyú klerikális megpróbáltatások idején éppen a kálvinizmus kerül természetesen az első tűzveszedelembe.

Soha, sehol még nép olyan kivételesen preparált egy racionális erkölcs-vallásra nem volt, mint a kálvinista magyarság. Csak éppen gondolkozó, tanult, nemes szellemű, nép-barát papok kellettek volna ehhez s meglett volna. Most azután kérdés, hogy ez az elhanyagolt, elkoldusodott s elkeseredett nép állni fogja-e, mint régen, a nyomorgatást. Kérdés az is, hogy mikor dacossága elpártoltatja az Úristentől, ha azután nyilván a földi hatalmasságok következnek, előrelátható eltűnésükből lesz-e valami haszna is a haladásnak?

Mert ami Milotában történt, gondolom Milotában, ahol az Istent el akarták mozdítani, nagyon rokonságos az Esze Tamásék lázadásával. Ha Milota elégedetlen a saját Úristenével, hogy bírja el sokáig nézni a grófi száz-ezer holdakat s a váradi és szatmári püspökök dúsgazdagságát. Be kár, hogy ez a szép forradalmi néperő hijjával van a vezetésnek, a kemény, együttes, kultúra- és szabadság-csináló fölhasználásnak.

A milotai Isten-válság ilyen nagyon komoly, ilyen nagyon szomorú eset: menekülő forradalom lesz ebből is, Amerika. Mert a főszolgabíró és a csendőr bizonyosan nem engedik szabad prédának egy Milotán sem és egyik Úristent sem, mert sejtik, hogy azután mi jön. A nép pedig miután Rákóczi elébe nem mehet, mint Esze Tamás idején, elmegy szépen oda, ahol az Úristen jobban vigyáz reá a munkájáért, a vér- és pénzadójáért.

ÉLJEN A VÁRMEGYE.

Az apámnak Szilágy vármegyében, egyetlen boldog álma volt valamikor: hogy központi főszolgabíró s azután alispán lehetne a fia. Többre nem gondolt, főispánságról nem fantáziált, csak magyar is, vidéki ember érti ezt meg. S lett belőlem vármegyei ember helyett a vármegye becsületes gyűlölője Magyarországon, örömömre.

Mocsáry Lajos, aki egyébként európai ember, a Kossuth–Apponyi forradalom idején, tanácsokat adott a vármegyéknek. Ezek a tanácsok olyanok voltak, mint a vármegye maga: büszkék és ostobák. Lökjön el a vármegye mindent, ami betű, ami értelem, ami új, mint II. József korában: hordassa máglyára az írásokat és nyomtatványokat.

Jó tanácsok voltak ezek s Magyarországon mindig megfogadta az ilyen jó tanácsokat a vármegye. Hajh, a vármegye nem változott századok óta: az alispán piros borral itat ma is. S a páva csak a legritkább esetekben száll föl a vármegye-házra, szegény legények szabadulására.

II. Józsefet a kalaposkirályt megigézték Voltaire és társai a kor. Ez az aufklérista császár úgy gyűlölte a magyar vármegyét, mint ma egy intelligens magyar tudja gyűlölni. Akkor minden nemes vármegye így kezdte határozatait: Nos universitas comitatus. Nincs az a császár vagy király, aki gögősebben tudjon beszélni. És ugyanaz a József császár, aki halála előtt kibékült velünk magyarokkal, mondott egy nagyon okos dolgot: „Ich verbiete mir anhero die pluralia, Comitatus sind nur singularia. Es gibt nur ein plurale: Nos status et ordines Hungariae.” Egy veszekedett Lengyel Zoltán nem tudná szebben megmondani, hogy a vármegyének – kuss.

Emlékszem, vidéki koromból, hogy a vármegye nem változott meg s ebben az alig konszolidált Magyarországon, a vármegye az igazi ország. Ott is, ahol erkölcstelen paktum van a románokkal, tótokkal, szerbekkel, szászokkal. Ott is, ahol Tisza István az úr vagy Andrássy vagy pápista hatalom.

S arra is emlékszem, Nagyváradon (az ország e nagyon nyugtalan és értelmes vidéki városában éltem sokáig), hogy a vármegye rettenetesen gyűlöli a várost. „Coki város, mikor a vármegye mulat” (a vármegye szeret mulatni), mondja szokta harsogni a fals és igazi gentry egyformán, Nagyváradon.

Ergó, lyukadjunk már ki: most van a vármegye szezonja, most választ a vármegye. Talán ez az egy Békésen kívül, ahol Áchim L. András dirigál, nincsen semmi baj. Az atyafiság összetart s az atyafiság mindig a hatalommal tart. De jelszó kell még a magyar vármegyének is, még az új rend idején is. Persze nem a Borsod vármegye bátor lépésére emlékszik a vármegye, mikor Borsod a szekularizációt sürgette. De mivel szívesebben emlékszik arra az időre, amikor Mocsáry szerint elégetett minden fölvilágosító betűt. És arra a hőstetre, amikor Kovács Gusztávot Debrecenben félholtan-verten halottas kocsira rakták. Ha gonoszak akarnánk lenni, még azt is szívesen ajándékoznók a vármegyének, hogy a pénztárca emlékszik. Mert „mire jó az árvakasza, hogy a gentry elsikkassza”.

Abszolúte és haragosan nem vagyok elragadtatva a módtól, mellyel Budapesttel az ő jelenlegi urai bánnak. De óh pesti adófizetők és polgárok, van-e sejtésetek, hogy mi történik a vármegyékben? (Széll vagy Apponyi egyszer ezt a rossz szót mondta ki: a perifériákon s azóta minden magyar analfabéta ezt használja.) A vármegyék ma (éljen Kossuth Ferenc és vidéke) inkább országok, mint Magyarország, Magyarországnak például szabad kvótát emelni, a császárnak behasalni, katona-kötelességet emelni, a vármegyének szabad ellenben önmagát szolgálni s az uralkodó rokonságot.

Jó kis hecc volt ez a Kossuth–Apponyi-féle szabadságharc, mely még Ugron Gáborból is föltámadt embert és mameluk vezért tudott csinálni. Főnének kell most már itt parlament, mikor van hatvan és egynéhány vármegye, ha jól tudom. Még csak az nem történt meg, hogy Ugron Gábor ajánlja a magyaroknak: menjünk be a Reichsrathba. Talán ez is meg fog történni rövid időn belül, hiszen a vármegye a fő és fontos, nem az ország.

A vármegyét ösmerem, hála istennek, tele vagyok emlékekkel és vármegyei rokonsággal. Tudom, hogy kikkel közigazgatnak bennünket a vármegyében. Van egy pajtásom, akivel együtt hallgattam a jogot s aki ötször volt a hülyén idegesek szanatóriumában. Ma ez az úr, mert ma már úr, fő-

szolgabíró s talán holnap főispán lesz egyenesen. Nagy következetlenség volna a vármegyétől s az új rendtől, ha nem csinálna belőle főispánt.

Éljen a vármegye, mely most választ és nagy ország ebben a kis országban. Hiszen már Budapest is vármegye lett egy kóser mellékízzel. Ez a jövő, ez az ország, ez a minden, még ha rosszabb rend is fog jönni a koalíciónál. Éljen a vármegye, hiszen egész Magyarország egy erőteljes és aggodalmas vármegye a Habsburgok birodalmában. Annyi erővel, hogy kiirtsa a rokonságot és annyi aggodalommal, hogy féljen az általános választói jog következményeitől. A paraszt meg- és alaposan meg van közigazgatva. Az éhes és szegény gentry és hamis gentry el van látva. A mágnás, főpap és minden reverendás pap ki van szolgálva. Kell-e ennél tökéletesebb, nagyobb és szebb institúció?

Választ a vármegye s egy pillanatig sem jut az eszébe, hogy lehet valamikor majd másként is. Ezeréves intézmény a vármegye s a sejtőképessége kipróbáltan erős. Ha egy Kossuth a Habsburgokkal szűrte össze a levet, abból legalább is ötvenéves állandóság lesz, még akkor is, ha a Habsburg kicserélődik s a Kossuth úgy hal meg, hogy hamarabb kap szobrot, mint az apja. Minden el fog itt romlani egészen, de élni fog a vármegye. A vármegye, mely hű dajkája néhány szerencsés családnak. És vesszen az ország, mert ez igazán mellékes, de éljen, éljen a vármegye.

A VÁROSOS MAGYARORSZÁG

Elrendelő fiatal éveit városszületés színjátékában élte Nagyváradon. A századforduló Magyarországa nagyon reménytelen volt, de néhány város előre rohant, akár néhány író, s gondolkodó. Néhány város kibújt a még mindig s örökké feudális vidék béklyói közül s belekapaszkodott a feltörekvő kapitalizmus és polgárság szekerének gyors suhanásába. E székér kereke pazarul forgott, még virágokkal is feldíszítették s azt hittük, hogy új utat törhet az egész megrekedt magyar székérsornak...

A város, Nagyvárad vidáman ebőzött a fiatal Adynak, s a fiatal intellektuális seregnek. Később szeme láttára nőtt kamasszá Budapest. De éppen ez a túlmohó város ébresztett Adyban aggodalmakat. Egyelőre: a hatalom csak üres díszeket, polgárságra pedig valami beteges, gyökértelen nyugtalanságot adott neki. Kacérkodások történtek a kultúrával s elmaradtak a forró egyesülések a géniussszal. Ady azok számára akarta megbódítani Budapestet, „akik lent vannak s akik ígézett népei a kultúrának”. S rettentően időszzerű jóslatot hagyott reánk, hogy enélkül Európa Kairója leszünk. Húsz év múlva, tehát éppen napjainkban – jósolja Ady – idegenforgalmi „központ” lesz Budapest, csak az lesz, átmeneti nagyszálló. Vidám, jókaszttú hely, ahol amellet kitiünő Wagner-előadást is lehet olykor hallani...

A KÁROLYIAK BIRODALMÁBAN.

Szívalakú az én vármegyém, a nemes Közép-Szolnok és Krasznából forrasztott Szilágy, valami maradék az ős Sylvániából s itt én megint sokat vagyok mostanában. A Szilágy-szívnek ama csücskén élek, ahonnan csak egy köhintés a majtényi mező vagy síkság, ahogyan a történelmi rethorika invokálja. Nincs sirattatóbb zuga Magyarországnak ennél, mert bár Szatmár-németi sincs messze, de hozzánk Nagykároly van közelebb. Ez az állítólagos Karvaly és Kaplony-ösök, a Károlyiak históriain központi s az ország pénzén dédelgetett fő uradalmi tanyája. És a Károlyi-család végezte el századokra ennek a környéknek a mivoltát, sorsát, melyen még az északkeletről sereglett zsidók sem változtathatnak. Nagykároly vásárait négy vármegye keresi, látogatja s Nagykároly az ő nagyrészében Károlyiak-telepítette, magyarosodott svábjaival, vergődő zsidóival ma sem különb egy mandzsuri kis városnál. Ha ezeken az óriási s több vármegyébe hatoló birtokokon, a Károlyiakéin, tudnak gazdálkodni, ma ez a pompás földű vidék népes, gazdag és művelt. De még a gőzekét is úgy ismerte meg a Károlyi-birtokok egy része, hogy bérletbe került, talán zsidó kezébe. A kisebb, sőt egészen kicsi birtokos mindig a birodalmas Károlyi-földekre nézett s mert ott úgy gazdálkodtak, mint Texasban negyven év előtt, ez a vidék, ez az áldott vidék elvesztette régi, hasznos népét s csak hiányosan pótolta silány másfajtaival.

S Nagykároly is, hiába Szatmárvármegye székhelye a Károlyiak hatalmából, a szabad Szatmár-Németi ma: igazi város, Nagyváradszerű. Város lett egyszerűen azért, mert nem nyomta a grófi áldás s mert lakosai nemcsak azt figyelték, hogy mit művelnek a grófi ispánok mezei munkák idején. És mert talán a Szatmár-Németiben települt német elem különb volt s jobb csatornácskákon ömlteté véré a magyar erekbe, mint a Károlyiak renyhe svábjai Nagykárolyban s a szomszédos falukban.

Hiszen van még mágnás-birtok más is a környéken, de valahány úgy gazdálkodik, mint a Károlyiék birtokain látták. Ne felejtsem el azonban,

hogy a most már kissé oszló Károlyi-birtokokon a biztos mezőgazdasági szeszgyárakon kívül van egy úgynevezett kender-gyár is. Ez a kendergyár – nagyon kicsi – a Károlyiak legnagyobb cselekvése azóta, hogy Károlyi-Kártévő Sándor működött, ha nem is a gyári szakmában. (Itt megint valamit le kell írni: Rákóczi volt Magyarország első igazi iparpártolója, sőt iparcsinálója s még ma is van egy-két régi ház, ma már a Károlyi-grófok béres-lakása, hol valamikor Rákóczi hozatta külföldi mívészek keze alatt magyar iparosokat tanítottak ki.)

Mennyi írni való igazságom lesz még nekem erről, de sietek ezúttal az apámhoz szólni, akinek birtokocskája száz kis magyar holdnyi. Hát én látam egy ugyanilyen, de ötvénszer hitványabb humusú birtokot a bajor Prien mellett, egy-két órányira Münchentől. Paraszt birtok, hepe-hupás, minden tíz lépésnél változó talajú, de a kis birtok közepén van a tanyaház, mely különb, mint ha Erdélyben ma is volna fejedelem, a fejedelmi kastélynál.

Tizenegy szobája van a bajor paraszti háznak s a két szegődött munkásnak (mert itt nincs cseléd) kettő jut ebből. Nyaranként meg kiadnak idegen, nyaraló balekeknek, négy-öt szobát, mert hát nem a lakás a fontos. De az istálló, amely márványoszlopos, villamos világítású, hús svájci marha van benne s nyolc pompás ló. A padlás két emelet magasságú s ott pihennek telen a motoros ekék, gyűjtő, arató s másféle gépek s tíz villamoslámpát lehet itt is fölgyújtani. Parasztság, primitívség, kedves korlátoltság, de minden haladás, ujság és haszon. Ez az én bajor parasztom, akinek az öt éves gyereke is dolgozik, ötször annyit erőszakol ki ugyanannyi gyöngye földjéből, mint az én Károlyiak szomszédságában kínlódó, elmaradt apám. De nincs is hetyke nagybirtok itt körül, nincs olyan nagy úr, aki azt gondolhassa így is királyilag élek s miért vadítsam el s tanítsam ki a lentebbvalókat?

Csak a Lajthától kezdődik ez a szörnyű, tatárkodó gondolkodás, amely éppen csak enyhülni kezd mostanában s félni a politika eljövendő kényszerűségaitől.

Ez a Magyarország ma még a Károlyiak s a Károlyiék birodalma, mely elveszt minden jó és okos embert. Bocsánat, most jut eszembe, nem akarom és nem akarok politizálni, de talán tudnának gazdálkodni Magyarországon jobban, ezerszeresebben mások, mint a mai grófi ispánok? És a Károlyi grófok talán emlékezhetnének arra, hogy kétszáz évvel ezelőtt, ami-

kor ők még szántani se tudtak jól (nem is igen nagyon volt miből) az ő zsákmányolt Rákócziuk és Magyarorszáruk már majdnem rátért a XIV. Lajos példájára és működésére.

A KULTÚRA IGÉRETEI.

Nem aféle nyári téma, amiről most írni akarunk. Belsőnkben vajdó régibb igazság, amelyet talán egy pár újabb impresszió űz ez alkalommal világosságra s amelyet talán ez alkalommal csak sejtetni fogunk tudni, meggyőződésekbe vinni aligha.

A magyar városoknak adtuk a kultúra ígéretei címet. Talán jó és találó ez a cím. – Kultúrország jó sokára leszünk még s ha leszünk, a városok által leszünk. A kultúrát már erősen igéri néhány magyar város. Egyelőre csak igéri.

A Los von Budapest sokkal komolyabb az utolsó időkben, mint sem sokan hiszik. Szinte megdöbbenő az az általános csömör, mellyel immár majdnem az egész ország néz az ő drága székesfővárosára. Fantazmákkal nem szeretünk táplálkozni s nem hisszük, hogy ez a nagy reakció, nagy csömör le fogja járni Budapestet. Sokkal több vérünket szívta föl és sokkal vértelenebbek vagyunk, hogysem Budapesttel szakíthasson az ország bármily eleven tagrésze is. Hiszen nem magyar, khaotikus, megmételyezett, reménytelen és lehetetlen egy város, a mi Budapestünk, de beleraktunk mindent s nekünk alig maradt valamink.

De az már nem fantazma, amin már nagyon sokan töprengenek. Keresik a magyar városok között azt, amelyik valamikor majd pótolni tudja az igazi fővárost, amely most nincs.

Persze nagyon a ködbe kell nézni s mi például – őszintén bevalljuk – ebben a ködben nem látunk semmi bizonyosat. Csak annyit, hogy néhány magyar város ígérete a jövő magyar kultúrájának s ebből a néhány városból lehet kultúrváros.

Lokálpatrióta érzékeny oldalakat annál kevésbé szeretnénk ütésekkel provokálni, mivel most csak odadobott szentenciáink vannak, s polémiát nem akarunk. De igenis rámutatunk egy különös és aggodalmas momentumra. – Azok az elzárkózottan, régen és tisztán magyar lakosságú városok,

melyek a földet művelő alföldön termettek, – hogy is mondjuk? – kevésbé ígérnek nekünk a kultúrát. Ezek a, pedig valóban színmagyar városok: csökönyösek, lassan baktatók.

Azokban a városokban látjuk az ígéretet valószínűnek, erősebbnek, hol a magyarságnak nagy harccal kellett magába olvasztania idegen elemeket. Arad, Nagyvárad, Pozsony, Kassa, Temesvár, Győr, Pécs és Miskolc inkább ígéretei a jövő kultúrájának, mint a palotás Szeged, mely pedig úgy kínálkozik s melyet nagy lelkesedésünkben úgy szeretnénk megtenni valamikor nemzeti fővárossá.

Voltaképpen csak témát akartunk adni, csak sejtetni akartunk e pár szentenciával. Aktuálissá tette e dolgot a Budapest ellen mostanában folyton lázongó közvélemény lármája. De ez odavetett szentenciákkal köteleztük magunkat arra is, hogy bővebben foglalkozzunk ezzel a dologgal. Egy pár nyári s egy pár téli témánk lesz hát róla még.

A MAGYAR VÁROSOK.

Tovább beszélgetünk a magyar városokról, jövőbeli reménysegeinkről. Rövid előjáró beszédeinken is hangosan megütődtek ugyan itt-ott, de el akarjuk mondani mégis a mondanivalónkat.

Debrecenről szólunk ezúttal. Előttünk fekszik Zoltay Lajos kiváló kollegánk egyik jeles könyve. E könyv szerint Debrecennek már 1552-ben 1216 portája volt, Nagyváradnak összesen alig ötszáz. Micsoda nehéz viharok száguldottak aztán keresztül Nagyváradon. Itt tombolta ki magát minden veszedelmes ember, amely az egész országot sanyargatta. Debrecen pedig aránylag nagy nyugodtsággal élt, növekedett és öregedett. A környéken elpusztult falvak földjeit bekebelezte, gócpontjává tette magát a magyar fajta legértékesebb elemének, a kálvinistaságnak, zsírosodott, gazdagodott. Ma is egyik legdúsabb városa az országnak. A várost színmagyar kálvinizmusa szinte predesztinálta a szabad szellemre és haladásra.

De predesztinált legfőképpen ez a város a tüzes, erős, hódító magyar hatásra. Debrecenből a magyarságnak a Bükk-hegyekig s a naszódi hegyekig kellene sugároznia. Kultúrájával, vagyonával reá kellene feküdnie az ország harmadrészére. És? Debrecen éli a legzárkózottabb életet a magyar városok között. Az ósdebreceni vér átítatja még a bevándoroltat is. Józan, zárkózott, keletien kényelmes, apathikus s ijesztően konzervatív a debreceni szellem. És nem is olyan tipikusan magyar, mint az idegen hinné, mert még a szalmaláng is hiányzik belőle s fél a nagy lendületektől. Ellenben él benne valami érthetetlenül túltengő, nagy büszkeség.

Ez a szellem dirigál Debrecenben, s hogy milyen erővel, arra ezer példát tudnánk hozni. Maga a debreceni kálvinizmus is egészen más, mint például az erdélyi. Orthodox, konzervatív, rideg. Az iskolákban is ez a szellem dominál. A debreceni főiskola a magyar oktatás olimpusáról már régen lebukott.

Megöl mindent Debrecenben az elzsírosodás. A Csokonai kultusz sem az igazi. Csokonait, ezt a valamikor nagy lírikust Debrecenben ismerik csak s ott is félreismerik, – hogy följútsuk a régi kopott mondást. A csikóbőrös kulacs boríze tetszik a debrecenieknek, mint ahogy vendégeinknek is a Hortobágyot mutogatják vinkóval és birkapaprikással. A sajtó sem léphet nagyokat. Debrecenből hiányzik az intelligenciának s kultúrára hajlásnak egy nagy kritériuma: az érdeklődés minden iránt. Bizonyos kedélyes patriárkális borozgatás és szalonnázás a debreceni élet az Urambátyám harmincéves anekdotáival, ezt lehetne mondani.

Tessék aztán itt akár művelő, akár magyarosító hatást keresni. Debrecen csak masszájával nyom a magyarság mérlegén. Magyarsága hódításra, haladásra, kultúrára nem igen hajlik. Bánkon s Halápon túl – írja ugyan csak Zoltay Lajos – Hosszúpályiban, Létán, Bökönyben, Acsádon román templomok harangjai konganak s vannak még szomorúbb momentumok is. A debreceni telekkönyvek elárulják, hogy néhány év óta az erdélyi román pénzintézetek pénze tódul Debrecenbe s Debrecen felé. Amit Debrecen a magyarságnak nem tudott megtenni s nem tudott lenyomulni erdélyi pusztuló székely véreinkig, – megteszik a románságnak a román empóriumok Debrecennel.

De mennyit tudnánk még Debrecenről hasonlókat írni. Ám nem érne sokat.

A Debreceni Kossuth-párt antiszemita lapja fejezi ki legjobban a debreceni szellemet s ez a lap azt dúdolja folyton: ordítás a honért, süjtás, szűr, zsinór, kerek kalpag, zsír, bor és szűzi erkölcs... És Debrecen in hoc signo – alszik. Nem lehet felébreszteni...

Majd írunk többi városainkról. Egyelőre várjuk meg, míg őszintéségünkért éri egy pár debreceni káromkodás Nagyváradot, a talmivárost...

ORSZÁGOS VÁROS PUSZTASZEREN.

Tekintetes Csongrád vármegye elé fess indítványt terjesztett egy Ludovai Tóth István nevű úr. Arról van szó, hogy Pustaszeren országos város épüljön Árpád fejedelem emlékére. Egy gigászi város, ahol csak az Árpád-szobor körül ezer holdas park tátongna. Egy pompás, szittyá, szép város nyolcvanezer hold területen. Ludovai Tóth István terve elég körmönfont ugyan, de néhány pótlásra rászorul. Ezennel bátrak vagyunk előhozakodni ama néhány szükséges ideával, ami hirtelen eszünkbe jut.

Mindenek előtt keveseljük azt a két templomot, melyet Ludovai Tóth István proponál. Ebben az Árpád-városban legalább is negyven-ötven templomra lesz szükség. Egyebek között megemlíjük, mint meggondolásra méltó ötletet, egy Apponyi bazilika építését. Sajnosan nélkülözzük Ludovai Tóth István tervezetében a kolostorokat. Hát lehet-e ma Magyarországon városalapításra gondolni szerzetesek nélkül?

Mindenesetre ajánljuk, hogy az Árpád-város olyan logikus metropolisz legyen, mint Budapest. Nehogy véletlenül elegendő ház legyen benne, mert akkor tönkremennének a háziurak. Sejtjük, hogy Ludovai Tóth István magas házakat óhajtana látni az országos városban. Ez ellen is van néhány nagyon komoly kifogásunk, de csak eggyel állunk elő. Népünk abszolút nem a legjelesebb városalapító népek közül való a szumir idők óta. Szegeden a bennszülött szegedi ember ma se mer a háztövi trottoáron járni, mivel nagyon helyesen azt tartja, hogy a magas ház ha ledől, nagy bajt csinál.

Nyilván egyetemet is szánt Árpád-városnak Ludovai Tóth István, ha már Szegednek Apponyi akaratából áll a koppant. Ez egyetemre csupán ama budapesti tanárok fiúutódai alkalmazandók, kiknek apái ökrök voltak, de ha kellett, ha nem kellett, szerették a hazát. A Kmety Károlyok és Herczegh Mihályok nevét ne felejtsek el a városalapítók.

Fontos dolog, hogy arisztokráciánkat beédesgessük az új városba. Arisztokrácia nélkül nincs nagyvárosi élet, nincs igazi városi luxus. Kaszinókról, leány-barlangokról s lóversenyterekről nem hallunk a Ludovai Tóth István indítványában.

Ennek a városnak olyannak kell lennie, amilyenek most Magyarország indul. Legyen egy városrész kizárólag a földönfutók és nyomorékok számára. Egy városrészt a munkabíró parasztok és más pórok foglalnak el. Egyet, természetesen jól körüldrótolva, a zsidók. Külön városrészük legyen a jobb módú és kölcsönképes polgároknak. A többit talán részleteznünk sem kell. A kopott és kevésbé kopott gentry, a mágnások, a papok a város szívében élnek, a legszebb házakban, az Árpád-szobor körül. A közöltséget talán előre meg lehetne állapítani, mert lesz. Azonban előre ki lehetne mondani, hogy azt szegénység arányában fogják kiróni. Minél koldusabb valaki, annál gyümölcsözőbben működjek adójával városa javára.

Még az asztaltársaságokról lehetne beszélni, de ezek talán maguktól is meg fognak születni. Azonban fontos dolog, hogy az új metropolis, mely föltétlenül önálló municipium lesz, függetlenségi főispánt kapjon. Ami a képviselőválasztást illeti, intézzék el majd együtt a függetlenségi párt és a néppárt.

Nem szándékoztunk tanulmányt írni, de e pár tanácsoló megjegyzésünk talán nem volt fölösleges.

A VARRÓLEÁNYOK.

A varróleányok között asszonyok is vannak, beesett mellű, négy-öt gyermekes asszonyok. A sztrájkanyán a múlt este voltak vagy kétszázötvenen a varróleányok, de szomorúak csak néhányan voltak. A többiek zajongóak, tereferélők, nevetgélők, kíváncsian vidámak s mi úgy szerettük volna, hogy szomorúak legyenek mind. Hanem persze ők még sokáig vidámak lesznek, mint az a napszámos polgártárs, ki a Szt. László-templom sarkán a múlt napokban így vidámította éhes pajtásait:

– Hát jó dolog volna cucilistanak lenni százhusz pengő hónapi fizetéssel.

A proletárság öntudatlansága, a nyomorúság fatalizmusa sokkal megrendítőbb és szívetfacsaróbb, mint a kioktatott, lármás agitátorok szónoklása a hitvány polgári rend s a kiszípolozó tőke ellen.

Láttára a varróleányok gyülekezetének megértettük Károlyi Sándor urat, kit aggaszt a paraszt kóborló ösztöne s ki ott akarja látni a szegény embert a túlvilági kárpótlást hirdető pap szájtató nyájában. Kongregációk, bürokrata jegyzők, istenes papok, katekizmus és nyomorúságos megpróbáltatások elintéznak minden dolgot szépen.

A Szent László-templom sarkán a korgó gyomrú proletár gúnyolja a kenyérért és jogért ordítót s a kis varróleányok közül is nem egynek juthat eszébe, hogy pénzt nem csak varrással lehet szerezni.

Kicsi és nagy, gyermek és vén, férjetlen és férjes varróleányok nem is tudhatjátok ti azt, hogy a ti félkomoly sztrájkotok mégis csak az időknek az igazsága s mégis csak méltóbb ilyen cicerobetűs írásokra a lengyelzoltánok komédiázásánál. Még ha vihogtak is sokan ott a sztrájkanyán, egy világra nehezedő, szíveket emésztő, nagy kérdésnek a fölcukló zokogása ez. A ti sztrájkotokban is a nő követel helyet az elhelyezkedésre, kenyeret és jogot.

Hogy egészen igaza van Bebelnek, nem mondom. De bizony a férfi proletárnál szánandóbb a nő, ha nem proletár is. Akár a feleségi pá-

lyán, akár a doktori diplomával a kezében, akár a telefontól. Mindenütt. Akár a varróműhelyben. Fel nem ismerése önön rabszolgahelyzetének teszi a nőt a mai társadalomban a legszánandóbbá s Bebelnek igaza van, amikor valamennyi nő közt a pezsgőző, gumirádlerező, a mámorosan élő színésznőt tartja a legszánandóbbnak, aki nem látja, hogy milyen lealázó rabszolgálet az övé. Hol van mindnyájunknál az emberhez méltó élet posztulátuma: szabadon, hajlandóság és kedv szerint dolgozni, élni és szeretni? A férfiak sok-sok milliója néhányak jómódjáért és kedvteléséért él, de a nők csaknem mindannyian. Ez az ő nagyobb, századok dogmaival jobban helybenhagyott leigázásuk nehezebbé teszi, hogy ők erről megvilágosodjanak. Ha feljajdulnak, annyi komolysággal teszik ezt csak, mint a nagyváradai varróleányok. És a jövőd az ő számukra még messzebbre van, mint a férfi proletárok számára.

A varróleányok sztrájkja azonban mégis csak az idő igazsága, ha ők erről nem is tudnak semmit. Mint ahogy az idő igazsága az is, hogy mikor a társadalom növekedő egyenlőtlensége még az uralkodó néhányak számát is redukálja s az élet kényelme mind kevesebb kézbe kerül, egyre sűrűbb lesz a tömegek vétója. Magyarországon is már néhány esztendő óta sztrájk sztrájkot ér és most is vagy hat nagy magyar város munkás proletársága háborog.

A nagyváradai varróleányok sztrájkja eseménynek is a nagyobbak közül való. Arról nem szólva, hogy pikantériája van a léhák előtt. Ám a szociológusnak a legérdekesebb. Nagy szimptomája a társadalom súlyos betegségének. És kiválóképpen foglalkozhatnak vele a szociológia feminista specialistái.

E szegény olcsószozoknyás leánysereg száználmas serege a mai társadalomnak. Az a szegény kis lány, kiből varróleány lesz, emberiesen és önértékesen csak két út között választhat. Az egyik nehezebb. Az tudniillik, hogy férjet kaparinthasson. Szegény munkást és iparost, legjobb esetben. S akkor életre hozhat egy féltucat gyermeket és lesóványodva, száraz kenyéren, rongyokban – el is agyabugyálja esetleg a durva, vagy italos férj – végig élvezheti az életet. Vagy dolgozhat. Téglát hordhat s ismét legjobb esetben megtanulhat varrni. Csoda-e, ha nagyon sokan közülök a két út helyett a harmadikat választja, melynek non plus ultra eredménye: bejutás egy színházi kórusba.

Ha nem is nagyon komoly a varróleányok sztrájkja – jelenti, hogy a nő gondolkodni kezd és fog. Munkát és jogot akar. Ez a jövőd muzsikája szintén. Zavaros még és léha egy kicsit, de nagyszerű szimfónia lesz belőle egyszer!

VÁROSOS MAGYARORSZÁG.

Mikor város született, mindenha csoda történt, csoda és véres bűn. Bábel óta, Róma óta, sőt a fábrikált hun-magyar legenda szerint, Buda király városa óta. Már a mai, szinte millió lakosú Budapest csodájáról s lemoshatatlan véres bűnéről régen, eleget, untig beszéltek, írtak az új legenda-iparosok. Való, hogy ez a város dacos, hirtelenkedő csodából nőtt váratlanul nagyra s való az is, hogy véres áldozatokkal fizette meg e város bűnös árát egy kis félszeg, nyomorék ország. Mindegy, város csak így születhetik s Budapestnek legalább ilyen naggyá s ilyen várossá kellett válnia, amilyen, mert különben jaj volt volna s lenne nekünk. Nem sok esztendeje még, hogy valóságos epidémiaként tör ki talán Magyarországon egy-kétszáz ember között az öngyilkosság kedve, ha még Budapest sincs itt. Tehát legalább Budapestünk volt már, szerencsére, tegnap is, kissé gyáván viselkedő óriás-gyermek, de így is milyen rőkönyödésnek, gyávák és félők ijedt püfölésének kellett a hátát tartania.

Am most jön valami komolyabb dolog: a népszámlálás, e szomorú seregszemle, vigaszversenyben egy sereg, igazi, új, magyar város reményét nyújtja. Montenegró-nagyságú grófi és püspöki uradalmak táján jóformán cselédségnek való nép se maradt elegendő: elfogyott, nem akart születni, megszökött. S minden alapult és alapuló város csodájánál nagyobb csodával, melynek földerítéséhez talán kevés is a mai tudományanyag, itt vannak az új, magyar városok.

Egy francia író bizarr elképzelése fog el bennünket: a tenger eléri Páriszt s csak a Montmartre púpja nincs még árral, vízzel elöntve. Ilyen száraz, ma még száraz, púpokként nézzük és látjuk a magyar városokat, e még csak indulókat, de kétségteleneket, melyek nem sokára talán csak magukban jelentik és ígérnek Magyarországot. Itt van a csoda, egyelőre majdnem a tudomány ellen valló, hogy: városok és magyarság-tartályok születtek ott, hol ezeknek előfeltételei hiányoztak. Kiskirályságnyi, uzsorás nagybirtokok, fogyó

és szökő magyar földművelő-nép, alig valami ipar, bőrünkéből szíjjathasító, hecces, úri politika és – mégis Debrecen telekkönyveiben román pénztézetek súlyos bejegyzései, Délen a románság átlépte a Tiszát, a nyomorúság s a nem-magyarság hullámai csapdosnak itt és ott, mindenütt és – mégis. És mégis: nőnek, gyarapodnak, szaporodnak, ígérkeznek Budapest mellett a többi városok és e városok, tetszik-nemtetszik: magyarok.

Hogy az ördögbe fogják tudni elintézni ezt a bolond, fatális problémát azok, akik az autokton magyarság ősi, szíves, dicsekvő képviselői? Mert, hogy Aradon Tisza István számára egy fogadtatást díszesen rendezhetnek naív körök és okos érdekcsoportok, ez semmi. A város, ha él és élni akar, kénytelen számolni élete föltételeivel, ellenségeivel, ellenségeinek erejével és a magáéval. Roppantul rövid idő alatt még a humbug-nacionalista is – legalább titokban – be kell, hogy lássa: Magyarország s a magyarság voltaképpen – a városok. Betegül, értethetetlenül támadtak, kultúrás, kiható erejük nem sok, de vannak, számítanak s – magyarok. Ez egyszerre pikáns és meg-rázó probléma: miként fogják hirhedt hazafiságukat, lelkiismeretüket, magyarságukat, politikájukat berendezni azok, akik ma Magyarország kiskirályai, kiváltságos magyarjai s akiknek a városok fejlődése: a bizonyos halál?

Bismarckra szeretnék ráfogni sokan, de nem a Bismarck gondolata, hogy ellenségünk ellen legokosabb taktika: ellenségeinknek az ellenségeit pártolni. Legalább háromezer év óta módszere ez a politikának és a hatalomnak s még Marat is kedves tudott lenni azokhoz, akik olyan ellenségesen távol jártak tőle, hogy már csaknem a felhőkbe vesztek. A mai Briand pedig jobban kedveli és kedvelteti a szélsőséges Guesde-et, mint a hirtelen veszedelmessé válható, okos Jaurès-t. A magyar kiskirályok, akiktől akármi-lyen nyelvűvé s rangúvá válhatott volna ez az ország, igazán zavarban lehetnek most. A magyar városok ellen védekezhetnek a városaikból kikopott avagy várost nem csinált nemzetiségekkel s a magyar falvak parasztságával. A magyar falvak parasztsága vagy züllött, vagy kétségbeesett, vagy forradalmár, vagy városiasodik, vagy Amerikában van. A nemzetiségekkel való nagy békülékenység, melyből pedig hiányzik a humanitás és őszinteség, a városok ellen folyik.

Ma Magyarország: a városok, a készek és a leendő, ők a kultúra, ők a magyarság, sőt a nemzetiségi kérdést is csak ők jogosultak és nobilisak meg-

oldani. A városos Magyarország, talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarországnak, ébredjen, eszméljen egy kicsit. A városok felejtsék el végre már, hogy valamikor csak vármegyei urak vigadó-helyei voltak csupán, hetenként, vásáronként, alkalmanként. Ma már kezükben van az urak revolvéré, a híres úri „mi vagyunk a magyarság” nevezetű revolver is, tessék harcolni vele. Budapest, nemrégiben egyetlen olyan-amilyen magyar város, félbátorsággal meg tudta állani a helyét s vétót mondott szükséges időkben. A magyar városok lássák meg, hogy ellenük nincs szervezhető mezei had s már a legkultúrátlanabb, pópás nemzetiségű tömegekkel akarnak az ő fejlődésükre, életükre, szóval a lehetséges kultúr-Magyarországra törni. A városos Magyarország döntse el, mert csak ő döntheti el, a demokrácia, a kultúra s ha úgy tetszik – a magyarság sorsát.

KIKÉ LEGYEN BUDAPEST.

A JÖVŐ ZENÉJE AZ UTCÁN.

„Budapest gyönyörű város s az ember meg is tudná kedvelni, ha nem élnének – budapestiek.” Ezt a Wilde-szerű ítéletet száz variációban hallhatjuk, holott nincs igazunk. Nem kellene Budapestről kisöpörni minden budapestit, csak ki kellene cserélni őket. Mágnásai, hivatalnokosított zsentrije, gazdag zsidói, agyvelőtlen polgársága, hatalmas iparlovagkasztja, írói és művészei például undorítók. De van Budapestnek más lakossága is s ha valamikor Budapest javulni akar, ezeket hozza föl alulról.

Tegnap este, amikor Burián meghallgatására világították ki az Operát, egy csendes utcában nagy csődület támadt. Egy sarokházban, valami iskolai internátusban zongorázott egy diák. Szépen, komolyan játszott a fiú, Puccinától Fráter Lórándig mindent. S hallgatta vagy háromszáz ember, talán négyszáz is. Diákok, elszabadult munkások, masamódlányok, kereskedelmi alkalmazottak s más efélék, akiknek Caruso-estére, Burián-estére nem telik.

Gyönyörű volt ez a közönség s megható, hálás figyelem, amellyel a nyitott ablakon kiáradt zeneszót elfogta. Ezekből a budapestiekből lehetne egy új üdv-hadsereget csinálni, a szépség üdvhadseregét. Arcukon bánatosan, talán tudatlanul ott volt a vágy, mennyire szeretnék életüket a művészettel megszépíteni.

Micsoda más hódolat a szépség előtt ez, mint azoké, kik a megszerzett vagy örökölt vagyon, avagy a fölhajtó hitel képesítése révén szolgálják körül a művészetet.

A nép-operák, az olcsó, nagyszerű színházak, nép-hangversenyek, ingyen tárlatok elérkeznek bizonyára hozzánk is egyszer. Ötven-száz évvel hátrább ballagunk még a kultúra külsőségeiben is nyugatibb népeknél. De vajjon nálunk, éppen nálunk, ez az egy dolog, éppen ez az egy dolog nem érkezik-e későn? Másutt legalább kultúrhistóriai szempontból teremtett művé-

szetet, értéket a feudálizmus és burzsoarend is. Nálunk, ahol kultúra nincs, egyetlen megváltás volna, ha az alacsonyok fölkerülnének. Nemcsak Budapestet tenné ez városibb Budapestté, de a kultúra pírját hozná egész Magyarország arculatára.

Nagyváradon vándorgyűlésre gyűltek az építő-vállalkozók, gyöngé burzsoáziánk e prototípusai. Pezsgős banketteket faltak, kártyáztak, katzenjammert szereztek. A munkások ezalatt előadásokat hallgattak, tanultak, nevelődtek.

Kiké legyen Budapest és kiké legyen ez az ország? Csak azoké, akik lent vannak s akik ígézett népe a kultúrának. De ez talán nem is a jövő zenéje, ez egy erőszakolt álom. Ez az egyetlen ország, ahol még a természettudományi törvények is csődöt mondanak.

Itt már csak ezután is mindörökké így lesz: kacérkodnak a kultúrával a semmiháziak s meghalnak a kultúra hasztalan vágyától a kultúrára alkalmak.

EURÓPA KAIRÓJA.

Szent Margit szigetén megépül-e a magyar Montecarlo, ez nem nagyon bizonyos. De ha megépül és meg nem épül: húsz év múlva jó dolog lesz idegenként Budapesten mulatni. Ez a mi istentelen jóslatunk, Budapest lesz az európai Kairó. Egy kifejlődött tarka, lármás monstre-mulatóhely. Egy kicsit ázsiaibb, mint az afrikai Kairó. Hangulata, színe, parfüme túlvegyes és túl-erős. Ize a fűszert-termő szigetek vadhúsának az íze lesz. De mulatságos és víg metropolis. Az orfeumok és százféle mulatók városa lesz e város.

Miért? Mert elmúlik innen a színház. Még mielőtt igazán élt volna. Nagy kultúrájú országokban is elmulandóban van. Mihelyst nem tudott a legújabb lelkekhez szólni, rögtön jelentkeztek rajta a halálfoltok. De másutt csinosan tudják kendőzni. Sőt másutt lehet szó még talán fölújulásról is.

Szófiában most építik az első állandó teátrumot. És a bolgár fővárosban még megeshetik az a csoda, hogy a színház többet nyujtson, mint amennyi a bolgár géniuszhoz illik. Nálunk ez a csoda nem esett s ezután már bajosan fog megesni.

E pillanatban szeretnők azt bizonyítani, hogy a színház ellen nálunk a színházak követtek el mindent. De igazságtalanok volnánk. Az ok: a társadalom. Az örök ok. A nem nagy magyar értelmiség krémje a leginternacionálisabb társaság e világon. Tele van szomszósággal a különb kultúrák iránt. Járvja a világot a legszegényebbje is. Fogyasztója hat-hét náció könyvpiacának. Bayreuthban már unatkozik. Antoinet konzervatívnek tartja s a berlini modernekben nem lát elég emberit, művészt és merészet. Ez a túlcivilizált se-reg tehát odaért, hogy csak az exotikum izgatja. Itt aztán találkozik a magyar apró, külön-külön uniformisú csapataival, melyek el nem érkeztek még a színház igazi értékeléséig. Közbeesnek még néhány kis csapatok. Azok, akik Csiky és a régi népszínmű folytatását várják. Azok, akik a meg nem értett modernség smokkjai. Azok, akik még nem tudnak kaviárt enni s szeretnék, ha a színpad állandóan Nebántsvirágokat tudna találni. Azok, akik komo-

lyan vették a Vígszínház dolgát s ma komolyan hiszik, hogy a színpadon egy Feydeau-darab a nonpluszultima. És még pár ilyen csapat. Ezek a maguk-maguk módján, úgy ahogy, még komolyan veszik a színpadot. De ezek kevesen vannak. Kicsi társadalom ezer hitvallással: fátum mindenképpen. De legnagyobb fátum a színházra. Azt megemésztí okvetlenül. Pláne ahol még úgy-szólván semmit sem nyújtott eddig a színház.

De viszont a színházak is megtették a magukét. Szinte rohamosan kormányozzák magukat a budapesti színházak az orfeumok felé. Ahol ez vas-kalaposságból, álszeméremből s önáltatásból lehetetlen, ott még rosszab-bak a dolgok. Tessék a budapesti színházak elmúlt szezónjára gondolni. Ba-jos megállapítani, hogy a Magyar Színház revüje sokkal magasabb műfajt je-lent-e János vitéznél s a Vígszínház Kézzől-kézre darabja magasabb régiók-ba cipeli-e a lelket, mint az orfeumi létre mindenképpen megérett s okos-ságból is majd rátérő Népszínház, mely reprízeivel is csak azt igazolja, hogy nem érdemes ma színházast játszani. Viszont az igazi Mirbeau-t, aki vala-hogyan mégis csak az eljövendő új irodalom egyik kis előprófétája, csak bu-dapesti orfeum merete bemutatni. Egyelőre a nivellálódásnál tartunk.

A Nemzeti Színházról jobban esnék nem szólni. Mikor már valami na-gyon újat akar adni, föltámasztja iszonyú rossz, új előadásban Az ember tra-gédiáját. Évek óta képtelen csak tömegi értelemben is eseményt nyújtani. Egy illúzióval teljes és folytonos órát soha. Új gondolat, új érzés, új hangu-lat, új borzongás pazarabban adódik egy népgyűlésen esetleg, mint itt.

Mulatni pedig szeretünk. Az egyre nyüzsgőbb világ útjába akaratlanul is mindjobban beleesünk. A nőink szépek. A borunk jeles. Életünk érde-kes vegyülése a Balkánnak és Amerikának. Az egységes társadalomtól távo-labb vagyunk, mint valaha. Politikai hecceink megölik az irodalmat és mű-vészetet. Itt tehát meg kell születnie az európai Kairónak. Vidám hely lesz. Még talán abban is hasonló Kairóhoz, hogy az Operánk emelkedik. Az áng-lius, a berlini, a francia, ki pár napot itt lumpol, egy komolyabb estjén eset-leg igen jó Wagner-előadást is élvezhet az európai Kairóban. Hacsak valami nagy újulás nem jó, így lesz.

MAGYARORSZÁG: AZ ÚJ HELLÁSZ.

MENNYI SZOBOR, MENNYI SZOBOR, MENNYI SZOBOR.

Van-e még az öt világrészben egy olyan Hellász, mint Magyarország? Mi vagyunk az Újkor arisztokráciája, költők, filozófusok és művészek nemze-te. Évszázadok óta finomodik, mélyül a lelkünk s arcunkon az intellektuális kultúrának fényessége. Megigézett, boldog rabszíjon tart bennünket az Esz-me és a Szép. Még idegenből is hozzánk jönnek századok óta költők, művé-szek és tudósok. Aki csak érezni, gondolkozni, szavakat csiszolni, nagy illú-ziókat adni tudott, az nálunk szent, mint Indiában a bolond. Megható és vi-lágraszóló például a költők kultusza nálunk. Lantos Tinódy Sebestyén lant-ját még mintha ma is verné nekünk. Kazinczy Ferencnek a szobra nélkül Érsemjén is boldogtalan volna. Szobrot kap Dukai Takács Judit és szobrot kap Vaálon a vén, csonka, szomorú óriás: Vajda János. Nagyszalonta a cson-ka-torony mellé Arany János szobrát is fölállítja. Szigligeti is szobrot fog kapni és minden szellemi nagysága az új Hellásznak, aki volt, van és lesz. Ahol így gombamódra terem a költők szobra, milyen gazdagok lehetnek ott a szívek. A pásztor az őszi pásztortűz mellett Dukai Takács Judit könyvére hajtja fejét. A bőrzeügnök magával viszi a bőrzére Vajda János kötetét. Me-rőben esztétika ebben az országban az élet fölfogása s csak versekkel lehet közeledni az utcasarki nőhöz is. Szép ország, szerelmes országa a Szépnek, a jövendő nemes embertípus ígéretföldje.

Ha Anatole France itt született volna, kétszáz havi forintokért névte-len vezércikkeket írna valamelyik lapban. Két-háromszáz emberen kívül fo-galma sincs ebben az országban arról, hogy itt irodalom is van. Vajda János-nak Vaálon szobra lesz, de életében Vaáltól akár nadrágja se lehetett volna. Egyszer fürdőbe kellett volna mennie a beteg, vén, nagy embernek. Egy je-les írónk szaladgált ki neki egy nyelvészeti munkáért száz forintot. Vaálon az alszolgabíró esetleg a cigánynak ad ennyit egy kedves éjszakán. A közön-

ségnek nincs aki megmondja s nem is akarja megmondani senki, hogy ki kicsoda. Már német revűk alaposabban foglalkoznak a magyar írókkal, mint itthon. Van egy hatalmas erejű, fiatal írónk, akinek a novelláit egyre-másra fordítják németre. Itthon majdnem agyonhallgatják, keserítik, majdnem észre se veszik. Szarajevóban képeslevelezőlapokon terjesztik az arcképét s szerb nyelven talán többen olvassák, mint magyarul. Fölnőtt egy írógárdánk, amelynek alig van mása ma. S ez a gárda kénytelen magát megadni egy falat kenyérért, amit jobb esetben elébe dobznak. A Balkán, a Balkán, a Balkánról sokszor beszélünk, írunk gúnyosan. De ha igazi kultúra nincs is a Balkánországokban, van valami gyönyörű heves álmodozás – a kultúráról. Ott akarnak az emberek nemesebbek, befogadóbbak lenni. Mi hazudunk egymásnak és szobrokat állítunk azoknak, akikhez semmi közünk sincs.

DISPUTA.

Sokat szerettem volna írni a nyelvészekről s nyelvészkedésről, de eszembe jut, hogy Budapest apacs-nyelvéről szólván, már szóltam és írtam egyszer erről. Nem bánom, hogy Budapesten egy rém-sváb-kazár-tót-jász-, – ördög tudja, milyen nyelv készül. Azt se bánom, ha e nyelv irodalmat csinál, hiszen még egy nemes Místral sem árthatott a francia nyelvnek, melynek pedig, mert annyira kész, szeszélyes, új, barbár mozdulatokkal ártani kellene. Van külön párizsi nyelv, sőt irodalom, miként van marseillesi, breton, normandiai s általában egy sereg regionális. De igazi francia s irodalmi nyelv csak egy van, kissé bajosan bővíthető, de egy és szent, mert multja és horribilis könyvtára van. Ha nekünk nem lett volna már Balassánk, Gyöngyössyünk, még inkább Zrínyink, egy kicsit Pázmányunk, de azután Mikesünk, Szabó Dávidunk, Vörösmartynk, Berzsenyink – Csokonaink – stb., hogy a következőkről ne beszéljek, akkor lehetne ezt a szegény magyar nyelvet kísérleti nyúlunk s Budapest székesfőváros ostoba, zűrzavaros fejlődésének s kétséges önmagába-látásának átengedni. De utálva nyelv-vegyes üzleteket, a túlságos és hivatottság nélkül örködőket, megmondhatom, hogy a nyelv – tessék nevetni – élet és szentség, sőt istenség. Javítani rajta, soha és sehol, úgynevezett komoly emberek nem tudtak, mert nem is tudhattak, egy Csokonai fölért két-tíz-húsz-száz hadilábas ellennyelvésszel. Lehet, sőt látom, hogy ez a pénztelen, gyártalan, lélekteken, egészségtelen és zagyva Budapest kezd új-magyar nyelvet csinálni. De a demokráciát, a magyar parasztot fölszabadítót, talán csak egy európai háború késleltetheti s ez a demokrácia bizonyos. Én magam csak fejlődési stációnak szerettem ezt a nagy demokráciát, de hozzá kell adnom e szeretetemhez a magyar nyelv szeretetét, mert e nyelv az enyém, művészi és politizáló szerszámom. Egy demokrata Magyarország (bocsássanak meg konzervatív testvéreim a Nyugat-nál) elintézi a mi nyelv-kérdésünket is, mert nem minden vasút Pestre megy s a magyar vidék akkor majd meg fogja tanítani magyar nyelvre még Budapestet is.

FIATAL, PÁRIZSI NAPOK

A párizsi Ady? A „mámorfejedelemlenda” szállítói mámorba s borgőzbe burkolva látják, holott Ady Párizsban a szó legmagasabb értelmében folyton tanult. Persze a maga módján: az élet egészéből. Ady Párizsban lábalt kit teljesen az uralkodó s uralom felé törő magyar politika sekélységéből s eredendő békehióból. Itt alakult ki benne teljesen a „pátrióta”, ki a magyarságot érdemes emberi ügynek tekinti. Megtanulja a különbséget az „internacionalista” és a „kozropolita” között. A „szabad gondolat” folyton épülő és tisztuló vallás lesz számára, mintha Dávid Ferencnek, a vértanú prédikátornak szelleme reinkarnálódott volna benne. A légkör szabad és tiszta, ezért látszanak olyan latin világosságban az élet s az ember „eredményei”, a XX. század irányvonalai. A demokrácia intézményekké nőtt immár s most kezdi bullatni tápláló gyümölcsseit. Ady még a francia iskola korszerű szellemét is meglátja. Észreveszi a felszabadult nép önkormányzó és önfenntartó erejét. Tekintetét nem kötik gátlások, felszívja az egész emberi látóhatárt. Mert nem korlátolt politikai programot akar adni, hanem az emberi szellem és sors egész gyümölcsöskertjéből szakít ízeket népe számára. S nem természetes, hogy a párizsi napokban látja meg minden elkövetkezendő magyar harcok és szándékok őseit: Dózsa Györgyöt?

LEVÉL PÁRIZSBÓL.

Barangolok utcáidon, csodálatos, nagy és szent város, kit csókos vágyakkal akarok néhány mámoros hét óta megközelíteni. Barangolok és azt akarom, hogy az enyém légy. Nem tud szeretni, nem érthet, nem érezhet a te nagyszerűségemben senki más, csak én. Én, én, aki ma is csak három kis rézpénz árán, a döcögő omnibuszon, fönt az imperiálon, durva mesterlegények között szerelmes, izzó verset gyöngyöztem ki lelkemből Hozzád, akit nagy vágyakozások után nemrégiben láthattalak meg. Ott fönt az imperiálon úgy éreztem, hogy tőled messze meghalnék immár. Arcodat, a büszkét, kacérat és ígézöt látnom kell most már mindig. Amíg csak nagyon el nem fáradok. Amíg csak egészen el nem fáradok. Óh Párizs, Te vagy az én lelkemnek szerelmes nyugtalansága és én benned érzem az életet, a bolondot, a haszonlatant, a szomorút, a szépet. És miért élnék, ha más volna én körülöttem a minden? Te kellesz, csak Te, óh bolond, óh szép, óh fájdalmas!

*

Olyan szép bolondnak lenni, ha nem hiszünk már a bölcsességben. Én a Te bolondod vagyok, Párizs, ma láttam egy leányodat s meg akartam csókolni a kezét. Modell volt ez a leányod, szép testű és szomorú. Kidobta az utcára a piktorja. Ott sírt a kapu alatt. Kevés, lompos piszkos ruhában és mezitláb. De csinos volt a kétfrankos kalapja s fázó vörös kezecskéjében csipkés, selyem zsebkendőt szorongatott. És eltagadta, hogy éhes. És nézett rám a bolondos, barbár beszédű idegenre nevetően. Úgy szerettem volna akkor sírni. Még beszélni sem tudok vele, pedig ez a leány az én lelkem, az én rongyos és hivalkodó lelkem eleven képe. Az én lelkem ez a leány.

– Eljön velem, kisasszony?

Belenézett a szemembe és eljött. Úgy szerettem volna kocsiba ültetni, reá szabtatni drága szép ruhákat, elmámorítani tüzes, pezsgő borokkal.

De csak egy csésze meleg teát adhattam neki s a lábára egy ócska sárcipőt. És nem csókoltam meg a kezét sem. Elment és nem tudom, eszébe jutok-e vagy egyszer? Talán majd egyszer fog beszélni rólam pompás ruhában, pezsgős mámorban, amikor majd nemcsak a kezét fogják csókolni.

– Messieurs et mesdames, a legfurcsább emberrel akkor találkoztam, mikor még modell voltam s egyszer kidobott a festőm. Éheztem és fáztam. Az a furcsa ember elvitt magával, adott egy csésze teát és egy ócska kalucsnit. Ifjú és sápadt ember volt. Nagy, barna szemeivel szomorúan nézett reám. Meg akarta csókolni a kezem, de aztán azt se tette. Furcsa ember volt. Azt mondta, hogy magyar és poéta. Nem tudott jól franciául. Ezek a barbár keletiek általában érdekes emberek, de ez éppen nagyon furcsa volt.

Mademoiselle, ha kegyed így fog beszélni, én nem leszek ott és nem válaszolhatok. Ideírom a válaszom. Kegyed ezt a választ sohasem fogja olvasni, de az mindegy.

– Eh bien, mademoiselle, a furcsa barbár nem is olyan barbár. Egy szegényes kis országnak szerencsétlen fia, aki nem volt s nem lesz soha elég ügyes. Az ő országában csak az ügyes szatócsok elégülnek meg. Minden részesülés a valóságból a szatócsoké, akik nevetve verik le az érzékenyebb, gazdagabb, finomabb, büszkébb lelkeket. Mademoiselle, emlékezzék reá, hogy a kegyed furcsa embere irodalomtörténeti méltatást s legalább is emléktáblát fog kapni. De addig még talán egy ócska kalucsnit sem lesz módjában még egyszer elajándékoznia, sorvasztó, be nem telt vágyakkal járja a világot s verseket ír szerelmes, gyönyöreit ő előle elzáró Párizsához, szent Párizsához, az imperiálon, mikor három sou-ja van s felülhet reá. Mademoiselle, a kegyed furcsa embere nagyon elgyötrött, nagyon szomjas, nagyon szerencsétlen ember. A lelke rongyos, mint a kegyed ruhácskája volt akkor, de csipkés, selyem kendőként szorongatja még mindig egy-egy álmát. Mademoiselle, kegyed vétkezett, mikor meg nem csókolta azt a furcsa embert, azt a szegény, lázas, barna, nagyszemű barbárt.

*

Óh Párizs, te rejtegetted addig az én lelkemet s elküldted hozzám egy kidobott, rongyos, édes kis grisette alakjában. Megláttam általad a lelkemet. Be szép volt s be szép lehetett volna. Máshová plántálva.

Ma a Morgue-ban voltam. Csúnya kis tanya. Még a Morgue-ban sincs egyenlőség. Négyen voltak e napon csak. Egy öreg asszony, három fiatal férfi. És én láttam, hogy az egyik férfi dölyfösen, három társától szinte szabadulni akarva fekszik ott. Az arca, kezei, körmei ápoltak voltak s magas volt a homloka. Ez nem a nyomorúság miatt bukott a halálba. Ennek valami csinos, valami dölyfös mániája lehetett. Ez több és szebb asszonyokat jobb pezsgőket, yachtot és ilyeseket követelt az élettől. Vagy, éppen realitást. Valamit, aminek mindig van ingere és becse. Persze nem talált...

Holnap a temetőket járom. Megnézem a Heine és Maupassant sírját is. Úgy tartják, hogy ők halhatatlanok. Milyet nevetne matrác-sírján a dalok dalolója, s hogy kijózanodnék kényszerzubbonyában is a nagy mesélő. Süssétek meg a halhatatlanságot. Engedjétek s engedtétek volna, hogy annyit vegyünk az életből, amennyire vágunk és jogunk hatalmaz bennünket.

Óh Párizs, gyönyörök és fájdalmak szent városa, ölelj engem magadhoz. Ölelj nagyon forrón, mert mélységek fölött járok és olyan csúnya, galád, igazán embernek való hely a Morgue.

ÚJ NAP-IMÁDÁS.

Párisban divatos a Nap. Június huszonkettedik napja óta nem bírunk a Nappal, mondják a párisiak, miközben a higany szétrepesztette a gyatra termométereket és a negyvenfokos forróságtól seregestül ájuldoztak az emberek az utcán.

Éppen június huszonkettedik napja, azaz éjszakája óta. Be csodálatosan is szép volt ez az éjszaka. A kocsink keresztülfutott a Bois-n. Kis zug-utakon törtettünk át s a csillagfényes éjszakában mintha csókmuzsikák zengtek volna. Szerelmes párok riadoztak minden kis tisztáson, ahol a kocsink futott. Auteuil előtt megállottunk a parancsoló, fölséges csöndben. Páris nyári lihegése idáig hangzott. Eiffel-tornya, ez a sötét ostoba óriás, most tűzsisakot hordott. Ragyogón égett a torony felső karimája. Olykor-olykor egy-egy merész tűzröppentyűt küldött a sötétkék ég felé.

Ez éjjel áldoztak a modern táltosok... Flammarion és szektáriusai kapaszkodtak fel az éjjel azon a hátborzongató liften, mely máskor együgyű idegeneket szállít, kik felmászhatnak e buta torony-óriás nyakába, hogy Párist egy monstre gyermek-kőjátéknak lássák. Tudós orációk, ízetlen ódák zengtek ez éjjelen dicsőségét a Napnak. Páris népének tetszett a komédia s mikor mi éjjelben az Arc de Triomphe vidékén hazafelé dirigáltuk a kocsinkat, az utcákon kíváncsi tömegek hurráztak. Ágyúk zúgtak az Eiffel-torony alján. Fent a toronyban alighanem e percben mondták a fő-tósztot az ünnepeltre, a Napra, kinek nevenapját ülték a nap- és éjgyenyelőség e kalendáriumi hírességű dátumán.

Szép volt ez az ünnep. Gyönyörű volt ez az éjjel. A Hold sápadozott az irigységtől s a párizsi gamin-kedély ittasan tréfálkozott:

– Nagyapánknak van a nevestéje. Ha a Föld az anyánk, a Nap nyilván a nagyapánk.

*

Aztán jöttek a vad, láva-lehelletű, perzselő napok. Párizs vidámkedvű még mindig:

Úgy kell! Lett volna több esze Flammarionnak. Addig beszélt a vén, hiú Napnak, hogy milyen meleg, milyen csodás, milyen ragyogó, hogy az agg hóbortosnak fejébe szállott a dicsőség s most túl akar tenni önmagán. Úgy kell.

És én, aki nem menekülhettem sem Ostende-ba, sem Dieppe-be, sem Trouville-ba, míg pihegve verejtékeztem a gyilkos, forró párizsi ég alatt, hazagondoltam tépő nyugtalansággal. Hajh, aratnak a „Bence”-ben... Pattog, hull a szem a silány kalászkoból s kicsi földjén keseregve, könnyes szemmel áll a sütő verőfényben egy szomorú ember, az én édesapám. Lent a lánkán hitvány, lábán száradt, fakó fűtenger. Kopár az egész áldott földhát. Mi lesz otthon, hol a Nap ad minden kenyeret s mikor nem ad, az emberek gyomorsajogva fekszenek le meghalni. Ahol még Flammarionok sincsenek, kik az embert fölemeljék a Naphoz s ahol a Napnak mindig csak porban fetregő ellenségekkel van dolga.

Óh Nap! Miért nem engeded, hogy titkaiddat kilessük? Nem igen tudunk semmit. Csak annyit, hogy általad élünk, örülünk, bajlódunk és halunk.

Azt mondják, foltjaid vannak, fatális foltjaid s mikor foltjaid akarják, békesség van a levegőben s az emberi lélekben, vagy örült zivatar háborog mind a kettőben; a te foltjaid csinálják a nyugalmat, a megboldogulást, a háborút, a sűrű halált, a duellumot, a gyufaoldatos cseléd-tragédiákat, a nagy gondolat-revalációkat, a vitriol-drámákat, az öngyilkosságokat, az esőt, a villámos misztériumokat, a születendő sarjakat megfogantató szerelmes órákat, mindent, mindent...

*

A francia Tudományos Akadémia írni fog leveleket minden akadémiának, hogy csináljanak valamit együtt – a Nappal. A világot nemcsak a nagy emberek s a nagyfedelű könyvek vitték – ha ugyan vitték – előre, de a kicsi, vidám és bátor ötletek is. Flammaron ötlete, hogy tudós asztronómu-

sok másszanak föl az Eiffel-tornyára Napot imádni, divatba hozta a Napot s óh, nincs nagyobb emberi principium, minthogy divatos legyen a Nap. A francia tudományos Akadémia azt akarja, hogy minden országban lelkes, okos, buzgó csillagtudósok vizsgálják a Napot. Ha csakugyan olyan hatalmas és reális valami az emberi civilizáció, van-e nagyobb föladata, mint kiismerni a mi világunk kegy- és zsinórküldő Cézárját? Én láttam zsidó-vidéki, élesd-vidéki pellagrásokat. Elrothadtak az éhségtől, mert nem adott táplálékot a Föld, mivel aszályt küldött rá a Nap. Hát nem kell megkísérteni, hogy tudjuk, mikor fenyeget bennünket esőtlen lángtengerrel vagy mocsárláz nedvességgel a Nap? Mikor békességes, mikor termékenyítő, mikor agyvelő-forraló, idegszakító? Mikor kell vigyáznunk gabonánkra, répánkra, repcénkre, érzésünkre, gondolatunkra, indulatunkra? Mert minden: a Nap. A Nap: az élet, az ember, a termés, a gondolat. A Nap-studiumnak kell lenni a legelső emberi studiumnak. A Nap-ban s a Nap által ismerjük meg az embert s ha ismerni és szeretni fogjuk az embert, ezt a szegény földi bolyongót, jobb, könnyebb és vidámabb lesz az élet. Vajjon a magyar tudományos Akadémia méltányolja-e, miről van szó abban a levélben s miről van szó, ha a Napról így beszélünk?...

*

Flammarion, aki poéta, gyáva ember. Mikor az ujságírók faggatták, rimánkodott:

– Nehogy azt higgyék, hogy mi új életre akarjuk kelteni a Napimádást. Nem, nem. Mi nem akarunk egy modern Napimádó szektát csinálni az áhítatos világnak.

Mintha ez valami szörnyű bűn lenne s nem illenék bele a körbe, melyben első minőségű átokkal fenyegeti a pápa Combes-t, a modern képrombolót. S ha már gyámoltalan érzések és áhítatos áldozások felé hajlik ma is az ember, lehet-e igazabb Teremtőt és Rombolót imádni a Napnál?

A párizsi tudományos Akadémia a Nap-studiumról beszél persze. Ez is stílszerű. Ma az emberek studiumot szeretnek csinálni mindenből. A modern Napimádás stílszerűen kezdődne studiummal.

Óh, én már látom a Nap magyar oltárait. Persze Budapest kapja a legelső s aztán okvetlenül Ó-Gyalla. Mert talán Magyarország is be fog lépni a nagy, internacionális Nap-tanulmányozó közösségbe.

A Nap pedig, amely ez évben gyöngé középtereméssel és takarmányhiánnyal áldotta meg a magyarok országát, a Nap, ez a foltos láng-párduc, nevet az ő modern papjain. Őt akarja kitanulmányozni az ember?

Óh, az ember oly szerencsétlen a maga isteneivel. Még legbölcsebben akkor cselekszik, mikor megfoghatatlannak s láthatatlannak vallja azt, akit kiválaszt. A Nap nem láthatatlan s valószínűleg ő a mi igazi istenünk. Éppen azért talán jó volna meg sem kezdeni a Nap-studiumot. Mi lesz, ha majd egészen ismerni fogjuk a Napot?...

Mindegy. Akármilyen lesz. De helyénvaló följegyezni, hogy Krisztus születése után 1904 esztendővel, mikor messze Keleten sokak szerint Jézus és Buddha birkóznak, Rómában fájós fejű tudósok a humánus morál gyenge harsonájával akarják lerombolni a legjobban megépített emberi bagolyvárat, mikor örült kavargásban hánykódnak a lelkek a dühöngő hit s a dermesztő tagadás között, Párizsban új kultusza ébred a Napnak.

A SZABAD GONDOLAT PÁPÁJA.

Mire e sorok Budapestre értek, Párisban eltemették Marcelin Berthelot-t. A nagy, hideg, istentelen tudóst megölte a szíve, amely gyermekszív maradt. Nagy tudósnak, költőnek, művésznak így illik meghalni: gyermekesen. Az Istenben nem hitt, de ha van Isten, a jobbjára felül fog ő is ülni. Avval a kis töpörödött néniel együtt, aki a felesége volt s akit túlélni nem tudott. Madame Berthelot-val, aki nélkül Marcelin Berthelot-nak a Pantheon sem kell. Elbújniak kettecskén Neuilly csendes, falusias temetőjében. A *Szabad gondolat Pápája* tehát meghalt. S egyelőre a pápabilisek között nincs senki, aki az ő trónjára üljön.

*

Azt mondják, Brunetiére csúfolta Berthelot-t a Szabad Gondolat Pápájának. Hogy fogadjuk el őt a mi pápánknak, aki nem akart csálhatatlan lenni. Az *Emberiség Vallása* az ő fölséges agyában gyult ki a legteljesebb világossággal. Éppen két hónappal ezelőtt beszélgetett vele valaki a szabadgondolkodók készülő kongresszusáról, amely Magyarországon lesz. S ekkor mondta ő ezeket a szent, büszke, fölemelő szavakat:

– A Szabad Gondolat hívei óvakodjanak, hogy el ne rontsa őket Róma. Ne legyenek fanatikusok és dogma-vallók, mint a klerikálisok. Gyűljenek össze mindazok, akik az Emberiségben hisznek. Állapítsák meg, hogy a tudomány mi újat adott. S jelentsék ki egyszerűen: „ismét nagy utat tettünk”. Velük lesz a legszentebb Szent-Lélek, az emberi elme ereje.

*

És alig több, mint két hónapja, kezében volt a Voltaire koponyája. A francia nemzetgyűlés bizottságot küldött ki, hogy fölbontsák Rousseau és Voltaire koporsóját. Évtizedek óta az a kétség nőtt föl, hogy a Pantheonból a száz nap rémes ideje kiszórta a hamvakat. S ahogy fáklyákkal ott állott a bizottság Voltaire koporsója előtt, Berthelot belenyúlt a koporsóba. Fölemelt egy koponyát s megindult hangon kiáltotta:

– Uraim, íme fölmutatom önök előtt a Voltaire fejét.

Brisson, a képviselőház elnöke, amikor Berthelot-t búcsúztatta, beszélt egy utazásról, amelyet Berthelot-val s a feleségével tett együtt. S csak az elegáns francia elme gondolhat ki ilyen nemes frázist:

– Oh uraim, már csak azért is érdemes volna élni, hogy az ilyen nagyszerű emlékeket élvezhesse az ember.

Berthelot is talán, ha másért nem, ezért szeretett volna még élni. Mert fölmutathatta, kezébe vehette egy Voltaire koponyáját.

Renan barátja volt s Szedán után együtt ültek egy kávéházban. Kegyetlen, borzasztó, lelkeket kicserélő napok voltak azok. Berthelot is szenvedett és így beszélt a társaságban:

– Nincs más mit tenni, mint erőt gyűjteni a bosszúra.

S Renan a kérlelhetetlen ész-ember, rácsapott az asztalra:

– Micsoda beszéd ez? Van valami a haza fölött is: az emberiség és a raison.

Az egész társaság gyűlölettel távozott az asztaltól. Akkor csak Renan mert ilyet kimondani. Berthelot pedig szégyenkezve ült sokáig némán Renan mellett. S végre sóhajtván szólalt meg:

– Igazad van és csodállak.

De azért, amikor a német császár a legnagyobb rendjét ajánlotta föl neki, ő visszaküldte.

– Hogyan, – mondták neki – a tudománynak nincs hazája.

Berthelot csendesen ezt válaszolta:

– De a tudósnak – van.

Ő volt az, aki először disztíngvált internacionálizmus és kozmopolitizmus között. Azóta Bebel és Jaurès sokszor ismételték. Kozmopolita csak

a nyegle lehet, de internacionalista: minden becsületes mai ember. Ő kultúra-ölő cselekedetet látott minden német, cézári cselekedetben. Nem szerette a hivatalos Németországot. De csak annyira, mint Bebel nem szereti.

*

A gyermekben nyilvánul meg legjobban az ember. Ezért olyan nagyon nagyon nagy a tudós, a művész, a költő. Ők a hatványozott gyermekek. S Berthelot ilyen volt. Ha halott édes anyjáról beszélt, mindig sírva fakadt. Az Istent megtagadta egy büszke vállvonással. Az emberiség rendes időiben több volt neki mindennél. A tudományban jobban hitt, mint a perc valóságában. De megtudott siratni egy ici-pici emberi nyomorúságot is. Szentimentális volt, maradt utolsó percéig. S úgy halt meg, mint egy Gretchen, mint egy nemes, énekes madár, mint egy romantikus regényhős. Az Emberiség nagy hitvallója, a Szabad Gondolat pápája, annyira ember volt, hogy Plátó tollatlan, kétlábú állatai közül a legkisebb is édes testvérként sirathatja meg.

ISTENEK ALKONYA.

Mikor Pán haldokolt! Hajh, de de borzalmas és mégis fenséges lehetett az!... Be szép lehetett! Talán a Reviczky Gyula versénél is szebb. Alighanem szebb. Azok a pogány istenek nagyon elevenek voltak. Hiszen az emberek csodálatos életkedve, életmámora teremtette őket. A régi görögök, a szent athéniak szerelmesek voltak az életbe s minden szívdobbanásuk az élet nagyszerűségét zengte. Az emberek hitvallása a szépség volt. Sohse születnek többé olyan fölséges istenek, mint akkor. Azok elmúlni is nagyszerűen tudtak...

*

A lourdesi Mária összeszedte minden csodatévő erejét. Újra istenek alkonya van. Költözöben van már a legjámborabbak hite is. A lourdesi Mária még egy utolsó vergődéssel akar a szívekre hatni. Önök olvashatják. A lourdesi forrás csodákat mível. Elvisznek egy haló leányt, egy árnyat, aki kerek esztendő óta járni sem tud már. A lesorvadt teremtetst bemerítik néhányszor a forrásba. A leány jár, eszik, sőt énekel. A mankószüret sohasem volt még olyan nagy Lourdes-ban, mint az idén. Így krónikázzák ezt a francia istenes lapok. Úgy látszik, hogy közel van a vég. Tavaly csak híre kelt Lourdes bezártatásának. Jövőre már csaknem bizonyos lehet az elmúlás. Csodák keltenek. Csodák. Jobban, mint valaha...

*

Vichy, a gyógyító fürdőhelyek, a tengerpartok telve vannak abbékkal, szerzetesekkel és exszerzetesekkel. A francia papok általában nem túlegészséges lények. Nem tudom miért. Vezető percenttel köszvényesek, tuberkulotikusak, vesebajosak, vérbetegek stb. És különös!... A lourdesi csodák krónikásai sosem beszélnek arról, hogy papokon teljesedtek volna be

csodák. Úgy látszik, a lourdesi Mária nem szereti a pappácienseket. Vajjon miért? Hát annak mi oka lehet, hogy a beteg francia papok meg sem kísérlik a lourdesi gyógyulást? Ha módosak, professzorokkal konzultálnak. Ha kevésbé módosak, kis taksájú doktorokkal. Fürdőkbe, üdülőhelyekre, szanatóriumokba járnak. Minden mai tudományok között az orvostudomány áll a legtermészettanibb alapon s a francia papok csaknem egytől-egyig a természettani alapot támogatják. Lourdes-ba csak a hívőket küldik. Ők hát valószínűleg nem hisznek. Oh, lourdesi Szűz Mária, milyen szerencsések voltak Pán és istentársai. Ők nem éltek túl papjaik hitét...

*

A régiek s filozófus félbarbár mai népek is szenteknek tartják a bolondokat. Ez persze nagy bolondság. De nincs olyan emberi bolondság, melyben ne lakoznék mérhetetlen bölcsesség. A lélek meghibbanása kétségekből szokott nagyon sokszor fakadni, melyek közös emberi siralmak. Újabban gyakoribb, mint valaha, Franciaországban a vallásos téboly. Fent és lent. Az arisztokráciában és a földhözragadt népben. A harmadik rend s a negyedik rend jórésze, a polgárság és a munkásság természetesen olyan atheista már, mint a pinty, illetve mint a francia papok többsége. Inkább az a baj itt, hogy az atheizmus olyan fanatikus, hogy ez már vallás-számba megy. Nos, hát sok a téboly. Mít jelent ez? Immár vallási kétségek bántják a legbigottabbakat is. Ezidő szerint börtönben ül egy csaló francia grófné. Hihetetlenül zavaros lelkű nő. Egyik pillanatban átkozza, aki imádságra tanította, a másik pillanatban őrjöng a börtönőrök előtt, hogy hozzanak neki bibliát. De mindennél többet mond az az infernális jelenet, mely itt az én lakásomhoz közel, a kerületi rendőrségen történt. Az utcáról behoztak egy tébolyodott leányt. Fél óra múlva került egy másik is. Nem volt hely. Össze kellett őket zárni. Egy fél óra múlva alig tudták szétválasztani őket. Az egyiknek az volt a mániája, hogy ő Jeanne d'Arc. A másik azt kiabálta, hogy ő X. Pius kedvese. Jeanne d'Arc igen felbőszült ezen a blaszfémián. „Te hazudsz. A pápa én belém szerelmes, Jeanne d'Arcba.” Mi lehet a lelkek mélyén, ha a meghibbant lélek őszinte folyókáin ilyen vad, mérges érzelmi nedvek szivárognak ki?...

*

Istenek alkonya van. A lelkekben zavarosan, lidércszerű örült lánggal gyúlnak ki utoljára a tüzek. Istenem, be szép volna, ha a kétezeréves múlt rengetegéből kilépne egy elegáns alexandriai filozófus, aki még kortársa volt Pál apostolnak s látta megszületni a mai zsidó-keresztény világot. Milyen felősséggel tudna mosolyogni ez a nagyszabású Rip. Íme, nincsenek örökkévaló istenek. És míg nézné ez az alexandriai a mai modern, beteg világot, az emberlelkek mizerábilis állapotát, mely itt Franciaországban tetszik meg legjobban s keresi az utat az új istenek felé, büszkén gondolna arra, hogy mennyivel szebben halt meg Pán... Ám vígság van azért most is. „Lent a hajóba” pattog a nóta...” Be szép a Reviczky Gyula verse. Hanem hol az új égi jel?...

KÉPEK A FRANCIA ISKOLÁBÓL.

I.

A KIS MARIE KERESZTJE.

A kis Marie Durand büszkén jelent meg egy napon az iskolában. Büszkén, de némi félelemmel s bal tenyerével rejtegetett a mellén valamit. Marie Durand tegnap nyerte a bérmlás szentségét s az apja egy kis aranykeresztet adott emlékül neki. Egy-két szemes és harcias lelkű munkásfiú mégis észreveszi a keresztet. A kis Marie Durand annyi csúfoló címet hall, hogy sírva fakad. S ekkor jön be a tanító úr, aki megért hamar mindent. Megsimogatja a kis pityergő leány arcát s így beszél:

– Meg fogom büntetni azokat, akik téged csúfoltak, Marie. Hordjad kis leányom, büszkén ezt a keresztet. Úgy-e a lelkész úr mondotta már neked, hogy egy Jézus nevű derék ácslegény halt meg egykoron a kereszten? Ez a Jézus jó, derék, szegény ember volt, aki azt akarta, hogy minden embernek jó dolga legyen. Nem volt ám neki olyan szép háza, boltja, mint Durand úrnak, az édesapádnak. Nem volt olyan cifra és pohos, mint a püspök úr, aki téged tegnap bérmlált. Néha nem volt szegénynek hova lehajtania a fejét. S végül a gazdagok, a farizeusok, a hatalmasok és az együgyűek megölték. Jusson ez neked mindig eszedbe, kis Marie, amikor a keresztet fölteszed. Ne feledd el, hogy Jézus azért élt és halt meg, mert szerette a szegényeket. Jézus azt akarta, hogy a szegénynek mindene legyen abból, ami a gazdagnak van. A te édesapád és a püspök úr nem szeretik ezt a Jézust. De te, kis Marie, szeresd, mert derék ember volt. Jézust pedig úgy kell szeretni, hogy minden embert testvérednek tarts. Ha másként cselekszel, Marie, akkor ezzel a kereszttel nem engedlek be többet az iskolába.

II.

A NÉMET FIÚ BÚNE.

A Jardin-sur-Marne falucskába egy német ember költözött be. A német ember a fiát azonnal beíratta az iskolába. De a gyerekeknek sok szívfájdalma volt az új pajtásai között. A fiúk üldözték, kínozták a németet az első napokban. Egy hétig ekkor naponként egy órán Szedánt magyarázta el a gyerekeknek a tanító úr. Elmondta nekik, hogy valóban megalázták a németek Franciaországot. De elmondta azt is, hogy az a szomorú háború büntetés volt. Büntetés volt azért, mert a franciák császárt csináltak maguknak. Megrészegedtek és elpártoltak a szabadságtól. S aztán az utolsó órán így fejezte be a beszédjét a tanító úr:

– A háborút, gyermekeim, a fejedelmek, a rossz nagyurak, a szamar főkatonák és a lelketlen gazdag emberek csinálják. A tudósok, a művészek, az írók, a művelt emberek és a dolgozó nép gyűlölik a háborút. Nekünk nem szabad haragudni a német népre. Nekünk sok-sok millió édes testvérünk van Németországban, akiket szeretnünk kell. Aki csak dolgozik és bajjal él a világ bármely országában, azok nekünk testvéreink, gyermekek.

S a kis német fiú szeretett pajtássá és vidám franciává vált hamar Jardin-sur-Marneban.

III.

A NAGY VAKÁCIÓ ELŐTT.

A nagy vakáció előtt a kis és nagy diákok szerepet kapnak. Hogy nézzenek szét az ő vidékükön fiatal, becsületes szemük élességével a munkás emberek között. Próbáljanak gondolkozni, hogy jól van-e az, ha a márkí, vagy a gyáros úr pompás kastélyokban élnek dologtalanul, amikor a munkás emberek még rothadt szalmás ágyuk sincsen mindig.

– Gyermekek (ezt a néhány szót egy francia iskolai évzáróünnepen hallottam), csakugyan igaz-e az, hogy franciának születni szép dolog. Ezt sokszor hallani fogjátok és higgyétek el, hogy ez igaz. De csak akkor igaz, ha

az ember nemcsak születik franciának, de úgy is él. Franciaország, amióta csak van, mindig azt akarta, hogy több boldog ember éljen a világon. Lásátok meg, mennyi az igazságtalanság, az inség, a nyomorúság, a könny és a szolgaság a földön. Franciaországnak és minden franciának az a kötelessége, hogy példát adjon a világnak. A mi századunk földadata, hogy az emberi egyenlőséget s az egyenlő szerencsét próbáljuk meg minden erőnkkel előhívni.

A SZERELMES GYERMEKEK.

Nagyon bűnösök a nagyok, mikor elfelejtik, hogy ők is voltak kicsinyek. Iszonyúan bűnös az a mód, amellyel mi a gyermekeinket neveljük. Mi elfelejtjük mindig, hogy a mi gyermekeink is emberek. Bután és cinikusan hangozzék bár: a csikónak szabad lónak lenni, a bocit is kis marhának látjuk, de a gyermekben nem akarjuk meglátni a kis embert, az eszes kis embert, akinek vére van, agyveleje van. Idegei, vágyai, céljai, eszméi, örömei, fájdalmai vannak. Elfelejtjük. Csak emlékeznünk kellene, de nem akarunk emlékezni. Nem akarunk úgy közeledni a gyermekhez, mint ember az emberhez. Mindig azt hisszük, hogy mi kivételek voltunk. Igaz, hogy mi már hatéves korunkban tisztában voltunk az egész gólyateóriával, igaz, hogy mi már nyolcéves korunkban csalódott szerelmesek voltunk, igaz, hogy mi már tizenháromeves korunkban túl Boccación és túl a „Kartauzi”-n egészen olyanformájú életcsömört éreztünk, mint milliomos és három X-es vívőrök, igaz, hogy mi már tizenhatéves korunkban átesve néhány világfelfogáson, szerencsésen eljutottunk Schopenhauerhez. No de hát ez ritka kivétel, állítjuk. Holott csaknem minden szenzibilisebb lelkű gyermek tizenhatéves koráig megfutja egészen az életet. A kis emberek csodálatos módon, álomszerűen prekapiskálják mindazt, amit egy emberlény kap az élettől. Ezt nem volna szabad a nagyoknak elfelejteni. Nem volna szabad a csendes és életetlen porcellánbabát vagy a gondolattalan kis állatot tenni gyermekideállá. Nem volna szabad annyira riadoznunk a gyermeklélek megértésétől. Búsongó, titkolózó, beteg kis filozófusok ezért válnak gyermekeinkből. Nagyon árvák, nagyon boldogtalanok néha ezek a kis emberek. És ez nem száll el nyomtalanul. Növekedve át és át öröklődik a jövő generációkba.

*

Meg kell érteni a gyermeklelket s óvó, bizalmas társul kell odaadni neki ami voltaképpen egyazon, csak éppen terjedelmesebb, felnőtt lelkünket.

Ez a kis előljáró filozófia bizonyosan illuzórius értékű s alighanem kétséges sikerű.

A gyermeket, a kis embert, nagyon sok idő múlva fogja még egészen komolyan venni a felnőttek országa. Egyszer majd idővel bizonyosan komolyan veszi. Vannak már jelek, hogy így lesz. A francia, az angol, a német irodalomba kezd bevonulni a gyermek. Azaz nem a gyermek, hanem a kis ember, ami nagy különbség. Gondolkozók és művészek kezdenek foglalkozni a gyermeklélekkel. Ez egy gyermekemancipáció kezdete. Óh, nem az a célja, hogy kis emberek utánozzák, ami alapjában sokkal alsóbbrendű, silány életünket. Hanem, hogy az Élet és Természet határai között szabad legyen a gyermekeknek azoknak lenni, amik. Ismerjék el a gyermekek emberségét...

*

A gyermek szerelméről akartunk azonban írni. A francia tanárok és tanítók fölfedezték, hogy a gyermekek szerelmes természetűek. Óh, milyen korszakos fölfedezés!... A gyermekek, mióta csak gyermekek élnek a földön, mindig szerelmesek voltak. Sokkal, de sokkal szerelmesebbek, mint amilyen szerelemre mi nagyok képesek vagyunk. Óh, az mesébe illő, fölséges, szép dolog volna, ha mi olyan nagyon, olyan szépen tudnánk szeretni, mint a gyermekek szeretnek az ő miniatűr, hogy újra használjuk a furcsa szót: prekapiskált, kis ember-életükben. Gondoljon csak kiki vissza a maga alacsony éveire, első vágyakozására a leányjátszótársak után, első regényére, első sejtelem-rohamára, első csalódására. Aztán a többire. A gyermekek igézetes szépen tudnak szeretni. A világ első poétája volna, ki meg tudná szállítatni művészettel azokat az érzéseket, melyeket a gyermeklélekből a hatalmas élet szemlélete s a sexusok kétfélesége vált ki. Nem az a baj, hogy a gyermekek szeretnek, hanem az, hogy a legújabb időkben bennünket, nagyokat kezdenek utánozni a szerelmeikben. Egy tizenöt éves fiú itt Párizsban nemrégiben agyonlőtt egy tizenhárom éves leányt s agyonlőtte magát,

mert a lány nem akart az övé lenni. A Boisban, a Luxemburg-kertben néha olyan merész és ijedelmes gyermek-flirteket zavarunk meg a véletlen sétálók, hogy Prévost sem merne erről írni, még ha fiatalabb is volna vagy húsz évvel. A párizsi postahivatalok a miniszterhez készülnek fordulni: tiltsa meg, hogy poste-restante leveleket gyermekek is átvehessenek. A szülők és tanítók rájöttek, hogy 11-12 éves szerelmes leánykák s lurkó fiúk poste-restante leveleznek. Egy francia tanártól hallottam, hogy egy tizenhat éves gazdag liceumi növendék a zsebpénzét egy tizenöt éves midinettre költötte... Ezek már rettenetes dolgok. Ezeken már változtatni kell. És ez így van ám, szinte így van Budapesten is, nemcsak Párizsban. A veszedelem pedig röviden ez: a kicsinyek a nagyok szerelmeit kezdik utánozni. Nem ez a baj, hogy a gyermekek szerelmesek. Ez ellen nincs módszer, nincs pedagógia, nincs medikamentum. A gyermekek mindig szerettek. A nemi titok sejtései mindig egymáshoz terelték s terelik a leánykákat és fiúcskákat. Ez ellen csak egy segítség van örököve, barátkozva, bizalmat ébresztve foglalkozunk gyermekeink lelkével s együtt neveljük a leányokat és a fiúkat. Az elzárt, külön internátusok, iskolák, zárdák mennyi szerencsétlenséget okoztak már! A rejtegetés, a titkolózás, a félemlítés hány gyermeket cibált már ki a maga boldog gyermekiségéből s tett koravén emberkévé. Vigyázzatok, szigorú és feledékeny felnőttek. Gyermekeitek már poste-restante leveleznek!...

*

Mit fog a francia iskolai bölcsesség a szerelmes gyermekekkel mívelni? Nem tudjuk. Jót nem várunk. Lesz új és még nagyobb titkolózás, elzárttság, félemlítés s úgynevezett szigor. Csak arra nem kerül bizonyosan még sor, hogy emancipáljuk a gyermekeket. Ismerjük el róluk, hogy ők a mi elő-élőink, eszes lények, sőt modern lények. Idegekkel, érzésekkel, gondolatokkal, célokkal, sőt önálló életfelfogásokkal. Kezeljük hát őket emberként. Tanuljuk meg az ő logika-ábécéjüket. Csak vissza kell emlékeznünk a magunk gyermekiségére. Hassunk idegeikre, képzelő erejükre úgy, mintha felnőttek volnának. Értsük meg őket. Iszonyú forradalmi gondolatnak tetszik, pedig jámbor igazság: értsük meg szerelmeiket. A gyermekek ma elhagyatottságukban, meg nem értettségükben sokszor nagyon szerencsétlen lények. Még

szerencsétlenebb lények lesznek, ha lassanként elfelejtik egészen a fiatalságukat, s életüket a zsarnok nagyok élete szerint kezdik titokban berendezni. Ki van boldogságra teremtve, ha nem a gyermek? S a szerelem is hol igazán fölséges és fullánktalan, ha nem a gyermeknél? Nem a szerelemtől kell elzárni a gyermeket, hanem a mi szerelmeinktől s megértéssel kell dolgozni az emberiségnek azon a fájdalmas és mégis gyönyörű álmon, hogy a szegény, kétlábú tollatlan állat lehessen egy kicsit boldog is a földön. Gyermekkorában tudniillik...

A GYERMEK, A GYERMEK.

A gyermek, a gyermek ez a mi korunk legszebb dala. Franciaország tartja oda a pulzusát mindig annak, aki a mai társadalom lázállapotát megtudni, megismerni akarja. És Franciaország ma a Code civil, a híres Code Napoleon, e tipikus polgári törvénykönyv legérdekesebb lapjait akarja kiszakítani és újjal helyettesíteni. Ezek a lapok a házasságról, törvénytelen gyermekekről, elválásról, házasságtörésről, kakukktójásokként becsempésztettekről stb. szólnak. Ezek a reformok hihetetlenül és szenvedélyesen foglalkoztatnak minden élő lelket Franciaországban. Szélsőségek mérik össze a fegyvert: farizeusok, írástudók, jámborok, hülyék és humanisták. S lehet, hogy a reformok nem is lesznek olyan vakmerőek, mint amilyeneknek ígérkeztek, de egy bizonyos. Minden harcon, vitán, bizonytalanságon keresztül átzúg ez a kiáltás: a gyermek, a gyermek.

A gyermek, a gyermek, ő lett az emberiség új szerelme, bizalma, mindene. A gyermek, aki utánunk élni fog s akit még a meddőség is szomorúan becéz és kedvel. Ami a keresztes háborúk idején a szent sír látása által való üdvözülés nagy hite volt, ma az lett a gyermekből. A gyermek a jövő, a gyermek a mi halálunk után a mi helyünkre áll. A gyermek folytatja azt, ami bennünket elkoptatott, az életet, melyet lehet gyűlölni, de megtagadni nem. Mert az élet minden s nincs nagyobb választása az embernek, mint hogy ő utána is emberek következnek s ezek is élni, csalódni és remélni fognak.

A gyermek, a gyermek, szeretni kell a gyermeket akármilyen, mert a mi folytatásunk. S Franciaország után, mint mindenben, mindenütt ez a nóta fogja járni ezután. És sok undok bűne van az emberiségnek s nem nehéz utálni a mai társadalmat, de ez az a kezdődő gyermekreligió: szép.

MÁGNÁSOK.

Rodellec grófék kastélyában becézett vendégekként éltek hónapokig Gréger úr és felesége. Gréger úr orosz diplomata volt régebben, ha igaz. Azonban, hogy szép szál ember ma is, ezt még Rodellec grófnő sem tagadhatja. Egészséges, izgatón barbár, erős férfiú. Rodellec grófnő öt nap óta azt állítja, hogy közönséges tolvaj. Egy ötvenezer frankos gyűrűt lopott volna a grófnőtől. Gréger úr és felesége ezt válaszolják röviden: pfuj. Egy grófnő egy előkelő nő. Mondjuk, hogy Gréger úr csakugyan lopott. De a drága gyűrű megkerült. Mért üldözteti tehát Grégert a grófnő? Hónapokig becézett vendégét. Avagy csak bosszú az egész. Talán Gréger úr megúnta Rodellec grófnő kegyeit. Akkor meg éppen kétszer pfuj. Hát így áll bosszút egy szerelmes grófnő? Gréger úr kegyetlen dolgokat vall az újságíróknak:

– Uram, borzasztó kiábrándulás ért engem. Franciaországban elzüllött a régi főúri világ. Ma itt a mágnások haramia-erkölcsökkel élnek.

Párizs pedig nagyszerűen mulat a legfrissebb scandale mondain-en. Nincs hét csúnya főúri botrányok nélkül. A grande Revolution idején még legalább néhányan szépen tudtak meghalni. Ez volt a várúri fajta utolsó szép gesztusa. Azóta egész Európában rothadnak és rothasztanak. Néha olyan bűzös egy-egy arisztokrata botrány, hogy a nem finnyás riporter is befogja az orrát. A Syveton-ügyben például. Hát még a csendes, intim botrányok sora. Az ő életük. Bolond gőg, fajtalanság, betegség, templomtömjén, hülyeség, parfüm, játék. S egek ura, mikor politizálnak. Boni de Castellane egy moral' insanity titkárával iratta beszédeit és politikai műveit. Ezek akarják Franciaországot megmenteni a pusztulástól.

Franciaországban igazán csak mulatságból foglalkoznak velük. Eddig még a diplomáciánál megtűrtek egy-két mágnást. Bécs és Madrid kedvéért például, ahol egy előkelő diplomatának illik a majomhoz hasonlítani. Ennek is vége lesz... A kedvesek úgy jártak-keltek az idegen, középkorú stílú udvarokban, mintha a Lajosok küldték volna oda őket. Franciaországban győ-

zött minden opporitúitáson a tudományos fölfogás. A históriai nemesség fekély a modern társadalmak testén. Nem kell azonban késsel vágni le ezt a fekélyt. De gyorsítani kell varasodását, hogy száradjon le a testről. Kíéltek, szerepüket régen betöltött lények ők. Ami szépet és mentőt divat volt még egy pár év előtt róluk írni, az is hazugság volt. Nem igaz például, hogy valamikor is hasznára lettek volna az irodalomnak, művészetnek, ízlésnek. Ellenben igaz, hogy két korszakban majdnem tönkretették a francia nyelvet. És igaz, hogy a művészeti kultúra lábrakapott, holott mágnások voltak a bölcsőjénél. Még csak harcolni se tudtak. Napoleon nagy hadvezérei nem voltak kékvérűek. Apropos kékvér, ez is mese. Mese a kifinomodott idegrendszer. Mese a mágnástest formáinak a nemessége. Mese még az arisztokratikus kezek kis legendája. Manikűrök megmondhatják, hogy a rövidujjú, bütökös kéz milyen gyakori a finom nevű hölgyek között. Hacsak valami titkos vér-mis-más nem segít vala olykor rajtuk, ma ők volnának a perverz csúnyságnak, gyatraságnak eleven szobrai. Így is majdnem azok. Örökölt, kimívelt ízlésük? Mikor virágjukban voltak, a Lajosok alatt, egy-egy utcáról felszedett királyi maitresse többet formált ízlésen, divaton, módon, mint az ő asszonyaik ötszáz év alatt.

Ők az igazi alja a mai társadalomnak. Voltaképpen különféle szanatóriumokban volna a helyük. És jaj annak a társadalomnak, ahol nekik ma is hatalmuk és szerepük van. Franciaországban már csak a botránykrónikákban és a törvénytörési rovatban szerepelnek.

PÁRIZS, AZ ÚJ ÉVA ÉS A SZERELEM.

Párizsban délután öt óra körül íródik ez a kurta levél. Álmos, januári felhők borongnak az égen. A földön pedig, a Ville-Lumière utcáin, széles pocso-lyák. A Café de la Paix előtt a rossznyelvű idegenek csúfolódnak.

– Voilà Paris: ville de la lumière et de la boue.

S a csúnya, leves sárban tipegnek vagy rohannak nők és férfiak. A *sze-relem két órája* kezdődik: Párizsban öt és hét óra között szeretnek. Titkos ta-lálkák, hirtelen nászok s tiltott frigyek két órája ez. Legénylakások, hotelszo-bák és furcsa szalónok csókaratásának ideje. S éppen ez órákban tart elő-adást Madame Léo Claritie szalónjában Marcelle Tinayre.

Marcelle Tinayre elegáns, divatos, sőt talentumos írónő. Az új Éva sze-relméről beszél s nagyon internacionális társaság hallgatja. Ott van gróf Khewenhüller-Metsch is, a mi nagykövetünk. És az egész Balkán ott van: román, bolgár, görög, szerb urak és hölgyek.

Megint bebizonyosodik: voltaképpen barbár Keletről toborzódik a ci-vilizáció előőrsége. Bécs, Konstantinápoly, Teherán és Szentpétervár négy-szögében nem általános a kultúra. De ha egyszer e barbár négyszögből vala-ki ki- és túlfinomodik, az futóbolondja lesz minden új ideának.

Hát hálás publikumhoz beszél ilyenformán Marcelle Tinayre. Még ta-lán csak az egy Budapesten verődhetik össze ilyen fanatikus, modern femi-nista társaság. Holott Marcelle Tinayre nem mond egy zokszót sem újat. Csúfolja a romantikusokat, akik a becsületes szerelmi ténykedésből holdvi-lágfalást csináltak. Kacagva siratja el a házasság hazugságát, ostorozza a sok-féle prostitúciót. S természetesen végül az új, szabad Évát idézi, aki nagy-szerűen, egészségesen, eszének és vérének áldott kompromisszumából aján-dékozza a csókjait.

Taps és e közben Párizsban megint lebonyolítottak néhány ezer szerel-mi ügyet.

Sehol a világon nem ütközik annyi nehézségbe a szerelem revideálása s az egész nőkérdés, mint a minden más társadalmi mezőn újító hivatású és kedvű Franciaországban.

Hosszabb magyarázatát e jelenségnek végezzék el és el is végzik a böl-csek. Mi csak, mint afféle léha krónikázók, konstatáljuk, hogy az új Éva Pá-rizsban nem jelentkezik. Majd egyszer, ha egészen meglesz az új társadalom. Addig bizony, szinte szégyeljük regisztrálni, Párizsban elválaszthatatlan ma-rad pénz és szerelem. Társaságbeli hölgyektől grizettekig a legforróbb sze-relmi lihegésben sem felejt el valamit a párizsi nő. A honoráriumot, pfuj, a honoráriumot, a valamelyes formáját. Még azok a legmeghatóbb és legkü-lönb esetek, ahol a nőnek arra kell gondolnia, hogy ezt a honoráriumot – ő adja. Szegény megbélyegzett leányok s hervadt pénzes dámák esete ez. Akik-nek vásárolniuk kell az egyet vagy egyetlent, a szívbeli lovagot.

S a francia nő számára az egész világot minden vonalában, meg kell vál-toztatni, hogy megérthesse az angol, a német, az orosz, a román, esetleg a magyar Éva lázadását. Sok századok nevelték őt olyannak, amilyen s a vére már pénzzel fölmérhető tempóhoz szokott.

De az nem lehetetlen, hogy Párizsban is divatba jön a feminizmus. Mint ahogy nehezen közönséget csinált magának az Ibsen Nórája. S mint ahogy Prévost nagy író lehet ama furcsasága miatt, hogy regényt ír abból, ami Londonban, Berlinben s esetleg már Budapesten is nagyon silány téma volna egy feminista fölolvására.

S ha divat lesz az, hogy a Marcelle Tinayre-ek az előkelő szalónokban az új Évát hirdessék, meg fogják változtatni az időt. Öt óra előtt vagy hét óra után lesznek a fölolvadások. Hogy a hölgyek a szerelem két órájában bujkál-va, így vagy úgy megalázhassák magukat.

PÁRIZS SZÖRNYŰ NAPJAIBÓL.

Aki talán már kezdett kijózanodni ebből a nagy, dicső és aljas Párizsból, most megint halálosan beleszeretett. Ez az Urbs mégis, ez az igazi város, csakugyan Párizsban vizsgázik állandóan az emberiség, hogy mennyit tanult. Soha még szebb példáját az emberi heroizmusnak nem adta a város, mint most az özönvíz-sujtotta Párizs. Hiszen régi dolog s ez nem is erény: a francia nem akar sohse tudni arról, hogy van veszély s nem ijed meg tőle, ha jön. De most szörnyű volt a veszély, egész Párizst fenyegette mindenestül s ha csak a Louvre elpusztul, nagyobb világkatasztrófa történt, mint Trója pusztulása. És a modern Ninive népe odaállt az ár elé, ez a léha Párizs elhatározta, hogy leckét ad a komolyságból és emberi méltóságból a világnak. Ez a tragikai fenség, amikor az emberek odaállnak megvadult elemek elé s azt mondják: nem félünk, föl vesszük a harcot.

Gyönyörű volt Párizs, aki most látta, sohse felejtí el s aki most látta, sohse fog rá haragudni. Nálunk, Budapesten egy tűzvész, aféle példaul, mely a parlamentben, vagy a királyi palotában csapna föl egekig, avagy egy híd-omlás a Dunán, már megtébolyítana minden embert. Párizsban az emberek mozgásán, arcán nem láthatott senki semmi rendkívülit, akkor se, amikor a legnagyobb volt a veszély. Akiket bárkákön kellett kimenteniök emeletekig előntött házaikból, azok se jajgattak. Egy nagykereskedő ismerősöm, aki nek raktárában egy nap alatt százezer franknyi áru pusztult el, bárkára ült s ennivalót vitt inséges alkalmazottainak. Volt egy rendőrtiszt, aki négy napig dolgozott, aludni semmit se aludt, enni alig evett valamit s erőszakkal kellett posztjáról pihenésre vinni. A Rue Royale-on egyszerre megnyílt a föld s a járókelők nem azzal töltötték az időt, hogy szerencsés megmenekülésüknek örüljenek, hanem azonnal mentéshez fogtak. Érdemes embernek születni annyi szép emberi gesztust látott az ember e néhány szörnyű nap alatt.

És se kocsi, se villamos, se világítás, se elég élelem és megmérgezett az ivóvíz. A Rue de la Paix ékszerészei elviszik boltjaikból rengeteg millió ér-

tékű ékszereiket s lapok különkiadási ostromállapotot ujságnak. De azért semmi félelem, pedig az apacsok dolgoznak, hanem ha eddig az emberséges türelem nonpluszultájával kezelte az apacsokat Párizs népe, most nem ezt cselekszi. Komolyan, mint egy törvényszék, agyonveri, vagy fölakasztja azt a zsványt, aki ilyen alkalmatlan időben zsványkodik. Mindenütt az emberségnek olyan komoly, tiszteletre intő öntudata, ami majdnem ujjongásra készítené az embert. Nem kell gyűjtőíveket szétszórni, harangozni: egyetlen napilap csak három nap alatt több mint nyolcszázezer frankot gyűjtött össze a károsultak számára.

Másként pedig fölséges két vagy három estéje volt annak, aki kocsi vagy gyalog, rettenetes kínok árán bejárhatta az özönvízborította Párizs érdekesebb részeit. Velence, mely magát nagygyá, szebbé álmodta, de mely nagyság és szépség, mint minden igazi nagyság és szépség, halállal van átlengve. És Párizsban mindig dalolnak, akkor is daloltak, amikor a Kommune-t vérbefojtották s most is dalolnak. Ahol nagy a csődület két-három trubadúr dalba fog s az ember hallja messze még, ma is még és talán mindig:

*À chaque instant on entend
Les échos alarmants
D'un nouvel accident plus tragique,
Et tant que nous vivrons,
Nous nous rappellerons
Cett' vision fantastique.*

És mint a vízáradat, úgy születnek az alkalmi versek, nóták s közöttük nem egy kedves, finom és illatos. És az istentelen Párizs, mely olyan gyönyörű emberséggel fogadta és viselte a csapást, így énekel utcai énekeseivel az úristenhez:

*Dieu de bonté, de clemence
Pourquoi tant de souffrances?*

LEGYEN VILÁGOSSÁG.

Képzeljék el önök: a *Humanité* szerkesztőségében tíz szál gyertya ég. Képzeljék el, hogy Anatole France írni akar és nem írhat. Büdös a petróleumlámpa, a gyertya pislog, hamvad. S a *Humanité* emberei ujjongva rontják a szemüket a sötétben. És Anatole France ablakba ül s gyönyörűeket álmodik. A Ville-Lumière fekete, ijedt, tehetetlen. Néhol-néhol van egy kis áldott fény. Az emberek körülnyüzsgik beteg éhséggel, mint a tiszavirágok. Mi történt itt? Budapestre is elvitte akkor a hírt, a drót. Semmi nagy dolog: másfélezer zubbonyos ember ünneplőbe bújt. Párizs munkásai egy kis üzenetet küldtek az éhes tőkének. A cifra burzsoá-népnek, a hatalomnak s mindazoknak, akik szeretik elfelejteni, hogy a munka – az isten. Csak másfélezer ember. Csak az elektromoslámpák nem gyúltak föl. És csak másfél éjszakára szólott a lecke. De ha százezer munkás akar esetleg holnap üzenni? Ha nem lesz Párizs-nak világossága, fűtése, eledele, közlekedése, itala, mulatsága, semmije? Akkor mi lesz? Mindenestre jó lesz a zubbonyosokkal barátságot tartani. Jaj, be hatalmasak. Aki nem buta vagy gazember, annak tisztelettel kell megemelnie a kalapját. Mivé fejlődtek az embertömegek például csak Xerxes óta. Micsoda öntudat és hatalom az övék. Kezükben van a világ s az egész emberi civilizáció sorsa. Jó kezekben van, nem kell félni. Néha-néha ugyan eloltják a lámpákat. Megállítják a vonatokat is. De mennyi új fényt adnak kárpótlásul az agyagnak. S micsoda boszorkányos tempóval halad, amióta ők hajtják, az emberi haladás gyorskocsija.

Párizs, egy fekete Párizs, micsoda látvány ez. Nincs színház, nincs fényes vendéglő, nincs vagy alig van – hírlap. Beszélik, hogy csupán a színházaknak másfél éjszakából egy félmillió frank a káruk. Az üzleteknek talán tízmillió. Talán harmincmillió. S a lelkekben mennyi kár történt. Ilyen házárd, sikeres, világraszóló sztrájk micsoda bátorítás minden országok munkásainak. S az elképedés micsoda vallomásokat csalt ki a munkásgyűlő lapokból. „Egész kultúránk, életünk íme a szocialisták kegye.” Ezt írja az

egyik lap. „Valljuk be, fogalmunk sincs a munkások szörnyű hatalmáról.” Ezt írja egy másik ujság. Még a gúnyolódásuk is csukló sírásba fül. A Marsból is figyelik a Föld fényváltozásait? Mit gondolnak akkor vajjon, amikor Párizst újra elöntötte a fény? Nyilván arra gondoltak, hogy ez valami üzenet. Talán az is.

Ki hinné, hogy Párizs szíve a sztrájkolókhöz húzott? Még a nagy établissements-ok tulajdonosai sem a munkásokat szidták. Város és állam pláne alig titkolva sztrájkbarátoskodtak. Fejlettebb társadalmakban őh már tudják, hogy mi a sztrájk. Egy meggondolt, szükségszerű, imponáló sztrájk ér annyit, mint Magyarországon egy májusi eső. Persze nem azoknak, akiknek a sztrájk miatt dühöngve kell a zsebükbe nyúlniok. De az úgynevezett köznek, mely olyan kedvetlen fogalom azoknak, akiknek a jelen minden jókkal teljes. Ma már, legalább egyelőre, ismét világos az éjszakai Párizs. Fut-hat mulatságok után, akinek van pénze. A munkások győztek és megkönyörültek a fekete Párizson. A *Humanité* emberei villamosfényben írják meg elvtársaik győzelmét. A többi lapok is írják, írhatják és nyomtathatják az elmés és elmétlen krónikaikat. A velencei lámpákat, a színes lámpionokat sutba dobják. De egy új, nagy cselekedetét a munkás-energiának könyveli el az új Klió e percekben. S Anatole France, talán szintén e percekben, írja egy új könyvének legnagyobb szerűbb fejezetét. Micsoda téma ez ott, ahol közönség is van hozzá. Mózes Jehovája mondotta: legyen világosság. Ma munkásbörze Sionján mondja ugyanezt egy kéréses kezű munkás.

MILLERANDNÁL.*

Millerand bölcs ember, Millerand boldog ember, Millerand várakozó ember. Nagyon piros, nagyon rövidnyakú, tömzsi és eleven: ez a baja. De ha a guta meg nem üti, legalább is miniszterelnök lesz. Mivel azonban gőgös, bölcs, sok-jövedelmű úr, lehet, hogy nem is kell már neki egy kis miniszterelnökség. Nagybbrára lát, valószínűen többet akar az ebadta, ravasz szocialista, az exminiszter.

Amikor miniszterséghez jutott, ez nem volt kicsi szenzáció Európában. Amikor az ortodox szocialisták kiátkozták, ez nem volt nagy szenzáció – neki. Egy új, szociáldemokrata Jézus nem fogadná őt jámbor, rajongó halásztanítványai közé. Más legény ez, a bonapartei iskolából való: egy paraszti vérű, forradalmár XIV. Lajos. Ezt olvasom le tisztán az arcáról: nem elhasznált race-nak az embere. Akaratos, erős, egészséges, jóéltvágyú, nagyravágyó. S ő maga sem elhasznált ember, nem az semmiképpen.

Bejutni az elegáns palotába, mely a Palais-Bourbonhoz jelképes közelségben van, nem könnyű. Inasok között, vesszőfutásban ér el az ember az elegáns várakozóterembe. S azután, mivel várakozó bajtársaink számosak, de unalmasak, képeket nézünk. Vegyes, kissé megbízhatatlan ízlésre vallanak a képek, a szobrok, a csecsebecsék. De vannak közöttük pompás darabok, a bútorok helyesek s a szőnyegek keletiek, régiek és igaziak.

Egy titkárszobán s egy komoly titkáron vágjuk keresztül még magunkat. Kedveskedve, apró, ravasz, kutató, kacagó és okos szemeit friss pillantásokkal belénk szegezve, jön elénk végre Millerand.

És mégis meg kell írnom, hogy Vörös László jut azonnal az eszünkbe. Nem éppen fotográfiai hasonlatosság miatt talán, de föltétlenül ő, nem tudom miért, mégis. Szíves, gáláns francia, de fagyaszt, ha a legmelegebben mosolyog is. Erejét, egészségét élvezzi valószínűleg titokban, állandóan. Ha ügyvédi dolgokról beszél, ha újságügyről, ha politikáról. És keveset beszél,

* Ady igen jól meglátta a jövő emberét. Jóslata ebben az esetben is bevált.

egy mosoly, egy hunyorgás, egy-egy majdnem pajkos nyelés olykor az ő ítélete. Szinte mondja, mondja minden arcidege: „Én nem akarok beszélni, mert a beszéd elszólásokra csábít. S csak nem gondolja ön, hogy aki esetleg elnöke leend a francia köztársaságnak, elkezd locsogni mindenről, mint egy bőbeszédű kávéházi törzsvendég?” Tud mindent, mint ahogy az ilyen erős és minden jóra felkészült emberhez illik. Mikor elzokogom neki Magyarország szomorú, feudális állapotát, a ki sem épült magyar társadalom züllését, a gazdasági és kulturális inséget, akkor is csak bólint mosolyogva. Talán azt jelenti, hogy ő is tudja mindezt, talán mást.

Voltaképpen második vizitem ez már nála. Köszönő vizit, amiért a Budapesti Napló részére ezer dolga között s ezer princípiuma mellett is cikket adott annak idején. S mihelyt nem beszélek vele kényesebb dolgokról, egyszerre beszédes lesz. Úgy búcsúzik, mintha én most őt szörnyen lekötöttem volna. S hogy elmegyek, még egy hosszú óráig érzem az irígylendő, ép, nagy egyéniség léleknyomását. Ez az erő: ez a magát szabályozni tudó, az élet adományaira okosan számító, akarni, hallgatni és várakozni képes.

A MAGYAR KANADA.

A XVII-ik század végén s hajnalán a forradalom századának Franciaországában is könnyen halt meg éhen az ember. Hogy így mondjuk, egy kicsit furcsán: csak a francia Zselénszki Róbertek találták akkoriban szépnek az életet a Lajosok birodalmában. Szegény franciák pedig búsan útrakeltek Amerikába. Akárcsak mintha XX-ik századbeli magyarok voltak volna. Pedig akkor még egy kicsivel viszontagságosabb volt az utazás. De hát elmentek szegények. Kanadában sűrűsödtek kiváltképpen össze. Egy darabig kapsok fogták őket a szent őshazához. A kapsok széthulltak. Ma már idegen náció a kanadai francia. Útálja nagy Franciaországot. Pedig francia.

Ők francia érzésekkel ott vesztegelnek XIV-ik és XV-ik Lajos korszakában. Úgy tudják, hogy Franciaországban csak a kiváltságos uraknak szabad jóllakni és lélekzeni. Egyébként jómódúak, ügyesek, amerikaiak. Ha tán franciaságukat egészen elfelejtik, kellemes és nagyszerű érzésekkel gondolkodik a gloire isteni nemzetére. De megmaradtak – franciáknak. XIV-ik Lajos korának a nyelvét beszélik. A kis gyermekek Kanadában Catherine-nek, Catin-nak hívják a babát. Akik tudják, e szó mit jelent a mai franciaság argotjában, megsejthetik, hol maradtak a kanadai franciák az európaiaktól. A kanadai franciák között még divat a sok gyerek. Morálisak, szinte bajorok a lelkeikben. Egy más fajta, mint a francia. Hiszen az európai francia fajta éppen azóta teljesen elváltozott. A forradalom, Napoleon, Szedan, s Dreyfus-ügy voltak azóta.

Útálja, nem érti a mai francia életét a kanadai francia s Franciaország pusztulásáért imádkozik.

... Hogy miért ez a kis etnográfia? Mert Franciaország népét kezdi nagyon bántani, hogy saját vére úgy elfordult tőle. Pár nap mulva vagy kétszáz kanadai iparos és kereskedő érkezik Párizsba s Párizs olyan fogadásra készül, mint mikor az anya várja a régen nem látott fiút. Hogy vigyék vissza a hírt Kanadába, hogy szeretik Európában a régen elköltözöttöket. Hogy Francia-

ország egész erejével, szívével szeretné jóvá tenni a történelmi bűnt, hogy valamikor francia embereknek el kellett hagyni francia hazájukat. És akik ismerik a viszonyokat, tudós, gondolkozó franciák, mosolyognak. Búsan mosolyognak. Nincs rá eset, hogy a kanadai franciák valaha még együtt tudjanak érezni őshazájukkal. Mert a fátum kegyetlen és igazságos.

De csak azért oktan dolog lett volna a kanadai franciákról írni. Más okból írtunk mi. Azért írtunk, hiszen nekünk is van egy magyar Kanadánk. Azt mondják, egy millió magyar él már Amerikában. És nő a számuk nagyon nő. Nemsokára talán többen lesznek ők, mint mi idehaza... Tartsuk meg őket ott künt magyaroknak? Megtörténhetik ez is. Bár arra is szegények vagyunk, hogy itthon megvédjük a véreink magyarságát. De egy bizonyos. Elvesztettük őket. Életünket, lelkünket sohse fogják már azok érteni, akik oda éhesen, búsan, elszántan kimentek. Még ha meg is maradnak magyaroknak. A gloire népe, a hatalmas, a gazdag Franciaország nem tudta fiait túl a tengeren megőrizni. Hogy tudnók mi? Valamikor azt a szótat mondták e földön, meg kell bocsátanunk az apagyilkos magyaroknak is, óh mert nagyon kevesen vagyunk. Ma meg harminc millió magyarról álmodunk, de hordhatjuk el őket hazulról, ki Amerikába, nehogy egy aratósztrájknál is aratóbb sztrájkot csináljanak. A fátum lakoltatni fog bennünket magyar Kanadáért. Megútálnak, meggyűlölnék ott kint saját véreink. S talán megérdemeljük. Mint megérdemli Franciaország, mely valamikor éppen úgy tűrte, dögvőrára jussanak a gyermekei, mint mi.

LA BARRE – DÓZSA GYÖRGY.

La Barre lovagról, aki szobrot kapott Párizsban, Dózsa Györgyre gondol az ember, ha magyar. Ez a La Barre lovag csak azért kapott szobrot, hogy Rómát a fene egye. Egye is, mert szörnyűség, hogy Voltaire korában milyen fenevadságra volt még képes a klerikalizmus. Róma ma is statáriális rövidséggel bánna el minden ellenségével, ha tehetné. Szemünket kiszúrná, nyelvünket kitepné s ő, a halottégetés tiltója, eretnekek számára ma is meggyujtaná a máglyát. La Barre lovag nem vette le a kalapját egy processzió előtt. Szűz Máriát és az apró szenteket néha nem éppen áhítatosan emlegette. Húszéves se volt még, vidám, hetyke katona s darabokra tépték a papok.

Franciaország Rómával vívja leszámoló harcát s természetesen, hogy La Barre lovag szobrot kapott. Nagy emberek és szobrok így szoktak teremni, régi és okos dolog ez. De akkor milyen szobrot kellene kapnia Dózsa Györgynek? Magyarország ma olyan harcba kezdett, amelyet még sose látott a világ, Krisztus után a huszadik században, tíz századdal Árpád után. Mi, a milliók, a rongyosok, azt akarjuk, hogy jogunk legyen a levegőhöz. Egyetlen egy ország vagyunk, ahol a rongyos milliók soha fel se lélegezhettek a dús ezrek miatt. És még ma is csak a szégyen, a szomorúság, a megalázás a miénk. Minden népek nyomorult millióinak van valami dicsőséges emlékü. Magyarországon ezer év óta mákony vagy korbács volt a miénk. Még a hőseinket is kisajátítják. Rákóczi koporsóját, ők, akik Rákóczit becsapták és elárulták, úgy körülállották, hogy mi nem férközhettünk hozzá. Kossuthot gyűlölték s most Kossuth nevében ráültek a népre, az országra.

Kell, hogy válasszunk hősünknek valakit, akit a nagyurak nem sajátíthatnak ki. Mint La Barre lovagot választották a szabadgondolkodó franciák Róma ellen. Ha már nekik van pofájuk, hogy a történelmet szegezzék nekünk, jó. Válasszunk mi is valakit a történelemből, aki szimboluma legyen a mi végtelen, szenvedésünknek, majdnem undok tragédiánknak. S aki helyet-

tünk kiáltsa a világnak, hogy Magyarország néhány ezer kiváltságosé s hogy itt gyötrelmes élni minden munkásembernek.

Ők már a multból is elraboltak, meghamisítottak mindent. Elvették tőlünk Rákóczit és Kossuthot. Nyomják a Petőfi-kultuszt s miattuk nem vezekelhettek még ez az ország Martinovicsék miatt. Ők önkényesen válogatják ki a mult napjait is s ellenünk vonultatják fel őket. Soha eszükbe nem jutott például Bethlen Gábornak hódolni, ennek az igazán magyarnak. Károli Gáspár a maga bibliafordításával olyan nagyot mívelt, hogy megmérni se lehet. De Magyarország kénytelen Pázmánynak hódolni. Apáczai Cserére, Mikesre nincs szükségünk, tehát azok aludjanak békével. Akik ma nagyjaink lehetnének méltán, a mívelteké, a munkásoké, a rongyosoké, azok nem kellene nekik. És most akarnak országos Szent Imre ünnepet csinálni. Csinálnak ezek még Caraffa-ünnepet is, ha a rongyosok olyan gyávák maradnak, mint amilyen rongyosok. Álhazafiasságukkal agyonterrorizálnak ezek minket.

Hát nem vonultanak föl mi is ellenük Dózsa Györgyöt? Ez magyar volt, fajmagyar, sőt nemesember. A Dózsa-tragédia Magyarország millióinak a legigazibb tragédiája. Megsütnek és egymással falatnak ma is föl bennünket Magyarország tulajdonosai. Miként La Barre lovagnak a szabadgondolkodó Franciaország, Magyarország népe, mely a feudalizmus ellen küzd, állítson szobrot Dózsa Györgynek. Hogy mi sem felejtsük, hogy komoly a mi harcunk. Bár akadna valaki, akinek elég erős hangja volna, hogy Dózsa-szobrért szóljon az országhoz. Ha már olyan alantas még mindig az emberi kultúra, hogy szobrokkal kell beszélnünk, beszéljünk szobrokkal. Dózsa György beszélne a nyomorgó, Amerikába szökő magyar nép, a tanítók, a vasutasok, intellektuelek, tisztviselők, iparosok, kereskedők helyett. Az egész munkás Magyarország helyett, melyet nagy urak és nagy papok jobban nyomnak, mint valaha.

LÁZBAN ÉG A VILÁG

Ady jóelőre érezte a világkatasztrófát s ma már elmondhatjuk, hogy túllátott a világháborún is. A fiatal publicista 1903-ban a katasztrófák beláthatatlan sorozatáról tudósított a maga kozmikus logikájával. S a következő években egyre világosabban és tisztábban látta a jövő három tűzfészket: a német, orosz és japán kérdést. A német ridegség, mely képes századokat is megdermeszteni, a kikerülhetetlen orosz forradalom s a japánokban készülődő keleti imperializmus: a mai világnyugtalanosság legfőbb okai s Ady pontosan bevált jóslatai.

A magyar kérdést nézték s méregették már igen sokféle szempontból, de Ady Endre helyezte először a XX. század „világlázának” érzékeny és remegő mérlegére. A XIX. század hősi nemzedéke óta senki sem csinált a magyar sorsról ilyen világmérleget. S egészen és meghatóan szép, hogy a komor jóslások és intések között mint indul útnak a japán lélek, a japán „természet” mélységei felé.

LÁZBAN ÉG A VILÁG.

Az ember pedig még mindig álmélkodik. Az augusztusi éjszaka egén káprázatos ragyogású csillag támad. Venus elhalványul, megriad a Hold. A ragyogás egyre veszettebb. A veszett ragyogás deliriumában széthull a nagyszerű csoda. Három hatalmas fénycsatornán lezuhog s eltűnik ez a sokaságos fény. Kemény, mélyzengésű szél támad hirtelen. Fent a magas bolton csillagtánc. Cikázva hullanak kis fénybogarak. Másnap ujsághírekben álmélkodik a mai normál-emberlény az égi csodán s szóhoz jutnak a legöregebb emberek, kik 1848-ban láttak volna ilyesmit. Mennyi századot élt már a homo sapiens! És még mindig inkább csak a hátát borzongatják, mint az agyát, a szép, a nagy titkok... És még mindig silány drótokon közlekedő emberi érdeklődés betutazza a világot. Szállnak a hírek. Emitt autók gyilkolnak. Amott dinamittal csinálják a népszabadságot. Lemészároznak egy koronás satnya tettet. Menekül népe gyülemelő dühe elől egy másik, még levegőt szívó s igen nagy orron szívó tirannusocska. Hongrois, Hungary, Ungarn stb. lázong hazafias gerjedésben, koldus haragban, pocsolyás panamában. Nagy tengerszántó hajók sülyednek el. Folyók kicsapnak medrekből. Alagutakban megfulladnak ezrek. Orosz tiszti ujjak lekapcsolódnak a gyilkos fegyverről s nem akarnak golyót küldeni dühöngő nihilisták csapatára... Ime a sok szenzáció közül néhány. És a legújabbak. Csaknem egy időben irtózatot orkán pusztítja Párizst, a föld szemefényét. Megmozdul a föld Zágráb alatt. Húszharminc helyen perzsel, pusztít a tűzvész. Leszakad a Szamos-híd. Az iszonyat lázálmai folynak valókként le Budapesten. És ma trópus lángoló levegőjét szívjuk lankadtan: holnap novemberi hidegben didergünk. Élnek körülöttünk mindig csendes lelkek. És váratlanul viharozni kezdenek. Egyesekre és tömegekre ráfekszik néha valami szűkölés, szorongató érzés. Néha valami izgatató, kergető erő mozgatja őket. Máskor a megsemmisülés porbahozó súlyát érzik. És csodálatos halálba ugrások, véres drámák, gyilkosságok, öngyilkosságok zendülések, kavargások, botrányok teremnek nap mint nap.

Az ujságíró bölcsesség csak hókusz-pókuszokkal, gyerekes pamacslással tud képet adni mindezekről. Nem látja bennük az egységet, az egy törvényt.

Most lázban ég a világ. Teleírt, eseményes az élet. Nyugtalan, vajudó a Kosmos. Össze-vissza erők titkos rejtelmes áramlatai kavarnak. Talán, sőt bizonyosan, nemcsak az apró kis Föld ég ebben a lázban. Talán, sőt bizonyosan idáig csak sok verődés után, elgyengülve s kicsiségünkhöz mérten megkicsinyülve jutnak el e titkos, rejtelmes áramhullámzások... És mégis. Ami egy kis porszem dobása, egy kis véletlen epizódja a világerők tusájának: nekünk rettenetes katasztrófa. Mert óh, kicsivel vagyunk mi, emberek jelentősebbek, látóbbak és eszebbek a teknősbékánál, vagy a viharban vijjogó sirálymadárnál s a mi dolgaink éppen nem lényegesek a mindenség erőinek eredője előtt... Hát bánkódjam azon, hogy a király haragszik? Avagy fájjon a nemzeti engedmények sorsa? Vesződjem ostoba problémákon? Hogy vajjon kiknek van igazuk, a tőkéseknek, kik kegyetlenek, de szép dolgok művelői, tiszták, ápolat kezüek s kellemesen élők, avagy az elnyomottaknak, kik vadak, rosszindulatúak, piszkosak és kellemetlenek? Hogy világosság jó, vagy reakció?... Milyen kicsinyek, milyen bolondosan nagyképek, pojják e problémák az igazi problémák mellett... Így, mikor a világ lázban ég, nagy izgalmak és nagy szenzációk korában rávezetődik az emberlény az egyetlen igazságra: az élet az, aminek tartod; célja önmagad, boldogsága az, hogy önmagaddal megelégedve megbékülj mindennel...

NOSTRA RES AGITUR.

Franciaországban: nostra res agitur. Mindnyájunknak, az egész jövő emberiségnek sorsát edzik a tűzben, pörölyözik, formálják a világ nagy műhelyében: a mindig izzó, szikrázó, morajló Párisban. Csodálatos, de megfejtető módon: a magyar társadalomnak csupán két legérzékenyebb szerve érzé ezt: a klerikálizmus és a szabadkőművesség. A többi magyar alig lát és tud többet a breton parasztnál vagy valamelyik agg francia márkinénál: üldözik a szegény nővéreket és a jámbor abbékat. Pedig Franciaországban az dől el most, hogy föl lehet-e már végre szabadítani az emberiséget, lehet-e végre világosság mellett a kultúra útján előretörni a boldogság felé... Nem a jakobinusok harcolnak a csuhásokkal, hanem az ész a megzápult szívvel, a világosság a sötétséggel, a fölszabadító humanizmus a leigázó deizmussal. Nostre res agitur...

Combes-ot alighanem levette a lábáról az úgynevezett tudományos reakció. Az a hülye elmélet, hogy a társadalom csak vele egy idős erkölcsi elvek mellett egzisztálhat. Már Combes azt vallja, hogy a klerikálizmussal nem lehet könnyen radikálisan elbánni, mert sok évszázad alatt beleszívódott a társadalom vérébe. Ez valami kifícamítása az evolúció elvének, reakciós kisajátítás, Brunetiére az atyja ennek az idéletnek. Apostolainak száma most már légió. Valóságos tudománya van már Franciaországban a reakciónak. A mi Prohászka is ezektől tanult. Az új apostolok már nem bíznak abban, hogy a hitnek, a vallásnak egymagában elég ereje legyen az embereken. Azt prédikálják tehát, hogy a vallást kultiválni, esetleg fejleszteni is kell utilitárius szempontokból, mert a vallás mindennél megnyugtatóbb, boldogítóbb és hasznosabb. Mikor Coppée, a poéta, zsoltosmáival megszegyeníti a legöregebb rózsafüzéres nénit, szabad gondolkozók, valósággal új enciklopédisták bigottságba sülyednek: mi nem csodálkoznánk, ha Combes Saulusból Paulus lett volna.

De félni nem kell. Jaurès a francia kamara alelnöke. Az új emberséges, világos világot nyomja, hajtja fölfelé az örök kauzuitás, az egyetlen igazság: a természettudományi. Csak a gyöngék roskadnak térdre. A kemények többen vannak s Páris, e csodás műhely izzó, háborgó.

A jövődőt formálják ott. A jobb jövődőt. Mindnyájunk jövődőjét. Nostra res agitur.

Mi nekünk nem lehet a francia példát egyszerűen utána csinálni. Mi elmaradunk messze. Csak az ideák szárnyaltak el hozzánk. A körülmények, a dolgok még nem. Nálunk még nem volt meg az a forradalom sem, melyet a francia már felejteni kezd. Nálunk a harmadik rend győzelmet sem aratott s máris lejárt a magát, de e mellett a feudálizmus majdnem olyan, mint Dózsa György idejében, amihez aztán szinte örült hallucinációképpen hangzik a modern proletárok új Marsellaise-e. Ilyen kaosz még nem volt azóta, hogy az első vízcsepp leverődött az ősanagra. Mi lesz ebből? Sok dolgot előlről fog kelleni kezdeni. De legeslegelső sorban jöjjön már a radikalizmus. Nekünk elől kell kezdeni a dolgot az első rendnél, aztán a másodiknál s a harmadiknál végre. A rangokkal, kiváltságokkal, ősdurvaságokkal, arisztokráciával és klérussal s a kiszípolyozó tőkével egyszerre kell végezni. Hogy? Tekintsünk Franciaországra...

Nostra res agitur. Ha élni akarunk, kezdjünk már az élethez. Oldjuk meg magyarul a problémáinkat. Mert úgy-e nem kedves kilátás, hogy esetleg a porosz Bebelek vagy a szláv Bakuninok utódai fogják ezt elvégezni helyettünk – ha majd germán vagy szláv tenger ömlik a mi életteretlenségünkre!?

A MEGRIADT NYÁJ.

Az életnek e kalendáriumos ünnepnapján, amikor valóban is ünnepel az élet, a fakadás, a tenyésztés, a kedvsörgedezés, ez idején húsvét napján nézges-sük és ne vessük ki a megriadt emberi nyáját. Olcsó passzió ez. Az ember egy kicsit meghajszolja a lelkét s föl is üdül. Kimenekül az olcsóságokból, kis világnak unott korlátaiból. És aztán elkerüli a kicsi érintkezésektől már fölgúlásra váró szenvedélyeket, lévén e világ akként berendezve, hogy Renan letagadhatta az egész bibliát, Darwin felgyujthatta minden emberi legendák könyveit, de már Bábel und Bibel heccecskéje vértengert tudna ezer vérpatakából összefolyatni. A nagy emberi ostobaságokról Nietzsche lefőző göggel szólhatunk, de szelíd kritikával is csak nagy elszántság mellett a katolikus legényegyletről vagy Jehuda Halévy önképzőköréről.

A megriadt nyájról azonban írhatunk. A nyáj attól riadt meg, hogy milyen messze elcsatangolt. Kezdte a francia forradalomkor s vissza-vissza hajkurászva, mindig messzebbre járt a régi akoltól. Ettől riadt meg szörnyűen. Azóta fél, remeg. Most már búvik, ahova csak tud. Jezsuitareverenda, császárpalást mögé. Beszorítja magát Szent Antal perselyébe s a Rothe Anna Kötenyébe, ahova csak világosság nem hat...

A mai társadalom elejtett egy sereg ideát. Menekült. Eldobta őket. Ötven-hatvan évvel ezelőtt még abban is bízott, amiben nem lett volna szabad.

Ma nem bízik senkiben és legkevésbé bízik magában. A társadalom ki-vénhedt osztályairól szólunk persze. Akik élnek és uralkodnak. Mert az alakuló, föltörő osztályok bizakodnak, hisznek bezzeg. Mi lesz, ha összecsap ez a nagy bizodalom és ez a nagy megriadtság!...

Svédországban a nép királya a szabadkőművesek nagymestere, aki alázatos hangon üdvözli Ibsent, a nála fenségesebbet. A szász király ukázt adott ki, hogy őt, a visszatérőt ünnepi ruhában s kedvvel üdvözölje az utca népe. Vilmos császár külön tömlöcöt épít a szaporodó újságíró raboknak. Angolországban apotheozis készül a közért halni is kész újságírás számára.

Németországban junker barmok, itt minálunk agrárius jószágok szorítanak ki mindenki mást az élet jászolától. Bizonyosság csak az emberiség legszen-
tebb mártír nációjában, a franciában van. S ez a bizonyosság és forradalom.
Az emberi nyáj megriadt, megkergült. Soha ilyen gabalyodást!

A Rampollák, a Sienkievittek, Vilmos császárok, Szent Antal fetisek, Rothe Annák, Rochefortok, Luegerek, Bartha Miklósok stb. okkultizmusa borong a világon. Ez kell a megriadt nyájnak. Azokat az ideákat, amelyeket a francia forradalom vulkánja dobott ki s amelyeket őrzöngve öltött akkor ma-
gára a gyermekkorból hirtelen megkamaszkodott társadalom, elejtette mind. Pedig most kellenének csak ezek az ideák... Sohasem volt olyan boldogta-
lan az ember, mint most. A Karszt döbbentően meztelen, szomorú szikla-
óriásai között jártam nemrégiben s arra az elröpült néhány száz évre gon-
doltam, hogy innen Velence letarolta az életet s elcsúsztotta a kék Adrián a
lagunákig. Mennyi nyomorult generáció termett és pusztult a pokoli, sivár
világban azóta. És minő irigylésreméltóan élték ki tengődő életüket e gene-
rációk. Elvégezték a nekik juttatott életet, miként a barmok s elkerülte őket
a leggyötrőbb emberi érzés és vád: mennyivel boldogabb lehetne a világ, ha
boldogabb akarna lenni...

A vatikáni akol hiába reménykedik. Ezt a megriadt nyáját még különb
nyájnak megkergülve, bújkálva sem lehetne akolba összehajtani. Ez a nyáj
kóborogni fog sokáig! De aztán jönni fog egy vihar. Óh, hogy mi már nem
fogunk akkor élni, mikor ez a szent, hatalmas égiháború kitör. Mi mit csi-
nálhatunk? Bízhatunk és oda-odaordíthatunk a megriadt nyájnak. Az igazo-
dást, az összeverődést nem siettethetjük... Óh, azért szép vagy te, nagy és
egyetlen igazság, gyönyörűséges, nagyságos, fölséges élet. Most tavasz van.
Erődet kedvvel belehelted a világba! Húsvéti hallelujázás zeng az egész vi-
lágon. Nyílik a virág. Minden szép, még ez a megriadt, nagy emberi nyáj is,
melynek Te, dicsőséges Élet olyan régen ontod s még eddig olyan hiába az
apostolokat!

A VÉGZET EMBERE.

Mint protestánsnak született ember, örömben természetesen majd kibú-
jok a bőrből, mikor olyasmiket olvasok és hallok, mint mostanában. A
germánok kacsakezi császára, aki egy darabig mulatságos figurája volt a vi-
lágnak, most már nem tud mulattatni bennünket.

Ez az ember a végzet embere s ha megcsinálja, amit meg akar csinál-
ni, hajh, sokszáz esztendőig fog attól a világ könnye folyni. Vilmos császár
nem akar egyebet, mint egy megfejelt új szent birodalmat, s ez az imperium
germán és protestáns volna. A multkoriban arról beszélgettünk egy páran,
ha vajjon tragikus alak volt-e Luther Márton. Hát Luther Márton most ké-
szül tragikus alakká válni.

Németországban megszületett s világhódító útra készül a protestáns
ultramontanizmus. Bizarr, zord, otromba épület ez. Nincs benne a pápizmus
művészi architektúrájából semmi. De a lelkeket talán jobban fogja megfojtani,
megölni a pápizmusnál is. Annyi benne a ridegség, hogy századokra képes
megdermeszteni a világot. Ennyi, amit látok s amit lejegyzek ott, ahol írni
szoktam, s amit, ha máshol nem lehetne, egy elzárt naplóba is leírnék. Mert
talán nem látok jól. De annyit látok, hogy a meghamisított krisztianizmus új
formában tör a világra s az emberi lelkekre. Ilyenkor a leggyöngébb hang-
nak is kiáltani kell.

*

A zsidó etikának, melyen épült a kereszténység is, bizony rettenetesen
tartós élete van. Egy ragyogó angol zsidó író szerint Heine gyötrődve kér-
dezte a halálos ágyán is:

– Meddig fog még együtt csatázni a hellén és a zsidó?

Mert a lelkek még ma is a pogány-hellén és a keresztény-zsidó világ
nagy harcának egyes kicsinyke heroldjai.

Ez a világ legnagyobb harca s most, a mi korunkban, újra a zsidó-keresztény világ került felül. A pogány hellén világ még a jövő méhében tartja az új, a várt Voltaire-kat. Hogy a német császár újra bigottá akarja tenni a maga népét, melynek lelkéből különösen egy láng, a szocializmus, már-már pörzsölni kezdte a régi formákat – csak egyetlen szimptoma. De Sienkievicz regényét, mely a panegyrikonja a pápaságnak s a lenyűgöző vallásszervezetnek – az egész világ olvassa, a színházakban Quo Vadis előadásán a kereszt jegyében közös mérget szed a mágnásnegyed és a Dob-utca.

Nem kis dolog ám ez s nem is nagyképűség. Az emberiség mai és jövő millióiának életsorsa döntődik most el. Az örök tragikumhoz híven. Mert nem Tolsztoj krisztianizmusa hódítja meg a világot, mely tiszta és nemes, hanem a föld zsarnokainak önző krisztianizmusa.

...Akinak a lelke pedig szabadon, szokott lázadni, Heine gyötrelmét érezzük most s könnyes szemekkel fohászkodunk:

– Adj óh sors egy kis pogányságot a földre, mert elveszünk a szomjúságtól...

WEINGART.

Weingart lelkész úrnak szöknie kellett, mert a katedráról azt hirdette, hogy a názáreti Jézus nem testben támadott föl a halálból s a föltámadás legendája, habár fölséges, de egyszerű szimbólum csupán. Weingart lelkész úr protestáns lelkész – Németországban. Azóta már kapott új katedrát, melybe ünepségek között emelték be. Kapott hát szatifikációt. De ma is megpofozottan szégyenkezik a lelkiismeret szabadságának istenasszonya s ma már rettenetesen aktuális a kérdés, vajjon a protestáns ultramontánizmus illendőbb-e, jobb-e, mint a – másik? Egy filozófus fejű kálvinista paptól egyszer ezt hallottam:

– Reakciós korszakban minden visszafelé vágat. A vallásoknál legérdekesebb ezt megfigyelni. Reakciós időkben a katolicizmus rálicitál a tridenti zsinatra, a lutheránusok ultramontánabbak, mint a szabad idők jezsuitái, a kálvinisták orthodoxiája megdöbbszörítő szigorú, az unitáriusok inkább Kálvin, mint Servet Mihály mellett tesznek vallomást s higgyc el kérem, hogy ilyen korszakokban még az atheisták is megjámborodnak s világos fejű, komoly tudósok egyszerre csak kételkedni kezdenek a természettudományban, mint fundamentumban!...

Hát valósággal így van. Nemcsak Németországban dühöng a protestáns ultramontánizmus, mely Vilmos, a kacsakezű és eszű imperátor jóvoltából már a vatikánnal is összebarátkozott, de dühöng mindenütt.

És jaj a Weingartoknak! Jaj azoknak, kik naívan azt hiszik, hogy a gondolat szabad. Megöli őket a reakció sok karú polipja. Ma ott tartunk újra, hogy őszintén, szabadon gondolkozni nem lehet. Szultánoknak és derviseknek való kort élünk újra.

Fájdalmas, kínos állapot ez. Hiszen olyan rövid idő alatt, hirtelen csapott össze fejünk fölött a reakciónak és sokféle ultramontánizmusnak az árja. Még nemrégiben azt hittük, hogy a protestántizmus az, aminek indult,

vezetője, bátorítója a szabad emberi léleknek. Mert a protestántizmus tulajdonképpen nem dogmákra épült, hanem szabadságra. És ma nemcsak Németországban, de mindenütt és nálunk is ultramontanizmusba sülyedt. A Weingartokra nálunk is úgy szórják az anathémát, akár a tridenti zsinat. A régi nemesi, szabad, bölcs protestáns szellemből csak Erdélyben él még valami... Kiktől várjuk hát a klerikalizmus visszaverését, ha a protestánsoktól sem lehet? A Weingratokat hamar elnémítják és Schleiermacher szelleme alszik. Föl kellene ébresztteni valahogy. Próbáljunk hozzá szólani:

– Sokat szidott nagy elme, lángolj fel újra s hirdesd a gondolat szabadságát, mert nagy sötétség közeleg!...

MIT MOND EGY KICSI JAPÁN?

Van egy kicsi japán barátom... Bizony-bizony mondom, nyomorultak s vénhedettek vagyunk. Ezért fordult a lelkünk a kicsi japánok felé. Csömörünk önmagunktól. Ünjük ezt a lelketlen, lázas, haszontalan, hazug életet, melynek nagyon sok variációja nincs ám egyik szögletében sem ennek a mi aggastyán földdarabunknak, mert Párizs már egy kicsit Konstantinápoly is, Moszkva néha szinte Barcelona s Krisztiánia Nápolyra vall olykor. Mind szeretjük a kicsi japán embert. Oh, belsejünkben miként szeretnék őt szeretni még a franciák is. Ő nem nagyon szeret bennünket s oka van rá. Nekünk sem volna sok okunk őt szeretni. De mikor úgy utáljuk már magunkat. És közénk jön a krizantémok messze országból a kis furcsa ember. Tetszik a kis bolond. Olyan különös, olyan mosolyogni való, de már sejtjük benne a mi öreg világunk nyugtalanítóját. Aztán hazamegy a kis japán. Elviszi a ruháinkat, a betűinket, a puskáinkat és miegyédmásunkat. Elviszi azt a kevés szepet is, amit híres, évezredes erőlködésünk itt-ott kivirágoztatott. És mindent újra csinál, jobban megcsinál odahaza a kis japán. Mi ámulunk és még egyre mosolygunk. E közben észrevesszük, hogy vonalait a nagy univerzumnak szebben és jobban látja a maga ferde szemeivel a kis japán. Azt a kétes adományt, mely fölött hiába töprengett Hamlet, bölcsebben, bátrabban és szebben fogja fel, mint mink. És mi kezdünk hódolni papirosban, porcellánban, ruhamatériában előbb. Később meg másban is. Aztán a kis szürke hajóskapitánynak elég, hogy bepillantson Japánba s pompázó virágoskert lesz únott, szürke lelkéből. Loti meghódította a világot s a francia akadémiát, mert beengedte lelkébe a japán emberkét. Már ekkor sejtjük, hogy ott, hol felkel a nap s barackvirág-eső tanítja a gésát nevetni, csókolni és feledni, valami más, a minket nevetve gyűlölő világ él. És nem tudunk már mosolyogni. Jönnek az új hírek. Jönnek a szépségek. És nő a mi nagy ámulásunk és szeretjük egyre jobban a kicsi japánt. Mert olyan furcsa, olyan ördögös, olyan bolondos,

olyan filozófus, olyan ijedelmes. Jaj, hogy szétver ez még közöttünk! És mikor gurulnak felénk a véres muszkafejek, reszket a kéjtől szegény, beteg valónk. Óh, mit tud a kis bolondos! Bizony-bizony mondom, a mi japán szerelmünk: a magunk útálása... No, de hát van egy kicsi japán barátom. Nekem is van. Szeretem. Ott lakik, túl a Szajrán, a Sorbonne vidékén. Jogászgerek a kicsi japán. Londonban élt sokáig. Angolul pompásan beszél. Ám nekünk csak franciául s magam sem vagyok elokvens francia. De beszélünk s már mintha bíznek bennem a kis bizalmatlan. Már azt is megértettük egymással: milyen kínos az, ha intellektuális erejükre sokat tartó embereknek állandóan kínlódníok kell azon a nyelven, melyből kicsike a szókincsük, hogy legalább is ne tessenek idiótáknak. Így aztán talán mi többnek is hisszük egymást a kis japánnal, mint amik vagyunk. Ez jó neki is, nekem is. Tehát már, mintha bíznek bennem is a kicsi japán. Már meg merté mondani azt is, hogy bizony nekünk szagunk van. Nekünk: európaiaknak. Ez nem az a szag, mely versekre hangolja Robert de Montesquiou grófot. Nem parfümök illata. Még az a szag sem, melyet idegeik romlottságából kultuszt csináló lények orrantanak meg állítólag, mondván, hogy minden élőlénynek van egy speciális illata. A kis japán ezt mondja:

– Önöknek, fehéreknek, európaiaknak, mindanyiuknak van egy kellemetlen szaguk. Némelyiküknél ez alig sejthetően enyhe. Rendszerint brutális és lázító azonban.

Hát így volna? A kis japán azt mondja, hogy így van, sőt valami olyast is mondott, hogy ez a rossz illat valamely más módon megvan mindenünkben. Mindenben, amit produkálunk. Szagosak az érzéseink, a gondolataink is. És itt újra beszéljen a kicsi japán:

– Mert önök nem tiszták. Nálunk a leghitványabb napszámos is kétszer-háromszor fürdik naponként és megiszik szinte három-négy liter cukortalan teát. Nem gondoltak önök arra, hogy iszonyú differenciát jelent ez a külső és belső mosakodás. És mindenek fölött pedig az, hogy minket nem mérgezett meg az alkohol. Önöknek az alkohol mindnyájuknak ott van az arcán, a vérükben, a gondolkozásukban, az életsorsukban. A bűnös tisztálanság lesz az önök végzete. Önök nem jól táplálják sem a bőrüket, sem a gyomrukat, sem a nemi gerjedelmüket. És legfőképpen az alkohol lesz a végzetük. Itt már az önmegtartóztatás sem használ. Mert sokszázados a bűn.

Aki önök között az önmegtartóztatás apostola, az sem lehet nyugodt. A vére már nem tiszta. Az elődök s a régi alkoholok elvégeztek már mindent.

Igy beszélt az én kicsi japán barátom egyszer a sok beszélgetés során. És szinte megszállotta szívem a gyűlölet, beszédével úgy megriasztott. Valóban nem vagyunk-e mi „fehérek” bűnhődői az apák bűneinek? És vajjon, nincs-e „sárga veszedelem?” Előttem, szemben ül a kicsi japán, tiszta, barnasárga arca olyan, mint egy élő szfinkszé s a ferde szemek különös és nagy mélységeket tárító sugarai szinte lehunyatják az én gyöngé, gyáva szememet...

MAGYARUL IS TUDNAK.

Úgy van. Tudnak azok mindent. Még magyarul is tudnak. És mi még néhány évvel ezelőtt csak annyit tudtunk ő róluk, hogy „Yokahama, Nagasaki, Hakodate, hajh”.

Yokohamában meghal egy magyar, aki Komáromból vándorolt a kizantémok országába. A japáni hivatalos urak erre levelet írnak Komáromba – magyarul. Ha megcáfolják ezt a hírt, akkor sem baj. Bizonyos, hogy a kis muszkaverők magyarul is tudnak, ha kell.

Hiszen már írtak is így egynéhányszor. Egyébként is bizonyos, hogy e messze emberkék ismernék bennünket. Francia lapok írják, hogy fogházaik magyar szisztemájúak. Most meg a dohánygyáraikat is magyar mintára fogják megcsinálni. Talán a postájuk is tőlük okult.

Magunk is ismertünk egy kis japánit, aki a magyar alkotmányt jobban ismerte, mint szeretett dalmát testvérünk, dr. Trescica Pavicica osztrák képviselő úr, aki most ott künn Amerikában – így írják az amerikai magyar újságok – szláv szövetséget csinál ellenünk s Európa veszedelmének hirdet bennünket.

Hát egészen haszontalan náció mégsem lehetünk mégsem lehetünk, ha e praktikus kis csodaemberkék törődnek velünk. És erről érdemes beszélni. De csak szomorúan.

Mióta ők csinálják a történelmet, a kis japániak, nagy a gusztusunk rokonságba lépni velük. Banzájozva vélik köztünk sokan, hogy mi is olyan kiváló nép vagyunk. Majd csak egyszer mi is megszólalunk.

Holott pedig ez a vélemény a magyar nacionalizmusnak egy bogara csak. Persze, persze. Mi csak azt csodáljuk, hogy ők verik a muszkát. Ez imponál ugyan ma az egész dicső kultúrvilágnak. Csak Nemirovics Dancsenkó, ez a zseniális harctéri riporter árulja el néha akaratlanul, komoran, hogy ezek a modern hunnok nem afféle kultúrbestiák, okvetlenül hadakozó félvadak. Megélnék ezek majd háború nélkül is. Csak engedjék, hogy éljenek. Miköz-

ben fájdalmasan, de hőiesen áldozzák föl a maguk sok ezrét, az országban szakadatlanul folyik a munka. Az idegen turisták, világutazók szabadon járják be Japánt. És ámulnak. Mi Amerikától félünk? Itt Japánban nő Európa fejére egy különb és emberibb kultúra. Ha ez sárga veszedelem, hát – sárga. De miközben Mandzsuriában ömlik a vér, az egész világ államait tanuló és tanulmányozó japánok kóborolják be. Sőt luxusos vágyúak is akadnak közöttük. A Riviérán az idén már nagyon sok a japáni. És a párisi szalonok legszenzációsabb műalkotásai, míg a francia kormány magyar módon kunktátoroskodott a megvevésükön, elkeltek. Megvették a kis japániak s elvitték a tokiói és egyéb múzeumokba. S miközben Mukden körül világrengető csata folyik, Komáromba magyar levél érkezik Yokohamából.

Ilyen ördögök ezek a sárga ördögök. Bárcsak igazuk volna a magyar nacionalistáknak. Bárcsak rokonságban volnánk velük.

De nem vagyunk. Ők még magyarul is tudnak. Mindent tudnak. Az egész világgal tudnak számolni. Mi ellenben keveset tudunk s azt se jól.

Van egy, néhány hét óta tartogatott, furcsa, bizarr, de nem is olyan lehetetlen ötletünk. Magyar nagy és pénzes uraink alapítsanak magyar ifjak számára vagy tizenöt stipendiumot. E stipendisták egy-egy évet töltsenek künn Japánban. Hátha igaz a hunnrokonság. Hátha ott, szélső Keleten a rokonainktól könnyebben megtanulhatnók mindazt, amit itt Nyugaton kellett volna s nem tudtunk...

A MUKDENI LÁNGOK.

Éj leple alatt Mukden tájáról eszeveszett iramodással menekül a vert had. A forró, pokoli zajú, dögletes levegőjű éjszakában egetverő lángok csapnak magasra. Mukden ég. Az emberiség históriájának örömtüze ez. Ezer és ezer kioltott lélek árán gyulladt föl. Rettenetes árú lángok, de legalább kétszáz esztendőt világítanak be a jövőből. Új sor, új élet, új világ. A porladó mandzsu királyok sokszázados, szent sírjai tátongtak meg éjfélel órán talán ott Mukden mellett, hogy sírba sülyesszék, ami már olyan régen sírbavaló. Mukden: ma sejteni sem tudjuk, hogy mit jelent ez a buckázó hangütemű név. De ki sejtette 1789 július 14-ének reggelén, hogy mit fog jelenteni – Bastille?

Avult, mithikus kriptadübörgésű igék jutnak az eszünkbe milyeneket csak Shakespeare tudott fölhívni a multból. Aré-nak, Zeusz szörnyű leányának árnya suhogott ott, Mukden fölött, a könyörtelen, a bosszuló romlás. A nagy események mithikus támaszokat kerestetnek a gyöngye emberi lélekkel. A mukdeni csatavesztésnél pedig régen nem volt nagyobb eseménye a világnak.

Mi magyarázza, érteti a muszka csapatok páni félelmét? Keveset számol hasonló a história. És égi beavatkozásról meséltek olyankor a regék. Ojama máskor is kemény volt. Öt vezére is. A kis japáni ördögök a poklot sokszor juttatták már eszükbe a kegyes cár seregeinek. De most mi történt mégis? A visszavonulás Napoleonja, a szerencsétlen Kuropatkin görcsös ujjai közül miként szakadt így ki a gyeplő?... Nem, nem. Nem csábít el bennünket az örök emberi hajlandóság, a mithoszkezd. Az oroszokat az orosz forradalom törte össze Mandzsuriában. Ihama, a japán fővezér, a diadalmas Gapon volt ezúttal. A történelem egy régi szerepet játszatott el a japáni fővezérrel. Akármilyen különösen hangzik: orosz szerepet. Mert a történelemnek nem az volt fontos, hogy Japán győzzön, hanem hogy Oroszor-

szág, a mai Oroszország, e terhes, rémes, csúnya fellege az emberiségnek elszóródjék a gyilkos fegyverek tüzeiben az emberi művelődés célja, napja, a Haladás elől.

Mikor Xerxes óriási embercsordája megkergült, messze távoli országokban mit sem sejtve vadásztak, halásztak az emberek. Mikor Bizánc elbukott, Provence-ban zengett a dal. A lipcsei csata napján alighanem egy kis vármegyei sérelemről is több szó esett Magyarországon, mint arról, ami jönni fog. Ma sincs másképpen. Az emberek izzadnak, szaladnak, élveznek, sírnak, kacagnak s nyögnek, mint máskor. És mégis másként van már valami. Ahol csak beszövedtek az emberi kultúra közös szálai: ma titkos remegésben száll meg mindenkit egy nagy sejtés. Nem Oroszországa és nem Japáné a mukdeni lángok híradása, de az egész világa. Még mindig reszkéthetett egy új szent szövetségtől a világ. Tegnap éjszaka óta nem már. Hat millió erős német munkáskar bízó erejét érezzük. A Kalevala új strófáit halljuk. Francia földön leszámoló, példaadó Golgotájára új hittel indul a szabad emberi szellem. Áldott szellem, világváltó szellem. Nagyon, nagyon, nagyon gögös, nagyon sötét urakba reszketés áll. Nem lehet felsorolni, mennyi helyen mennyi vágy szabadult most föl. Vágy és akarat: a változás a jobb felé. És ennek a készülő, dicső világzajlásnak Mukden vörös lángjai világítanak eléje. A mandzsu királyok ősi sírjai felett első csatáját nyerte meg az eleven, új élet, új világ új forradalma.

Tokió diadalünnepre készül. Van oka ünnepelni, ragyogni ennek a rejtélyes, csodás nemzet-üstökösnek, mely jött, hogy bevilágolja a világot, hogy elkergesse a lidércet, mely a kulturemberiség mellét nyomta. Nem a mikádó öröme ez. Nem a japáni harci tűzé. Ám azért illő, hogy rivalgó banzájukat visszazúgjuk hálás örvendezéssel. Az emberiség karjai föl szabadultak. Most már akármennyi irtózat jön, a világnak nem szabad kétségbeesnie. Ez most már a Romanov Miklósok dolga. Vagy talán az övék sem. Aki az emberekkel akar valamit, mert máskülönben nem igen lézengenének a világon, ha valami valamit nem akarna velünk, úgy rendelte, hogy száz és százezer élet semmi legyen, mikor a világ lendüléséről van szó. Talán nem lesz ez mindig így. Bizonyosan nem lesz így ez mindig. Töröljük le a könnyeinket. A borzasztó embermészárlás vérkönnytengerét a föld beissza. És engedjük, hogy a mukdeni örömtűz vidám pirosságot verjen az arcainkba.

A MIKÁDÓ DIÁKJAI.

Tízszáz tíznél sokkalta többször emelkedett már országára a fölkelő vörös nap s a lampionok sötétek voltak, valahányszor lebukott. És örömtől reszkető dróton még mindig nem üzent Nogi vezér, hogy gyúljatok ki lampionok és japán lelkek, mert napos lobogónk ott lengedez már vérünkkel régen megváltott várunkon: Port-Arthuron. Ajkaikat harapdálták néma dühvel öregek is ifjak. És sápadtak voltak nagyon Tokióban kétezer ifjú és vidám diákok. Ültek könyveik mellett s olvastak angol, francia és német-bölcseket. Olvasták, hogy bestia az ember, ha vérre szomjazik. Olvasták, hogy az élet a legszentebb és legértékesebb kincs a világon. Olvasták és leköpték a bölcs könyveket s arra gondoltak, hogy Nogi vezér gyáva kutya, mert nem taposta még ki az utolsó muszkának a belét.

A nap pedig kelt és bukott vörösen újra. Levelet írtak a mikádónak a sápadt, sárga fiúk. A kétezer diákok:

– Urunk, sötétek a lampionok és sötétek a japán lelkek. Csapd el Nogit és időpazarló embereit. Küldj hősöket hős katonáid élére. Mert bizony néped keserűség fogja megszállni, ha nem gyúlhatnak ki örömmel a lampionok.

A mikádó pedig haragos büszkeséggel rázta meg fölséges palástját s adta parancsát otthoni katonáinak:

– Menjetek és öltöztessétek katonáknak, könyveik mellől vigyétek Port-Arthur alá a kétezer diákot. Lássuk, hogy hősök-e ők vagy csacsogó kölykök.

És mentek a mikádó diákjai, a kétezer diákok. És fogadta őket a háborús pokol. És fogadta őket Nogi vezér, szólván:

– Hajh, tintás szájuak, lássuk mit tudtok.

És harcoltak a kétezer diákok. Robbantak az aknák, a szárnyas pokolgépek. Lángolt minden földön, vízen, föld alatt s víz alatt, föld fölött és víz fölött. A diákok nótát csináltak s úgy mentek minden tűzön át, poklokon keresztül.

És sugdostak a katonák:

– Ezek a diákok a mikádó diákjai. Ezek fölírják, ki tud meghalni, ki nem. Vigyázzunk: ezek a mikádó diákjai.

És a napos lobogó egyre közelebb került az áhított belső bástyákhoz. Vér, vér, vér, sok világos éjjel és ködös nappal. Ime egyszerre a trombitások győzelmi dalba fognak. Port-Arthur a mikádóé.

Ott áll tépetten, mámorosan a kétezrek serege. Dalolnak a fiúk. Eléjük lovagol Nogi vezér:

– Banzáj, fiúk! Férfiak vagytok. Senki sem hiányzik közületek?

– Senki.

– Hajóra fiúk. Hazamehettek.

A hajón zengett a dal. Ősi vitézi ének. Egy-két tiszt járt-kelt a fiúk között:

– Mintha kevesebben volnátok. Sokkal kevesebben.

– Nem, nem. Itt van mindenki.

De magukban sóhajtvá sírtak a mikádó diákjai. Vissza kell menni a könyvekhez. És sajnálták magukat a kétezer diákok, kik ötszázan maradtak. Milyen boldogok a többiek, ezerötszázak, kik valahol nagy sírban fekszenek.

Tokióban pedig, mióta a drót örömtől reszketve vitte a hírt, ki sem aludtak a lampionok. Százezer apró ember kiáltotta rekedten, vadul, mikor megérkeztek:

– Éljenek a mikádó diákjai. Éljenek a kétezer diákok.

ULTIMÁTUM.

Pobjedonoszcevtől nem rettegnének Berlinben, Kuropatkin is megjelenhetne ott, ha más dolga nem volna. Aki csak kedves a cárnak, kedves volna Vilmos Bülowjának is. A német nép erkölceit csak a Jean Jaurès-ktől félti a császár. Deroulédenak inkább megengednék, hogy szóljon Berlin népéhez, mint Jean Jaurès-nak. Kedvesebb a császár füleinek az à Berlin! dühös ordítása is, mint az a rettenetes ige, hogy egymás testvérei minden népek. Jean Jaurès nem mondhatja el Berlinben, hogy a háború nem a népeké. Hogy a hadsereg az emberiség boldogságának börtönőrserege. Hogy a zsarnokok vagy uralkodni vágyók uszítják egymásra a nemzeteket. Nem mondhatja el Jean Jaurès, hogy elég volt már a vérből, az elnyomásból, a boldogtalanságból. Német testvéreinek nem mondhatja el Jean Jaurès, hogy jog, kényér, kultúra a népek álma. Nem a vér. Nem mondhatja el Jean Jaurès, hogy legyen úrrá már a szeretet a népek között. Nem engedi a császár.

Jean Jaurès otthon német bérenc. Megköpdösheti az-utolsó nacionalista csirkefogó is. A germánofobia ellen küzd hosszú esztendőök óta, a revancheőrület ellen a francia-német testvérségért. És mégis fél tőle a berlini cézár. Mert a császárokat nem érhetné rettenetesebb csapás annál, mint ha a népek egymást megértenék. Kell a császároknak a gyűlölködő népszenvédelem, kell a császároknak a hadsereg és a háború. És felforgató az, aki békét hirdet. És százszor fölforgató, aki az Én Hadseregemet gondolatban is érinti.

Nagy szerencsájuk a népeknek, hogy a césároknak szinte törvényszerű bizonyossággal, mindig éppen idejében megy el a kis eszük. Napoleon után nem békülni akartak népeikkel a trónok urai, de valósággal őrlöngtek elnyomó-dühükben. Most inog a legnagyobb despotának, a cárnak a trónja. A világot hideglelésként rázza a vérszag undora. Sohase volt gyűlöltebb még hadsereg és háború. Erre az uralkodók primjátékosa, kit mellesleg ki-

váló embernek is hirdetnek, a németek császára, kevésbé türtőzteti tirannus-vérének esztelen lüktetését, mint valaha.

Jean Jaurès sohse szónokolt Moszkvában. Sem Szentpétervárott, sem Odesszában. A Potemkint nem ő kormányozza. A felséges cárnak volt gondja arra, hogy a nemzeti gyűlölködés lángja ki ne aludjon. Ha nem szerzett háborút, gondoskodott más mulatságról. Lengyelek, finnek, lemészárolt zsidók, örmények s a többiek tanuskodhatnak róla. Hadseregét is becézte úgy az orosz cár, mint Vilmos császár. A földforgatók ellen volt neki Szibériája. És mégis, mikor Berlinből jön a hír, hogy Jean Jaurèsnak nem szabad Németország földjére lépni, hírek jönnek Oroszországból is. A vér, a szörnyűség hírei között is szenzációsak. Az orosz hadsereg, az Én Hadseregem, ultimátumot intézett a Hadúrhoz: vagy adjon szabadságot vagy indul a cár ellen. Ez az egyik hír. A másik úgy szól, hogy a cár leszerelteti haditengerészetét, mert az Én Haditengerészetem már meg is előzte az Én Hadseregemet. A cár szeretne kezet csókolni Togónak. Mert Csusimánál segített a leszerelésben s most mégis kevesebb lázadó hajótól kell tartania a cárnak. Az üzemben levő História, mely mindennap új ajándékot gyárt a ma élő emberiségnek, illet még talán nem is produkált. Róma cészárai a föllázadt légiók ellen megnyerhették a népet. A mai cészárok a nép ellen tartják a hadsereget s ime a hadsereg is nép.

És ezeket ne látná Vilmos császár? Ne értené? És ne látnák ne értenék ezt minden uralkodók? A népek maguknak akarnak élni. Egymás közt szeretetben. Szabadságban, jómodban és kultúrában. És nincs ma már Én Hadseregem. Én Haditengerészetem. Mintha a néphadsereg félig elkészült volna önmagától. A felforgatóktól védekezni nem lehet. Az idők törvénye úgy hozta magával, hogy ma minden emberben egy felforgató él. Még talán Vilmos császárban is. Sőt őbenne okvetlenül.

Jean Jaurést nyakon csíphetnék a határon a német zsandárok. De hogy csípjék nyakon azt a vágyat, mely milliók szívében lángol már elolthatatlanul? Hogyan csípi nyakon a Jean Jaurès-k igazságait? Meddig marad a hadsereg az Én Hadseregem, mely nekiszegezhető a vágyaknak? Az orosz hadsereg ultimátumot küld a Hadúrnak. A História ultimátumot küld az uralkodónak.

EGY PASSZÍV REZISZTENCIA.

A CSEH JOGGYAKORNOKOK.

A cseh joggyakornokok passzív rezisztenciája nagy erőt sejtet a Szokol nációjában. Ezt a szláv nemzetet nem ronthaták és nem ronthatják meg az álmok. Munkás, józan, szép, gazdagodó társadalom a cseh. Szükség esetén pedig forradalmár is, amit Marx és Engels egykoron megtagadtak a szláv népektől. Valamikor Marx és Engels a magyarokban látták a tunya és forradalomellenes szláv népekkel szemben Kelet-Európa franciáit. Azóta a szláv nációk egymásután és fényesen rehabilitálják magukat. A cseh szociáldemokrácia a legszebben viselte magát az osztrák választásokon. Csehország diákjai, csehek és németek, mostanában hatalmas gyűléseken üzenték meg a harcot a klerikalizmusnak. Ilyen és más jelenségek azt az ígéretet teszik, hogy Csehország a kultúrának és demokráciának eljegyzettje. Ilyen ígéret, ilyen jel most a joggyakornokok mozgalma.

Csehország joggyakornokainak nincsen több igazságuk, mint például magyar kollégáiknak. Hasonló rendszer hasonló úri páriákat csinált belőlük. Pályájuk, ifjú életük nem ígér, nem vár sok igazságot és jót. Ezt érzik az ő egykori elődjeik is a joggyakornokságban. Az elnökök, a bírók, akik alig rejtett szimpátiával vannak a lázadókhöz. Hogy a szociáldemokrata képviselők szónokolni fognak értük, ebben sincs semmi meglepő. De az már munkás és kulturális társadalomra vall, hogy velük tart a cseh társadalom is. A bíróság és közönség összehozói, közös követői, az ügyvédek nyíltan támogatják a rezisztálókat. És Juszticia csarnokaiban máris iszonyú a helyzet amiatt, hogy a joggyakornokok – teljesítik a kötelességüket. Mi lenne, ha a bírók is csak a kötelességeiket teljesítenék? Micsoda rendszer az, amelyet megbénít a kötelességek egyszerű teljesítése? És milyen nagyszerűen dokumentálják a magyar joggyakornokok igazságát is a cseh joggyakornokok. Gyalázatos lassúság vagy még gyalázatosabb protekció az előléptetéseknél.

Éhbér, megparancsolt büszkeség s ugyanaz a munka, amelyért a bírókat is hitványul fizetik.

De van a cseh joggyakornokok mozgalmában valami nekünk nagyon új, nagyon jelentős. Ausztriában a nemzetiségi hiúságok és heccok minden vonalon egyenesen a társadalmi radikálizmus táborába terelik az embereket. Például a bírói kinevezéseknél eddig abszolúte nem nézték, hogy ki volt hű ember a talpán. Óvatosan, ravaszul, szerintük roppant bölcs politikával a magas intézők egészen másra ügyeltek. Ennyi és ennyi németet, ennyi és ennyi csehet kell kinevezni arányosan. Az eredmény, hogy bírók, jegyzők és joggyakornokok egyformán pokolba kívánják a nemzetiségi, a bölcs, az egyensúlyozó osztrák politikát. Emberséget, igazságot, méltányosságot és mindenképp több fizetést akarnak. Minden országban érzik ám ma már az emberek, hogy a nemzeti becsület ott kezdődik, ahol a munkát honorálják. Se Vencel, se István koronája nem dicsőséges, ha a munkát pénz helyett a régi nemzeti dicsőség és önérték hamis hatásaival akarják kifizetni.

Ez erős, ez új, ez forradalminál forradalmibb igazság. A jövő cseh bírók csakugyan a becsületes jövő emberei. És méltó fiai az erős, munkás cseh népnek. Annak a népnek, amely például Amerikában a legpompásabban akklimatizálódik. Annak a cseh népnek, amely a teljes nemzeti függetlenségért teljes nemzeti és európai kultúrával s hatalmas jómóddal tudta kárpótolni magát. Annak a cseh népnek, melynek a szabói például Angliában a legjobb angol férfiszabók s Paquinnél, Párizsban, minden franciánál művészeibb és ízlésesebb jóltevői a női divatnak.

A passzív rezisztencia pedig a legerősebb fegyverként kezd jelentkezni a társadalmi forradalomban. A legfrappánsabb bizonyítéka a társadalmi berendezkedés ezernyi bűnének. S kiszámíthatatlan hatású, ha a törvényszéki palotákban is tanítják reá a határozottan tanulékony, kifosztott népmilliókat.

SPANYOLOK.

Nyolc páncélost, kilenc cirkálót, két új iskolahajót akar építtetni Spanyolország. Új flottát akar a régi helyett, amelyet a durva amerikaiak összelőttek. A cortez bizonyosan megszavazza a költségeket. Csak a mindig kellemetlenkedő szocialisták fognak lármázni.

Az új armada tehát vízre kerül. Felgyúl talán újra a spanyol büszkeség. Nincs még veszve minden remény. A spanyol szív hangosan dobog és szikrázni kezd a spanyol szem. Úr lehet még a spanyol!

Úr lehet. De az új flotta aligha teszi azzá. A spanyolok rossz szögből nézik a világhistóriát. Ők arra emlékeznek, hogy az amerikai hajóhad erősebb volt a spanyolnál. Jobb hajói voltak, jobb ágyúi voltak és Spanyolország legázoltatott. Az első teendő tehát – így véli a spanyol hazafiasság – erős flotta megszervezése, ha fel akarjuk emelni a lepantói csata nemzetét. Amelyik nemzetnek jobb az ágyúja, az előtt megnyílik a nagyság útja. Íme a német 1871 után, íme a yankee, íme a japán.

A világhistória nézése azonban hibás így. A háborúk undorító színjátékába az újkorban egy kibékítő vonás húzódik be. Vagy ötven esztendő óta a nagy háborúkban mindig az a fél győz, amelynek erősebb és intenzívebb a kultúrája, amely igazabban kultúrfajta, amelytől az emberiség is többet várhat.

Akárhogyan fáj is a franciákat dédelgető szeretetünknek és annak becsületes undornak, amelyet a porosz iránt érzünk, meg kell látni, hogy ez az igazság ráillik 1871-re is. A győztes III. Napoleon rettenetes lett volna Európának, még II. Vilmos császárnál is tűrhetetlenebb. Másrészt pedig mégis csak történelmi igazság az a banalitás, hogy az iskolamesterek nyerték meg a háborút a németeknek. Hogy az amerikai angolszász kultúra hogyan aránylik a spanyolhoz, vagy a japán az oroszhoz, arról beszélni is felesleges. A jobb ágyú és a jobb hajó ott volt mindig, ahol a magasabbrendű kultúra volt. Ha pedig egyforma értékűek, egyenlő erejűek a fegyverek, akkor az a

fegyver győz, amelyet több tanultság, több kultúra kormányoz. Az oroszoknak is Whitehead-torpedóik voltak, de csak a japán torpedók találtak.

Spanyolországot felemelni: kellene, helyes volna, szép volna, dicsőséges volna. De nem Spanyolországot, sem Magyarországot nem emeli fel az ágyú és a hajópáncél. Iskolákat kell állítani, tanulni kell és tanítani kell, dolgozni kell, alapozni a kultúra erős alapjával. Ha az alap nincs meg: úgy törnek össze a flották és az ágyúk, mint az orosz flotta és az orosz ágyúk a csuszimai szorosban.

Spanyolországban nem állítanak iskolákat. Hajókat építenék. Spanyolország rosszul kezdi az új imperializmust. Mi ismerünk egy másik országot, ahol szintén rosszul kezdik...

A NEMESI ELŐNÉV.

(2085-öt írnak a mai Urunknak, a Jézus Krisztusnak születése után.) Az Európai Egyesült Államok még nem proklamálta a világnak hivatalosan az ő megalakulását. A szövetséges államok parlamentjei még nem ültek össze. És ez szándékos késlekedés volt. Előbb az európai Tudományos Akadémiák közös, nagy gyülekezése volt a soron. Az Európai Egyesült Államok azt akarta demonstrálni, hogy a páratlan világeseményt, a szolidaritás e nagy művét a Tudomány teremtetten meg. Nem a parlamentek, hanem az Akadémiák. Ami hihetetlennek látszott még nem is régen, azt mindenki hitévén tették a népek tudósai. Leomlottak a gyűlölködés korlátai s közös boldogságra ölelkeztek össze minden művelt, szabad európai népek.

Genfben gyűlt össze a világnak ez a legszebb gyülekezete, melyre kaján, fájó irigységgel néztek a Délamerikai Egyesült Államok, Orosz-Ázsia, Khína, Szabad India, Japán, a Délafrikai Egyesült-Államok s egyéb nagy más kontinensi hatalmak világlapjainak kiküldött munkatársai. Világos volt előttük, hogy Európa most már legyőzhetetlen s érezték, hogy az ő államaik bármint is izmosodnak, a Tudománnyal birkózni nem lehet s Európa marad örökké a Tudomány klasszikus földje.

És mámoros, büszke hangon üdvözölte az Európai Egyesült Államok arisztokratáit a genfi tudósok legöregebbje.

Elmondta, hogy a huszadik század tudósainak köszönheti főképpen az emberiség ezt a szent, diadalmas napot. Nagy eredményeket, világokat jelentő fölfedezéseket köszönhet az előző századnak a világ s ezek a nagy eredmények egyesítették boldogságra a népeket.

A genfi tudós elősorolta Európa Tudományos Akadémiáinak főműveit a huszadik században. Mindegyik Akadémia maga jelölte meg, melyik eredményére a legbüszkébb. A párisi Tudományos Akadémia Nap-tanulmányát tartja legnagyobbra, mellyel esztendőkre a legpontosabban tudja területekre megjósolni az időjárást. A stockholmi Akadémia az Északi Sark tel-

jes fölfedezését vindikálja magának. A berlini Akadémia a fogantatás misztériumának a megoldását. A szentpétervári az emberi élet tartamának meg-négyszerezését.

Egy-egy bibliai, isteni csoda mindenik náció tudósainak a klubja. És most jön a magyar Tudományos Akadémia jelentése. A genfi professzor hangja megreszket, mikor olvassa: a magyar Tudományos Akadémia pedig a huszadik században határozottan kimutatta, hogy a nemesi előneveket nem kis, hanem nagy betűkkel kell írni.

UTAK ÉS CSALÓDÁSOK

A „kóborló” Ady írásai ezek, az utakra készülődő s utazó Adyé, ki a fájdalom s unalom italától csömörlötten kezd új égtáj alatt régi erőkre kapni. A híres adys dac elhanyagolt, sejtelmek és fájdalmak lesznek úrrá benne, meditáció fogja szárnya alá, s nyugtalan napokban, bizonytalan vágyaktól kergetve, megcsinálja apró küszködő cikkeken az utazás lélektanát. Csupa termékeny és megtermékenyítő forgács e cikksorozat. S nem csak az utazás lélektanába nyújt bepillantást, hanem Ady lélektanába is.

PÁRIZSI SZOMORÚSÁGOK.

Ugy-e sztrájkolt a szilágysági vasút is, kedves szerkesztő úr? Két hét óta nem látok „Szilágysági”-ot. Ugy-e sztrájkol mindenki odahaza, az én országomban? Mi, szegény magyar nomádok a nagy idegenségben iszonyú dolgokról fantáziálunk. Mi úgy sejtjük, hogy siralomvölgy a föld, melyet Magyarország-nak neveznek. Úgy sejtjük, hogy vérben forog otthon minden szem s husángot emelget minden kéz. Tegnap délután egy kis miniszteri segédfogalmazó, szeretetreméltó budapesti fiú, ki tanulmányút címén kószálgat külföldön, halálos sápadtsággal az arcán, állott előmbe a nagy boulevardon:

– Meglásd, hogy odahaza kiüt a forradalom...

Rendes szimptoma ez a rémlátás minden magyar ember nosztalgias lelkében. Egy barátom itt élt Párizsban, mikor Bánffy Dezsőt fojtogatta volt az obstukció. A magyar lapok sorai között iszonyú dolgokat sejtített meg az én barátom. Ő is forradalomról fantáziált s haza akart rohanni, hogy beálljon honvédnek.

Így voltunk s így vagyunk most mi is. Én magam is – a nyomorék, a mindig lázas és beteg, akinek, hejh, elég sok a maga nyomorúsága is s akinek talán éppen a fantáziája a végzete – fantáziálok, hogy nagy a baj otthon s tűnődöm, hogy nem jó volna-e hazamenni...

De mégsem megyek haza. Pedig a grófnak igaza van... A gróf? A gróf szerencsétlen egy fráter. Magyar huszártiszt volt még nemrégiben s nagyon vígan élt. Egy szép napon megállapította, hogy neki el kell hagynia Magyarországot. Ide jött Párizsba. Itt kóborog már a boulevardokon néhány hónap óta egy árva fillér s egy mentő idea nélkül. Valamely délelőttön behívtam a gróft egy nagy kávéházba az Opera táján egy pohár árpalére. Künn a teraszon gunnyasztottunk. A napsugaras tavaszban valósággal ficáinkolt, tobzódott az élet. A fényes automobílok, kocsik szinte egymáson nyargalásztak. A gróf keserűn szüröcsölte a rossz, keserű sört s mondott valamit,

amit ő nagyon bölcsnek ítélt s amibe ő egy reveláció fenséges ünnepiességét akarta önteni:

– Hígyje el nekem, mélyen tisztelt uram, nincs más különbség Párizs és Nyíregyháza között, mint hogy Nyíregyházán valamivel íhatóbb ital a sör...

A grófnak igaza van, de én mégsem megyek haza. Lehet, hogy csupán enerváltságból, de lehet az is, hogy nem tartom érdemesnek egy fáradságos, hosszú útra azt a kis különbséget, ami a párizsi és a nyíregyházi, vagy mondjuk, a budapesti sör között van...

*

Néha hazaárruláson kapom magamat. Fojtogatja a lelkem a keserűség s nem bírok egy szentenciával, mely újra és újra föltámad bennem s azt mondja, hogy semmi sincs jól odahaza nálunk. Érdekes dolog, hogy ilyenkor nem szidom a zsidót. Lehet, csak azért, mert azután szégyelném magam. Meg hát eszembe jut: az ördögbe is, vagy három esztendeig radikális-liberális és zsidó szabadkőmíves-lapot szerkesztettünk odahaza, csak nem cáfoljuk egészen meg magunkat!...

No és más oka is van ennek. Kezdek Marxszal gondolkozni a zsidókérdésről. A zsidók jórészeivel még meg lehetne egy társaságban, igazságban, haladásban és kultúrában élni, de ez a nagyobb baj, hogy a keresztyének legnagyobb része elzsidósodott... Valahogy félve és borzongva gondolok arra, hogy végre is csak otthon kell élnem és dolgoznom majd egyszer. Mi lesz akkor? Sok megalázást már nem igen fogok kibírni. Nálunk pedig úgy nevelik az írómesterség szerencsétlen fiataljait, hogy kézcsókra lépdeltetik elő s mindent elkövetnek, hogy kiforgassák önmagukból őket. Kis országokban általában gyilkolják az egyéniségeket. Nálunk azonban valóságos bekatomba-rendszer van s rettenetes, hogy a redakciókba került, nagy dolgokra termett talentumokból milyen rohamosan irtják ki éppen azt, ami e talentumokat talentumokká teszi: az újat, a színeset az érdekeset és erőset...

*

Hiszen nincs is az jól, hogy az érvényesülés éppen azon az ösvényen a legnehezebb, melyen voltaképpen a piszkot, a lármát, a dulakodást, a piaci életet megvető lelkeknek volna szabad csak szálldosniuk fölfelé, mint magasabbra. Egyszerűbben szólván: buta dolog, hogy írónak és művésznek kell éppen legtöbbet bírkoznia. Természetes dolog tehát, hogy ott, ahol konszolidált kultúrállapotok nincsenek, azt az ösvényt, mely az eszmék és álmok embereit várja, ellepik az akrobaták, a kemény izmúak, erős inúak, vastag arcbőrűek.

No és nagy baj, hogy igen szegények vagyunk mi, Árpád fiai. Legenda szól arról, hogy Herczeg Ferenc fogatot tartott szinte félesztendeig, a Kiss Józsefnek örömkönny csillogott a szemében, mikor azt ujságolta nekem, hogy alig három év alatt kétezer példányt adtak el összes verseinek gyűjteményéből a könyvboltosok.

Egy fiatal francia regényíróval diskuráltam ezekről a dolgokról. Hogy megmosolyogta ő ezeket a kicsi, magyar méreteket. Ötven-hatvanezer frankot keresni egyetlen könyvvel, vagy színdarabbal, nem is esemény Franciaországban...

*

Nőne, nőne előttem a papiros-csomó. De úgy-e elég volt e párizsi szomorúságokból, kedves szerkesztő úr? Van úgy-e otthon is elég szomorúság?... Úgy tetszik: egyre nő Magyarországon azoknak az embereknek száma, kik reggelenként két ballábbal kelnek ki az ágyból s akik még a harmatcsöppben is hibát lelnek. Lehet, hogy ezek a békétlenek igazságtalanok. De én beteg, mindig lázas, nyomorék ember azt vallom, hogy nálunk a harmatcsöpp sem egészen korrekt. Aki pedig Leibnitz híveként nézi odahaza a dolgokat s e földi élet magyar rendjét, aki tehát derűs és megelégedett, nevesse ki ezt a kis írást s magyarázza úgy, hogy beteg ember írt, aki egy kicsit poéta is s aki nagyon szomorú életet él a víg párizsi rengetegben...

UTI SÓHAJTÁSOK.

Hétfő. Jó az embernek elszaladni olykor. Budapestről. Aki egy kicsit igenli még e különben szomorú életet, hurcolja meg egy kicsit magát néha idegen tájakon is. Én megyek íme újra. Nem messzire, de megyek. És kimegyek innen. Csöndes Münchennek békítő hangulatába meríteni be újra a lelkemet... Mi nékem ez a sörös város? Párisnak előtornáca, melynek meg tudom bocsátani a németiségét is. Kényszerű eliziumom nekem München. Áldassék. De a kék villamoskocsijairá haragszom. Olyan nagy lármát csapnak. Úgy nem illenek az én Münchenemhez. Mégis csak már ott volnék. Ime a határ Bruck. Szinte éjszaka van. Ködös és őszi. Vágtat be a vonatunk Ausztriába. Szaladunk Bécsnek. Harsányan, váratlanul fölzendül a Kossuth-nóta a kocsifolyóson. Kinézek. Három magyar fiú fújja pirultan, lelkesen. Két cs. és kir. katonatiszt gúnyosan mosolyog az egyik fülkében. Az osztrák kalauz bámul. A nóta elhal a ködös éjszakában. Ez már osztrák éjszaka. A dalos fiuk elpihennek. Úgy sem hallik ez a nóta Bécsbe. És olyan szomorú is most már az ötlet. Még nekik is. Repülünk a hatalmas Nyugatnak s nincs egyebünk, mint egy nótánk...

Kedd. Havazott egész éjszakán. Béctől Münchenig. Ott fázódtam a folyosón. Egy furcsa beszédű spanyol zsidó família s két terpeszkedő osztrák kiszorítottak. Hát Münchenben vagyok. Sohasem láttam még ősszel. Szomorú, nyugtalanító, mint az esős Páris. A nagy szalonban lesz talán legtöbb meleg. A Glaspalastot átöleli a köd. A színek legtobzódóbb vászna is sötét. A szecessziós termekben valami rettenetes inség jajgatását hallja az ember. A szobrok elől hátrálok reszketve. Mintha jégből volnának. Futom egész nap a tárlatokat. Még Lenbach fagyaszt a legjobban. Ma érzem, hogy az ő portrait-festőművészete valami lelketlen bel canto. Ez az ember sohasem sírt a maga művészete miatt. Nem, soha... Este... Nini, itt van a budapesti Mariot a Deutsches Theaterben. Énekel, mókázik a hájas, monstruózus és mégis pompás fiú. És mindig Budapestről. A magyar parlament-

ről, Fejérváryról, Kossuthról, Apponyiról és köpő Pozsgayról. Mulat a publikum. Mintha otthon volnék. Ismerik, ejnye be ismerik ezek a müncheniek a mi dolgainkat. Szinte fáj. Eshetnék itt szó Petőfiről, Jókairól. Egy fülnek sem volna ismerős. Azt tudja a világ, hogy Pozsgaynk van. München szerelme kezd bennem lohadni. A magyar glóbuszt München is becsméri. Hát mindenütt becsméri?

Szerda. Ma szerelmes vagyok két kicsi leányba. Marionba és Gabriellebe. És kibékültem immár porladó Lenbach-val. Vízittem a Lenbach-házban. És legalább tíz vászonról nézegettek engem Marion és Gabriella, Lenbach leánykái. A női arcról nem tudott jól olvasni Lenbach. Nem bírt az amerikai dámák arcaival sem. Hát még a Duse-arcokkal. De a leánykái csodálatosak minden vásznon. Marion hat éves múlt. Tizenhárom Gabrielle. Egy világért sem szeretném őket elevenen látni. Pedig itt vannak fölöttem az emeleten. Egy szigorú angol nővel. Fiatal szép mamájuk még Párisban mulat. Olyan szépek ők itt a vásznon, Marion és Gabrielle. Hogy szerethette őket az apjuk... Minden darab vagy on ezekben a szobákban. Megbecsülhetetlen milliók vannak itt ritka szépségeknek kincseiben. Nagy papucsban kell járnom, hogy ne karcoljam föl e drága mozaikpadlót... Azért mindezt a kincset, szépet itt kellett hagynia annak a szerencsés legénynek. És Lenbach aszszony Párisban mulat. Marion és Gabrielle pedig búsak lehetnek odafönt... Esik a hó. Elébe utaztam a télnek? Fehér a világ és az emberek söröznek. A vacsorámat alig tudom megenni. Úgy csöngnek a söröspoharak s úgy kacagnak itt az emberek. Mitől van ilyen jókedvük?

Csütörtök. Keresztül egy fehér, félelmesen halott, téli világon indulok haza. Megint haza, megint haza. Ha újra kiszabadulok, nem jövök erre. Sohasem szabad odamenni, ahol valamikor derűt kapott a lelkem. Hogy mondja a derék Isidora de Lara, a nemes grófnő? „Utazni annyi, mint egy kicsit meghalni.” És nem utazni?...

ÚTI LEVELEK.

MAGYAROK A HAJÓN.

Egy óra mulva Messinába ér a hajónk: az Adria-társaság *Zrinyi*-je. Nápolyban ismét sok utast kaptunk: maltaiak. Fiume és Marseille között az Adria-hajókat jobbadán Malta látja el utassal. Maltától Fiuméig talán magam leszek az egyetlen utas. No és magyar testvéreim a hajó elején. Génuaiban fedeztem fel őket. A hajólépcső fölött álltak. Nézték a kacagó kék tengert és káromkodtak. Pompás, kecskeméti zamattal. Francia hajó hozta őket Dél-Amerikából Marseilleig. Kutya-rossz dolguk lesz otthon. Ezért káromkodnak. De hova menjenek? Most már Amerikától is elment a kedvük. Hazajönnek Darányi Náci inség-kukoricájára. Három pestmegyei legényt biztattam közülök:

– Most már jobb világ lesz Magyarországon is. Hiszen Kossuth Lajos fia a miniszter. Majd meglássák, nem hagyja az, hogy földönfutó legyen a magyar ember. Megváltja a grófok és a püspökök földjét s kiosztja a derék, munkás magyarok között.

Káromkodtak az én magyarjaim s igazuk volt. Piszkos, olasz munkások érkeztek velünk. Szintén Dél-Amerikából. Jókedvű népség. Szennyes, koldus, szemtelen. De a tengeren otthon van. Marseillében már mindenki érti őket. Konzuljaik védik, gyámolítják. A magyar szomorú és gyámolatlan. Csak káromkodik. Hihetetlenül, ríkatóan árva az én fajtám parasztja. Otthon, idegenben, a grófok birtokán, vagy a tengeren.

Ürgének, vakondoknak jobb dolga van. És már nem vár senkitől semmit. Egy-két bánáti román is van a hajón. Barátkozni szeretnének magyar földieikkel. Nem értik egymást. A magyarok húzódoznak is tőlük. Egy magyar legény váltig mondogatja nekik:

– Nem értem én a beszédeteket.

Mire megindul egy istentelen zengésű *angol* beszéd Magyarország hazavándorló lakosai között.

Egyébként úgy képzelem, hogy az Adria-hajókat nem is ismerik otthon. Csak furcsa vagy földönfutó magyarok kerülnek itt össze. Mint mi például. Yacht vagy hajófenék: ez a magyar választék. Akinek nem telik yachtra, az vándoroljon ki. Pedig be szép út ez: Fiumétól vagy Triesztől Marseilleig. Esetleg más vonalain az Adria társaságnak. Igazi turista-út. Niz-zát, Montekarlót, Génua, Sziciliát, Nápolyt, Maltát bejárhatjuk. Mindenütt van egy-két nap pihenő. A hajók kedvesek, familiárisak. A mi parancsnokunk például elsőrendű, szíves, joviális ember. És két eleven, valóságos magyar hajótestvér van a *Zrinyin*. És van a többi hajón is. Ime: nem csak kívándorlás céljából megy tengerre a magyar. Milyen merészeket gondol azután a tengeren az ember. Mikor majd sok-sok magyar zászló lobog a vizeken. Mikor majd nem hurcolják idegenbe idegen hajók a gyámolatlan magyarok ezreit. Csakhogy káromkodnak a pestmegyei legények s nekik van igazuk. Pedig barátságos, magyar hajón vannak. Nem segít mirajtunk semmi. Még a püspökök imádsága sem. Holott százezer forintos fizetéseket kapnak az imádkozásért. És a gróf urak nemes hazafiassága sem. Ezeknek is sok száz-ezer forint jövedelmük van azért, mert szeretik a hazát. Nekem határozottan bujtogató természetem van. Ma délelőtt megint szóbaálltam magyar testvéreimmel. Azt kérdeztem tőlük:

– Sok kára volna abból Magyarországnak, ha a kalocsai érsek helyett egy káplán imádkoznék s ha Zichy Jenő nem szeretné a hazát?

Azt válaszolták, holott igen jó katolikus és hazafias parasztok, hogy – nem.

Azután megint káromkodtak. Én nem akartam többet mondani nekik. Félttem, hogy mire Fiuméba érkezem, már várni fognak rám az Andrássy Gyula zsandárai.

UTAK ÉS CSALÓDÁSOK.

BUDAPEST ÉS PÁRIZS KÖZÖTT.

Fölágasztom az én szemhéjaimat s elaltatom az én ledér igazságaimat, mivel mindjárt Párisban leszek s Párist még ma is úgy tudom szeretni, hogy nincs bátorságom akármi szigorút is gondolni róla. De mégis jó, ha az ember tudja, hogy minden gondolkozó embernek igaza van, de csupán, hogy az ő igazságát valahogyan szándéktalanul valaki másnak, egy másiknak agyában hordja. Sőt: van igazság, sőt: minden igazság, amit emberértelem kifundál és összehoz s mert a gondolkozás emberi tulajdon, vitatható úrbé épített úr, az úgynevezett elmeháborodottak legalább is egyenrangúak velünk. Elutazni, utazni pedig nem annyi egy cseppet sem, mint meghalni, mert elutazni annyit jelent, hogy az ember, aki mihelyst kimond valamit, igazságot mond, máshol és más igazságok harsogására szomjúhozik. Az ember, aki gondolkodik és nyers szívet útra-pácolva elutazik, vértelen világhistóriát csinál, miként véreset csinálnának a hanetán felkelő s hamarosan egy-kétmillió vendéggel minket agyonlátogató India vagy Kína. Hm, különös, hogy hatodikszor (vagy hetedikszer) járom ezt az utat Münchenen át Budapesttől Páris felé, s én voltam a szilárd és mégis én változtam meg eközben. Kár, hogy a sok ezer kilométeres vasutaknak nem adatott meg a gondolkozás ama potenciája, amely az emberrel úgy születik, mint az orra, ha van, a tüdeje, ha nem elátkozott, a rokonsága és a sorsa. Mert a gondolat mindig és feltétlenül igazság s mert az se biztos, hogy az ember gondolkodik, nagy kár, hogy mi csak az ember gondolatait és igazságait ismerjük. Ha elveszítjük gondolatainkat és igazságainkat s ha majd valamikor fölfedezzük a kövek, porok, káprázatok, plánták és állatok gondolatait, nagyot fog pihenni s nagyon jól fog járni az ember. Ezek a franciák általában nem csak rosszak, zseniálisak, piszkosak, csinosak, de egytől-egyig halálmadarak: önmaguknak, talán egy kicsit a fajtájuknak s mindazoknak a mameelukoknak, akik bámulva nézik őket: én is ilyen voltam sokáig.

PÁRIZS ÉS A RÉGI PÁRIZS

Nincs elárulnivalóm, mert az elárult én vagyok, nincs régi Párizs, mert énbelőlem se új, se régi nem vált: tehát ave Párizs, kit ma nem ismerek s ki meg se lepsz ma s üdvözlégy Párizs, kire nem emlékezek. Így jártak a Kelet barangoló rablói, kik meseszóbból hallották, hogy milyen Bizánc, Róma, vidékeik, a nyugati tájak s elpusztultak, mert izgalmas várakozásaik kietlen halállal megölték őket, avagy nem ismertek rá cifra, bújá, nagy álmaikra. De nálam az emlékezésnek és nememlékezésnek is volna némi köze, nálam és hozzám, aki zsoldárokat írtam Párizshoz, Párizsról, aki szent voltam és Párizs-imádó már abban az időben, amikor ez több volt a bűnnél. Gyönyörű Nap, utcák, szabályok, terek, fák, nők, gyermekek, kocsik, nyár-jósló tavasz, tárlatok, díszek, idegenek s otthoniak, a Bois, virágok, vonalak, kábítószer. Ez a Párizs is szép, de szebb volt nála a másik három: amelyik után úgy vágyakoztam, mint egy beteg kutya, amelyikben viharosan-szépen, ostobán, de nagyon éltem s amelyikre emlékezem, mégis emlékezem. Minden kijózanodás halálos veszteség, de nem képzelek el szomorúbbat annál, amikor az ember Párizsból ábrándul ki. Pedig úgy látszik, hogy az a törvény, parancs s nekem valójában azért kellett annyiszor újra és újra megkeresni Párizst, hogy el tudjam veszíteni. A művész-fajta ember tragikus az ő szerelmeiben, igazán olyan, mint a gyermek, aki nem nyugszik, amíg játékszerét szét nem bontja s meg nem találja benne a nyomorú kócot.

ÉSZAK HELYETT MEGINT DÉLRE.

Ez is fátum, hogy három-négy év óta egészen hidegek s északosak a vágyaim s úgy járok körben, egyre Délen, mint egy taposó malomban. Dél-Franciaországon már olyan undoros nyugalommal megyek át, mint egy öreg őrök, aki harminc év óta ugyanazon a nyomorult utcákon éri el az iroda célját. Hiszen a hibás én vagyok, de azért mindig kevesebb gyűlölettel próbálom ezt a bűnnél nagyobb hibát másokra kenni, ha e gyönyörű helyeken járok. Most különben is Franciaországban ismét kiújult az úgynevezett Dél-probléma, mellyel divat, illik foglalkozni, pláne, ha illik az ember dühé-

hez is. Képviselőkkel, szenátorokkal utazom, déli franciákkal, meggazdagodott parvenü-néppel, nagyon új a ruhájuk, a bőröndjük s rikít a becsületrendjük. Lármások, hencegők, témáik s meggyőződéseik teljesen azok, melyek előbb kiolvasott hirlapjaiké s no még valami: mi jót és kiket hozhat egy esetleges kormánybukás. A párisinak és az északi franciának nem megy a fejébe, hogy szereplő fórumembereknek, különösen a karriercsináló politikusoknak kétharmadrészét minden jog és arány ellenére a Dél adja. Én most már egy pillanatil sem tudok ezen csodálkozni: valóban a harmadik köztársaság áldemokráciája s a politika alkalmasabb materiából nem is táplálkozhat. Gondolattalan, munkához nem szokott, lármás, szónokló, pózoló, mérész a francia Dél politikus embere, de hát érdemes volt azért megcsinálni a nagy és a többi forradalmat? Nem baj, ha egy kicsit igazságtalankodom, azért tehetem ezt bizonyosan, mert egy kicsit igazam van, már csak azért is, hogy Északra vágyom és megint Délre tartok. Valahogyan talán még Monte-Carlo tartott meg legjobban a régi módon magáénak: a bizonytalan kezesetű, pénztelen, de mindent megkívánó ember vágyai és izgalmi itt még mindig-mindig ki tudnak bennem virágozni. Persze nyomban érkezik a fagy, a bánat, a virágtalanság, de mennyi virág van itt még embervirág is és milyen sohase banális, milyen káprázatos, nagyszerű a tenger és itt a tenger. Úgy indultam Firenzének, hogy a játék és a szerencse mivoltához egy fikarcnyi új tudást nem szereztem s csak makogva ismételtetem a régi mondást: igen, igen, rejtelmesebb életnél, halálnál. S kanyarogtunk a tenger körül Génúán át Pizába, majd egy új iramodással Firenzébe új csodáltnivalók nélkül az ezúttal pedig jubiláris esztendő, vasárnapot tartó Itáliában.

PIZA, FIRENZE S MÁS CSALÓDÁSOK.

Piza, Firenze s Róma – óh Róma – maradtak ki éppen az én régebbi olasz útjaimból, melyek nem voltak túlokosak, tudósok és megfontoltak, de annál sugarasabbak, ifjabbak és vidámabbak. Különös, hogy az én számomra a szerencsés csalódás sem szerencse s mindenképpen és mindig fájdalom, amikor a valóság csökönyösen sohasem az, mint a könnyelmű s könnyű élmélgondolásom, Piza több volt annál, mint amennyit olvasás és szó

tetésen mutatott s Firenze gyalázatosan megcsalta összes ékes várakozásaimat, de mindkét fajta csalódásom csalódás és bánat volt. Óh, nagyszerű s legtemetőbb temető ott Pizában, igaz temető, hogy párezeréves dicsőségek, fölülmult eszközű, de fölséges művészetek együtt élnek, vagy alusznak a porladó embercsontokkal. S a nagy kikötőzáró lánc bús, nagy szemei szinte, mintha a sors, a múlás megelevenült sok szemei volnának, búsán álmélkodva, hogy Pizát elhagyta a tenger. Mert valóság: otthagya, a tenger sem tud állandó lenni s elment odébb, mint Szekszárdtól a Duna, a harmincnégyéves emberektől a bátor, botor ifjú erő. S az út Firenzéig és Firenzétől Rómáig, antik mezők a buja ifjúság bántó, provokáló, ostobául bő gazdagságával. És Firenze, melyről eldalolták már a legpompásabb jelzőket s kihagyták azt az egyet, melyre ma is döbbenetén rázódik meg az én ideges fejem: lármás. Az emberek ok nélkül, indulat nélkül ordítognak, mintha csak azt akarnák fejbesujtóan tudatni, hogy ők nem a renaissance szobrai. És a város, mely sehonnan nézve se tud királyi és méltó szépségű lenni, érthetetlen halmazhelye egykori hatalmaknak, isteni embereknek s alkotásnak. Még Firenzében vagyok, még itt fogok valamit maradni, de minden beteges nyugtalanságot már naponként győzve veri egy új, nagy-nagy titkos nyugtalanság, jól eső, mint a boldog halál lehet. Rómát érzem, hogy Rómát látom nemsokára, hogy élet, Budapest, Párizs, játék, emlékezés, siker, bukás pár hétre kitörlődjenek zavart, szomorú lelkemből: a Földnek és Időnek öröme, legszebb szimbóluma. Róma üzeni, hogy vár.

FIRENZE ÉS A RÉGI SZEMEK.

Igen: ez a föld és az egész látható világ arravaló, hogy jöjjenek mindig új és új emberek, kik mindig és mindig újnak lássák. Firenze, a szétkürtölt tündériességű hívó, vonzó Firenze, a régi szemek városa, de nem múzeuma a régi látásoknak, hanem kultuszhelye. Firenze azért van és él, hogy a régi szemek jussát hirdesse, a régi szemek örökéletét elhitesse s alkalmas, mai szemeket régiekre váltson. Nemcsak Tizián, Rafael s mások festett, régi szemei néznek rám s nemcsak azok szemei, akik látásukat valamikor kőbe, térbe, alakba vitték. De a benszülött firenzeinek csaknem mindnek régi a

szeme, régi kutatással és lobogással, s akik idegenek szerelmesek Flórencbe, szintén régi szeműek. Firenze asszonyai nem egy nagyon elkülönbözött szépségfajta, de a szemeik olyan titokzatosak és régiek, hogy meg lehet értük a szemek antikvitását szeretni. Ezekkel a régi szemekkel Flórenc valóban látható paradicsomként, melynek se hiányai, se kígyói nincsenek. A hajlamok szegény, cammogó vándorok az embergenerációkban, de a szemek ragyogó, gazdag, száguldó kékutazók. Etruszk, görög, s mindenféle szemmel volt találkozásom Firenzében s olykor-olykor egy-egy hideg, kék szem pár fagyasztott meg egy pillanattal, egy pillantással. Milyen Északról, milyen régóta, mennyit utazhatott ez a gögös, fagyos szempár s vajjon ki fog Firenzére nézni vele ezer év múlva?

NAGY ELTÖKÉLÉSEK RÓMA ELŐTT.

Úgy gondolom, hogy úgyse jöhet semmi s úgy utazom el, mintha valaki más helyett, megbízásból robotolnék le egy utat. És úgy fogadkozom mégis, mintha engem fenyegetnének szuggesztíveszedelmek s jóelőre védekezem Róma ellen, melyhez utamat késő délutánkor szabom. Borzasztó módon ismerem, érzem az örök emberi gyöngeséget, mely énbennem fokozottan munkál: egy név, egy hagyomány, egy jelszó megbabonáz. Nos, én nem akarok még csak Goethe módszerével sem közeledni Rómához, hogy csak azt látom Rómának, amit én akarok és csak annyit. Én megyek Rómába, mert Róma kihagyása érzékenyen ütné úti programomat, de távoltartom magamtól Rómát s az elragadtatást. Egyik Róma előtt se fogok térdreessni: a Romulusz és Rémusz előtt már kétségtelenül régi Róma előtt sem. De a rómaiak urbsa előtt, Krisztus felekezetének bölcsője előtt, a pápák világmámorító, trónos székhelye előtt sem. Eldobom ezennel öt-hat Róma legendáját, a maiét is, vágyom arra a shakespeareien durva szerepre, hogy Róma nekem csak egy vasúti állomás s néhány napos megpihenőhely. De ahogy közeledik késlekedő expresszünk, ahogy játszom elmémben a vakmerő, kigondolt, elszánt komédiáspózzal, már megremegek. Már csak beismerni nem tudok, de mindent tudok már: egy szegény, meghasonlott ember érkezik nemsokára Rómába, hogy hódoljon minden zarándoknál hódolóbban. Szóval: har-

mónia ígérkezik valaki számára, akit nem tudott még egy napra megnyugtítani az, hogy a világ, az élet harmóniáját hiába keresi.

RÓMA ÉS AZ ELSŐ CSODÁLKOZÁSOK.

Az a késő és késett este, melyben engem Róma fogadott, nem jelentett többet, mint egy agyonfáradt embernek hotelkeresését. Később, a virradó s jövődő napon kissé pihentebben s gúnyosan tettem meg legelső tájékoztató utamat. „Nem érzem, – szoltam ravasz göggel a Rómában élő és Rómával élő barátomhoz, aki kalauzolt s akinél alig ismerek tisztább és művészebb ízlésű magyar embert – nem érzem Rómát.” De éreztem már jóval előbb, éreztem tegnap és éreztem mindig, hacsak, ha nem akkor, amikor gyöngé, fantáziátlan professzoraim lelketlen leckéket tartottak róla. Nem igaz semmi sem, a Goethe igazsága sem: ebben a városban van elrombolva, elépítve és fölépítve minden, amiből a mi lelkünk összerakódik. És egyszer Rómára nézve, egy magas, utas dombról szinte meakulpázva vallottam be suttozva magamnak. „A Mult egy nagy rejtelem s a Jövendő is az, de a Multhoz és a Jövendőhöz gyönyörű jogunk, sőt tudományunk is van már. Ez a tudomány nem biztos, de a Jelen még bizonytalanabb – ismeretlenebb, mint akármi, tehát a mi életünk, az egyéni. Aki a Jelen vígan éli, boldog, de korlátolt ember, mert a korlátlan ember a Multat s a Jövendőt szereti. És mert egyformán nem tudunk biztosat egyikről sem, az az igazi ember, aki a Multat és a Jövendőt egyformán szereti.”

APRÓ VÉRES BALLADA.

NEM NÉZETT RÁM.

Álomtalan, fájdalmas idegű ember ismert, kényes, sírógyermek érzésével ébredtem fel egyszer bolond, heves, kurta álomból. Milánó előtt. Nagyszerű, gőgös, úgynevezett expresszvonat rohan Berlintől Milánónak, Rómának, sőt messzibb városoknak, ameddig csak lehet, szabad rohanni. Két ágydíványos fülkében táboroztam véletlenül már negyven óra óta vonaton s a kalauz riasztott föl, jelentvén nagy, hamis tisztelettel, hogy utitársat kell kapnom. Ilyenkor a sírás esne jól, a jajgatás, kölykös toporzékolás, hogy ezen a gonosz világon senki se szán, óv, kímél és szeret bennünket. De én csak káromkodtam remegő, csöndes ajakkal, azután makacs fájdalommal próbáltam elaludni újból, hogy ne lássam kényelmemnek gonosz megrontóját, bajtársamat, az újat és idegent.

Aludtam és félig-meddig s talán igazán, amikor a gyűlölt bajtárs bejött, zsörtölődött, kimálházott, sóhajtott, lefeküdt, szendergett és aludni próbált. De jött a Nap, beerőszakoskodott a reggel s kölni vizeinkkel megmostuk arcainkat és nemsokára szembenült egymással két ember, két háborús fél. Akaratos, haragos elszántsággal vontam el tőle, a jövővénytől, szemeimet s úgyszólván azt sem tudtam biztosan, hogy férfi-e vagy nő. Azután a nyakam is megfájdult, az ideges kíváncsiság is zaklatni kezdett, tehát megbékéltem és alkudtam egy kicsit: szemügyre veszem. Tíz-szer-tizenöt-ször néztem rá lopva: negyvenöt-ötvenéves férfiú, valószínűleg angol, de lehet orosz is, elegáns, őszülő, hideg, de nem közönséges arcú, tőkepénzes vagy kereskedő, de lehet író vagy művész is. Tiszta, ápolt, jóruhájú, jó alakú, jó bőrdő, utazó gentleman, jelentéktelen, nem érdekes, csak éppen annyira, amennyire vonatbeli, sőt fülkebeli utitársamnak rendelte a sors. De, nini, én már huszadszor nézem s ez az ember ül, olvas vagy másfelé bámul, de még egyetlen-egyszer rám nem nézett, mintha teljesen egyedül volna. Végigkorbácsol

valami a gőgömön, énemem, emberségemen: hát lehetséges, hogy egy ember, akit a vonatkényszerűség fatálisan, kis időre lakótársammá tesz, ne lánson meg engem? És ő nem lát meg, zajongtatom az újságaimat, nyitogattam a táskáimat s ő egy félpillanatig se néz rám. És néhány óra után egy kis olasz állomáson hordárt hív, megmutatja a csomagjait s egy tekintettel se próbálja számbavenni az utitársát: nem nézett meg. Egy tucatfráter, talán egy meggazdagodott leánykereskedő, nyugdíjas katonatiszt, vasúti felügyelő, de ember s hosszú órákon át robogva szemben ültünk s nem volt kíváncsi reám. Gyáva kétségbeesés és düh fogott el: hát az én arcom, szemem, jelenlévém ilyen semmi és én ilyen észrevevésre nem méltó senki vagyok? Mikor a kalauz bejött, megrettent: egy felnőt embert látott reszketve, görcsösen sírni, aki azért sírt, mert egy közömbös, sőt utálatos embertársa nem méltatta egy tekintetre. És sohase éreztem erősebben, mint akkor, gyermekkoromnak azt a nagy, örök titkú és vérzésű fájdalmát, hogy az embert nem kapják szerető hódolattal ölbe, nem becézik, nem látják s nem szeretik eléggé.

A BEPANASZOLT ÉLET

Ady egyik legmélyebb húrja: a magyar élet folytonos „bepanaszolója”, s társa volt a többi „bepanaszolóknak” Jásztól a szocialistákig. Hamisítás volna letagadni radikális múltját s radikális és szocialista barátait, csak éppen nem szabad és nem lehet velük mérni Adyt. Ady radikális volt a kor radikális mértéke szerint is, csak világképe s életérzése volt szélesebb, átfogóbb, teljesebb, mint bármelyik kortársáé. Nyugodtan és ellentmondás nélkül vallhatta tehát Jászt „prófétának” s ugyanakkor tegnapi embernek. Ady időmértéke más volt, s ezt az „időmértéket” szintén hamisítás volna letagadni.

Ady bajtársai egyek voltak az élet bepanaszolásában, ám Ady több és külön volt és egyedüli volt az élet felmentésében s az öröklét látomásában. Ezért örült annyira ama fiatal katona levelének, ki lövészárokból küldött panaszában mindjárt fel is menti a mégis és mindennek dacára „szent, igaz és csálhatatlan életet”. Friss visszhang volt ez a közösségből, talán egészen öntudatlanul, a késő Ady, a meditáló Ady lírája, ki az élhetés s az örök éltető törvényeit adta „véres, ostoba fenségeken” túl, mint végrendeletet. Nem rekedt meg a magyar élet „bepanaszolásában”, hanem megcsinálta furcsa új balladáiban a legújabb mítoszt: a szabaduló gondolat és megérző merészség vidám nászát.

A politikus Ady nem volt naiv és hiszékeny, ezt csupán azok hirdették és hirdetik, kiknek kellemetlenek és túlságosak voltak Ady politikai igazságai. A „Két meggyőződésű emberek” c. írás a legjobb vallomás politikai gondolkodásának előrenéző fejlettsége mellett. Mások a harci pillanatok napról-napra alakuló „igazságai” s mások a pátriótában aszúvá érő igazságok. A mély igazság kormányozzon bennünket, de ne kockáztassuk legmélyebb igazságaink létét kis, percnyi harcok kedvéért. Mintha a megtartó okosság erdélyi igéit hallanók.

S végezetül: nem akarjuk Ady politikai bajtársait kicsinyíteni. Csak „egyedülvalóságának” egyetlen s óriási értelmét dicsérjük.

ITTHON VAGYOK.

Itthon vagyok.. Dr. Somló Bódoggal keseregtünk volt egyszer azon a nagy kényszerűségen, hogy nem lehetünk mások, mint akik vagyunk. Egyszerű, kis eredmények. Ma már nem kell, hogy kérdezze Georges Renard: „L’homme est-il libre?” Nem. Nem hisszük, hogy szabadok vagyunk. De-hogy is vagyunk szabadok... Ezt érzem íme újra Itt, a sarkon, a ködös, novemberi estén, szemben egy új palotával.

Itthon vagyok...

Az új palotát régi, tisztos kövek helyére rakták. Most a sötétségben nem látom. De láttam már napos fényben is. A Wesselényi-kollégium új palotája ez s a sötétségben át szembenézek vele. Hol vannak a régi falak? Azokhoz a falakhoz jussom van. Azok a falak az én lelkem egyik része. A nagyobbik része. Hiába is akarnék szabadulni. Az én lelkemet itt formálták e cifra falak helyén. Aki vagyok, az négy zilahi esztendő által vagyok. És más nem lehetek. E négy esztendőnek minden perce determináló perc volt. Minden perce végzetesen szabogatta ki utamat.

Itthon vagyok... Schol másutt, csak itt. Mikor az árja ember lebandukolt a keletindiai alföldre, megszűnt dölyfös érzésű árja lenni. Öntalajunkból kiszakítani magunkat nem lehet. Néha siralmas ez a nagy kényszerűség. De törvény. Szent és hatalmas törvény...

Itt állok a sarkon, a ködös novemberi estében s szellemeket idézek. Ha akkor, ott az önképzőkörben nem lelnek tanyát a forró gyermekálmok!... Ha Kincs Gyula nem közli le az első versem a „Szilágy”-ban! Ha Both István nem velem olvastatja fel a világ legjobb versét, azt a tavaszról zengő Vajda-verset!.. Ha Kerekes Ernő lelkesedése bele nem kerget, hogy Tasso nagy monológiát írjam el magyarul! Ha elébem nem kerül rövid szoknyájában mosolyogva valaki! Ha... Milliő ha... De mindennek úgy kellett jönnie, ahogy jött...

Nyolcadik esztendeje már, hogy járom a kiaszott utat. A régi ellágyulás sok elmúltak már tőlem. Vallom és hirdetem, hogy nincs értékesebb, hatalmasabb és szebb, mint az élet. Mindig szép és mindenütt. Fetrengett a lelkem sokszor porban is, sárban is. De mindig új és új magasságai jöttek az életnek. Az élet szent, szép, hatalmas és értékes valami. A sárban is szép, a szűzi havasi tetőn is. Mert mélység és magasság az élet.

Nem siratok a multamban semmit. Még a csunya, bormámoros éjszakákat sem, melyekbe fiatal vérem őrült lüktetése kergetett. Semmiféle életben nincs szégyelni való. Pénzt, polgári módot, borostyánt nem hajszoltam. Csak önmagamot akartam megtalálni s ma már úgy érzem: büszke, szabad és bölcs vagyok. Óh, hogy nincsenek itt a régi falak, hadd mondanám ezt el nekik... És elmondanék még sok mindent. Háládatos lélekkel. Soha nem fogyott a lelkem melege, hogy innen elkerültem. A leányok és asszonyok, kikért áhítoztam, szebbek voltak más leányoknál és asszonyoknál, mert alakjaikat besugározta a lelkem. Küzdöttem ideáért, melyek szentebbek voltak minden ideáknál, mert az életemet adtam volna értük. Ha szerettem, nagyon szerettem. Ha gyűlöltem, nagyon gyűlöltem. Ha szenvedtem, nagyon szenvedtem. Ha zuhantam, iszonyút zuhantam. Közel férköztem a lelkükhöz kivételes, nagy individuumoknak. Megtudtam gyűlöltetni magamat az üres, kegyetlen lelkű, kis és nagy gazemberekkel. Voltak a lelkemnek nagy pihenő napjai, mikor bolyongtam a kék Adrián, a Balaton körül, a Kárpátokban s nagy idegen világvárosban. Ritkán-ritkán a dalok is megszülettek egy-egy terhes hangulatból. Nagy gyönyörűségektől s borzasztó kétségektől felváltva vonaglott a lelkem. Éltem... És nincs más igazság, mint az élet.

Itthon vagyok...

El kell ezt mondanom a régi falak helye előtt, itt a sarkon, a ködös novemberi estében. Visszahoztam íme a lelkemet oda, ahonnan kaptam. Az első nagy stációt befutottam. Szentlélek lovagja voltam: becsületes újságíró.

Két kis könyvem van. Inkább ígéret mind a kettő. De csupa nagyszerűségeket látok az életben. Az agyam, a szívem nagy tervek kohója. Eből a nagyszerű életből képeket akarok festeni. Azért hoztam haza a lelkem, hogy érintse szülő talaját. Mert ki akarok rohanni a legzűgöbb életbe. Párizsba készülök. Kevés babérrel, pénztelenül. De szabad szemekkel, hit-

tel és kedvvel. Megtermékenyülni. Ezt akarom... Akarom? „L'homme est-il libre?”... Mindez itt rendeltetett és szabott meg. Itt szemben velem, az új palota helyén.

Vissza fogok majd kerülni. Óh, nem félek, hogy összetörve. Az élet nem tör össze senkit. Mindenkinek annyit ad, amennyit el tud fogadni. Ha nekem majd kevesebbet fog adni, mint amennyit most remélek, az nem lesz igazságtalanság. Kevesebbhez volt jussom és erőm.

...Itthon vagyok, hiszek s búcsúzkodom. Majd visszatérek újra s beszámolok a helynek, mely lelkem formálta. Belemerednek a szemeim a ködös estébe. Miért, hogy olyan hitványok a homo sapiens érzékei. Itthon, ezen a helyen már kész a jövőm. Hiszen itt készült el, itt determinálódott nagy részében az életem.

De áldom is a ködöt. Minden bölcs és törvényszerű az életben. A köd is....

A SAJTÓ ÉS A PARLAMENT.

Az újságírók nagy dolgot csinálnak abból, hogy ők lakomáztak s osztottak először az új parlamenti palotában. Cicerós cikkek méltatják az esemény nagy jelentőségét s mi nagyon szégyeljük magunkat. Micsoda kicsinyesség, micsoda önlenézés, micsoda vakság ez! Bizonyisten Balkán-ország vagyunk. Vagy az elfogyasztott Törley-pezsgek mámora voltaképpen ez a nagy öröm? Mert lássuk csak. A magyar parlament új palotát kapott. Rettenetesen drágát és kétesen monumentálisat. És ebbe a drága, elfuserált palotába éppen az a parlament került, melynél jelentéktelenebb, önzőbb és alacsonyabb nivójú nem viselte a nép képét. Nem mondunk egyebet: ebbe az új palotába a sajtó embereinek kellett legelőbb belépniök s az ő szavaiknak kellett innen először elhangozniok.

...Nagyon komikus volna, ha mi vállalkoznánk korszakos súlyú igazságok első kiderítésére. Csak sajnosan elterjedt s lelkekbe rögződött vélekedést regisztrálunk. A magyar parlamentárizmust elnyelte az osztályönzés és a korlátoltság. A magyar parlamentárizmus majdnem nulla. Egy kicsi kis multja, siralmas jelenete után a jövődjé nem ígér semmit. Az új palotában megindult már a kisdéd politikai játék, mely még e kiskorú országnál is nagyon kisdedi. Csak azt nem tudjuk, hogy vajjon züllhet-e még tovább, súlylyedhet-e még lejjebb a magyar parlament?

Ahol a parlamentárizmus haldoklik, egyébként csak valamennyire is egészséges viszonyok között: a sajtó lép elő. Ez egyszerű szociológiai törvény.

A parlamentárizmus a modern nemzeti társadalom levegője. Levegő nélkül a társadalom nem élhet. Valamennyire egészséges viszonyok között hát ma a magyar sajtónak kellene lennie a társadalom éltető és munkáló levegőjének.

Egy bizonyos még: a magyar sajtó egészségesebb, jobb és hasznosabb a magyar parlamentnél. De milyen szomorú ez a reláció! Milyen keveset je-

lent ez a dícséret! A magyar sajtót is megmételtyezte a magyar parlament, a politika. A magyar közélet egy betegsége sem kerülhette el természetesen a sajtót. A sajtó nem olyan beteg, mint a parlament, de nagyon beteg azért. Nagyon beteg...

Aggodalommal, s fájdalommal kérdezzük, vajjon gyógyítható-e ez a betegség? Ha a sajtó is a parlament sorsára jutna, ez azt jelentené, hogy a magyar társadalom megmenthetetlen. Elvész, mert megmérgezte a levegőt, melyben élhetne, élnie kellene!...

Ma még több jussa van a magyar parlamentben a sajtónak, mint a népképviselőknek csúfolt vakok gyülekezetének. De milyen gyötrelmes, karakterisztikonja a reménytelenségnek, fájdalmas szimptomája a betegségnek, hogy a sajtó megdöbben a maga elsőségén s nem érzi nagy missziójának egy csöppjét is? Züllött parlament és züllő sajtó... Milyen lehet ez a társadalom! Mi következhet ezután?

A szőke Dunába valósággal beépített palotában már javában folyik a zsibvásár. Csaknem megtörtént, hogy a sajtót kirekesztették ebből a palotából. Nagynehezen korrigálni lehetett ezt a különben szintén igen jellemző tervet. Bárha ez erőt adna a sajtónak missziója belátására, hogy korrigálja meg még azt, ami kevés megkorrigálható!...

JÁSZI OSZKÁR KÖNYVE.

(A NEMZETI ÁLLAMOK KIALAKULÁSA ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS).

Tegnap óta vagy alig három gyönyörű kis lusztrumocská óta, itt Magyarországon van valamink, amit névben, zászlóban halálra gyaláztak s ami még sohasem volt. Magyar szabadságnak hívták ezt a legyalázott valamit, melyet buta kongású, gonosz hangok ordítottak le hazug, piszkos, szentetlen ósdiságú lobogóról. Betűk a betűtlenség korából, hazafias jelszó az útonálló ragadozás pátriótáinak falánk száján, levegő a kénköves barlangokban, úri istentelenség. De, íme, a havas, hatalmas bíró is tisztító Idő ki tudta mosni sok zászlóval együtt a Rákóczi-zászlót is, amelyen vidámsággal olvashatóan vidul: pro patria et libertate. De, íme, hazáhoztartozást és szabadságot kellett kapnunk végre s Jászi Oszkár lelkét, ki léleknek magyarsága, senkiével össze nem hasonlítható. Tehát együtt: a hazafiasság újrakeresztelő szakramentumát, Jászit, a szabad szabadságot s azt a magyarságot, amennyi s amilyen még sohasem lehetett. S kaptuk a nagy, örök-új igaz igazságideáknak egy minden idők óta ritka tudatosságú, elhívatott harcos hőst, kiből minden ébredt s homlokával a legnagyobb Sphynx lábát érintő magyarnak nagy kedve telik.

Igen, Jászi Oszkár a legnemesebb harcosok közül való, a hőrosz-legendák igazolója, ő, aki a legendáknak már-már legendás cibálója, ő: úttalanul érkezvén, hadseregünket még jóformán össze sem szedték, előbb utakat vernek neki a zordon Alpokon át. De a hannibáli, a napoleoni pszichénél fejlettebb, emberibb, forróbb az övé, mert győzni szeret ugyan ő is, de közben minden fájdalomnak egyúttsszenvedője. S ez a nagyszívű, örökké munkás, imponálóan és szépen aszkétaéletű egyúttsszenvedő vállalta helyetünk a vidámságot, a bízó örvendezésünket is, kiknek bizalom és örvendezés nem jutott. Ez teszi evangéliumszerűvé munkáját, életét, írását s ez teszi egy kissé evangélistává is, akinél különben szerencsésebb toborzó és lelkhódító kevés akadt.

Szeretném elképzelteni ma induló, kulturális és célos magyarral, mi volt akkor, amikor még Jászi Oszkár is csak a verendő utak kezdetlen pontján állott a nagy változtatók csüggeteg, szomorú készségével? Amikor talán már sokan készültek erről-arról, indulatosan, célt és embert se látva, istenkísértő sötétben vaktában, zavarosan. A nagy harcosok harciútjai szélesülnek, szűkülnek, el-el is kanyarognak, változnak, nőnek, csöndesednek s ez helyes és jó, mint az Élet. De még így is harciút soha ennyire s előre végiglátott, soha ilyen szerető, szent fanatikusságú, soha annyiaknak elébe menő nem volt, mint a Jászié. Ó, én jól emlékszem, mert nekem ő különösen sorsszerűen rendelődött, pár évvel idősebb konskolárisom is volt, hogy egyidőben más valakim se élt, mint az ő valaholvoltságából kisejtett, elérendő társ. S ha nem fajultam el, nem zápultam meg, nem hazudtam le életemet, meddőn se veszttem el egészen s az esztéták eliziumi mezején se legeltem el szórakozván magam, ő hívott, ő maga is alig-alig indulván. S hogy folyósan szélesedtek az ő útjai, úgy ömölgettek felé mindenünnen a többi házardul kezdett s végre boldog találkozáshoz ért vak utacskák, a magyar becsületesek és intellektuellek útjai. S ez úttalan Magyarországon, melynek útnélküliségéről annyit tud ő, a történelem ihletett bebarangolója, most már a legszebbeket, legvakmerőbbeket is lehet akarni és kezdeni: utak vannak.

Életét, munkáját evangéliumszerűvé az teszi s tenni fogja egyre inkább vallásosan, hogy nem bújta el azon a sokféle szellemi területen, melyek ott-honosan kellett magukat. És itt több ő a tudósnál, agitátornál és hadvezérnél, itt művész ő, kissé a krisztusosság fölöslegével: ő egész Magyarországot választotta. A legcsalódottabb, legmegcsaltabb, magára máig sem talált, szégyény, sok népű, sok kínű, sok urú és sok bűnű, inséges kis Magyarországot. Ő ezt a mi megértetlenségünket választotta megértetésre, ki nem sírtságunkat kizokogtatásunkra, tébolyodott, szomorú titkunkat világos útmutatásra. Megérezte, hogy a sok népű, sok inségű, sok kábulású, sok rongyú, sok zsozsmájú ország a leggazdagabb kultúrvariációk, lehetőségek, érdekességek országa. S új igéivel, új tetteivel, új orvosságaival úgy állott mellé, hogy az ő összetett lelkének szótára keveselte az eddigi fogalmakat. A Wesselényiek módján nem volt elég a betyármagyarságot szidni a magyarban s a kártevő Sándorok faja ellen kevés a kurucátok. Minden megállapítást, tudást, példát

át és átvett, át és átdolgozott s egy küldött poéta el- és kitalálásaival szórt a még vajúdni sem merő új Magyarországra.

Most a legújabb, dicsően bátor és nagyszerű könyve már-már szinte az a hadvezéri hőstett, aki serege helyett áll ki harcdöntő viadalra ellenségre-
rengetegek ellen. Megtalálta nemzetiségi kérdésünkben, e valóban „legvéresebb” kérdésben, a „demokrácia archimedesi pontját”, megtalálta s káprázatos munkával, tudással és hittel meg merte itt mutatni. Ennél a könyvnél talán évtizedek óta nagyobb, bátrabb, magyarabb és olvasandóbb cselekedet aligha történt. Az oligarcha gazok ezeréves magyarölése, népek öldöklése, grófok, a nagy papok, a lelketlen urak s béres renegátok dőzsölése sikolt, zúg e könyvben. S a vármegye, ez az undok, zsarnok, hitvány nemesi republikácska mutatja lángoló bűnlajstromát. Pedig milyen higgadt, milyen bizonyító, mindent meglátó, nemesen, vitázó, nobilis könyv ez. Mint vezet testvéreket egymás karjaiba s mint mutatja meg, hogy Magyarország nemzeti állami kialakulásához, melyet gonosz, hazug hazafiasság akadályozott s eleddig késleltetett, csak a demokrácia segítségével, minden nemzetiség fölkarolásával érhetünk el. Hogy Magyarország csak mint kultúrország, csak mint népállam maradhat és élhet s vihet javakat az emberiség kincsesházába. A lelkeség, a kérlelhetetlen meggyőzés, az egy-folytonos égésű szent tűz szívünkön és torkunkon érint. Ismertetni pedig csak könyvtárnyi könyvek, támadt eszmerajzok s anyaggal, eseménnyel ellátott évtizedek fogják méltóan.

Valamikor azt beszélgettük valakivel, micsoda nagy érzés kezdet szorítani olyan emberrel, kiről tudjuk, hogy szobrot fog kapni. Hajh, régen volt ez s ma már tudom, hogy a szobor is legtöbbször az elevenek galád szerencsejártéka a gazdag halottakkal. Milyen más szobor máris a Jászié: ő megcsinálta az új una eademque nobilitását Magyarországnak s ezek továbbélése, jövődó harca az ő szobra a régi una eademque nobilitás összetörendő kőbálványain. S ha van valamit érő, tovább szálló, továbbküzdő szép és jó az én kicsiny munkámban s életemben, csak abban és ott, ahol és miben Jászi-utakkal összszetalálkozhatott.

A BEPANASZOLT ÉLET.

Egy kedves, jó, úri és finom poéta-gyermekem, fiatal és persze katona, nagyon messziről küldött levélben bepanaszolta nekem az Életet. Olyan szép levélben, olyan öreges intelligenciával s mégis olyan csodálatosan gyermekül, hogy három napja mosolyog már a szívem rajta. Istenem, hiszen Ignotus, Jászi, Hatvany, Bíró Lajos, Lengyel Menyhért s valamennyien, kik még a háború előtt voltak, az embert csak meggyötörni tudják. Éppen úgy, ahogy én is csak ezt tudhatom mívelni velük, ha olykor írok s pláne hogyha írhatnék. Nagyobb rangú katonának a fia ez az én poéta-fiam, szenzibilis, gyöngé-testű gyerek, akit talán sehol se fogadtak volna el katonának, ha nem egy büszke katona-apa akarja. Arról ír a többek között, hogy mennyire fáj neki a „drága civil gondolkodás szabad és kényelmes lendületének” a megszakadása. „S mert bármennyire szívesen veti magát alá az ember kötelező becsületességgel mindennek, ami muszáj, nem kis megnyugtatóásával bizonyos öntudatos meggyőződésnek a katonai szervezet minden egyoldalúsága mellett is zseniális s az emberi észhez struktúrájáról, mégis igen fáj megbecsült és finom életünknek és gondolkodásunknak e hirtelen félredobása”... „Talán ebben az életformában is van tartalom és anyag, talán ebből is kipattannak a szavaim ezen verssorokban s új tartalmak megtalálásának az öröme fog kielégiteni. De egyelőre fájnak a veszteségek s igen-igen nagy elmúlásuk régi és finom időknak és ez az én némaságom. Lehet, hogy a tehetségem mondott föl, de én azt hiszem, hogy az Élet s az is csak egyelőre”... Alig olvastam a nagy Hecc kezdete óta e szomorú szavaknál üdítőbb és vigasztalóbb szavakat. Az én kis barátom bepanaszolta az életet, de azonnal föl is mentette azt a katonás, kedves, alig húszéves költő-szívében. Be irigyelhetnök csöppnyi multját, nevelését, fiatalágát, ha egyszeribe nem állana elénk a mi régi, bepaskolt, de mindig élő ifjúságunk. Üzenem hát az én poéta-gyermekemnek: nagy csúfság esett ugyan most az emberfajtaival, de mégis éljen az Élet, kik meghalunk, kik megmaradunk, de az Élet, ez a soha még ked-

vesebben be nem panaszt Élet, szent, igaz és csálhatatlan. Az én katonafiam igaz művész, hogy a Halál mellett ilyen gyöngéd szerelemmel játszik haragosdit a nagyszerű, víg és komoly, egyetlen Élettel.

A GALILEI KÖR ÜNNEPÉN.

Barátaim, szívemnek ifjú testvérei, de semmiképpen se jöttem én azért tihozzátok, hogy rekedt és sírós hangommal kiabáló, harsány szózatot mondjak. Csak egyszerűen eljöttem, eljöttem, itt vagyok azért, mert már régen itt vagyok s ha eddig betegségekkel tértem ki hívásaitok elől, mára azt gondoltam, hogy talán ezután már csak betegebb lehetek s mi nem foghatjuk soha ilyen közlről egymást látni. Pedig, talán, egymást és így látni inkább szerelemrontó, mint frígyerősítő, hiszen a mi heves, nem közönséges, lelki és harci összetartozásunknak csak árthat a szemek olcsó nézésakciója.

Igaz, hogy ünnepekre senkinek és nekem sincs jogom még a legvalóbb és legfájóbb betegség muszáj-ürügyét sem előrángatni: ti vagytok és csak ti tartoztok lenni az Egészség. Mégis engesztelt szívvel gondolnotok kell arra, hogy hozhat valaki faji múltjából s még a tieteknél is vigasztalabb generációból olyan akaratlan törékenységet s ön-törő hajlamot, mely a vissza-visszatérő betegségnek is magyarázatot adhat.

De miért jöttem bárhogyan és mégis el, miért küzdöttem úgy, ahogy le irtózásoamat a cégéres szerepléstől? – erről, csak erről és csak nagyon röviden fogok szólni.

Szívemnek ifjú testvérei, elhoztam hozzátok a szívemet, melyet megöregedéstől féltek s melynek ma kiváltképpen nem szabad megöregednie s melynek az eltaplósodás ellen szinte tartozó orvosai csak ti lehettek.

Szörnyű idők ezek, de szép idők s bánataimnak legbánatosabbja az, hogy nem most veletek vagyok olyan ifjú, amilyennek ma lenni illik s amilyennek, hiszem, hogy vagytok.

Magyar reménységeim fogynak, de elegek még mindig arra, hogy a megváltó fiatalság csodatetteiben Herkules elvénhedt, elfinomodott, harmadrendű bajtársaként ne bízzak.

A Galilei Kör, bocsánat, alakulásakor talán nem is sejtette, hogy olyan grandiózus feladatot vállalt, amelyhez képest talán még az orosz diákifjúsá-

g   is vigalom, vagy beteg kétségbeesés. Egy megváltás lehetséges m  g csak e különös, szomorú, Magyarország s  m  ra: az úgynevezett vezető intelligenciának üdvös és frissítő kicserélődése. Tudom, hogy ma ezt a f  lt és vágyott titkot a legnagyobb vakmerőség kimondani, de   n nem vagyok gyakorlati politikus s az a hitem, hogy az ötletnek varázs-  rja a vakmerőség. (Közben engedtessek meg nekem, hogy azt a politikát, mely a ti sz  tokban és tolatokban tagadja a politikát, megtagadjam: igenis politikát csinálunk mindnyájan, kik termett  nk valamire, még szabad tudománnyal, filantropi  val és művészettel is, sőt ezekkel talán leginkább.) De azt mondtam az előbb, vakmerőség: nem állítani, hogy teljes sz  z percentj  ben v  lt használhatatlanná, bűnössé és rossz   a históriai, vezető magyar  s  g. De a java mégis olyan kevés s ez or  sz  g ezerszínű társadalmát annyira milli  nyi baj és veszély fenyegeti, hogy talpra kell   llniok azoknak, akik kin  zetten és letagadottan is az igazi, kultúrás, magyar gondolatot reprezentálják: friss energiájú polg  rnek és parasztnak. Az orosz diák válhat pogromist  v   vagy nihilist  v  , az olasz készülhet hódításra vagy korrupt érvényesülésre, a francia minden lehet, a német s  r  zhet és h  d  that, az angol g  g  sk  dhetik és sportolhat, a román harcolhat a minden románok egyes  l  s  ert – nem folytatom. Az   j magyar di  knek, az új magyar ifjúságnak, a Galilei K  rnek sz  z letiport szabadság, a sz  z s  p életlehetőség szabja meg mennyeien útját és célját. De érezzük ám azt is, ha érdemesnek tartják, – mert érdemes – hogy nem s  t  t, hencg  ,   sk  d  , magyarkodó ellenfeleink Magyarors  z  g és a magyar  s  g, nem ők, hanem mi vagyunk.

  s most, sz  v  mnek ifjú testvérei, bocsássátok meg régi és örökös embereknek, hogy ma nem tud többet sz  lni – hiszen a több se volna szertébb és több – s bocsássátok el   t békével. Ifjú sz  vetek öreg testvére most fiatalon dobog s azt akarja, hogy ne szakadjon el soha t  letek, a fiatals  gt  l, az igazságtól, a forradalomtól.

KÉTMEGGYŐZŐDÉSŰ EMBEREK.

Franciaors  zban látják ma már az emberek legtiszt  bb  n, hogy a parlament-t  zsde ágenseinek oktalan ny  g volna a meggyőződés s az utolsó meggyőződéses politikus egy ifj  t  r  k volt, aki nemrégiben meg  r  lt. Ille- nők a meggyőződés olyan emberekhez, ha már politizálnak, mint Anatole France, Shaw, Strindberg s m  g páran, de ezeknek viszont nincs hozzá tehets  g  k s Tolsztoj tragikom  di  j  nak példájától fáznak. Szóval: fejlettebb intellektusokn  l kereshető talentuma a politikai meggyőződésnek voltaképpen nonsens az anarchista bombav  t  k s a gondolatf  l   puritánok kivételével. Az anarchista azonban kilép a gondolatból, a gondolkodás m  ni  kusa nem tud cselekedni, pedig erős, igaz, s  p politikához gondolat, p  z és tett együtt kellőnek.

Végtelenül furcsa és siralmas, hogy éppen Magyarors  z  gon kellett legmutat  sabb  n megs  uletnie az elvtelen meggyőződés s az   lhazugs  g   becsület m  rt  rpolitikusainak. Nincsenek sokan, de t  lelegen, csúfolják őket, de nagyon f  lnek tőlük, gondolataikban élnek, de a fórumon kénytelenek   g  lni, s hazudnak, mert csak   gy szolgálhatják meggy  z  d  sbeli igazs  g  ikat. Ha ez az or  sz  g nem b  csiszelet volna tatár szószban s ha nem a tökéletlenség tökéletes példánya, ezek a legkülönösebb, majdnem szent emberek persze nem is volnának. Talán három-négy, ez írás firk  l  j  nak is szívébe sz  r   mondással magy  r  zhatjuk ezt a nem is egészen új, de egészen, majdnem egészen magyar gyönyörű típust. Követeljük a legteljesebb demokraci  t, ordítják az   lt  l  nos, titkos és egyenlő választású jog elvét becsületesen, m  rt  rosan, holott századokkal nálunk el  bbj  r   kult  rt  rsadalmak eredményei már elvették titokban minden gusztusunkat. Nem vagyunk sovíniszták, de állami oktatást k  r  nk egy államnyelven, holott titokban tegnap m  g a községi oktatás volt a hiszekegy  nk s ma jobban, mint soha, a legszabadabb, legszínesebb tanítás az ideálunk, ökör sz  z nyelvvel s sz  z katekizmustal. Filozófiánk ha nem is a kissé komédiás Bergson  , de hevesen, kap  l  zva sze-

retne egy kis metafizikával ölelkezni, Istent szagolunk mindenütt s becsületesen kénytelenek vagyunk itthon – s kötelességünk is – szabadgondolkozó társaságokat szervezni – Isten nélkül. Avagy – egy utolsó példa a sokezer közül – mi is azt hisszük, hogy a műveltség, a középiskolák tudatása csak a klasszikusokon és a klasszikusokkal lehetséges s becsületes jelszavunk mégis: le a multtal, több pozitívumot, életre s nyeresre alkalmasabbat.

Hogy ezek a hazugok volnának hazugok – ezt még a leggyűlölködőbb, legrettegőbb ellenfél se merheti állítani: ezek a magyar politikai és társadalmi valamiség legvérreláldozóbb valakii. Ezek az emberek igazán tragikus hősök, mert igazuk van, ha szertenéznék ezen a gyarmatos, széthúzó, tarka, vegyes, szegény, papos és mágnásos országon, ahol zsentri-Alfonzok közigazgatnak. Büszkén és bátran vallom magamat a két meggyőződésű emberek közé e szerencsétlen országban, ahol meggyőződéstelen ember nincs, egy meggyőződésű csak a nagyon kevésszámú bolondházban s a legtöbb ember ezer meggyőződésű politikai és társadalmi dolgok körül s ahol a két meggyőződés: magyarság, emberség és tisztesség.

TÁVOL A CSATATÉRTŐL

A „háborús” Adynak, a csucsai korszaknak jegyzetei. Úgy dobta be őket a csucsai állomáson, a Budapest felé siető gyorsba, mint az időből száműzött ember tiltakozásait, jóslásait és intéseit. S a jegyzetek egyszerre csak megszakadtak, Ady „Távol a csatától” című rovata eltűnt a „Világ” hasábjairól, más lap nem nyílt számára, a „Világ” pedig nem tartotta fontosnak, hogy a megromlott viszonyt életre serkentse. Az előfizetők közül ugyanis nem kérte számon senki sem az elmaradt Adyt...

Pedig tömör, félig-egészen kidolgozott kis tömbök ezek a jegyzetek s olykor költeményeivel vetekednek. A „Madarak és pogányok”, az „Új Versek” napimádójának a föltámadása. A „Jött éve csodáknak”: a láppá szétfolyó magyar vízió. Az államot gyászolja s miközben politikai társai a német vezetés alatt álló „Mitteleurópáról” ábrándoznak, még egyszer felveti a „Magyar Svájc” hitét.

TÁVOL A CSATATÉRTŐL.

A HAUSER ŐS-EMBERE.

Szegény Hausert, ki svájci tudós s a francia Dordogne-ban az ősemlék nyomában járt, éppen húszesztendő munka után kiütvén a kedves háború, majdnem meglincselték. Legalább is gyűjtött kincseit, nagyszerű kutatások tudós-eredményeit megsemmisítették, a szegénynek elülről kell kezdenie az ősemlék nyomozását. Azaz elülről kellene kezdenie, dehát ez az Ottó Hauser, német svájci tudós lévén, okvetlenül ismeri Kantot s Kantnak hoszpitalitási elvét. S azt is tudja, hogy az államok, dinasztikák a hoszpitalitást úgy értik régen s ma is, hogy az országhatárokat ne barbársággal lépjék át. Irtam már egyszer s úgy lesz: csak ezután fog még igazán beérkezni, majd a háború után, az egotizmus (gondolom, Barrès kitalált igéje) korszaka. A kiválóknak az lesz a dolguk, hogy szeparálják magukat a mindenbe belevihető tömegektől s az állami parancsoktól. Fáj nekem, ki mást áhítottam és szerettem volna, hogy Shaw szerint kell vallanom a kiválóbb elméjű emberek kiváló kasztját. Mindegy: vallom, hogy az ősemlék: ma-ember s hogy nincsen oka Ottó Hausernek búslakodnia: az ősemlék megvan s csak az újember föl-kutatása nehéz, holott ez is megvan már régen, de kétségbeejtően oda tudja adni magát őseinek, akik kortársai.

JÖTT ÉVE CSODÁKNAK.

Most az Eget nézi mindenki, még én is, az Eget, mely a legóbb viaskodások óta az Ember néznivalója. Csillagraj, üstökös, égi ábrázatok, különös fények és tüzek, látnivalók, magyaráznivalók: ezeket nézzük. Én pontosan fölírom, mint kötelességem: láttam Csucsán augusztus hatodik napján, este 8 óra 31 perckor. Északkeleten egy csodálatosan óriási ökörfejet játszott a felhő, késői, különös nappirítással segítődvén. Tulok volt, nagyszerű,

magyar ökör ezerszeressé nőve s nem is volt nagyon bús, de sebzett homlokú s konya szarvú. Megbámultam, de vegyék ki belőle az égi jel értelmét mások, mert nekem csak öt percig mutatkozott s azután felhőtestével lámpá változott.

MADARAK ÉS POGÁNYOK.

Valamikor és sokszor arról akartam verset írni, hogy a Napot úgy kell szeretni, mint a madarak és pogányok szokták. Aki a Napot (s vele az Életet) szereti, szeresse madárként, ha feljön s ha lemegy. A madarakat megcsúfolták a repülőgépek s némely pogányokat pedig kolonizáló s harcavivő kultúrállamok. De az igazi pogány ma is csak a napot imádja, ha gránátok rettenetei közé jut is s az igazi madár gögösen és hibátlanul röpköd a Nap alatt. Szegény megaggult s renegát Anatole France fantáziáját kövessük: ha az ember nem alkalmas a jóságra, jöjjenek a madarak. De félek, hogy a madarak előtt még egy kísérlet esik: a pogányok fogják megjavítani a mi kompromittált kereszténységünket. Gaz volna az a képességes ember, aki az emberben, bármennyire lealacsonyítható, ma is, mint két évvel ezelőtt, ne ugyanazt lássa. A küzdelmekkel megjavíthatót, a kitalált Isten irányában fejlődőt, kik a Napot, az Életet, a Boldogságot fogják szeretni, mint a madarak és a pogányok.

A ROMLÁS HŐSEI.

Nem tudhatják azt az új Hannibálok népei, hogy mennyivel könnyebb harci tűzben meghalni, mint megmaradni s nézni harci tűzben. Ők véres szájjal ordíthatnak ki, bátorításul, egy vélt vagy igaz győzelmet, de mit csináljanak azok a kevesek, kiknek szívét egyformán rontja győzelem vagy vereség? Szébb a szomorúnál, pedig ma az a legszebb, ahogy ezek a néhányak mutatott bizakodással százképpen biztatják egymást. Testvérek, meg nem bolondult s be nem rántott atyámfiai, ha már élünk, hazudjunk tovább egymásnak, biztassuk egymást, mi vagyunk a mai Romlás igazi hősei.

A MAGYAR SVÁJC.

Milyen szép lett volna és lehetett volna a magyar Svájc, ha nálunk nem a bolondok lettek volna bölcsek. Hiszen a magyarnak se kellett volna öldöklésben igazolnia az életét, mint ahogy a svájci se gyáva himpellér. Lett volna s volt ezer módja életünk, valóságunk megmutatásának, ha – urak nincsenek. Svájcban a paraszt legalább is annyit jelent: mágnás. Vezető uraink mindig azt mondják, hogy a magyarságnak vért kell hullatnia – hivatásból. Hivatásból, jól van, de a svájciak is hivatásból – svájciak s a svájci paraszt Tisza István a hatványon. A geográfia, történelem és egyéb számárságok táltosai beszéljenek: mi Svájcnak indultunk s – landsknechtek lettünk.

AZ ÁLLAM SIRATÁSA.

Az Állam sokszor rikatott meg szegény bennünket és mégis fáj, hogy most az Államot nekem és most kell elsiratnom. Valóban úgy van, ahogy egy jeles barátom írja: az Állam (nehogy baj történjék a cenzúrával – általában az állam) megbukott a Háborúban. Senkinek se lehet fogalma, mi jön helyette, de valószínűen megtartja a nevét és – más lesz. Óh, állam, Állam, be szép kigondolás valál s mennyire csak szép lehattél, hogy most jóságod híján fogsz tönkremenni.

TÜNÖDÉS MÁS KÖLTŐKÖN.

Mondják s hiszem, hogy ez a háború népek háborúja, sőt egyenesen népháború, demokrata szörnyűség. De vajjon miért hiányzik belőle olyan nagyon az André Chénier-k, Lamartine-ok, Petőfik fejedelmi ágálása? Szóval hogyan nem tudott ez a legnagyobb háború a lelkekbe valamit átlopni a boldogult szabadságharcok hangulatából, sehol? D'Annunzio elérte avval az álmát, hogy királya karonfogta s Verhaeren egy könyve külön fejezetében hódol urának, a belgák nemes királyának. Nekem egyéni fájdalom például, hogy Ignotus, aki bölc, megértő gondolkozó és költő volt egész életében,

miért bölcsebb és megértőbb ma, mint valaha? Miért kell megérteni minden fejedelmet, diplomatát, államférfiút és hadvezért, hacsak ha véletlenül nem porosz költő az ember? Valahogyan mégsem olyan demokrata ez a háború, amilyennek látszik s nekem fáj (de igazán nem magamért), hogy e nemzedék költői józanságuk nagyszerűségével, avagy toporzékolásuk lojalitásával nem ütöttek a szabadságharcokat élt költőösökre. Lehet, hogy ki is maradnak, bár az se biztos, egy olyan „alkalom” költői közül, melyben majd pojacásan, de haláloskomolyan napjaik királyainak tudják hinni magukat a költők. Annyit írtak mostanában a háború és költők viszonyáról, hogy a bölc írások között talán elcsúszhatik e csöppnyi tünődés is.

CSINÁLJUNK HASZNOS JEGYZETEKET.

A Háború most, végre, meg akarja ölni magát s minden azt mutatja, hogy meg is fogja ölni. De ez öngyilkosság révén néhány tízezer ember készül megvagyonosodva az életben-maradók nyakára ülni. Kérek valamit ezennel a jóhitű háborúsoktól, a közönyösöktől (ha vannak ilyenek) s kevés hitosztályosomtól. Jegyezzük, gyűjtsük össze azok neveit, akik a világ-téboly alatt rendesnél és elnézhetőnél jobban gyapjasodtak. Ha sokan csináljuk ezeket a feljegyzéseket, reményünk lehet, hogy egy-kettő életben marad közülünk. És mert az élet vissza szokott térti az ő rendes kerékvágásába, lesz majd megint pozíció, rang, cím stb. Hát akkor majd álljon elő, aki él s akármilyen szemérmetlen rendszer jönne, kiáltsa ki a hiénák neveit. Mert ez nem a krími háború, nem is gyarmati incidens, de a legfelsőbb, legemberibb, legkultúrásabb javak pusztulása. Akik ebből nagyítottabb életre fognak kelni, össze nem tévesztendő a fönikszmadarakkal, mert csak lebunkózni-való hiénák.

Hát engem is elért a névtelen levél, két szuronyos csendőr jött el hozzám a falu kisbírójával. Derék, uras, finom csendőrök, mert a magyar csendőrök jórésze, bizonyisten, előkelőbb a párizsi rendőrnél. Nos hát, „egy apa, akinek két veje s három fia küzd az imádott hazáért”, engem följelentett Budapest főkapitányának. Nem akarom hinni, hogy Boda főkapitány vagy valamely okosabb főrendőr olvasta volna e zavaros, bús, névtelen levelet, melyet esetleg hazafias „apa” helyett némi némbér is írhatott. A vád az, hogy én csak esténként jelenek meg a Világ szerkesztőségében, de egyébként, mint gyáva dalia, bújkálok a katonaság elől. Nem, igazán régen túl vagyok az ismertnevűek kikerülhetetlen rövid primadonna-korszakán. De mégis illenék talán valamit rólam tudni vagy megtudni a különben nagyon kedves csendőrök nélkül is. E felfordult időkben undoromat hamar elfogyasztottam, tehát csak szánakozásomat küldhetem, az emberi gonoszság és butaság újabb megsiratását, a névtelen följelentőnek.

Három vallomást adunk itten, három különös prózai írást, melyeknek mindegyike szembenézés és diadalmas birkózás a legmélyebb magyar „titkokkal”. Az első: leszámolás a család és osztály által rendelt és kívánt „egyenes úttal”, merész kanyarodó s elszánt nekiindulás. A második a Petőfi-kérdést s egyúttal az egész magyar sorskérdést oldja meg. A Petőfi-sors megkapja legméltóbb igazolását, azzá mélyül, ami igazánban volt: történelemmé. A harmadikban merészen kitárja a magyar történelem, a magyar haladás mázsás lakatokkal lezárt kapuját, a híres, „jól őrzett” kaput, kinyitja a jövő felé, hogy lássuk: milyen emberi szerep várhat a háborúban összeomló magyarságra.

A maguk teljességében szívtá fel Ady a problémákat s az egész életet, s azután páratlan és utánozhatatlan belső ömléssel teremtette újjá minden lehető esszenciális szellemi művelet és kivetítés útján. Az adott s tragikus élményekben fölél világ helyett mindig külön világot tudott adni, erről vallanak verseivel egyenrangú mértékben ezek a prózai írásai.

Csokonai már „az emberiség kertjébe sietett”, Petőfi nem különben s mindkettőnek csak a magyar „kukoricás” jutott. Benne harcolt Ady Endre is, de ismét s mégis rámutatott a célra: az emberiség kertjére s az út értelmére: a múlandó terheitől, „maradandóságától” megszabadult magyarságra, az „új népre”.

Igazán volt Petőfinek, hogy nem ment vissza még egyszer a „kukoricásba”? Akkor igazán volt Adynak is, aki szépen felégette az életét s szintúgy a halál lándzsája elé tartotta a szívét, hiszen nemsokára az ő vérről és történelemmel telt álmait is száműzték, délibábnak, hogy lebegjen az ártatlan egekben, messze s számkivetve, a „kukoricás” pedig maradjon meg annak, ami mindig is volt: maradandó és hervadhatatlan kukoricásnak...

LEVÉL APÁMHOZ.

... Hogy jó lett volna édesapám, központi szolgabíróvá választódni Zilahon, kivirágoztatni a hét szilvafát s becsületet szerezni ez elkoldusodott diósadi Adyknak? Bizony talán jó lett volna. Sohse nyeltél volna keserűen a nagyobbik fiadra gondolva, kit haza, a kis fehér házba, csak a megveszeke-
dett idegei kergetnek olykor s aki úgy érzi az érmindszenti nyugalomban, hogy megölte az életét, bolondokat művel, mert künn a sokadalomban har-
cok, tépelődések, gondolatok és kínok között bomlasztja, veszt el magát...
Úgy van, úgy van! Barátkozom az öreg akácfával, kinézek a rétre, belecsa-
lom a mélységes csöndességet a szívembe, beleolvadok a csöndes, gondolat-
talan vegetálásba, szagolom az isteni, a csiráztató, a nagyerejű földet és olyan
semmivé, a nagy semminek (vagy a nagy mindennek) olyan kicsike rabszolga
pelyhévé válok, mint Mouret abbé a nagy tenyésző kertben... Egy napig...
Te tudod, édesapám, hogy csak egy napig... Aztán rés törik a nagy kerten...
Besüt a nap, bezúg a nagy lárma, bezsibong a lelkembe az élet és én rohanok
töletek el, vissza... Úgy érzem, agyonnyom a csönd, darabokra bomlik a tes-
tem, elrohad a tudóm, ha nem szaladok zajba, ha nem csapok össze valaki-
vel, ha harsogva nem kiabálok én is bele a nagyvilági lármába... És te, meg
az anyám ilyenkor újra elsíratok... És jaj, talán igazatok van...

Ez az. Amivel most is harcolok. A penna. Mit akar ez a rongyos, acél-
hegyű, kis diabólus? Miért csal el nyugalomból annyi és annyi békés kétlá-
búnak készülő jámbort? Miért kenyér és grádusokra emelő eszköz az egyik-
nek s miért űző démon, szent örület, mártírium a másnak... Heine Henrik-
kel szeretnék válaszolni neked, édesapám, de ez a néhai ember zsidó volt s
ti mostanában ott a kis falukban és itt a nagyvárosokban kezdték a zsidót
nagyon nem szeretni. Ő szólt vala a szentlélek lovagjairól, a misszió boldog
bolondjairól és az emberiség boldogtalan szükségeseiről. Ma már azonban,
édesapám, nem divatos ez a Heine. A szentlélek lovagjait pedig magyar ag-
rárius nyelven zsidó skriblereknek nevezik manapság..

Hát mik is vagyunk most? Néha és a papi világban cinikus fáradtak,
a tekintélyeket már nem is rombolók, csak hanyagul leköpködők. Fáradt
olimpusi istenek és kiközösített, magasról lenézett páriák... Vagyunk na-
gyon sokszor komédiások. Alkuvóbbak a lócsiszárnál s hajlékonyabbak a
nádnál... Addig... Addig, míg nem int, nem hív a gyilkos, az acélhegyű ör-
dög... Az istenes ördög.

És akkor csupa hit a világ, csupa szerelmes lángra érdemesség az élet.
És ilyenkor beleverjük, belekorbácsoljuk nyomorult testünket, összetépett
idegeinket e nagy szerelembe. A jobb életért, a becsületesebb világért, az
előretörését, a világosságért s a fantómok legfantómabbjéért, legbolondabb-
jáért és legszebbjéért, az igazságért.

... Ilyenek vagyunk és ezek vagyunk mi, szentlélek lovagjai, fáradt, ci-
nikus legények, skriblerek. És nem belőlünk lesznek a képviselők, a minisz-
terek, kormányzó nagy urak, de azokból, akik a mi vérünk árán s a mi arcun-
kat csak maszkolva, a mi tollunkat megbecstelenítve, a mi szent örületeinket
meg nem értve törtetnek előre... Mi maradunk, akik voltunk. Míg összetép-
ve le nem rokadunk akkor is a hitben, hogy az emberek, a bennünket lené-
zők és a bennünk reménykedők megváltásán dolgozunk...

Olvasni fogod édes apám, hogy száz forint pályadíjat kapok, mint a
Pállfy Antal által legjobb újságírónak szánt pályadíjat. Summának nem sum-
ma. Ennek az én fajtámnak több a hiányzó öt forint, mint a meglevő két-
száz. Az összegyűlt adósság enyhítődik, avagy pár napi pihenésre el lehet
menni Veneziába avagy Abbáziába, hova olyan könnyen mehet hetekre sok
dologtalan, gazdag ostoba. De lásd édes apám, mégis nagy summa ez. Nem
az enyém. A fajtámé és a fajtám nagy vérverejtékezésének eredményéé. Meg-
látták az újságírókat, megéreztek a lázát s megértették a lelkét... Mintha e ki-
csiség is azt mutatná, hogy korrigálódik az élet s hogy a mi küzdő örültsé-
günkben rendszer van s ez a bolondság bölcs bolondság... Teremnek Pállfy
Antalok. Belátók. Vékonyan sávolódik immár az eljövendő világos élet fé-
nye. A diabolus urabb rajtam, mint valaha. Az életnek, tökéletesülésnek sze-
relme nagyobb. Sohasem gyűlöltem, szerettem jobban, mint most... Édes
apám, a fiadat nem kell okvetlenül siratnod már, mert jobban hisz magában
s az életben mint valaha.

PETŐFI NEM ALKUSZIK.

Hajh, Uram-Istenem, öreg ember vagyok én már s az öregségembe nem igen sikerült sokat átlapnom a fiatalságomból. Hanem a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor régen és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irigyebben e darabos, e vad, e mennyei nagyságos suhancot. Nincs egyetlen jó arcképe sem, de én látom az ő lázas, paraszti, sovány, fiatal arcát ébren és álmomban. És esküszöm, hogy jól látom, jobban mint Jókai ibolya-szeméi s jobban, mint Barabás Miklós – önmagamnak. És nem is akarom, hogy mások helyén is lássam Petőfit, de azt el akarom mondani: hogyan látom én. Aranyos, csúnya, diákos magyar Apolló, szilaj, nagy gyermek, egy őszinteség-Etna, mely nem tud úgy haragudni s tombolva rombolni, hogy ez neki ne fájjon legfájóbban. Egy osztályozhatatlan valaki, egy Petőfi, aki annyira sem vitte, hogy azért szeressék, amit ő szeretett.

Szeretett: ez a gyűlölködő, okvetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon. Gyilkolt a szeretetével s mert önmagát is érdemesen tudta nagyon-nagyon hevesen szeretni, mészárszékre vitte önmagát. Vágóhíd, tagló és vér soha együtt ilyen felséges élet személyébe, sorsába – soha még – be nem avatkoztak. Szégyelljétek magukat halottak, élők, falánk senkik, kik írtatok Petőfiről eddig, de szeretni igazán nem tudtátok. Úgy kell őt szeretni, hogy fellángoljon tőle ismeretlen pora – s önmagunk megkorbácsolásával. Miként Simon, a remete tette, úgy kell felülni a Petőfi dicsőségének magas kőoszlopára s éhezve, ázva, csak az ő dicsőségét hirdetni.

Petőfi is tudott, mert Petőfi is tudott, szinte megsemmisülni nagyszerű valakik imádatában. Homér, Összián, Shakespeare és Dickens, Tacitus és Dante ragyogtak, ha ő emlékezett rájuk. És fiatal volt, irgalmas és igazságtalan, tehát fényt tudott adni tizedrangú csillagoknak is. Béranger a magyaroknak akkor született, amikor Petőfi olvasott először Béranger-sort s azért

él ma is nekünk, mert Petőfi akarta. Oh, hiszen Bem se volna szemünkben új Hannibal és új Napoleon Petőfi nélkül s a történelemtanároké volna Mészáros Lázár, ha Petőfi meg sem korholja egy hiányzó nyakravalóért. A nyakravaló Petőfi nyakáról hiányzott, a babér a Mészáros fejéről s a babéros Petőfi halhatatlanná tette a nyakkendő Mészárost.

Nem csodálom, hogy Jókai is csak akkor szeretett bele, amikor már nem volt az útjában s nem kellett félnie tőle. Még kevésbé csodálom, hogy a Herczeg Ferenc-féle srófós eszű, kisképzeletű svábok csak szavalni tudnak róla, de rosszul. Hogy érthetnék a mai Hiadorok, hogy valakinek egyszerre nyolcvanezer súlyos és semmi, nagy és kicsi érzésből harsogjon ki a lelke. Ma hallotta, hogy Lajos Fülöpöt elkergették, ma törött el a veszprémi rossz utakon a bérelt parasztszekér tengelye. Ma jutott eszébe, hogy ő ódákat ír gyönyörűséges mágnáshölgyekről, akiket a lakájuk hamarabb ölölhet meg, mint ő. Az ő édes, szent csókszomjúságát oltja Anikó, Mária vagy a legjobb esetben egy nagyurak karján előcskult, fonnyadt színész. És a szülei gondolkodnak kisfiús aggodalommal és Tacitust olvassa, amíg az eltörött tengelyt kalapálja a kovács. És arra gondol, hogy mit fog csinálni Pesten, forradalmat-e vagy csak forradalmi irodalmat? És elgondolkozik mosolyogva Dickens páratlan derűjén és eszébe jut, hogy kevés a pénze. S a politikusok, a barátok, a szeretők, a hitelezők, a halhatatlanok s a halandók váltva vonulnak fel izzó, szertelen lelkében. Világtörténelem, Szofoklesz-drámák és amik a tegnap este a falusi disznótoron történtek, egyszerre tolnak fel. Hát hogyan érthetnék meg azt, hogy honnan jöttek a Petőfi-versek a rossz és lelketlen irodalmi kontrások?

Gőzös szekér csak Vácig járt, Szolnokig csak készült s egy Széchenyi István is szidta a vasutat. Hajh, Uramisten, íme én, kicsi ember, nem tartom elég gyorsnak a Cote-d'Azur-Rapide-ot Párizstól Nizzaig. S nem tudok ennél siralmasabbat kitalálni: képzeljék el Petőfit, aki Debrecenből Pestnek indul rongyosan, éhesen és gyalog. És ez a kitalálás nem kitalálás: szeretném azokat lenyakaztatni, akiknek már a nagyapjaik ugyanekkor ötlovas batáron jártak, s ez még kegyetlenség se volna: Petőfi korszakokért, generációkért élt és volt boldogtalan, zaklatott. Miért ne lakolhatna testileg, súlyosan például egy olyan valaki ma, aki valamelyik régi őseivel árultatta el Rákóczi?

Nem igaz az, hogy Petőfinek, a mészáros fiának nem hiányoztak az élet szerencsés születettjeinek sokféle kényelmei. Hogy akként nem hiányoztak, miként s mivel is ő nem érezhette ezeknek sem a szükségét, sem a jogát. Cézár-természet volt ez a verselő Kassziusz s mindnyájuknak meg kell tépnünk a ruhánkat, ha arra gondolunk, mi mindent kívánt hasztalanul, teljesíthetetlenül Petőfi Sándor, akiből s diákos dacból történt tragédiájából ezren éltek s jól megvannak ezren. Petőfi Sándor, akit a viharok csillapultáig nem utaztathatott külföldi kénytelen dús családja, Petőfi Sándor, akinek nem adott meg, hogy Döblingben halott vagy Turinban élő istent csinálhasson magából. Neki csak az volt szabad, hogy menjen a mészárszékre, ahonnan jött s vegye komolyan azt, amit sok-sok dús politikus és hatalmas hadvezér nem vett komolyan.

Pfuj, szegény, szegény Petőfi Sándor, Shakespearet akarta olvasni s a sovány konyhapénzt kellett leszállítania, hogy könyveket vehessen. Pfuj, pfuj, Párisba, külföldre vágyott és nem mehetett, mert neki – neki – nem volt pénze. Milyen felségesen képzelte el a tengert s még csak tengert sem láthatott soha. Hogy máma el lehessen drága, hasznóhozó tankönyvekben róla mondani: a magyar róna volt az ő világa. Persze, hogy a magyar róna, mely neki délibábot s ragasztó sarat adott, semmi okosabbat, jobbat és többet. Hát nem biztos-e, hogy ma a Spitzbergákra vagy Japánba utazna, ha élne és kieszközölnének neki valami kormánystipendiumot?

Úgy, ahogy élt és van ez az ember, ez az istennél több ember, pórul jár, ha még nem hal. Nincs olyan isten, hogy mi meglássuk, ki volt, mi volt, ha véletlenül életben marad. Bár predesztinációs hitű ember vagyok s az ilyen „ha”-kat egyidőben erkölcsstelennek és tudománytalannak is vallom. Valóban, a Petőfi Sándor élete nem lehetett más, mint amilyen volt s nagyszerű milyenségétől így, csakis így lehetett s lehet kápráznia ma is a szemünknek.

Csak először hangzik örültül és furcsán, de igaz: a Petőfi Sándor Magyarország a valószínűbb ország volt a mainál. Ördögbe is, a kapitalista civilizáció nem a non-plus-ultra s egy társadalmat nem az tesz lelkessé és megállapodottá, hogy például a mai Franciaország vagy Németország nyomában jár-e. Kína se kutya s a sanyargatott India olyan mélységes, hatalmas erejű, hogy ma talán még nem is sejtjük. A mai Magyarország egy bátoratlan, nagyobb arányú, de össze-vissza valami, egy kaosz. A Petőfi Magyarországa-

ban volt lélek, alap és szilárdság, hagyománya, rendje volt Petőfi Magyarországa. József császár küldhette a felvilágosító röpiratokat: senki sem olvasott, kíváncsiskodott, de a búbos kemencékben egészen hasznosak voltak e papirosmázsák. És még Petőfi korában is a forradalmár Kossuth, a magyar konzul, annyira nem volt felforgató, mint XVI. Lajos sem volt az. Kossuth egy európaibb, földetlenebb és temperamentumosabb junker volt, mint a mai junkerek. Hajh, ha valakinek a Burg körül eszébe jut akkor, hogy a veszedelmes prókátorból milyen ártatlan nádor tudna lenni. De viszont egy új Napoleon próbálta volna akár a lengyel királlyal józanságba zökkenteni Petőfi Sándort.

Mégis: akkor volt egy megállapodott Magyarország, egy-egy társadalom, egy egyszínű társadalom. Hogy ez a struktúra három-négyszáz évvel hátrább való volt a nyugati társadalmi fejlődéstől, nem fontos, nem a legfontosabb – itt. Petőfi is csak úgy születhetett és lehetett e társadalom kifogyhatatlan erejű mennykövévé, mert őt ez a mégis csak multas és rendezett társadalom termette. Az 1848-as félmunka keservesen megbosszulta magát e földrajzilag is és különben is elátkozott nemzeten. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor harmadrészben csináltak s amiből azóta is vissza-visszacsipegettek, nem itt tartanánk. Bizonyos dolgokat, történelmi nagyokat csak egyetlen egyszer s egyetlenegy időben lehet megcsinálni. Ha Kossuth akkor nem kívánt volna kedves barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal, a cifraruhás nagypapokkal, ma nem itt tartanánk bizony. Az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott.

Persze, hogy az ember századok számára lehessen bölcs, okos, ahhoz nagyon ugrifülesnek, csacsinak, rajongónak, szeleburdinak, megbízhatatlannak kell lennie. A komoly, élnitudo, polgári lény arról nevezetes éppen, hogy a saját élete határai között mozog. Petőfi petőfisége és végzete pedig az, hogy ő nem volt megfontolt, komoly ember, ő egy izgága gyermek volt.

Gyermek: sohase fogom megérteni, hogy ezt a címet a felnőttek számára nem olyan kivételesen adják, mint az aranygyapjas rendet. Petőfire hiába keresnék az összes nagy szótárú nyelvekben több és nagyobb jelzőt: gyermek. Viszont nincs is e joggal megbíráható teremtesnek, világnak, életnek

különb, istenibb produktuma, mint a gyermek. A gyermek az elevenség az öröm, a jövőbe ható ígéret, a bilincsbe nem vert ember, az igazán igaz Isten.

Sohse volt Petőfinek – oh, néhai, áldott, istennél istenebb, örökös gyermek – lehetetlen érzése vagy gondolata. Mert amit érzett, amit ő bárhogyan, röppentve talán, kigondolt, ahhoz azonnal hozzáadta a lehetőség hitét. Csak a gyermek becsületes s ha a homo sapiens gondolkozással van megverve, akkor – Petőfi Sándornak van igaza. Vagy érték, sőt kincs, a gondolkozás, akkor komolyabban kell számolni vele, mint a vese eredményeivel. Ha az embert a tudata teszi emberré és magáévá, akkor minden tudat és gondolat: valóság. A szívárvány után futó gyermeknek sokkal nagyobb igaza volt, mint Arany Jánosnak, aki általában nem szerette a szívárványt. És ha Aranyt elégikus versre hangolta az, hogy az Akadémiában nem kap úri, sokszobás lakást, Petőfi átkot mondhatott volna azért is, hogy nem a versailles-i kastély az övé, ha netalán eszébe jut.

Ez, hála Istennek, majdnem ostobául, tudákosan, vagy ködösen hangzik, de aláírvall egy égi harsona: Petőfi. Ő valóban úgy bánt az érzéseivel, gondolataival, mint elven valóságokkal s ha azt írt, tanácsolta, hogy akaszszuk fel a királyokat, bizonyos, hogy húzta volna a kötelet, ha király lóg rajta. Amikor Vörösmartyt – hála ide, hála oda – bántja, azt a pimasz, hazug, babonát bántja, hogy a magyar ember okos, józan, számító, huszonnégyórányi lejárattal. Különb nemcsak Magyarországon, de széles mai kultúránkban, a mértékletességet és a mérsékletességet az érzés és elme impotensei fűjték erénnyé.

Petőfi nem mindenben volt mértéktelen, de mértéktelen volt mindenben, ami érdekelte s mértéktelen volt az útálata a muszájszelídekhez. Valószínű, hogy Deák Ferencsel kibékül, ha 1867-ben él, de Deák Ferencre csak ráfogták a higgadságot. Deák Ferenc sokkal jobban, inkább, a Petőfi Sándor embere volt, mint Kossuth Lajos. Kossuth a néptribunná romlott, hiú, költőiségtelen rossz költő, Deák egy profán gesztusú nagy poéta. Kossuth – micsoda történelemhamisításnak tetszik ez, holott így van – diákkorában mérnök, ügyes, számító ember s Deák legjózanabbaknak látszó alkotásai közben is az állandó poéta.

Még az is gyermekké segítette Petőfi Sándort, hogy alacsony sorból jött, nem régen befogadott családból. Csupa gyermekesség a legférfiasabb

dolga is, házasodni is úgy házasodik, mint az öreg Dumas regényeiben szokás, ha az öreg Dumas pláne Jókai-elvű magyar regényeket ír. A gyermek nem tudja, mi a láng s Petőfi Sándor sohase tudta, hogy az élet lángjába csupasz kézzel markolászni veszedelmes. Ily jó, ily gyermek volt ő, Petőfi, ezt a feladatát be is töltötte, azonban mostanában barátjai akadtak: megpróbáljuk megvédeni a silány barátok ellen.

*

Jó volt Petőfi, de ez a jósága is az a jóság, amelyet csak a halál után lehet nyugodtan dicsőíteni. Különb is annak van igaza, aki azt hirdette valamikor: egyetlen jó és tökéletes ember van: az Isten. Nagy istenhívő volt aki ezt mondta s Jézus istenségében is jobban hitt sok modern teológusnál. Ám a Messiás sem lehetett meghatóan, bántóan szelíd jóságú gyermek, mert ilyen gyermek a keresztyén Olumpuszon sincs. Kegyes pseudológusok kegyes csalása és meséje ez, a Názárethbeli Jézus se lehetett gyermeki csoda. A gyermek szent, dicső, szép, de a gyermeknek az a hivatása, kötelessége, hogy önző és rossz is legyen ugyanakkor. Harminchárom éves korára megkrisztusodhatott a Messiás, ha igazán élt, ha volt. Bár a jóság nem emberi erény s olyan, mint a boldogság: gyanú mások ellen, oktalan irigység.

Én nagyon értem Jókai Mórt, aki Petőfibe akkor szeretett bele, amikor már Petőfi ezt nem kérhette tőle számon. Annyival jobban értem, mert Jókai is gyermek volt mindig, csak kisebb és jóval hosszabb életű. Hogy zsarnoka volt azoknak, akiket szeretett s hogy agyonszerette a barátait, ez neki, Petőfinek a dicsősége. No hiszen nagyon finom, óvatosan ölelő szeretetet értelmelt volna például tiszteletes Tompa Mihály úr, aki a maga szuszogó mivoltában kiállt a vihar-Petőfi ellen, sőt elhitte, hogy neki ki kell állnia. Kár, hogy nem maradt ideje Petőfinek arra, hogy Aranyt is közelebből és tiszteletlenebbül meglássa: olyanak, amilyen.

A nagyon nagy poéta kiváltképpen nagy gyermek s okvetlenül – miként illik – nagyon rossz tud lenni. Jó és rossz: ezek szavak, de mi, de én, nem akarunk tágabb értelmet adni nekik napi magukénál. Petőfi ma már jó is: életében csak önző, kellemetlen (személyes, még életében élő ismerősei mondták, erősítették) de hívó és derék lehetett. Családja, öröksége, küzdel-

me értetik meg azt is, hogy minden épületesebb, hosszabb írásában valósággal üvölt a bosszú. Ő nem igen sokszor gyakorolta, nem elégszer, de ez volt a leghamarabb érkező indulata mindig. Szent indulat a bosszúé s kár, hogy Petőfi sokkal változóbb, izgékonyabb volt, mintsem szép bosszúállásokat, tökéletesen tökéleteseket végezhesen.

Azt hittem, hogy Rousseaut nem olvasta és értette teljesen és jól, pedig Petőfi alapjában Rousseaura esküdött. Shelly, Hugo, Beranger s gyenge történeti művek aligha tudták illő határban hozzájuttatni Rousseaut, ki biztosabb őse a modern embernek Ádámnál, a majomnál, az ős-plazmánál sőt Danténél is.

Petőfi legnagyobb petőfisége, hogy az igazságtalanságait is mindig az igazság szerelmes hevületében követte el. De én azt vallom, hogy neki mindig igaza volt, csupán akkor nem, amikor önmaga ellen hibázott. Más embernél másként van: mindig igaza van, avagy soha nincs igaza, ami mindegy, de ez a filozófia és Petőfi még a filozófiának is természetesen és tornyosan fölötte áll.

Azt a csúnya, vad, szeszélyes s önmagának legkevésbé érthető gyermek-embert ma már szabad értenünk. Korának, életének a benne dolgozó muszájoknak s olvasmányainak ilyen rabja, mint ő, nem volt talán még senki nálunk. Mindent akart s mindenre erőt érzett magában és csak tréfált, amikor valakit önmagához méltónak vallott. Mikor a „Felhők”-et egy rímelő siserahad kezdi utánozni, ő fogja magát s inkább másféle verseket ír ezután. A Petőfi-utánpótlókat Petőfi szidta először s talán a „Honderű” poétáival könnyebben kibékül, mint e ravasz majmokkal. „Én is gyűlöltem, volt okom reá, de amióta e bitangokat láttam, mint vágnak Byron-képeket, azóta gyűlölségem megszakadt.”

Pedig gyűlölni még mindig maradt elég oka annak a Petőfinek, akit rövid élete végéig csak félvállról vett ez a drága Magyarország. Jó volt Kunoss, Sujánszky, Császár, minden irodalmi himpellér, hogy Petőfi rovására dicsőítsék.

A bajoknak baja pedig az volt, hogy Petőfit különösen megátkozta a sors a művész-lélek eddig felderített legnagyobb átkával. Ez az átok: keservesen, sziszifuszi eredménytelenséggel kívánni a hasonlóságot a nyugodt, pocakos lények életéhez. Ő, a kóbor exszínész, az izgága politikus ifjú, a

már szinte őrjöngő arisztokrata természet, okvetlenül sóvár irigységgel emlékeztetett Berzsenyire. S én nem tudom, hogy a mágnásnyaló Horváth Lácit, az inasszalóniasságú Petrichevich Horváth Lázárt ritkán, néha-néha nem irigyelt-e?

Nagy baj volt az is, hogy Petőfire túlságosan s nem alkalmas időben hatott „kíncse”, legdrágább olvasmánya: Saint-Juste-nak egy könyve. Egész vígasztalan, nehéz és szomorú magyarsággal udvarolok Petőfi emlékének azért, mert nem tudott csupán versíró lenni.

De a rossz, alkalmatlan időkben olvasott olvasmányok sokféleképpen megakadályozták, hogy igazán és egészen éljen. A Pulszky dicsérete, amikor Petőfinek megveregeti a vállát, mert sok versén megérzi az olvasásnak és elmélkedésnek a szagát, talán a leglesújtóbb Petőfi-ellenes bíráló. Holott Petőfi ragyogóan, majdnem példátlanul azok közé az emberek közé tartozott, akiket egy nagy francia kvalitásos embernek hív nagyon szerényen. Akik mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell s akik okvetlenül megelérik azokat az olvasmányokat, amelyekre szükségük van. Nagy dolog az, hogy Shakespeare-ban ismét istenét találta meg Petőfi s nekem jól esik, hogy Heinét jobban szerette Goethénél. Goethének „gyémánt volt a feje, de a szíve békasó... eh, még az sem, hisz, a békasó szikrát hány: Goethe szíve agyag volt.”

Gömörvármegye táblabírája, az egy időben még egy kicsit nemességgel is kérkedő Petőfi, hamarosan megbánta, hogy kocsis-fajta nagyurakkal evett egy tálból cseresznyét. Lentről jövő, hírre-kapott embernek rövid, de bizonyos fátuma ez: akármilyen isteni gögű, megszédül a társadalmilag magasabban állók hódoló barátkozásától. Petőfi büszkébb, erősebb volt, mint mások lettek volna az ő helyében, de ezen a bárányhimlőn neki is túl kellett esnie. „Anyagilag is segítetttem” – írja sajnálkozással, dühvel és irigységgel még 1866-ban is jó Szemere Miklós úr. S Hazucha Ferenc szorgos „Hirlapi méh” volt arra, hogy Petőfit összepróbálják csípetni vele, hogy a Garayakról és Toldiakról illedelemből ne is szóljunk.

Csinálhatott volna Petőfi nyolcvanszor újabbat a poézisban, ha a Parnasszust el nem hagyja vele, nem történik annyi sok baj. De Petőfi sokszor nagyon rossz, de gyilkos rímeivel, soraival az akkori Magyarország legkényelmesebb uraira lövöldözött. Nagyon utálta a mágnásokat, holott máig

terjedt tapasztalataink szerint akkor és még ma is a „törzsökös nemzet”-nek ez a legkulturálisabb csoportja. Ebből is kiválik általában a katolikus mág-nás s ezt én – mint majdnem négyszáz esztendő s kálvinista – szomorúan is-merem be. Petőfi – s jól tette a maga idejében – nem kínlódott ilyen újfaj-ta megkülönböztetésekkel: egyformán utált minden mágnást. De észrevette, hogy a falusi kuriák legverébőcyeesebb népe – kicsi kivétellel – talán még hit-ványabb és ártalmasabb az akkor úgynevezett arisztokratáknál. Petőfi volt az első, aki észrevette, hogy a lecsüggedt koldus nemesség és az eleven pórság közül kell jönniök az új, vezető magyaroknak. Meg tudta érezni a zsidóság hivatottságát a kialakulandó, új magyar társadalomban, de eleve elátkozta a leendő, hazug, nacionalista Rákosi Jenőket. Ez a Rákosi-fajta már jelentke-zett a Petőfi idejében s hogyne gyűlölte volna őket Petőfi, aki mindené volt, az egész életé, minden emberé s az egész világé. „Megnézem a tengert – írja Kerényinek, – melyet annyira óhajtok már látni, mert hisz ez rokona a szí-vemnek, mély és viharos. Megnézem Shakespeare Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát s ... a fényes Franciaországot...”

És mégis igaza volt, amikor a gyűlöletével a magas platánok tetején járt: a mág-nás és a nagy pap mostanáig megmaradt. Kossuth is félt tőlük, Deák óvakodott, Tisza Kálmán felhasználta őket, Tisza István szövetkezik velük. Hajh, Petőfi be jól érezte, hol a bitang-ság, hiszen az úgynevezett, sőt hamis nevű gentry ma már majdnem csak kasznár-szolgája a főúri és főpapi nagy-birtoknak. Van elevenebb s európaibb kicsi hányada is, de többik része a Pe-tőfi „Magyar nemes”-e. Ez kicsit angolruhásabb, de ugyanaz.

A „népies” értelmet változtatott Petőfi óta, de a „népies” ma lett csak-ugyan s nagyon aktuális: a mai Magyarországnak immár kifakasztani való há-lyog-problémája.

Furcsa dolog ez: én – néhány-szor már bevallottam – a demokráciát, mai formájában nem tartom túlságosan gyönyörűnek. De okvetlen és elke-rülhetetlen lépésnek a haladás felé s szükségszerűbbnek, mint Franciaország-nak, mint bármely országnak, essünk túl rajta, mert túl kell esnünk rajta s nem igen akad érv a kíméletre. A legifjabb mág-nás-generációnk – szégyen, hogy erről mi komolyan s kötelességesen beszélünk – tanultabb, de elfogul-tabb s betegebb a réginél. Nyomorult közjogi helyzetünk szerint nem az ipa-ri munkás a legerősebb fegyvertársunk köz-katonai rangban, hanem a föld-

höz ragaszkodó paraszt. Petőfi nem alkudott, Petőfi nem alkuszik s Pető-fi a forradalomé volt. Nem szabadság kell nekünk, romantikus, szilaj, pusztai szabadság, de az a szabadság, amelyet Petőfi csak sejtett. Ütni, vágni, fia-talságot teremteni ez, öregségével dicsekvő országban: „az én kardom nem fűzfa...”, „a lobogómmal még találkoztok” – ezt mondta Petőfi.

*

Petőfi előtt s Petőfi után még sokáig voltunk és leszünk mi már a régi-ek: politikus fajzat, hamisan magyarok. Rokonságunk közelebbi Spártával, mint Athénnal, de se Spárta, de Athén nem minták nekünk: alacsonyok és késők vagyunk. De furcsa és tragikus, buta és isteni sors, hogy mi mindent mindig a politikától kaptunk és kapunk. Vagyont, hírt, állást, szeretőt, felesé- get, vallást, elvet, megnyugvást, gyermeknemzést és halált, mindent.

Petőfi szerelmi élete titok, miként az elefántok násza is az, holott az elefántok igazi életében is a szerelem a fő. Kinek adhatta oda első odaadá-sát ez a csúnya, nagy fantáziájú, bolond, kedvetlen, kedves fiú? Nem tudok eligazodni, bizonyos, hogy nagyon korán érezte és szenvedte a maga him-voltát. Bár tisztaságra törekvő legényke vala, én nem esküszöm meg, hogy sok szomszédasszony-dajka s kicsi cseléd-lányok nem rontották-e meg Pető-fi Sándort?

Butítani abban az időben még alaposabban tudtak, mint ma s a nőt igen-igen változatlanul kívánjuk talán sok ezer év óta. Művészember, nem józan ember, hamarabb nem józan, mint más, de ami ezek alatt a szavak alatt van, nem biztos Petőfiről.

Valószínű, hogy háromesztendő s korábban már azok közé a gyermekek közé tartozott, akiket ma a művelt tudatlanság felvilágosítandó gyermekek-nek hív. Vágyas ember volt bizonyosan Petőfi s egész bátorsággal állítom, hogy nemi kielégítetlensége nem kicsi mértékben szédítette a színpad felé.

A csúnya legénykét, aki rossz színész is volt, aligha csókolhatták az idejebeli színpad legnagyobb szerűbb némberei. De a kis cseléd-lányok után a diákság, katonaság szerelmi szomja után egy kis kevéssel több is sok volt.

Megkérdeztem egy mai, nagyon férfias, okos, de még mindig elég hisz-tériás, kiváló írónőt:

– Mit gondol: vajjon Kornélia meghallgatta-e Petőfi Sándort, a sárgafogút s ápolatlan körműt?

– Nem hiszem – válaszolt e tiszteletreméltó, ravasz, sőt zseniális hölgy, mert Kornéliának több esze volt és több udvarlója.

Ecce, immár nekem nem szabad ezek után még kegyeletből is azt gyanítani, hogy Petőfi legizgágabb férfiasságának szent korában hozzájuthatott volna egy ápolat, rendesen fürdő, finomabb nőhöz. Mert Kornéliát nem régen földelték el s mert Petőfiről majdnem bebizonyított, hogy több volt benne a vágy, a provokálás, mint a szerelmi szatiszfakciók képessége.

Pedig Petőfi nagyon szerette a szerelmet s itt jön a paradoxon: kerülte a konzekvenciákat. Ő már a betegesen, nagyon fejlett férfiútörzsnek volt a harcosa: minden nőt akart, kívánt s boldog volt, ha egyetlenegynek horgán megakadt. A poéta, a Petőfi-féle poéta ez a ritka üstökösféle, hasonlít az asszonyhoz. Ezért fél tőle, az asszony-embertől mindig, ezért szalad utána, mint egy bolond s ezért dalol több szerelemről, mint ahányra a gerince képes.

Igen: a politika vezette el Petőfit letragikusabb asszonyához, a feleségéhez is, miként már céloztam erre. Nagykárolyba ment barátkozni, vidulni és politizálni Petőfi Sándor, aki már akkor a legnépszerűbb poéta volt a két hazában. Jó ezt erősen kiírni, mert az impotenseknek Jámbor Pálnál silányabb légiói szeretnék elhitetni, hogy a népszerűség: gyalázat.

Szendrey Júlia elérhetetlennek látszott a kóbor költő számára s Petőfi szerelme e fikcióval kezdődött. Általában Petőfi nagy és igazi szerelmei azok voltak, amelyekről olyan távol volt, mint az Élet a Haláltól. Etelkát akkor tudta nagyszerűen, örökre szeretni, amikor Etelka már nem volt s e szerelemből immár csak dalok születtek.

Régi dolog s még Gyulai Pál is meg tudta látni, hogy a hitvány származású Petőfi felocsudott, ha egy úri lánnyal beszélt. Összes hirtelen, lármás szerelmei a királyi gőgű s a maga társadalmában majdnem senkinek férfiúi ágaskodása. Származása hitvány volt, természetesen az akkori Magyarország s aligha volna sokkal nemesebb a mainak. Utálatos ország ez a mai is s egyetlen szerencsénk, hogy azok mondhatják ezt még, akiknek nem üvölthetik oda a cokit. Aki ezer s egy-két év óta itt élt családban, származásban, hagyományban, vérben váltott jogot magának – úgy-e bizony? – a faj-

tája megrovásához. Ez nem azt mondja, hogy Björnsonnak ilyes joga kevesebb volt és gyengébb, de a miénk biztosabb jog. Fontos dolog, hogy biztos és csak alkalmilag magyarosodott ellenségeinkkel szemben hangoztassuk az ő saját hadi kiáltásukat.

Petőfi még ha talán tót volt is ős származásában, roppant nagy igazságot viselt a maga valójában. És ez a fiatal, ez a szerelmes, vágyakozó, nőkívánó Petőfi a politika által kapta meg Júliát. Hát elment Szatmárba Petőfi, elment, mert nyugtalan volt s mert nem tudta mit kell tennie s azután amit tesz vagy nem tesz, mi következik.

Ott dicsérték előtte, Petőfi Sándor előtt a jobb bőrű s a jobb öltöztető nőket. Hirdették s ékesen mondták neki, hogy némely magyar vármegye már versenghet a forradalmi Párizzsal. És Petőfi nem lett volna Petőfi, ha Papp Endrének, Riskó Ignácnak és a többieknek el nem hiszi az el nem hinni valókat.

Egy Károlyi grófot ünnepelt akkor a nemes vármegye s ez ünnepésre becsődült a mágnás, a gazdag nemes, a hét, sőt két szilvafás úr is. Majdnem olyan gyalázatos volt a szolgatempó, olyan gyakori, mint máma. S ekkor történt, hogy az észre sem vett, a különböző Petőfi így szólt:

– Ugyan mit tudnak az urak az ilyen emberen magasztalni. Hiszen az apja, a nagyapja, a szépapja s minden őse hazaáruló volt.

Őrült nagy volt a megrökönyödés s a vármegyei urak, az akkor is többnyire hülyék, kérdezték:

– Hallja az úr, kicsoda az úr, ilyen fráter, hogy mer az úr így beszélni? Megmondjuk a grófnak s akkor az úr holnap már börtönben ül.

Petőfi nem ijedt meg, holott minden oka meg lett volna a megrökönyödésre. Abban az időben azonban Magyarország nagyon komolyan akarta, hogy európai országnak láttassék.

Júlia (rég, verklis nóta) nem illett Petőfihez, de én kiigazítom azzal, hogy Petőfi toladó volt itt. Mert Júlia várhatott volna bárkit, törődünk bele, hogy ő Petőfi mellett a francia forradalom híres asszonyszerepeit akarta. De az áldozat még se Petőfi volt, aki tudott, akart hinni, aki engedte magát vitézzé üttetni s aki meghalt, ma se tudjuk miként. Petőfinek nyilván nagy büszkesége volt, hogy az öreg Ignác apától elvette a lányát. A lentől jövő embereknek szörnyű kíméletlen s majdnem alvilági gőgje ez.

Petőfi nem azért örült a házasságának, mert szerelme beteljesült, hanem azért, mert mindenki ámult. Ma, ha ma születnék egy Petőfi, az okvetlenül egy Károly-konteszt szeretne megkapni. Petőfi korában már az nagy dolog volt, hogy a Károlyi grófok erdői prefektusa beadja a derekát s elbocsátja a lányát.

Borzasztóan becsületes és az emberinél több volt Petőfi az ő nemi életében, ami mégis csak a legfontosabb. Talán nem is tehet róla, hogy ilyen volt, hogy ez volt, de ilyen és ez volt. Majd elmondjuk a többit is róla, kortársairól, szerelmeiről, feleségéről, pusztulásáról, furcsa nagy életéről. Egy bizonyos: már is a nyakukra hágtunk az aljas előkelőknek, akik Petőfit dicsősége palástjába kapaszkodva megalázták és meggyalázták őt.

*

Talán Uray Endre, ha feleségül kapja Szendrey Júliát, elnászpángolta volna alaposan néhányszor s talán ez használt volna az erdői George Sandnak. Azonban Júlia küldetése nem ez volt; Júliának, a kontesztkedő tisztartó leánynak, az „istenadta phantasta”, Petőfi Sándor útjába és sorsává kellett sodródnia. Nem igaz az akadályok fontoskodó legendája, mert Petőfi házasságát valóságosan fatális buzgalommal támogatta minden. A Júlia hisztériás megbízhatatlansága, a besúgók, a riválisok, sőt a szigorú apa, Ignác úr is mind támogatók valának. Szóval ezt a normálisnál jóval boldogtalanabb nászt és házasságot ezer okos, kardos arkangyal sem akadályozhatta meg. Ez a házasság régen elvégeztetett Júlia mivoltában s abban a hajszás, sóvár, kóbor legényéletében, melyet Petőfi élt.

Okvetlenül a nyugtalan, friss, símabőrű, úri, furcsa nőt kereste és kívánta meg Szendrey Júliában Petőfi. De még hevesebben óhajtotta s akarta benne és általa az irigyelt, szép polgári nyugalmat. Petőfi rakoncátlan, vad, beteg, neuraszténiás, szándéktalanul nagyon komédiás alakjához illik ez a bús paradoxon. Az ő Bolond Istókja egyike a világ legravaszabb és legszerencsésebb házasodóinak s Petőfi nagyon hitte, hogy ez a valami. Ha valaki megházasodik azt teszi, amit a komoly emberek szoktak s komoly ember számába menni: a művészember legforróbb és leggyötrőbb iparkodása.

Petőfi azt kereste a házasságban, amitől – aminek még a gondolatától is – Szendrey Júlia menekült: egészséges, közönséges szomszédaink idilljét. Persze, hogy ilyen esetben minden Petőfi úgy lakol, mint a mienk, aki éppen Szendrey Júliában fedezi fel e nagy sorsprobléma megoldóját. Abban a Júliában, aki mikor először gondol arra, hogy Petőfi vezesse ki őt a kicsinyesség, csend és unalom honából, csak a megszokástól retteg. Pillanatig sem iparkodik azzal tisztába jönni, hogy jól fog-e esni a petőfinőség testi konzekvenciája, amihez pedig volt talentuma, a testiséghez tudniillik. Naplójában kedve szerint tudott hazudni önmagának is, de Petőfiért még naplós áltatásokkal sem volt eleinte túlságos kedve megerőltetni magát.

Júlia úgy gondolta: elég az, hogy Petőfi elviszi a városi életbe, lázba, szenzációba, szabadságba, férfiak, győzelmek, lehetőségek közé. Mikor Petőfivel összezőrdül, Amerikába készül, de Párizson keresztül s franciául tanul nagy hévvel, hogy „kurizáltasson magának a francia gavalléroktól”. Hazugság, hazugság éppen úgy, mint amikor Júlia naplója kezd szerelmi írásgyakorlat lenni, átdolgozása a leglánglebb Petőfi-verseknek. S mikor Júlia már elhitette magával, hogy féltett életét Petőfire bízta, akármi jöjjön azután, mert Petőfit, csak Petőfit szereti, voltaképpen visszatért ösztöneinek a sugalmához: csak Petőfi viheti őt arra, amerre vágyai űzték. És Petőfi hiába dalolta „Isten veled, te szép családi élet”, ez a „szép családi élet” gyors, biztos, kegyetlen tempóban eljött.

Nagyon meg kellene cibálni az egész kort s minket ezúttal érdeklő szereplőit, hogy igazit kacaghassunk a majdnem lányrabló Petőfin. A nagy harccon, melybe beleképzelte tagadhatatlanul érdekes önszemélyét először Petőfi s romantikusan szörnyűséges és zord apa-rangját a vén Szendrey. Hiszen Gyulai Pál csakugyan vőnekvalóbb valaki volt később Petőfinél, ha nem is ért fel Uray szolgabíró úrral. De bizony én úgy érzem, hogy az öreg Szendrey okosan zordoskodott és komédiázott, már azért is, mert abban az időben a komédiázás volt az őszinteség divatos formája. Gondolta az öreg Ignác úr: ez a lány ígyis-úgyis bolondot fog csinálni, összekerült egy másik bolonddal, ez a legokosabb megoldás. Legyenek egymásé, hozomány se kell, támogatás sem, lelkiismeretesség sem, az övék lesz, hála istennek, mindeért minden felelősség. Petőfi pedig olyan ujjongással vitte el Erdőből Jú-

liát, mintha ő lett volna a meglevenedett mesehős, aki ime hozza a hétfejű sárkánytól a megszabadított királyleányt.

Nem bántom a mézesheteket, hiszen Juliának volt önmaga számára és önmagáért elég fantáziája, hogy mulasson. Petőfi valószínűleg sokszor érezte magát kielégítettnek és boldognak, habár kétségei és keserű izgalmai hamarosan támadtak. Petőfi valószínűen minden viharos csók után elfáradt, kételkedett és búsongott s ő Juliával aligha bírta volna ki egy álló évig Koltón. Nyilván mind a ketten egyformán s gyorsan kívánczok az emberek közé, mások közé, egy kis dicsekedő körutazás után Pestre. Julia már Koltón azt érezte, hogy a regénynek vége, nagyon érdekes, nagyon szép volt, de már elmosódott, idegen. Hiúsága révén még Pest előtt s pesti szerény életük kezdetén is azonban jólesően meg-meghullámlik a lelke. Még mindig el tudta magával hitetni, hogy ő Petőfihez tartozik s hogy mindennek így kellett lennie.

Petőfi pedig dolgozik, fut, tanul, tárgyal s vigasztaló verseket ír a már vigasztalásra szoruló Juliának. Mikor már ezek sem segítenek, irat az asszonyáról, arcképét közölteti, társaságokba viszi. S mert az idők kezdenek elektromosak, izgatók, később mennykövesek lenni, a hisztériás Julia ideje is megérkezett végre.

Hiszen Petőfi biztatás nélkül vetette volna magát oda talán a szilajodó események közé. De mégis másként, máshol, ha mellette nincs a már szinte háborodásig felizgatott, szenzációkat akaró asszony. Már Petőfi néha panaszkodik is, hogy később szégyellje magát érte, de panaszkodik és – mégis rohan uszítottként. Ingerlékeny lesz s ő, aki a kétségbeesést tartotta, hirdette a legnagyobb emberi bűnnek, egyre gyakrabban kap okot a kétségbeesésre. Hol van már az a Petőfi, aki a nyugalomért keresi a feleséget s aki megveti a különösködő asszonyokat? Most igaztalanul támad meg s hálátlanul egy régi barátot, holnap könnyelmű barátságot köt Julia kedvéért. Ambíciók szállják meg, mint a beteg ördögöset, ambíciók, melyek sohse voltak s Julia nélkül sohse lettek volna az ő ambíciói. Nagyszerű szereplése még nagyszerűbb lett volna a szabadságmozgalmakban, ha nem a Julia féktelen nagyravágja kontrárokodik belé. Petőfiné miatt szabadult fel benne az eddig férfiasan viselkedő, könnyelmű, oktalanul bajkereső gyermek. Elszólásai, merész, nagy-nagy vállalkozásai, elkeserítő kudarcai s fél-győzedelme mind Juliáért esnek. Pető-

fi magához veszi gyámolításra szorult szüleit s Julia nem titkolja, hogy neki kellemetlen ez az öreg pár. Julia gyermeket vár s nem nagy örömmel várja, bizonyosan jobban szeretne volna, ha ez a gyerek késik. Békétlenebb, mint valaha, az asszony s Petőfi immár nemcsak biztatásra, de szabadulóra, feledtető vággyal ágál a fórumon. A Julia nyugtalansága miatt rohant olyan előre az események országútján Petőfi, hogy gúnyolódó ellenségei örvendve látták: nem térhet vissza. Petőfi nem alkuszik s nem alkudott: csúfolták, hogy csak verseiben szeret meghalni s megmutatta, hogy az igazi halál is el tud menni.

Az erdődi George Sand tehát teljesítette küldetését Petőfi mellett, szinte a görög mitológia kérlelhetetlenségével, kokárdával, vörös övszalaggal, vörös frigiai sipkával követte a férjét, míg az sorsához el nem érkezett.

A rövidhajú, férfiruhás, szivarozó, szabados, végzetes Julia azonban csak addig érdekel minket, míg a Petőfié volt. Bűnösnek mondani könnyelműség és tudatlanság volna: ő szimbólumos büntetése volt Petőfi életének és zsenijének.

*

Petőfi nem volt az a boldog Herkules, aki elbírja a beteljesedéseket se csókban, de dicsőségben, se másban. Nála minden beteljesedés egy-egy csapás: Julia, a politikai diadalok, a barátságok, a pénz és a népszerűség. Szilveszter ő, az Apostol meg nem békíthető, örökösen lázas, olykor örvongó Szilvesztere, akinél a forradalomnak célja: a forradalom. Nem egyszer ő maga is megdöbben a saját török-szakad forradalmár voltától s nem meri hinni, hogy a forradalom után az ő számára semmi sem következhetik. Ilyenkor szánja ő magának Lamartine szerepét, ilyenkor erősíti magát Louis Blanc olvasásánál s ilyenkor hisz, – persze – mint egy gyermek.

„Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék. Ami egy szóval annyi, mint republikánus, mert a republikának nem az a főjelszava, hogy »le a királyak«, hanem a tiszta erkölcs.”

„A monarchia emberei nem hiszik, vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokként

fejlődik a világszellem, látom, mikép fejlődik, látom az utat, melyen megy. Ő lassan lép, minden száz vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne, hiszen ráér, mert övé az örökkévalóság. Most újra emeli lábát, hogy egyet lépjen a monarchiából a republikába... követem dicsőséges nyomdokát.”

S ehhez a Petőfihez írta 1844 októberében üdvözlő versét jó Sujánszky Antal, dicsőítvén őt, mint Isten, haza, király poétáját. És ehhez a Petőfihez küldték később Kuthy Lajost rábeszélni, hogy most már sok volt a forradalomból s jó volna, ha Petőfi csillapító verseket írna a nép számára. Rettentés elgondolni, hogy ezt a fiatalembert alig ismerte valamicskét is valaki azok közül, akikkel élt. Ám igaz, hogy ő sem ismerte se országát, se kortársait, se egekig magasztalt, drágalatos népét.

Petőfi azt hitte, hogy az ő sötét, kis Magyarország nagyságosan végigcsinálhatja Franciaország minden világrengető megmozdulását; két-három forradalom eseményét és tanulságát akarta ráhúzni arra a kis országra, mely igazában forradalmat se akart. Siratnivaló komolysággal s bolond-szép buzgalommal játszotta Pesten a jakobinus-vezér szerepét Petőfi.

„Bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésnek inkább leszek mártírja, hogysem gyávasággal vádolhassam magamat. Mert én önmagammal akarok békében élni s nem a világgal.”

Csodálkozik, hogy nemcsak a ravasz, úri reformer-bácsik, de az esernyős forradalom leghősködőbb ifjai is máról-holnapra megokosodtak. Nem érti, hogy az emberek félnek egy kis vérontástól, holott vérontás nélkül nincs átalakulás. Politikai szereplése egyforma szerelmi szereplésével s egész, nyugtalan életével. Azt hiszi, hogy a „békés Lafayettek” az okai a forradalom meghőkölésének s még szentebbül hiszi, hogy az isteni nép csak riadóra vár, hogy véresre tapossa a feudális világot.

Pedig 1848 március 18-ig Petőfiék egy kis úri forradalom részére kapták ki a parázsból a gesztenyét. S amikor a Batthyány-kormányt kinevezték, Petőfire s néhány zabolázhatatlan társára nem volt többé szükség. S Petőfi csak későn kellett újra, mikor az ijedelemből felocsudott bécsi udvar az úri forradalom gyümölcseit visszamarkolta. Ekkor már újra nem akarták agyonverni, mert bántja a jóságos királyt és zavarja az urak lakomáját. Jókai, hajlama szerint, a maga lágy, de szimatos okosságával nem esett át e válsá-

gokon: ő a körülményekhez szegődött. Jaj volna elképzelnem is, hogy Petőfi szemeiről leesik a szent hályog, mielőtt meghalt légyen. Megérdemelte, hogy ezer csalódás után is azt higgye, hogy Magyarországon nagy, komoly forradalom tombol, mely mindenkinek a forradalma. Holott igazi forradalmár nem volt itt őrajta kívül s ő azért volt forradalmár, mert még a szíves lehetőségekkel sem tudott megalkudni.

Csak szláv származásával tudom azért egészen megmagyarázni Petőfi forradalmárságát s páratlan internacionalizmusát. S egyéniségére és poézisára egyaránt ritka szerencsével került el a német hatást. Ez nyilván nem is lehetett másként s ő azokat a németeket szerette csak, akik az ortodox németiség szemében máig is hiányos németségűek. Pest falu volt még, Petőfi pedig, a magyar puszták Petőfije, „a természet vadvirága”, szomjúhozta a várost, az igazit. Oh, mennyire vágyott látni, utazni, milyen áhítattal tervezgette Párizs megnézését.

Minden, ami név, multban vagy távolban, kultúrát, nagy kultúrát jelentett, az ő papirosán mitológiaivá vált. Ez a beteges, néha delíriumos, titokzatos nosztalgia cselekedtette, hogy ő vágyakozásai szerint látott, akart látni mindent a maga korlátolt tornapiacán. Úgy csinálta a forradalmat, mintha Párizsban élne, úgy haragudott, utazott s mart, mint Heine. Úgy fájlalta, csúfolta világot, mint Byron és ha szabadságot emelgetett, fiatal tüdővel s gyermekes rajongással fújta azt világszabadsággá. Az ő népimádása az internacionalizmus egy kényszerű ritusa volt s ő nem is a népet, hanem a népeket szerette. A népek: – amikor ezt kimondta vagy leírta, mindenható erők világraszóló lázadását érezte.

Kevesen látták eddig még meg, hogy a Petőfi vallása, a bennünk és a mindenségben fejlődő világszellem, a legmagasabb és legmélyebb gondolat volt akkor. És hogy az úgynevezett legújabb művészeti evangélium is voltaképpen csak ennek a vallásnak nagyobb szótárú katekizmusa.

Az a magyarság, mely övének exhumált porai fölött cifra püspökkel mondat cifra beszédet, gyalázatosan bánt vele akkor is. Akkor sem volt képes, ma sem az, Petőfit látni, szeretni, hálásan dicsőíteni olyanként, amilyen. Lehúzza magához, meghamisítja, befogja kicsinyes érdekeinek igásszekerébe, mert mégsem bánhat el úgy vele, mint Heinével Németország.

Meg kellett halnia, hogy rosszabbul ne járjon: de Werbőczy és Kossuth nemzete akkor elbánt vele, hitegette, hívta, uszította, kihasználta, megalázta s elrúgta. Ezt teszi vele ravasz, hódolást színlelő formában ma is s ma nem mehet síró, szegény, cirógatást váró, mostohagyerekként a kis Bem apóhoz, aki szintén nem tudta, kicsoda az ő Petőfije. Ahhoz a Bemhez, akiben igazán látom és elhiszem, hogy a lengyel a Kelet franciája, mert generózus, mert ágál s mert tudatlanul is felér egy germán tudóssal.

Magyarország, úgysem adott Petőfinek semmit s amit adott, színlelt kölcsön volt. Petőfi adta, hogy szíve örömeire visszakaphassa. Egyébként is már minden elvégeztetett s ha nagyon és hidegen elmélkedünk róla, még igen jól is járt Petőfi. Ami ragyogás lehetséges volt ezen a poros, szomorú levegőjű tájon, kidélibábozta magát, elragyogott s a többi nem volt volna érdemes megvárni.

S a huszonkétéves, kamasz Vulkán is irigyelnivalóan, szépen dolgozott: a maga számára is megélte a megélnivalók tömérékét Petőfi: mehetett. „Legnépszerűbb” lett itt-ott a nemrégi csavargóból, irigyelték, úálták, kitomboltatták minden dühét s félek, hogy nem bírta volna el a fokozást. Azaz: nem is volt arra szükség, hiszen éppen azért kellett úgy nyargalnia, hogy huszonhét esztendőjével ő legyen a legtöbbet élt magyar a XIX. század közepének magyar, tanyai lehetőségei között.

*

És apa volt, apa volt ez a gyermek, aki a szülő-tiszteletet illedelmes, agyonfélemlített iskolásfiúcska módjára komolyabban vette, mint Mózes tízparancsolata kívánja. Petőfinek fia volt, halottai voltak, kétségei, egy aggasztó asszonya, neve és hite, de mindenekfölött: fia. Ilyen erkölcsű művésznél, mint ő, Petőfi, ez a betetőzés, ez az, ami után már szinte áhítja az elernyedést: az apaság. A színészetet megölték benne Vörösmarty és az irodalom, a politikus agitátort Batthyányék, a barátot Tompa és még néhányan, a szerelmet Julia. A lírát, azt gondolom, Petőfi Zoltán egy-kétórás korában s ahogy a Zoltán fiú világrajött, már megbénult az isteni hangszer. Petőfinek, éppen Petőfinek, az ő fia bevallatlanul azt jelentette, amit egy Ibsen-féle kölöntnek az étellel és művészettel leszámoló utolsó, irodalmi alkotás.

Különben is ezt az életet bajos volna szélesre bontott, végtelenségnek futó vonalterveibe betölteni; bajos: lehetetlen. Már ott történt az elhibázás, hogy Petőfi abba a Magyarországra született, mely még ma is képtelen önmagával elhitetni, csak elhitetni is, hogy olyan, amilyennek Petőfi merete képzelni.

Végig próbálom gondolni százszor és újból százszor ezt a magyar titkok-titkát s érzem, hogy ez örökre titok marad, mint minden igazi valóság. Csakugyan gyermek nemzet volnánk, hogy ez a csodagyermek nekünk, értünk, éppen értünk s éretlen, ifjúas szeleskedésünk idejére érkezett?

Csoda volt a számunkra, szentes vízzel osztatott megigézés s akiknek érdekükben állott, valóban úgy gyógyakoztak ellene, mint bűbajos megrontó ellen. De csoda volt ő önmaga számára is s ami valami szomorúan keveset megmagyarázhat nekünk Petőfiből, az megint egy útunkba hárult, kemény csoda. Ez az ember csodát látott mindenben s nagy szerencsénkre a próféták örületével vallotta, hogy minden csoda s hogy a csodák e légióját csak ő tudja megfejteni.

Bámult és látott, nem írhatnám le elégszer ezt, bámult és látott, bámult és látott ő, akiben minden csak akként és akkor létezett, ha belsőjében élt. Próbálták már Homérosz rokonának is ítélni őt, térben és időben való bátor és hihetetlenül nagy, széles, szép elhelyezkedése miatt. De ő látta meg a kutyakaparót, a cigánykaravánt, a szélmalmost, az alkonyati Tiszát és csak látta, látta, látta. Benne volt, önmagában látta és mégis kívülről, szemmel és csak látó szándékkal látva, még nem látta ezeket senki nálánál jobban. Az eszméi a másokéi voltak, hidegek, gyengék, idegenek akkor is, amikor úgy szabadultak el tőle, hogy még a vak is észrevette: ezek csak a Petőfié lehetnek. S amit pedig úgy látott, csak a látás kedvéért, hogy mindenki megesküdnek, hogy ezt másképpen látni nem lehet: ez Petőfi, csakis és örökösen Petőfi. A titkok-titka itt bíbrlik s valahol itt kellene keresni a megfejtést, ha az Univerzum megengedné, hogy valamit is megfejtünk az ő még kisebb titkaiból is.

Engem Petőfi tanított meg arra, hogy nincs világosság, Petőfi, a világosság Petőfije, a gesztusaiban külön-külön legköznapi ember, a gesztusainak összetételében is egyszerű, de soha-soha meg nem érthető. Milyen szent, bolond rébusz lehet a szürke ember, ha még Petőfit is, a mindig átlát-

szásra a Nap elé álló, ragyogó Petőfit sem tudjuk megmagyarázni. Mert az igazság az, hogy a kivételes művész, kivételes akarata a megnyilatkozásnak, ő a megnyilatkozó kedve a rejtelmes Mindennek. S Petőfi csak azért nagyon és kivételesen a magyar titkok-titka, mert nemcsak zsenije a csodálnivalónk, hanem az ő hozzánk, éppen a hozzánkérkezése.

Titkok-titka marad-e ez mindig, vagy megmagyarázható lesz egy olyan jövődőben, amikor távoli és érdektelen lesz minden, ami Petőfihez tartozik? Boldogok, akik mindent megmagyaráznak, mert eszükbe sem jut, hogy megérteni teljesen semmit se lehet s kiváltképpen nem a nagyon világosnak tetszőt. A ma még dadogó, istenkísértő módszernek, – hogy az emberek alig különböznek egymástól s hogy minden embert, kiki sajátmagából és maga által érhet fel – kell nagyot fejlődnie.

És írta a Zoltán életrajzát és akarta, hogy Juliát tudja olyannak látni, mint amilyen nem volt és búsan határozta el, hogy nem hal meg a hazáért. A „komiszságok” úgy hullottak sárga, nyugtalan arcára, mint a júniusi jégeső a kincseket rengető, ártatlan búzatáblákra. Még pénzt is dobva adtak neki, holott az utolsó hónapokban már-már üzletemberré nőtt, sőt színdarab írásába kezdett. Egészséges undorral undorodik a hon nagyjaitól s a tökéletes boldogságot ígérgeti magának, ha elfelejti, hogy hazája is van. Bemhez írott levelében megátkozza az egyenruhát, mely neki csak megaláztatást szerzett a törpe, hencegő, generális senkiktől. Ez a Bemhez írott levél a Szemere miniszterelnökhöz írott levéllel együtt, egymás mellett szinte haláldokumentumok. Az ember már meghalt, amikor így ragaszkodik, kesereg, hálálkodik, önérzeteskedik, mint Petőfi a két olyan nagyon-nagyon különböző levélben.

De valahova menni kell, Mezőberény nem jó rejtékhely, külföldre menni sok pénz és boldogság-hit kellene s egyikből sincs sok. Már közel járhatott az a kozák, aki a halálát hozhatta és Petőfi kedvtelenül habozott: Damjanichhoz meneküljön-e, vagy az ő Bem apójához. Dühvel érezhette azt is, hogy a felfordult, zavaros, katasztrófa felé lódult kis országban éppenséggel senki sem látja be, hogy Petőfi miért kerülje el a bajt. Bántódásait, jogos szitkozódásait annyi megaláztatás miatt, színészkedésnek tartották: haragszik, mert fél. És önmaga mögött állott – önmaga, aki büszkén hirdette, hogy a pillanatelhatározások hőse s az a Petőfi, megfizeti az olyan adósságokat is, melyekről versekben adott kötelezvényt.

Juliának nem használt, de inkább ártott az anyaság: elviselhetetlen tempóban nőtt benne az a kitaposást érdemlő hisztéria, mely kiváltképpen gyilkos lehet olyan valakire, mint Petőfi. Jobb idegekkel is bele lehetett volna az összegabalyodott dolgokba bolondulni s nem csoda, hogy Petőfi megzavarodott. Annyi bizonyos, hogy mikor Petőfiék Erdély felé indultak, nem a halálba akartak menni, de Petőfi már a halált se bánta. Tisztán nem látott, de annyit okvetlenül, hogy nagyon megcsalta az élet s nagyon megcsalta ő is. önmagát. És vitték öntudatlanul: a bajokkal teltség, az élettel túlságosan jóllakás, melyet ma krisztusi sorsnak keresztelnek el a farizeusok és tudatlanok, a vég felé. Mintha Krisztusnak egyéb öröme és kedve se lett volna, mint a meghalás, csak azért, mert végül meg kellett halnia.

Meg kellett halnia Petőfinek is, jó is volt hogy meghalt, gondolt is reá, egy-két meghalást már magában cipelt, de dehogy is akart meghalni. Úgy ment a kétségbeesett bizonytalanságnak, mint maga az Isten is tenné, ha ember volna: hátha történik valami jó, mikor már rosszabb úgy se jöhet.

Hideg rázta a saját bátorságától s a már biztosra vett nyaktöréstől Magyarországot, amikor Petőfije elindult életét elintézni. Mindenki magát féltette, a maga bőrét, a maga kis gyáva életét; mindenki a maga volt kurázsiját átkozta. Ki az ördögnek jutott itt akkor eszébe, hogy Petőfivel mi van és mi lesz s kinek volt itt akkor ideje és esze azon gondolkozni, mije volt e korszaknak Petőfi?

S a nagyszerű önáltatások gyönyörű, páréves kódéből egy véres színű, nagyobb ködbe vész el az ifjú Petőfi alakja. A nem alkuvóé, aki azért élt, harsogott, hogy hamar végezzen el mindent s hogy ne legyen belőle megalukuvó. Úgy látták, hogy a vesztt csata után még inalva inalt magát menteni egy nagy kukoricásba. Nem hiszem, megállott biztosan a kukoricás előtt, mely jelképe a magyar életnek, a magyar rengetegnek. Nem, ide már nem volt semmi kedve újra bemenni, kétszer nem történik csoda, életnek itt az ő élete több volt a többinél. Megvárta, míg sárba tapossák megvadult szláv katonák, kikhez az ő vére hasonló volt s akik tudnak ölni, élni és meghalni nagyszerűen.

KORROBORI.

A IX-ik, sőt a X-ik században is még Rómának, az egykor Urbs-nak népe jól megértette a latin, a klasszikus-latin orációkat. Háromszáz év múlva pedig már készen volt az az új nép, amely már sehogysem volt a Ciceróé. A Sátán játszik-e vajjon velem, amikor egyre biztosabban látom, hogy a Duna-Tisza tája ismét népalakulás nagy, teremtő momentumánál tart? Jeremiás siralmaiból mormolgotok mostanában, naponként rettenetes, de gyönyörű verseket magamnak. Az Istennek ótestamentumából, melyet kedves, zsíros, magyaros magyartalansággal Károli Gáspár fordított magyarra, „Örülj és vigadozz Edomnak leánya, ki lakozol Hucznak földében, mert még terajtd is általmegyen a pohár, megrészegülsz és okádol.”

De Jeremiás nemcsak ezt sírja, hanem emezt is: „A mi atyáink vétkeztek és nincsenek, mi pedig az álnokságukat hordozzuk”. A jeremiád-író Farkas András csodálatosan látta volt ám Juda és Árpád balsorsának bolondul nagy hasonlatosságát. Vajjon nem ez együgyű próféta látása beszél-e Erdély ama néhai prédikátorának írásaiból is, aki a zsidó-magyar rokonságot bizonyította? A mi atyáink, akik talán még így-úgy magyarok lehettek, elfelejtették megcsinálni a magyarságot. Magyarság régen nincs már, ami van, az csak pars negatíva, mely avval különbözik a jól megrajzolódott fajtáktól, ami neki nincs. Egyetlenünk, ami a mienk és életjelünk volna, a nyelvünk is dadogó, megrekedt nyelv. Ez a nyelv olyan régóta készülődik s úgy megkésett, megszedült, hogy most már sohse készül el.

Betelni indult napjaim Vitustáncában egy hazátlan, kósza, szép, fájdalmas gondolat-leánnyal táncolgotok. Azt mondogatja ez a szép, bitang némbér, evvel vigasztalga: ez a történelem, a História. Én tehát olyankor élek, amikor a História nekidúrálta magát s erősen dolgozik körülöttem. Betelni indult napjaim legszentebb Vitustánca is – tudom – alapjában nagyon egyéni, nagyon személyes mulatság. De szubjektív kínjaim részeg haláltáncában mintha bennem jajveszékelné az egyetlen és utolsó magyar. Mintha ezt is nekem és miattam sírta volna Jeremiás: „A vének megszüntek a kapuból és az ifjak az ő éneklésüktől.” Én az életemben, sorsomban, maholnap elnémulásomban az én kihalt fajtámnak a példáját sejtem, érzem. A zoon politikonnak én nemcsak társaslényi, de politikus-magyar igazolása vagyok.

Valószínű, hogy a halálos ágyamon is csak egy magyar vezércikk erejéig fogok belelátni a nagy Titokba. De a vezércikkemet akkor is meg fogom írni, hacsak meg tudom írni. Ugyálszik, hogy a magyar embernek még az sem adatott, hogy a fájdalmai csupán magáért fájjanak.

*

De az igaz úgy-e, hogy közénk, senkik, még egyformákban is százfélek közé, elvegyült egy millió zsidó? Hogy e zsidók megcsinálták nekünk Budapestet s mindazt, ami talán – talán? biztosan – nincs is, de európaias és távolról mutató? Segítségünkre jöttek nekünk, akik már nem vagyunk, azok, akik mint nép, szintén nincsenek.

Ausztráliában van egy nagy néptörzs, mely a világ első poétanépe, mert kitalálta a Korroborit. A Korrobori, nagy szerelmes táncorgia, amelyhez – a nők muzsikálnak.

Ezek az ausztrálieiak íme intézményesen megjelképezték a nagy emberrépt. Azt, amit a francia finomkodók a nemek halálos gyűlöletének kereszteltek el. A Korroboriba bele is lehet halni, erotikus szerelem-gyűlöletben, ott, ott a muzsikáló lábai előtt. A zene szól, a nők kacagnak és várnak s mi kitáncoljuk magunkból az utolsó csöppnyi szerelmet, életet.

Micsoda gyávaság még meg nem mondani, hogy a Korroborit üzzük, járjuk pár évtizedek óta a Duna-Tisza táján? Itt két fajtátlan s egyformán idegen fajta szeretkezik egymással a Korrobori szabályai szerint. A már megcsinált kultúrák lemásolt zeneszerszámaival foglalt itt helyet a zsidóság. S mi, akik magyaroknak nevezzük magunkat, gyűlölve-vágyva ropjuk a szerelmi táncot. Itt egymást fojtogatva a szerelemtől, vagy új népet produkálunk, vagy pedig utánunk az özönvíz. Az az erdélyi prédikátor nem ezt érezte-e amikor együgyűen, de lelkesen a zsidó-magyar atyafiságról írott könyvet?

Ők, a zsidók, mint az ausztráliei asszonyok, kezelik a hangszereket. Mi, a pusztuló férfi-médiók, táncolunk, haraggal és szerelemmel, gyűlölettel és vággyal – rogyásig. Kár, hogy kevesen vagyunk, sőt sehányan se vagyunk mi, táncolók: magyarok nincsenek Magyarországon. Az már nagyon is politika volna kíméletlenül megmagyarázni, mi okból nincsenek, de nincsenek. Erejüket kiélt uralkodó osztályok, főlzabadosokra későn hozott nyomorult

paraszság, senyvedő, mert haszontalan fajtákkal és fajtákból összevére-
dett polgárok. Mi a fenéből, nyavalyából – hogy csúnyábbat ne mondjak
– lehetnének itt kultúra-potenciás magyarok? Nemsokára ott tartunk, hogy
még a Korroborit se táncolhatjuk, mulathatjuk tovább. Sváb, szepes, ruthén
s isten tudja miféle korcs-magyarok rárohannak a magyarság nevében a mu-
zszikálókra s összetapossák a hangszereket.

Pedig, pedig ez a Korrobori az egyetlen világosság, ami még előcsalhat-
na valami nem szégyelnivaló fotográfiát – rólunk. Megkötötten, eltiportan,
ami magyarság féle még akad itt, csak egy kormányzott s mégis szabadjára
engedett népalakulással bújnék ki s lendülne föl. Cholnoky Viktor a Nyugat-
ban egyszer egy könyvről beszélt, melyet meg kellene írni. Négy esztendővel
az ő cikke előtt én ugyanezt próbáltam rajongva bebeszélni egy magyar po-
litikus fejébe, Párizsban. Hogy, no most rajtunk van a sor, turáni fajtákon s
ezeknek mi magyarok vagyunk a lelegeje. Ezért vagyunk olyan benn Euró-
pában régóta s közel a hanyatló kultúrákhoz. Azóta – ne adjon erőt az akár-
milyen isten, hogy elmondjam – megláttam élesen akkori látásom csalárd-
ságát. Ex nihil-nihil: annyira csak magasabbra törő kultúremberek is akad-
nak talán közöttünk, hogy egy lehetetlen számárságért az egész emberi kul-
túra ellen vétkezzünk?

Valamit már látok: ami magyarság van, az semmiképpen sem hason-
lít az iskolai olvasókönyvekben föltálat magyarsághoz. A püspök, a mágnás
s nobilis és egregius ősök gyámoltalan utódjai csak akkor prosperálnak, ha
zsidók. Előtípusát látom egy új népnek, a Korrobori kiváltott népének s őh
bár jól látnék. Ez volna mi minden dilemmának megoldása s nyilván a His-
tória remekbeszült munkája, ha igaz volna. Kultúrát végre is csak azok csi-
nálhatnak, akik olyan nyugtalanok, hogy nekik az egész föld kevés. Az utolsó
ilyen magyarokat azonban már Ottó császár – ő volt-e csakugyan? – meg-
csonkította a Lech mezején. A kultúra és a továbbmenés tehát a Balkánfaj-
ták közé ékelt korcs-magyarság számára: a nem éppen tökéletes, de hasznos
zsidóság. Egyébként? Egyébként: „Örülj és vigadozz Edomnak leánya, ki
lakozol Hucznak földében, mert még terajta is általmegyén a pohár, meg-
részegülsz és okádol.”

S HA ERDÉLYT ELVESZIK

*Erdély nagyon korán kezdett fájni Ady Endrének. Úgy fájt, mint a messze maradt, koc-
kára vetett, de minden idegszálunkban továbbélő, minden óránkba belezengő kis hazá,
melytől a föltámadás csodatételét várjuk s annyira szeretjük, hogy a távolság fátyolát nem
is merjük fellebbenteni róla. Erdély soba, sehol s egy pillanatra sem homályosodott el ben-
ne. Legközelebb mindig Erdély kultúrája s Erdély kultúrhősei állottak hozzá. Az Er-
dély földjéből nőtt Mátyás-legenda is eleven, új legenda lett számára. A magyar „napki-
rály” utódját Erdélyből várta, persze még lehetőségekkel és felgyúlt reményekkel kocká-
zó fiatal éveiben. Mert később az erdélyi kérdés egyre súlyosabb lett, ijesztő létkérdéssé
vált. A nagy román agitáció kezdetét vette s éppen ennek ellensúlyozására kezdett a ma-
gyar radikálizmus Goga Octaviánnal kapcsolatokat teremteni. Hazát, emberi s nemze-
ti otthont akartak alapítani a Duna völgye minden népe számára s akkor látták, hogy
a románság vezető rétegeit éppen olyan túlzó, pusztító sovíniszta iszap önti el, amilyen-
nel a honi mezőkön elkeseredett csatába kellett szállaniuk. A hazai románság vezetői pedig
Tiszával és Béccsel tárgyaltak. S e „mértéketlen” tárgyalások mögött szélső sovíniszta ál-
mok kerestek kitelelési lehetőséget. Goga azután a magyar haladó gondolat ellen is síke-
re szállott s ekkor találta magával szemben Adyt. Adyék csapatokat kerestek egy szép
„álom” számára magyarok s románok közt s mindkét nép vezető rétegei egyként hagy-
ták cserben őket, egyként rátapostak az „ember szépbe szőtt hitére”.*

*Erdély tragikus sorsát Ady jóelőre látta és szenvedte. Ekkor írta róla Rákosi Jenő,
hogy már prózája is „érthetetlen” s felelte Ady, hogy jaj lesz mindnyájunknak, mire meg-
értik. De az örök Erdélyt is látta: a „Lenn Erdély földjén” páratlan tisztasággal bont-
ja ki ellöttünk a ballada lényét. A teremtésbe beavatkozó, szinte teremtő halál s a sűrű
nagyságos halál színe előtt különös szépségben kiviruló élet: ez Erdély s a ballada leg-
bensőbb értelme. Így nőhetett Erdély éppen sajátos történelmi s népi végzete folytán a
ballada földjévé. A költő Ady forr itten össze a gondolkodóval, a meditáló bölccsel, akár
késő költeményeiben. Újra láthatjuk, hogy Ady mennyire megízlelte a fogalmak s ideák
mélyében rejlő mítoszt.*

ISMERETLEN KORVIN-KODEX MARGÓJÁRA.

(SÍRÁS ÉS PANASZKODÁS.)

Hozzád száll a mi nagy panaszunk, néhai való királyunk, Korvin, most, amikor a magyar fórumon, Pusztaszeren, új nagy kötést csinálnak a magyarok. Hajh, vajjon újat-e? Serlegetekbe még nem ömlött felvágott ereitek nedve, még nem kész a lakoma. Nem hallgatnátok-e meg még a lakoma előtt az igriceket?

A mi mondanivalónk nem sok: értjük a magyar Athén fórumát, halljuk a szittyá paripák prüszkölését. Tehát újból Európa ellen mentek, lovas magyarok? Az Időre röhögtök, miért legyen másként, mint Szvatopluk után: szent Ázsia nevében törtetni fogtok előre.

Mi, fanyar igricek, azonban kiáltunk még egyet hozzátok. Omlásra készülő vérünket az egekig kiabálhatjuk föl: mit tettetek velünk? Mi komolyan vettük az Időt, mi 1896-ban komolyan 1896-ot írtunk, ti nem, ti csak 896-ot éreztetek akkor is. Meghurcolt benneteket ezer esztendő, át- és átítatta véretek kún vérrel, tatár vérrel, szláv vérrel, örmény vérrel, görög vérrel, germán vérrel, oláh vérrel. Ti már nem lehettek Koppányok s Gyulák s ti Koppányok s Gyulák vagytok mégis.

Vívjátok a dühös szerelmi harcot Áron nyughatatlan népével: ebben a gyilkos ölekezésben bíztunk eddig, a semita élesztőben, a zsidó segítségben. Elmúlt ez is, ez a bizalmunk: erős vagy te, Pusztaszer, erősebb Jeruzsálemnél, erősebb vagy Babilonnál, erősebb vagy Rómánál, erősebb vagy Párizsnál. Légy hivalkodó: erősebb leszel Bécsnél is.

Néha úgy képzeljük, ebben van a ti életetek, véreink, magyarok. Hogy megálltok s kemény koponyáitokat előre szegzitek, nem csalóka, tarka ideálok befogadására, de – döfésre.

Hiszen álljatok meg, maradjatok meg, tartsátok meg koponyáitok kekségét és keménységét, éljete a magyar glóbus nagyszerűen ostoba hité-

ben. De mit csináltok velünk, mi is magyarok vagyunk és minket elbolondítottak.

Meséljük el: Európa ámulására ezelőtt valami negyven és pár évvel újra felbukkantak én véreim. Nem akartátok, hogy Európa állattenyésztő legyen miattatok: mert teste közepében benneteket tenyészt. Már akkor Petőfitek is volt, valami csodálatos kultúrcsiklandozás borzongató kéjére emlékeztetek.

Komp-ország: legképességesebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.

Miért hazudtátok, hogy a komp – híd, – oh Potemkin, te kenetes kezű, szent ember, te csak Katalin cárnőt csaltad meg.

Idealisták és gonosztevők összeálltak, álság levegőköveiből várakat csináltak, teleujjongták a világot, hogy a Kárpátok alatt kiépült Európa.

A Nyugattal szórványosan már régen elmátkázódtak itt lelkek, Magyarország durva embermatériájából már kicsillant egy sereg differenciálódásra érett és alkalmas molekula. A nagy Hamburg nem Európának ártott meg, a hazugságot itthon hitték el. Miért hazudtak már az apáinknak és miért adták a hazugságot tovább? Minekünk váltig azt mondták, hogy itt Európa van, kultúréletre készültünk s megfeszített idegekkel rángattuk magunkat egyre előbbre.

Közben zuhanások történtek, a Grünwald Bélák és a Péterfy Jenők menekültek, mihelyst tisztán láttak. Ki tudja hányan és kik voltak ők, ki tudja hányan jártak még rosszabbul, a többsége a szerencsétlen kiváltaknak csak vergődött. A nagy Humbugot meg nem ismerte, a nagy valóságba bele nem borzadt.

Bulgária nem csinál Ripeket a fiaiból, nem hiteti el velük, hogy ő a kultúrállam. A plojesti oláh az ő nagylángú fiát elküldi szépen franciának, a szerb iskola nem tanítja, hogy a szerb génusz ormain jár a kultúrának.

Minket kergettek előre, nem volt szabad hátranézni, meglátni, honnan megyünk robogva. Meglátni, hogy néhány Fáraóé ez az ország, hogy szennyos állati életben tartják a milliókat. A Fáraók azt akarták, hogy legyenek itt gúlák és piramisok. Vérét és idegét hordja össze néhány vak bolond: hivalkodjanak majd vele ők.

Tízezer ember előreszaladt, európaivá vált idegenben, vérben, gondolatban, kínban, szomjúságban. Egy túlfejlődött embertípus termett itt, mely

előttefut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább. Ezek a szent kengyelfutók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek.

Ime, egyszerre zúgás, a kendőzött Ázsia lemossa az arcát, szája bugyborékol s kiárasztja folyóit, melyeknek áradata szörnyűséges, mint Jankcekiangé.

Turulok kerengenek a levegőbe, nyílzáport lőnek a Nap felé, támadásra készülnek a magyarok. Hányadikra, mióta a betűtanító olasz papokat koncolták?

Nagy vagy én népem, nagy vagy én népem: ezer éve élsz folytonos harcban Európával, csapatokat gyűjtöttél közben, holott véreztél. De a gondolatot nem engedted győzedelmeskedni gyermekeid koponyáin, úgy élsz Európa közepén, mint eleven tiltakozás az állati élet megszűzietlenítése ellen. És hogy most utolsó dátuma járt le az Időnek, hatalmasabban kelsz fel, mint valaha: zajlik a tatárság a Kárpátok alatt.

Komp-ország megindult dühösen Kelet felé újra: egy kis sarka leszakadt a kompnak, ott maradt a nyugati partok táján vagy tízezer emberrel, mi lesz ezekkel? Aranyos felét nem bánjuk, aranyuk partra veti őket valahol Nyugaton, nem kénytelenek érezni, hogy nincs hova menni. Hogy elnyeli őket a magyar társaság, a valóság, melyre íme, ma ébrednek szegény magyar Ripek, hogy az elnyeli őket.

Morituri te salutant: új magyar társadalom, az elámítottak, a becsapottak, az előreszaladottak, a kijátszottak, a túlfejlődött magyar lelkek, a vértanúságra kiválasztott magyarok.

Kiki úgy oldja meg a maga nagy problémáját, ahogy tudja. Száz évvel előbbre élni nem lehet, bolygani az űrben nem lehet. Komp-ország Keletnek indul, kéredzkedik fel reá a gyenge.

És látom az új áldozatot Hadúrnak, az új Gellért-papokat. Élén az új magyar társadalomnak állnak az ordító táltosok. Szomorú embereket vonultatnak el. Akinek a homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat, akinek a szeméből új érzések máglyája világít, akire rábizonyul, hogy szívesen áldozott az Eszme idegen és ékes isteneinek: az elveszett. Azt belesüllyeszti a mélységes, a piszkos, az örvénylő árba. Ave Caesar, morituri te salutant. De a halál előtt hallgass meg bennünket Hunyadi János fia.

Magyar Nap- király, renaissance lovagja, különös írást ró most ide egy késői, szegény és szomjas íródeákod. Ne fedd őt meg érte felséges Korvin Mátyás, mert balgának látszik s maga előtt Attavante mester köntösében valamit lát, ami nincs és ír valamiről, ami nincs. Ilyenek voltak mindig ők, az íródeákok. Ime, én is híres Korvinádnak olyan darabjába vetem most betűimet, melyet meg sem írt talán egy meg sem született magyar ember s akit igen jeles mestered, Vitéz János méltán lenézett, mert verseit s lázas álmodzásait paraszti magyar nyelven kiabálta. Sőt most is kiabálja, ez ismeretlen kódex íródik azóta egyre, vajjon el lehet-e valaha olvasni? Avagy csak egy különös, nagy lelki-pör ez, melyet íme félmerészességgel tribunál elé cipel valaki, aki sok-sok éjszakán vívódott már azon, hogy jó: nem érdemes, helyes: golygota, de lehetséges-e egyáltalában? Nem olyat keresünk-e, ami nincs s a mi olyan, mint ez a kódex, melynek margóit betűkkel és kétségekkel besűríttem? Nem kódexi nyelven mondom s talán a te finom, de századokkal ez előtt megállított s bekriptázott lelked fel sem fogja mindjárt: fogunk-e itt mi valamikor affélét csinálni, amit mostanában különösen nagy erővel csinálnak a népek? Azért vagyunk-e itt, hogy teremtsünk lelkünkkel valamit a lelkünk-ből, ami olyan, mint a lelkünk? Valamit, ami a mienk, ami nemcsak más, mint – más, de méltó ékessége lehet felemelt fejünknek. Vagy sorsunk csak azért kavart el itt bennünket Európa közepén, hogy durva anyagot szállítsunk a nagy világ-vegyfolyamathoz. Kifelejtődött idegszálainak közül néhány, meg kell maradnunk gyermekeknek, örökös, vén gyermekeknek, míg nem utasítatik a Történelem, hogy játszassa el velünk az utolsó játékot? Tömegében nézem és érzem ideáktól fázó népedet, felséges Hollós Mátyás és rettegek. És keresem ijedten a jeleket – magamnak: hiszen akkor magam is egy nyughatatlan, de meddő gnóm vagyok, mert nem is lehetek más. S mindenki az, ki kiválasztva és kiváltva magát, szállni szeretne itt. Óh, hogy kerülgetem: vércse-e a magyar génusz, vagy ügyetlen szajkómadár, vagy Pallas Athéné szent madara, keresem a jeleket. Sejtelem-ösvények vezetnek keresztül a Királyhágón: talán itt. Itt, ahol Bálványos vára legtovább kacagta Krisztus gyűlevész papságát, amely jött a legfrissebb ázsiai csordát besorozni Petrus nyájába. Mert az erő bizony nem ott van, hol rögtönös a hajlás. Ha szabin asz-

szonyok lettek volna a tarkavérű lovasörzsek, már mindjárt agyonölelte volna a magyart a római férfi, ki jött ölelni két urbsból is, Rómából, Bizáncból. A csatangoló, kancatejivó csak a Nagy Fal tájáról jöhetett, de lelkének mégis megkovászoltának kellett lennie ama kovással, mely itt Európában csinált mégis a homo sapiensből olyan egy kicsit isten, egy kicsit féreg, de szép valamit. Mert miért jött volna akkor s miért nem engedte idáig kitessekélni vagy agyonpréselni magát? Az ám, de lépteim a Királyhágó erdőit tapossák s nem érzem magam Julián barátának, aki visszavágyik Nagy-Magyarországba. Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig, Transsylvánia, Erdőelve, Szilágyságon túl. És ha nem nonsens, amit keresünk, akkor az innen korrespondált mindig a Nyugaton küszködve finomodó idegen emberlélekkel. Nagy-Magyarország sohasem élte a maga életét; volt fajok nászágya, vérmedencéje. Akkor, mikor csak eredményeikben ismert, rejtelmes törvények azt szabták ki a népeknek: no, most kell megnőni. Hiszen Erdély is janicsári életet élt, de Erdély állam volt, az önmagáé volt ez időben. Miért? szent véletlen jóvoltából? nem, de mert csak az erdélyi Magyarországon maradhatott meg az, amit keresünk s amit talán, oh, ott sem bizonyos, hogy megtalálunk.

Erdély adta nekünk a Napkirályt, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet, hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, ki tudta, hogy kell a törökkel bánni s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött s produkálta a legmerészebb s legmagyartalanabb produkciót: az egészen újat. A nagy Kulturvolk a Rajna mentén még égette a zsidót, a dominikánus véredek csaholtak mindenütt Nyugaton, Erdélyben agg és primitívlelkű magyarok nem féltek circumcisiót kérni kóbor rabbiktól, szinte Ázsia szélén egy kis ország akadt, mely ki merete mondani, hogy az embereknek hite pedig az ő maguk dolguk. Innen indul meg magyarok rajzása már előbb nyugati scholákra. Összeszedni én kis memóriából nem tudok mindent, de Shakespeare születésének esztendejében itt ír már, drámát Karádi Pál. Itt szabad Krisztust megtagadni unitáriusoknak, Jeremiádok itt képviselik először a megfinomodott dallelket.

A lantosoknak itt van vidám, szabad útjuk, innen adják az eseményeket Nagy-Magyarországnak, szegény sanyargatott szomorú földnek. Bethlen Gábor itt terem az oláh pakulároknak irodalmi nyelvet. Itt siratja az első magyar kultúremler, Szenci Molnár Albert, hogy ő magyar, de nem lenne más egy világért sem. Itt terem az első asszonyíró, azután az erdélyi Mikes Kelemen példája annak, hogy nekünk futni kell a germántól s nyugatabbra menni eszmeházasodások céljából és ugyanő az, aki megmenti tisztaságát, becsületét a kemény, szegény, de szűz és erős magyar nyelvnek századokra. Descartes Erdély révén jut Keletre, Comenius Amost erdélyi asszony veszi észre. A székely balladák vetekednek ez időből a skótokkal, Rákóczi Versaillesben is becsült nagyúr, Bogdán, Mátyosi, Kupecki már festhetnek Erdélyben. Kell a zene s nem udvari bolond, a költő, Brillat-Savarin előtt már művészete van itt a konyhának. Itt születik Wesselényi, Kölcsey s itt keresi a megvigasztaló, kultúrára legalkalmasabb magyart nagy magyar agitátora a civilizációnak: Kazinczy Ferenc. És mennyi minden nem jut az eszembe: egy kicsit Kazinczyak vagyunk mind, akik itt gondolkozunk és szomorkodunk. Kanton, Peking s a kínai városok jutnak az eszünkbe, ahol hajnalonként a kapukat lármás harsonaszóval nyitják meg, de őrködnek, hogy ne lopódzék be valaki, aki újat hoz a kulik népének. A vérkeresztelésben is szerencsétlenek voltunk. Akiket kaptunk szlávától, svábtól, azok szinte tatárabbak a tatároknál. Ideafalóbb fajtát nem képzelek a magaménál; hiszen Kínában már Montesquieut olvassák s a sárga faj olyan renaissance-ra készül, milyen sohasem volt. Mi pedig, ha megyünk, visszafelé megyünk. Mit keresünk? – hol keressünk? – úgy gondolom, meg kellene próbálni Kazinczyval Erdélyből kiásni, ha élt s megtermékenyíteni, megszorítani azt a magyar típust, mely nem medve, holott Erdélyben több a medve. Ha száz évvel hátrább cammogunk és csak cammogunk és újat nem tudunk adni, hacsak ha nem antikulturálisat, mi lesz velünk? Nem elég, ha vannak Apácai Csere Jánosok, ha nem mély a néplélek, hiába dobjuk bele a métermázsás követ is, nem fröccsen fel a víz egy méternyre sem. Csakugyan mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a nemesebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyít, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.

Nemes és csodálatosan nagy királyom, Hollós Mátyás, úgy-e zsémbes, úgy-e nagyon keserű, úgy-e nagyon hitetlen késői írődeákod? Nem tudja:

ír-e valamibe, nem tudja: ír-e valamiért, nem tudja: van-e itt valami. Néha vannak következő gondolatai: Idejött régen egy vad, lehetetlen, bizonytalan, de erősvérű fajta. Eleddig ereje volt roskadva is élni s nemes idegeneket vérébe befolyatni. Mért nem lett belőle mégis semmi? Csakugyan kifelejtődött idegrendszeréből az a néhány szükséges idegszál? Miért iszik kancatejet ma is még, holott nektárt ihatna a magyar? Miért nem képes reagálni és megnyergelni önmagát, mikor már úgysem lehet lovas nemzet? Miért? Miért? De szép volna hinni, hogy ideküldettünk kibőjtölni – az árját. Mikor az árja belefúl önmaga piszkába, mi helyébe ülünk s intünk Ázsiának: küldj új csapatokat, megtanítunk benneteket arra, hogy kell egy külön kultúrát csinálni. De óh, rovom, rovom a fekete betűket és a keserőségeket Korvinád nemlétező exemplárjának margójára és – nem hiszek. Én meddő vagyok s aligha azonképpen nem halok meg. De akiknek gyermekei vannak. És gondolkozunk. És Apácai Csere Jánosok vagyunk. Német lesz-e, szláv-e, mi lesz a mesze unoka? Rossz gondolat, bűnbe vivő, de becsületes. Óh, Napkirály, nincs igazam, de feléd fordulok. Én, aki szilágyi vagyok, mint ahogy Szilágyi és szilágyi volt nagy asszonyanyád. És taposom, áthágom a Királyhágót s míg ebben az országban alig teszi, cselekszi valaki azt, amit cselekednie kellene s ami eltemetné azt, hogy a Nagy Fal mellől jöttünk; én, a te késői íródeákod s mi mind keservesen, szerencsére, még csak ott tartunk, hogy: talán. Talán – higgyünk. És keressünk. Valahol. Akárhhol. Erdélyben? Erdélyben. Akárhhol.

A NAGY HARMÓNIA.

Lovag Dindár Tivadar kibujdosik Romániába. Éppen úgy, mint Bence Kovács Mózes. Ez a Székelyföldön van így. Nagykameráson már csupán asszonyok laknak, mint valamikor azon a Szélistyén, melyről derűs történetet írt Mikszáth Kálmán. Politikáról beszélgettem a falumban. Büszke, bocskoros nemesekkel, kik ma is átkozzák Kossuth Lajost az elszedett jobbágyság miatt. Megtört emberek ezek is szegények és egy mondatot duruzsolnak a fülemben:

– Csak annyira javulna az ország sorsa, hogy ingyért mehetne ki az ember Amerikába.

No menjünk tovább... Rakamazon szepegnek a zsidók. A koalíció geográfusai megmutatták a mappán a zsidóknak Odesszát. Az Alkotmány című újság több ízben ujjongta el magát könnyelműen. Hogy egészen jól folynak a dolgok. Épül a Regnum Marianum. Mikor Combes a nagy bombát elhajította, nagyon előkelő francia publicista mondotta:

– Rómának gondoskodnia kell, hogy Franciaország helyett egy új leánya legyen. Alighanem Magyarország lesz az új leány. Ott legépebben élnek a középkor hagyományai.

A grófi járom kezdi viszont már bántani a nyakakat. Még a magyar Mirabeaukban sem bíznék senki, ha volnának magyar Mirabeauk.

Soha még nagyobb bomlás nem volt egy országban. Bellum omnium contra omnes; igazán. Sír és sikolt itt az elégedetlenség és a nyugtalanság.

Erre azt mondja Holló Lajos, hogy így történt ez 1848-ban is. Akkor is ilyen rendkívüli volt az összeolvadás. Azt mondja, hogy nincs válaszfal ma Magyarországon. Azt mondja, hogy együtt van az egész ország. Mágnások és polgárok a nagy magyar parasztság, iparosok, kereskedők, minden rendű és rangú emberek. Nincs pártvillongás, felekezeti széthúzás, rangkülönbség. Az éhség ugyan már fenyeget néhány vidéket. De a pellagrás magyarok is ezt sóhajtják utoljára:

– Boldogok vagyunk, mert grófok is vannak a függetlenségi pártban.

Hát nagyon nagy a harmónia csakugyan. Nagy az egyformaság abban, hogy mindenki mást akar. The servant of posterity itt mindenki. Senkinek sem kell a jelen. A koalíciós főúrnak pláne csak a régmúlt kell. Egyébként is a koalícióban dühöng legjobban a harmónia. Egy udvarias látogatástól libabőrös borzongás fogja el őket. Egymást akarják kijátszani s együtt akarnak maradni. Félnek egymástól s görcsösen karolják át egymást. Közben újság-ágyúikkal átlődöznek egymásra. Zoltánék büszkén hirdetik, hogy ők még mindig zoltánok. Nincs csomó, melyet egy karddal akarnának átvágni. A mágnás-orrok parfümös zsebkendőikkel védekeznek a bagaria-szag ellen. A bagariások köpködik a markukat s várnak. Hát ugyanilyen a harmónia ebben az egész szerencsétlen országban.

Elégedetlen és nyugtalan mindenki. Bomlik minden és bomlik itt – mindenki.

De micsoda vakmerőség 1848-hoz hasonlítani ezt a Bábelt? Kik akarják itt a népet felszabadítani? És kik ellen kell e fura összeolvadás? Amiről az 1848-cal példálózók beszélnek, arról az ország nem beszél.

Ez örült zűrzavarban csak egy bizonyos: itt megszületni óhajt a modern, az európai Magyarország. És ami kérdés: sikerül-e a gonosz bábák terve? Az a terv, hogy ez az új Magyarország ne születhessék meg.

Oh, dehogy is van itt harmónia. Dehogy is állnak itt úgy a dolgok, mint 1848-ban. Akkor egy ország nemzet akart lenni a nép által. Most egy nagy fölszakadozott kráteren táncolnak azok, akik nem ismerik a természet törvényeit, csak a maguk céljait.

Kivándorolnak, eszeveszettül dulakodnak vagy éhenhalnak itt az emberek. A nagy harmónia ez. Erről énekel Holló Lajos. Az itt a harmónia, hogy lovag Dindár Tivadar éppen úgy kivágyik e szerencsétlen országból, mint Bence Kovács Mózes. Lovag Dindár Tivadar éppen úgy nem tud itt megélni, mint Bence Kovács Mózes. Itt csak a koalíciós magyarok élhetnek. Hiszen éppen azt célozza a Holló Lajos nagy harmóniája, hogy ezek, és csak ezek élhessenek itt meg.

A CSESZORAI HÁBORÚ.

Egy nagy eposz epizódja a cseszorai háború. Invokációval kezdünk az elzengéséhez. Szállj meg bennünket, oh szent Szalma, magyar lelkek tűztáplálója s szent Rövid Vezeték, dobj egy szikrát erre a szalmára, miként ezt a Párizsi Áruházban tetted.

Tehát háborút zengünk. A seregek szembenállnak. Iszonyú seregek. Trajának és Attilának népei. Három nap és három éjjel zúg a harc zaja... Éjfélkor a tejúton Csaba vezér vitézeinek árnyai kerengnek. Hallszik a paták dobogása. Azaz hogy Békés-megyében majdnem éhen döglük a paraszt, behúzódott tehát a többek közé Biharnak Cseszora nevű falujába is néhány békési család. Földet vettek lassú fizetésre. Rémségesen jól ment a dolguk. Az idén például tíz családnak majdnem kétszáz kereszt búzája állott egy csomóban. Kétszáz kereszt. Ebből esetleg kikerülhetett volna hetven métermázsza búza. Ez szinte ötszáz forint. Ebből okvetlenül megmarad százötven. Egy családra tízenöt forint jut. A békési atyafiak szapora emberek. De még sem állhat tízenöt tagból egy-egy család. Hát szinte bizonyosan jut egy-egy személyre két egész forint... Azaz jutott volna. A cseszorai oláhok azonban nem tudnak ebbe beletörődni. Ezek a zsarnok magyarok mindenütt fejedelmi módon zsákmányoljanak és éljenek?... A legöregebb cseszorai oláh sem emlékezett olyan esetre, hogy tíz munkáscsalád egy rövid esztendő alatt kétszáz kereszt búza boldog birtokosa legyen. Aztán a jövevény magyarok föl merték töretni azt a rétet, melyet megvásároltak s melyre eddig suttyomban be lehetett hajtani egy-két girhes tehénkét. A nemzeti, büszke felbuzdulás is dolgozott. Traján népe legyőzte Attila népét. Az oláhok egy szép éjszaka fölperzselték a magyar atyafiak kétszáz kereszt búzáját...

Ez vala a cseszorai harc. Nem túlságosan homéri, de rettenetes harc mégis. Ilyenféle harcok ezer helyen folynak szép Magyarországon. Mi föl sem indultunk miatta. De hogy morál nélkül ne maradjon a kis ügy, indíttványozzuk a következőket:

1. Teljes erővel küzdjünk a perszonálunió kivívásáért, mivel ez időszert sürögsebb baja nincs az országnak.

2. A magyar impérium gondolatával feküdjék és keljen minden magyar ember.

3. Szemere Miklós reformeszméit ne hagyjuk elaludni. Valóban meg kell nyitni a főrendiházat minden érdemes nemes ember számára.

4. Akié a föld, azé az ország. Sajnos újabban még zsidók is juthatnak földhöz. Károlyi Sándor bizassék meg egy terv előkészítésével, miként lehetne a magyar földnek minden kézre jutható, szabad részéből is fidei commissumokat csinálni.

5. mivel pedig a nép istentelen és világi javakra áhító, néhány ezer szerzetest hozzunk be még az országba, kik térítsék újra Istenhez az elvadult népet.

A cseszorai esetből kifolyólag ezek volnának a mi szerény indítványaink. Mivel pedig az ország fölfordult, nyomorult és koldus, veszendőben van minden és jól ismerjük a bölcsességet és alturizmust, mely ez ország sorsát intézi, bizonyosra vesszük, hogy indítványaink meleg parolásra találnak a magyar politikai és társadalmi élet uránál. Evvel a költő elvégezte a dolgát. A viszontlátásra. A nagy, modern magyar nemzeti eposz legközelebbi cseszorai epizódjái.

SE TREASCA.

Él Romániában egy német hírlap. Afféle informáló újság, mely kihordja az európai lapokba az ifjú királyság jelesebb és európai nyilvánosság után áhító híreit. Véletlenül elég érdekes hírecskére bukkantunk a romániai lapban. A román etnográfiai társaság nagy művet akar kiadni. Megcsináltatja Magyarország román helységcímétárát. Hogy majd a jövő Nagy-Romániának ne legyen evvel is baja. Erdélynek és az egykor kapcsolt részeknek helységcímétárát. Különbö pedig ennek az etnográfiai társaságnak ő felsége, Károly király a védnöke. Carol. Talán így hívják őt románul. Szóval egy igen előkelő, sőt királyian előkelő társaság ez az etnográfiai társaság.

Se treasca. Nem ijedünk meg, de mégis csak búsan kérdezzük: hát ilyen eredményeket kell megérniök a magyar nemzeti gondolat fényes páncélú vítézeinek? A mámoros nemzet a triumfus napját lesi és várja. A nemzeti lét szent teljességének fantóma előtt térdelünk. Eközben pedig csak úgy zúdulnak ránk a kellemetlen csodák.

Először jöttek a Russu Sirianuk. A Vladok. A hazafiak. Ők maguk hirdetik, hogy hazafiak. Hű fiai az államnak. És hajunk szála égnek meredhet: egy ország fiai milyen rettenetes eltéréssel konstruálják meg a hazafiság fogalmát. Olay Lajos is hazafi. Russu Sirianu is azt hirdeti magáról. És nekünk látnunk kell, mint jönnek, sokasodnak a magyar nemzeti fórumra ama másik hazafiság hirdetői. A hazafias memorandisták. Az erdélyi foglalók. Kik nagyon meg tudnak magyarázni, ha akarnák, hogy miért éppen most jönnek.

És míg a hazafias Russu Sirianuk idehaza próbálgatják lazítani nem túl erős kötelékeit a nemzeti államnak, odakünn Havas-elvén, az ifjú román királyság már spiritualiter be is kebelez a bekebelezendőket. Egészen a Tiszaig talán. A nyugati román országok sajtóját figyelmeztették, hogy most, most... Közeleg a Világtörténelem régen megígért pillanata. És Románia készen áll a nagy pillanatra, mely Traján császár fiai felkelti az ázsiai csorda

igája alól. A tudós etnográfiai társaság pedig Carol király védnöksége mellett jelenti ki, hogy Nagyvárad Oradea Máre s Érmindszent Mencia.

És mindez éppen akkor, amikor a nemzeti gondolat vitézei az óvatosságot árulóknak dörgik le. És ugyanakkor, mikor Luegerék oda vannak a türelmetlenségtől, hogy még mindig késik a bemaszírozás a rebellis földre. A civilizálatlan Pustára, mint valamikori, nem is régi, tósztózó jóakarónk, a német császár címezte a magyar glóbuszt a minap.

Nem kell-e szorongva nézni a sok véletlent? Nem kell-e remegve tekintünk magunkba? Vajjon nem ők ismerik-e jobban a mi erőinket? Vajjon nem férne-e ránk egymás megértése s egy kis óvatos okosság? Vajjon helyesen állapították-e meg a mai erők viszonylatát azok, akik a nemzeti gondolatot olyan szépen, olyan kérlelhetetlenül rebbentették szárnyra?

Egyelőre még csak Lueger szájaskodik. Carol király pedig megengedi, hogy egyelőre csak névlegesen szaggasson szét bennünket az ő ambíciózus népe. Ám a véletleneknek az a természetük, hogy szeretnek egymás nyomában járni. És búsabbnál is búsabb dolog volna, ha minket újra az a végzet érne el, hogy új földek helyett újra kelljen azt megcsinálnunk, amit sikerült visszacsinálnunk.

Mert rémek nem háborgatnak bennünket. Halálosan nem igen tudunk megijedni. Együtt leszünk mind, mind, kik most nem akarjuk megérteni egymást. Együtt leszünk, mihelyst Lueger úrék akarják. Vagy mihelyst Traján hős fiai tovább mernek menni a nádszálovaglás szép játékán, mely különben nem is olyan nagy bűn népeknél, melyek még a hátulgombolós nadrágot viselik. De hogy mi olyan legények vagyunk, kiknek a fejét tűz helyen szakíthatják be, s még bele sem halunk: ezt talán nem olyan sürgős nekünk bebizonyítanunk.

Se treasca! Talán javunkra szólnak az apró esetek. Ez intő jelek. Ami még mindig nem volna késő. A román etnográfusok mintha nekünk tanítanák az etnográfiát. Nézzünk széjjel itthon. Szedjük rendbe a dolgainkat itthon. Lesnek reánk egyforma dühvel gonoszak és botorak...

– AZOKNAK A NÉP BAJA FÁJ. –

Mi igazat adunk Károly román királynak: a diák tanuljon. Tanuljon bizony az ebadta csibe és ne politizáljon. No de ezt a tanácsot úgyse fogadja még a diák. Még a gimnazista diák sem, Magyarországon sem. Romániában sem. S ha ez már sajna, így van, irigyeljük Romániától a gimnazistákat.

A román gimnazisták kérvényt dobtak Károly király kocsijába. Mellékes, hogy a merészség miatt a diákok tanárai is orrot kaptak. A fontos az, hogy a diákok lázadó parasztok számára kértek kegyelmet.

Románia sem kultúrország, sőt rettenetesen nem az. Erről a bojár-zsarnokságról, az általános anyagi és lelki nyomorúságról éppen mostanában megrázó dolgokat tudtunk meg. Románia is Kongó-völgy, kongóbb és kongóbb minden más szomorú országnál. De íme: a gimnazisták fiatal szíve könnyben és vérben reszket a paraszt, a szegény, a lázadó és legyőzött paraszt sorsáért. A Jorga-féle román professzorokat szabad megítélnünk és leköpnünk. De a Jorga-féle román professzoroknak egy nagy enyhítő körülményük van. Beoltották a nebulók, a jövő intelligensek gondolkodásába a nép szerelmét. Holott Romániában is többnyire a kiváltságosoknak és a kiváltságosaktól megtérteknek a fiai juthatnak csak iskolába, pláne az elemnél magasabba.

Elképzeljük-e mi otthon, Magyarországon, hogy ilyen történhessék? Én emlékszem, hogy a mi gimnáziumainkban például a többek között egy indulót tanultunk énekelni. Ha jól emlékszem, Hertelendy-induló a címe. És énekeltük, majdnem megbolondultunk a kéjtől. Párducos ősök félelmes és szép úri jogainak a nótája ez. S a magyar gimnazista fújja: honotokért, nemesi jussotokért ne sajnáljátok ontani a hazafi-véreteket. Hazafi-vérünket persze csak annyira ontjuk, mint Zichy Jenő és Károlyi Pista ontották a nemzeti ellenállás ideje alatt. De kell-e jellemzőbb valami annál, hogy a magyar gimnazista még nótában is ilyeneket tanul? Most már képzeljük el, Isten és a magyar nagyurak irgalmassága mentsen meg tőle bennünket, fölkel a magyar

paraszt. Ömlik a vér a magyar rónán s természetesen újra bilincset, sőt súlyosabbat kap a nyomorult. Úgy neveltek-e ez országban minket, akik szintén csak szabad lakájok, túrt senkik vagyunk a mágnások és püspökök országában, hogy egész szívünkkel és indulatunkkal a nép mellé álljunk? A Hertelendy-indulót daloló magyar diákok fognak-e, tudnának-e olyat érezni és cselekedni, mint a román gimnazisták?

Újra Károly királlyal jelentjük ki: a diák tanuljon. Újra azt mondjuk, Romániában még annyira sem tejfel, mint nálunk. És újra állítjuk: irigyeljük Romániától a gimnazistáit.

GOGA OKTÁVIÁN RABSÁGA

Mikor Goga Oktáviánt, a románok nagy költőjét Szeged úri börtönében traktálta a hivatalos magyar vendégszeretet, üdvözlétet küldtem Szegedre. Testvéri üdvözlétet a testvérnek. Köszöntő szeretetet a nemes harcosnak, de itt az a fontos csak, hogy egy szanatóriumból küldtem. Ebben a Városmajor-szanatóriumban gyönyörűen talpraállítottak azóta tudós Sarbó tanár és a buzgó szanatóriumi doktorok. S új egészségemmel mégis félénken, bánatosan vagyok sok-sok hét után visszalépőben a világba s csúnya irigységgel irigylem Gogát. Kell abban törvénynek lenni, hogy én ugyanakkor bénán, tépetten szanatóriumba zuhantam, mikor Goga isteni diadallal vonult be tömlöcébe. Én is, bár Szeged börtönét csak uralkodó ifjúságom úrfikorából, párbajért ismerem, istenemre, mást akartam. Hiszen volt részem egy kevés dutyiban betűheccért, bátorságért, népszerűségért is, de a magyar sors hogyan megcsúfolt. Nem dühít, jaj, már nem is butít semmi az én poétaságom magyarságából s üresnek és becsstelennek látom ezért magamat. Pedig üres és becsstelen volt a magyar fórum, mely olyan adott lelkes lelkesedést táplálás helyett csömörré muszályult, mint az enyém. A Goga Oktávián rabsága irigylendő élet és szabadság volt s az én magyar sorsom szomorúság, halál és utálat. Úgy kezdek járni tanulni s visszalépegetni a legsívárabb társadalom harcterére, kényszerű őrhelyemet keresve, mintha kolera-kórházba vinnének.

GOGA OKTÁVIÁN VÁDJAI

Ismeretes, majdnem fanatikus románbarát vagyok s ezt tudja s talán elhiszi nekem a híres-neves román kollégám és jó barátom, Goga Oktávián is. Habzsoló, nagy öröme a nemes magyarság és teljes emberség s így a románság ellenségeinek, a magyar impotens sovínisztáknak, s a klerikális mezei hadaknak, ő neki támadt valaminek, amit talán rövidség okából magyar Géniusznak címezhessek. Meghalt Vas Gereben, nem iázik Petőfi juhászának kedves számara, nem csodázik Berend Iván de genere Jókai: a zsidó Jónás bosszút állott, elnyelte a cethalat. Szóval magyar lélek nincs már, magyar irodalom, minden kigondolásunk karaktertelen és szerfölött ügyes zsidóság s csuhaj, de könnyen elbánhat ilyen ellenféllel a cincinnatusokba oltott román lelki előkelőség... Szántsándékkal halasztgattam a Goga Oktávián túlságos lármát keltett önbátorító vádjaira a választ, mert e vádak nem akartam komolyan venni s mert majdnem csak tegnap volt, amikor is baráti asztalhoz kerítettem Gogát Ignatusékkal, reprezentáló románt ugyanilyen magyar magunkkal. Bizonyísten még cigányoztunk is, a Gacsaj Pista románcát is elbúsultuk, csak úgy, lelkünk önkénytelen kedvére, szóval borzasztóan búsmagyarok s természetfiak valánk. A Goga írásos vádjairól még nem tudtunk akkor s nekem is csak óvatos szavakkal aggódta el magát a magyar irodalmat megszállott némely zsidók miatt. Hát először is tudni kell, hogy Romániában s Bukarestben, melyek mégis csak minden románok eddig teljesült vágya, valami olyasféle világ van, mint nálunk Mokány Berciék aranykorában. Az arisztokrata leköpi a dzsentrit, a dzsentri a polgárt, a polgár a parasztot, a paraszt a kutyát, a kutya a zsidót. Nincs kedvem itt a románok legszebben fejlett antiszemitaságához magyarázatokkal szolgálni, talán majd máskor, de a román zsidógyűlölet majdnem bizáncian szép. Viszont az én hitem a szükséges és helyes adagnyi antiszemitaság mellett, melyet sok árja ellen is szeretettel táplálok, az hogy az Isten csak egyet teremtett a magyarság javára, a zsidót. Zagyva, álmos vérségünk s sötét keletiségünk ellen adatott ellenméreg ez, antiveronál. Nagyszerű,

zsidóeredetű magyar íróink is vannak, mert annyira még nem vagyunk Romániában Magyarországon sem, hogy a dinamika törvényei is csődöt mondanak. De Isten ments, hogy például az én Goga-kidícsérte szittyaságos voltom legyen határ, sőt példa, mert abból elég az enyém, sőt sok is. Ez is jó, ez is kell, ilyen szilágyságbeli, ősi, kurtanemes, megbőszült finomulás, de kell minden, ami magyarul lelkekhez szól és lelkeket szólaltat meg. És itt hamarosan megérkeztem a Goga-vádak titkos, bujkáló, majdnem félt és félig-tudattalan okához, az irigységhez. Bizony, ez furcsa, Magyarország egy kicsit mindig Európával élte az életét, a kereszteshadjáratokon, protestantizmuson, franciás forradalmon keresztül egészen a szocializmus testes, izmos valóságáig. Szerencsénk vagy átkunk: nemcsak keresztül-kasul hatott, de át- és áthasogatott bennünket a legnagyobb civilizációk minden kilüktetése. Nem mondom, hogy elképzelhetetlen, de egyelőre szédítően nagy, színesen gazdag a mai románságnak a mi intellektuális kultúránk, főképpen pedig vakító, tehát bosszantó is. Ám helyünk, a geográfia igazi értelme, ezt így rendelte és döntötte el, sok hasznunk nincsen belőle, csak dísz ez, életjog és remény. Hogy üzleti színdarabokat írjak külföldi exportra, ez a mi afférunkra annyira nem tartozik, mint ahogy nem érdekel, hogy a romániai petróleumkutakat hegyes avagy tompa fúrókkal fúrják. Itt is például Bíró Lajos és Molnár Ferenc – a mi nagyszerűen magyar Bródynkról nem is szólván – anyira írók és magyarok tudnak maradni, hogy e kvantitásról még a magyar-román béke érdekében sem mondhatunk le. Svihákok, ügyeskedők, ügynökök s boltosok mindenütt vannak s ott persze többen, ahol az élet és az élet forgalma kedvezőbb és több. Nem esküszöm meg, hogy a romániai katonaság nem veheti el valahogyan, egyszer, tőlünk Erdélyt, de magyarságunkat s ennek termő lélekligét le nem bocskorolhatja soha. Gyönyörű lehet az a hivatásérvzés, amely Romániáé és a románságé lehet, de a mienk se kutya s szép, nagy emberi passzió valószínűleg, mert idegenektől tud elhódítani magának fanatikusokat. Egyelőre pedig az igazibb román kultúra Magyarországé s Goga is a mienk, malgré lui és ezt se szabad elfelejteni. Baráti összejövetelünkkel dicsértük volt magunkat: ez se történhetett volna meg tíz évvel ezelőtt – mondogattuk. Szóval nemesen meg kellene becsülnünk egymást, szomszédoknak a Földön s lelkeink útirányában, de ehhez megértés is kell s amaz ócska, kompromittált, bizonyos szeretet.

Ez a szeretet most csak az igazság kedvéért látszik kitérűlni Goga és a románság elől, de bennem például megvan s nemcsak megmarad, de Ignotusunk buzdítása szerint s nagy tanulással csak nőni fog.

MAGYAR ÉS ROMÁN

(LEVÉL GOGA OCTAVIÁNHOZ)

Magyar szól a románhoz, rét az erdőhöz, de pátrióta a pátriótához, ember az emberhez és poéta a poétához, tisztelt barátom, Goga Octávián. Vörös a Nap e téli nappalokon s fekete-gyászosak a legemberebb, legégőbb, legbecsületesebb magyar szívek. Most eldobom én is a kobzomat, miként te tetted a te népedért, de most nem sírok, hanem hangosan kiabálok jövődöléseket s mikor megúnom, átkokat fú a szám. Ott leszel-e te is a görög hűségű, fényes, nagy áldomásnál, vagy elutazol előle abba a kis erdélyi faluba, ahol földettúró nagyapád vörösebb Napot is látott, mint a mostani? Vagy szívednek-lelkednek teljes nyugalomával indultál el vezértársaiddal, hogy gyilkos szövetséget kössetek a te néped és az én népem ellen? Lant és parittyá illik költőnek és királynak, szeretem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz, dalolsz és harcolsz, de szabad-e nekem azt gondolnom, hogy költő állhat orvgyilkosok közé? Tették és tegyék ezt meg pápák, pátriárkák, császárok és kiskirályok, Macchiavellik és zsoldos kis-gonoszak. Poéta gyilkolhat, ha szeret, de gyilkosokkal nem cimborál s ha ki poéta s csillogó, beteg buborékvárában nem él, még fájának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társaságba szegődött öljője.

Lehetetlen, hogy te, Goga Octávián, arra gondoltál volna: íme a magyarság veszendő, leromlott, ütleget és nem érez már: most ássunk alá vermet. Lehetetlen, hogy a te népből váltott s előreküldött szíved barbár, vad, fegyveres beduinok erkölcsé után igazodjék. Lehetetlen, hogy te sakál-ravaszsággal, politikus ravaszok agyafurtságával és vérért-bérért csattogó fogával még néped szerelméért is népet árulj.

Körülnéztél-e, meg-megrémültél-e olykor a Klotild-kávéház széparéjában, hol világerők s nem szabályozható, eljövődő nemzetkataklizmák elé

kipüffesztett mellet s csak a holnapi holnap nyereségéig érő gondolkozással szavaltak spekuláló, némely kicsi emberek?

Nincs egy lehelletnyi mentő magyarázata annak, hogy ti most ugyanazt csináljátok, amivel nagyapátok már olyan kétségbeejtően póruljártak. Ti, véres-keserű lázadók alig föltápáskodott utódjai, összeállotok, persze megint Bécs biztatásával, hogy a küszködő magyar radikalizmusnak, nemzetvédelemnek, demokráciának és szabadságharcnak gáncsot vessetek.

Kihagytátok a népet, a népeinket s úri hidas-magas egyességekkel elkövetkezik, hogy „marad a városban csak pusztaság és a kapu pusztaság miatt leromol”. Ti siettetek s vagy gondoltatok, vagy társaid akaratával nem akartatok gondolni arra, hogy itt immár több mint egy évtized óta népetekért s egész Magyarország népéért forradalmi tusát kezdett egy tábor. Ez a kis tábor megnőtt és a magyar történelmi nevek legszebbjeit zavarta, sőt bővölte bele a népszabadítás legnagyobb akarába.

És nem tudok és ha lehet, nem is akarok, avval az undorral, kétségbeesett szitkozódással szólni azokról, akikkel ti alkusztok, vagy talán nem is alkudtatok. Gyülevész, utálatos had, vezető fáklyája egy agy, melynek az örületben rendszere van, egy borzalmas rendszer, amely körül az örület kóvályog. Egyezkedtek valakivel*, aki most éli a német rablólovagvárak s a Németújváriak, Csák Máték életét, a régi, erdélyi urakét, kik úgy vadásztak a rónán és mindenfelé jobbágyra, mint ma a rókára. Egyezkedtek valakivel, akinek idegrendszerbéli minősége és kora ezerévelőtti s összebonyolódván az elkerülhetetlen időkkel, valósággal komikus degenerálódást mutat. És a hada: – van néhány szomorú és szomorkodó kivétel – milyen éhes, milyen siserahad, milyen elszánt, csak a régi kalózhajókon volt ilyen, vagy ehhez hasonló. A piszok, a sár még a vörös, hideg téli Nap alatt és naponként bekeni, rájuk olvad, bemázolja őket, de ezeknek csak a falás minden moccantó révedésük.

Nem izgat (téged izgat-e?), hogy Bécsből Kelet felé legalább húsz évre ostromállapotot terveznek s ezért kell Szent István országában kevesebb szabadság, mint Koreában van. De azt tudom, hogy fájunk, hogy vérünk s ez alatt nemcsak a te magyarországi román testvéreid, de a romániaiak is a beleszakadásig nyögnek és libegnek. Megéri-e egy távoli kiméra, hogy ki-

*Tisza István román paktumára céloz.

szolgáltatásokat népeteket és a demokráciát a legalacsonyabb és legbrutálisabb úri uralomnak?

Beszélik, hogy a kitűnő Maniut, kit, sajnos, nem ismerek személyesen, a minap így köszöntötted:

– No, pajtás, hát eladjuk a paraszt gúnyját?

A paraszt, a magyar is, a román is, nem várta be a te társaidnak szép politikáját: elhal, mielőtt megszületne, vagy halálra pislantó, édes, éhes szemmel fölno és kívándorol. Mindehhez, ami csak rabság, emberhez nem méltó, éhséges, gyötrelmes és halálos, intézményesen segíti hozzá az a kormányzat, mellyel ti most (akármi okból) békültök. Jöjjenek, jöhet már ide akármi, ha csoda nem esik, ha ez az ellenforradalom nem csupán az igazi forradalomnak ördögi, de buta fűtője, jöhetnek segítségükre a magyar kalandor feudalizmusnak a feudalizmus étkétől a történelemben elesett, fölcseperedett, új román urak. Jöjjenek, segítsenek a mai, Bécsnek, de önmagukért szolgáló pribékeknek népet ölni, hiszen így lesz szabadság, jómód és kultúra, főképpen rengeteg katonaság egy kissé rettegő dinasztia számára.

Nem tudom, nem akarom elhinni, tisztelt barátom, Goga Octávián, hogy meg ne értsd az én riongó beszédemet, te, ki tudod, hogy szeretek minden népet s utálni csak az aljasságot tudom. Ezt Ézsaiás próféta mondja: „Mindenestül megromol a föld, mindenestül megpusztul a föld, mindenestül meghanyatlik a föld”. Te biztosan úgy hajtod le pátrióta fejed, most, olyan búsan, mint én, Goga Octávián s szeretnéd, ha a dolgokat nem kellen megoldani, mert ez nem poétának dolga.

Hidd el, hogy szeretlek, szeretem érzelmes, gyönyörű népedet, szeretem úgy, mint a magamét s még valamit hadd írjak ide. Jancut, ezt a ragyogó, poétás, forró, nemes tribunt, élete vége felé tébolyította meg élete zátonya, szörnyű csalódása. Vigyázzatok: hátha most olyan valakivel kötök kötést, ki soha még nem rajongott s akinek a psychopathia törvénye szerint sem lehet már soha módja se csalódnai, se vezekelni s pláne megőrülni?

LEVÉL HELYETT GOGÁNAK

(ÜZENET ROMÁN BARÁTOMNAK)

Goga Octávián nevezetű barátommal aligha szoríthatok már és még az életben kezdet, holott ez nekem fáj. De, istenem, annyi fájás között, amennyi az ilyenfajájú, furcsa embert mostanában éri, ez alig számít. Ma minden, ami jön, fájás, szomorúság és seb, ezt bizonyosan Goga, a derék román költő is érzi. Ha nem hívnak s visznek a Halál elé, ez az ármádiának a haszna vagy kára, de rajtam mit se segít. Azt látom, ahogy látom, érzem, hogy ezt a játékot se játékosként, de kibicként sem bírom.

Megértem én Goga Octáviánt, akit egy kicsit mindig a telített, kótyagos, román Kisfaludy Károlynak vélek. Megértem esetleg azt is, hogy nációja egy rettenetes nagy kérdést kapott s erre a megfajtást az óromantikus Goga Octáviának adják. Mindent megérték s franciául magyaron beszélve: meg is tudok bocsátani, ha valaki érdemes reá. De Goga barátom semmiképpen sem érdemes s ezért nem lehetséges, hogy a kezét, tulajdon kezét, valaha is megint megszorítsam.

Lehet, hogy kezdő népeknek sok joguk van, de én is és Goga is kikérnök, ha valaki a románt kezdő népnek mondaná.

Idegeim nekem is vannak. Victor Hugo rajtam is rontott, ráadásul Jókai, de garibáldiskodni ma már magyar kultúrember nem tud.

Én változó hangulattal, újra és újra változó hangulattal nézem ezt a nagy földi komédiát.

Főképpen pedig fáj nekem annyi fájás mellett, hogy Goga Octávián román Derouléde akar lenni. És legfőképpen az fáj, hogy e nekem szimpatikus fajrán elhatalmasodtak a lehetetlenül piemontikus célú emberek.

Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan e levehetetlen magyarságtól, azt

üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki súlyos, shakespearei helyzetben legjobbjai valakijének megengedi, hogy embert lásson az emberben s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfölségesebb internacionalizmusban, nem lehetetlen főző nemzet. Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem Domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele.

S HA ERDÉLYT ELVESZIK?

Igazodhat-e, javulhat-e a mai társadalom élete, ha Brennus-kardok kormányozzák a világserpenyőt, s ha égszakadás, földindulás kedvétől függ minden civilizációnk? Bizonyos, hogy van vadság, fegyver és háború, s bizonyos, hogy kínos, szomorú, de kényszerű beletöröttséggel készen kell állnunk minden elé. Minden elé, ami akár bennünk rekedt babonák, akár humánus, szép indulataink, akár racionális megállapításaink miatt nagyon fájdalmas. Emerrébb, keleti külvárosain a nyugati kultúrának, veszélyes a járás s minden pillanatban tört szegezhetnek túlbizakodó hitünknek és életünknek.

Gyermekségem legfurcsább fényű emléke, édesapánk sokszor ismétlődött ígérete évvégi tiszta jeles bizonyítványaink nagy hangulataikor: „No, most már igazán elmegyünk Erdélybe, a rokonokhoz”.

Mi csak olyan erdélyszéliek voltunk, a Partium egy része, Sylvania, a Szilágyság, büszkébbek, kényesebbek, mint Transsylvania, mégis Erdélybe vágytunk. Dehogy is a rokonokért, mert kölcsönösen és rokonosan alig-alig tudtunk valamit egymásról mi és az erdélyiek. Gőzösvonatra se gondoltunk egy új, panamás, rossz, görbe, vicinálisvasút nehéz dolgai folytán és mert az apánk Erdélyhez méltatlannak vallotta a síneket. Ő ifjúságos korából Erdély postakocsis s fuvaros világára emlékezett ragyogó emlékekkel s az Erdélyimádást naiv szándéktalansággal oltotta erősre, később tudatosra fiaiba.

Kocsival kellett volna az erdélyi nagy útnak vágnunk, régimódisan itt-ott, ismerősöknél és atyafiaknál megszállván, hogy két-három hét multán kerüljünk vissza. Elmaradt a szép út, mi, a fiúk fölneőttünk a száz kilométereket száguldó vasparipához, kiidegenedtünk a legendás rokonság emlékezetéből is, de Erdély máig megmaradt a mi Kaliforniánkképpen.

Tudják, akik egy kicsit ismernek, hogy magamról a buta sovinizmust régen letöröltem s a nacionalizmusom: kétségbeesett alkudozás sorsom és

a között, ami már a legtöbb internacionalizmusnak is fölötte jár. Román barátaimnak, testvéreimnek, szeretettjeimnek már szinte unalmasan s kedvetlen kedvességgel, de majdnem egész hittel mondogatom el régi, komoly tréfámat:

– Hiszen én nektek adom Erdélyt, ha kell Aradig és Máramarosszigetig is, a magam külön hazácskáját szintén, de nem hal-e majd ebbe Románia, akit én szeretek, s akinek én önzetlenül s már régen álmodom a legfényesebb jövődöt?

És mégis, Erdélyre gondolván, el kell lágyulnom, ha nem is mint egy sipuluszi református papnak, de egy emlékekkel s szabadító vágyakkal egyképpen eltelt, kultúrás eklektikusnak.

Alig nyolc évvel ezelőtt, amikor éppen a Huszadik Század s a Társadalomtudományi Társaság embereitől várhattam mindent, ami megértésben kapható s nekem okvetlenül, halálosan kellett, gyóntam már le valamit ebből. Árván, üldözötten, évszázadok keserű-sötét mélyébe hasztalan tekintve, babonára szorulva jajgattam, sőt hitetlenül: csak Erdély! Azóta egyre jobban tudom és hiszem ennek a babonának a mértékét: valóban az európai nemzetársadalmak legparancsolóbban fejlődés korszakában Erdély volt: Magyarország. Erdély néhányszor ország volt, társadalom, muszájból is a Nyugattal szövetkező, protestáns és a kor engedelme szerint haladó is s Magyarország pedig – nem volt. Uri bűnei talán Erdélynek is szörnyűek voltak, Werbőczy-szelleműek, mint a Habsburgok magyarországi, kegyelt és törökmentes nagyurainál, de igaz, saját kultúrára az az Erdély iparkodott, melynek románjai például bibliafordítást magyar fejedelmek által kaptak. S talán az új s ma már könnyen érthető Amerikán kívül, ha a régi, keresztény Kelet Rómaellenes s csoportos lázadásait leszámítjuk, sehol a szektáknak, tehát a lelkek forradalmának bujább talaja Erdélynél nem volt. És Erdélynek, a kicsi Erdélynek a magyarországi török hódoltság idején több lakosa volt, mint az úgynevezett s nem volt Nagy-Magyarországnak.

Elpirulok a magam, látszó, romantikájától, de leírom, hogy Erdélynek külön lelke van s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térképváltoztatások két emlőről szakítanának le két ikergyermeket, a magyart és a románt. A száz megél vagy elpusztul magától is, eddig se csinált mást s az ő ügyük hasonlós volt az oroszországi német kolóniákéhoz. De mi, magyarok s az erdély-

lyi románok gyökereinkkel lennének kiszakítva, mihelyst ez az örült militáris világ, melyet ma még a szociáldemokrácia legáncsolni képtelen, diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyítani bennünket.

Rongyolt és csaknem reménytelen fajtának tartom a magyart, pláne hogy demokratizáló forradalmába beleordított, tiport a nyelvkultúrájúrontás, a háború. Mai, barbár csodák idején el tudom képzelni azt is, hogy Erdély hamaros megvalósulása lehet tüzes, vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl a vad hazapolitika s hazátlanná tenne két szerencsétlen s minden más, nemes fölszabadulásra joggal váró nációt.

Beszéljünk-e a Romániába olvasztandó magyarságról, melynek, ha lehet, rosszabb, embertelenebb s főképpen otthontalanabb sorsa volna a mai erdélyi románokénál? Minden további kérdést és választ átengedek azoknak, akik nem olyan nagy sovíniszták és politicienek, mint én, kinek csak Erdély-babonája túlnagy talán, de kinek Erdély egyetemes nyomorúsága fáj.

Hogy múltjanak el, óh, már a srápnéles igazságok s hogy engedjenek bennünket a magunk srápnéleivel, emberszerető és fölszabadító munkánkkal, tovább munkálkodni nemzettelen népboldogságokért.

LENN, ERDÉLY FÖLDJÉN.

Erdélyben régi rajongója, én, kapcsolt részeiből támadott hű fia, sohasem jártam Kolozsváron még túl. S mult lázzal, betegen meg kellett indulnom, rejtelmes parancsból levezekelni e bűnömet. Szép és drága föld, Magyarországnak éber rejtegetője, hatalmas birodalmaknak egykor keresett frigyese, be szégyenlem, hogy csak most ismerkedünk. Óh, jaj, hiszen a népek is most ismerkednek egy végeláthatatlan, piros és szörnyű majális-ünnepen. „Támada pedig a Sátán az Izrael ellen és felindítaná Dávidot, hogy megszámlálja az Izraelt.” Az Úr Angyala a Biblia szerint ellenségek fegyverével és döghalállal állott bosszút. Furcsa, hogy ez a bibliás Erdély mint rohamútja bennem a Biblia nagy ígéit és sejtetéseit. S le kell gyűrnöm minden porokkal lázamat és magamat, hogy lássam: gyönyörűek és örökök a hegyek, völgyek, folyók, erdők, voltak s leendőek és a nők és minden, ami történik. A

Halál is, ki a leguralkodóbb, mióta él s ki mellé most már ne is merjünk sorolni mást. Halleluja, Halál, kinek szépségét csak a fél-Halálók, betegségek és bénaságok kísérő serege rontja. Erdélyt kedvelted, sokat üdültél benne s mert újra és újra vágytál visszatérni, hagytál magad után mindig életcsírat. Magyarság és emberség zamatja, hite, lelke, Erdély, nem uraid szerint büntet téged az Úr. Mert a hatalmasabb, a Halál, szeret téged s mindig hagy benned annyit, hogy fölségesen kinőhesd magad a Halál minden új látogatására. Erdély, te Magyarország vagy s ha Magyarországra van még szüksége a Földnek, te megmaradsz nekünk.

A MAGYARSÁG HÁZA

Egy fontos erdélyi város, egy különösen nagyszerű ember jóvoltából, kultúrpalotát csinált, különöset és nagyszerűt.

– Ez lesz, ha a Sors úgy akarja, a magyar menedék, dús és takaró. Itt fogjuk őrizni magunkat mi, magyarok, kik egymás ellen annyit vétettünk. Ide fogunk verssel, zenével, beszéddel összevonulni, ha baj lesz. S minden, képeséges szeretetemmel néztem fel reá, ez úrra, mert hogy nagyon és dacos magyar vagyok s ő az én rokonom.

AZ OLÁH MUMUS

Az oláh mumus elszenvedhető, lebírható s Romániának nem kívánhatnék rosszabbat Erdélynél. Csak Kolozsvárra, Brassóra, Marosvásárhelyre s még néhány városra intek. Belepüsztul az oláh, ha ilyen kultúrák helyeken el tudna helyezkedni. Szerencsére nem tud, mert Erdélyt akarjuk, tartjuk s meg is fogjuk őrizni. Az oláh mumus nem mumus s eszembe jut egy román fiskális, aki azt mondta: Isten ments, hogy Budapest helyett Bukarestbe kelljen mennem főtárgyalásra.

JEGYZETEK

A könyv anyagát Ady publicisztikai termésének egészéből válogattam. Ami a válogatás és a közlés módszerét illeti: nem vállaltam a külső időrend fonalát. Ennek csupán az egész termés kiadásánál volna értelme. E könyvben inkább Ady világképéről van szó s Magyarországról adott jóslásairól, megismeréseiről és vádjairól. Ezért válogatott írásainak csoportosítását a lényeg szerint hajtottam végre, kérdéskörök, Ady legizgatóbb kérdései szerint e kérdések Ady-értelmének teljes megvilágítására törekedtem. Nem kötöttek a kortárs leküzdhetetlen elfogultságai, de Ady iránt érzett végtelen áhítatom kötelezett minden lépésemnél. Feladatom az „ifjú szíveknek” adott végrendelet volt: igazságainak vállalása s széles közösségek felé való továbbítása.

A cikkekbe az egykorú lapok hasábjain néhol nyilvánvaló, egy-két helyen pedig (pl. „A bepanaszolt élet”-ben) egyelőre önkényeskedés nélkül kijavíthatatlan sajtóhibák csúsztak be. Az utóbbiak kijavítása csak az összes Ady-kézirat előkerülése s egy általános filológiai rendezés során lehetséges.

Nem hagyhattam ki publicisztikai írásai közül „Petőfi nem alkuszik” c. tanulmányát, mely éppen annyira „politika”, mint „irodalom” s mindenek felett: történelmi állásfoglalás. Külön kötetre tartanak igényt Ady irodalmi tanulmányai, jegyzetei és kritikái, másrészt pedig prózai önvallomásai.

Hálás köszönetet mondok ezen a helyen Földessy Gyulának, Ady „poéta adminisztrátorának”, aki bibliográfiáját, a legtökéletesebb Ady-bibliográfiát, kéziratban rendelkezésemre bocsátotta s igen értékes tanácsaival munkámban segítségemre sietett. A könyv tervét annak idején Hatvany Lajos vetette fel.

A jegyzetekben megtalálja az olvasó az egykorú megjelenések helyét s idejét.

RÖVIDÍTÉSEK

N. N. = Nagyváradi Napló.

B. N. = Budapesti Napló.

P. N. = Pesti Napló.

H. Sz. = Huszadik Század.

ISTVÁN KIRÁLY ORSZÁGA.

- Amit a régi porták mesélnek. B. N. 1904. 2. sz.
 Jelkyek és Csomaiak. Nyugat. 1912. 2. kötet.
 A demokrácia magyar úttörői. N. N. 1902. 125. sz. (Névtelenül. Fehér Dezső tudósítása szerint hiteles Ady-írás.)
 Rex Mathias. N. N. 1902. 233. sz.
 Betlehem néma. N. N. 1901. dec. 25.
 István király országa. N. N. 1902. 188. sz.
 Kártévő Sándor beszéde. N. N. 1902. 110. sz.
 Wesselényi. N. N. 1902. 210. sz.
 A bihari Isten. B. N. 1908. 1. sz.
 A Jókai embere. Nyugat. 1911. 1. kötet.
 Pusztaszeren. B. N. 1907. 211. sz.

A HAZASZERETET REFORMJA.

- Március idusa. N. N. 1902. 60. sz.
 Zarathustra a jogakadémián. N. N. 1903. 98. sz.
 A nacionalizmus alkonya. B. N. 1905. 98. sz.
 Zarándokutak. B. N. 1905. 136. sz.
 Prófécia a gyöngeségről. B. N. 1906. 47. sz.
 Julián magyarjai. B. N. 1906. 81. sz.
 A hazaszeretet reformja. B. N. 1906. 184. sz.
 Jóslások Magyarországról. B. N. 1906. 197. sz.
 Kálvin hívői térdepelnek. Világ. 1911. 209. sz.
 Harc a nagyváradi káptalannal:
 Egy kis séta. Nagyváradi Friss Újság. 1901. ápr. 22.
 A nagyváradi káptalan tisztessége. N. N. 1903. márc. 7.
 A börtön filozófiája. N. N. 1903. 129. sz.
 Mágánok és püspökök uradalma. B. N. 1908. 74. sz.
 A robbanó ország. Világ. 1910. 232. sz.
 Ficáinkel a parlament. Világ. 1911. 16. sz.

A serleges Magyarország. Világ. 1912. 20. sz.
Hadd jöjjön a sajtórabság. Szabad Gondolat. 1913.

HA AZ ÉR ZAVAROS.

Egy nagy vagyon átka. N. N. 1903. 1. sz.
Jön a „Terület”. B. N. 1905. 46. sz.
Ha az Ér zavaros. P. N. 1904. 139. sz.
Forradalom. N. N. 1902. 269. sz.
A történelmi pellagra. B. N. 1907. 188. sz.
A milotai isten-válság. Világ. 1913. 205. sz.
Éljen a vármegye! B. N. 1907. 299. sz.

A VÁROSOS MAGYARORSZÁG.

A Károlyiak birodalmában. P. N. 1911. 263. sz.
A kultúra ígéretei. N. N. 1902. júl. 25.
A magyar városok. N. N. 1902. 173. sz.
Országos város Pusztaszeren. B. N. 1907. 200. sz.
A varróleányok. N. N. 1903. 74. sz.
Városos Magyarország. Világ. 1911. 32. sz.
Kiké legyen Budapest? B. N. 1907. 229. sz.
Európa Kairója. B. N. 1905. 115. sz.
Magyarország: az új Hellász. B. N. 1907. 220. sz.
Disputa. Nyugat. 1912. 1. kötet.

FIATAL PÁRIZSI NAPOK

Levél Párizsból. Szilágy. 1904. márc. 3. sz.
Új Napimádás. Jövendő. 1904. aug. 14. sz.
A szabad gondolat pápája. B. N. 1907. 76. sz.

Istenek alkonya. B. N. 1904. szept. 21.
Képek a francia iskolából. B. N. 1907. 70. sz.
A szerelmes gyermekek. B. N. 1904. aug. 23. sz.
A gyermek, a gyermek. B. N. 1907. 291. sz.
Mágnások. B. N. 1906. 239. sz.
Párizs, az új Éva és a szerelem. B. N. 1907. 29. sz.
Párizs szörnyű napjaiból. P. N. 1910. 29. sz.
Legyen világosság. B. N. 1907. 63. sz.
Millerandnál. B. N. 1907. 83. sz.
A magyar Kanada. B. N. 1905. 192. sz.
La Barre – Dózsa György. B. N. 1906. 313. sz.

LÁZBAN ÉG A VILÁG

Lázban ég a világ. N. N. 1903. aug. 26.
Nostra res agitur. N. N. 1903. 25. sz.
A megriadt nyáj. N. N. 1903. 84. sz.
A végzet embere. N. N. 1902. 140. sz.
Weingart. N. N. 1902. 140. sz.
Mit mond egy kicsi japán? B. N. 1904. 214. sz.
Magyarul is tudnak. B. N. 1905. márc. 2.
A mukdeni lángok. B. N. 1905. 69. sz.
A mikádó diákjai. B. N. 1905. 102. sz.
Ultimátum. B. N. 1905. 186. sz.
Egy passzív rezisztencia. B. N. 1907. 164. sz.
Spanyolok. B. N. 1905. 158. sz.
A nemesi előnév. B. N. 1905. 109. sz.

UTAK ÉS CSALÓDÁSOK.

Párizsi szomorúságok. Szilágy. 1904. 18. sz.
Úti sóhajtások. B. N. 1905. 285. sz.

Úti levelek. B. N. 1906. 261. sz.
Utak és csalódások. Világ. 1911. 173. és 185. sz.
Apró véres ballada. Világ 1911. 203. sz.

A BEPANASZOLT ÉLET

Itthon vagyok. Szilágy. 1903. 48. sz.
A sajtó és a parlament. N. N. 1902. 231. sz.
Jászi Oszkár könyve. Nyugat. 1912. 1. köt.
A bepanaszolt élet. Nyugat. 1915. 2. kötet.
A Galilei-kör ünnepén. Szabad Gondolat. 1913.
Kétmeggyőződésű emberek. Nyugat. 1911. 2. kötet.

TÁVOL A CSATATÉRTŐL,

L. A Világ 1915. évfolyamában elszórva.

ADY NEM ALKUSZIK.

Levél apámhoz. N. N. 1903. 38. sz.
Petőfi nem alkuszik. Renaissance. 1910.
Korrobori. Nyugat. 1924. 1. kötet. (Írta 1917-ben.)

S HA ERDÉLYT ELVESZIK.

Ismeretlen Korvin-kódex margójára. Figyelő. 1905.

A nagy harmonia. B. N. 1905. 317. sz.
A cseszorai háború. N. N. 1903. 198. sz.
Se treasca. B. N. 1905. 142. sz.
Azoknak a nép baja fáj. B. N. 1907. 172. sz.
Goga Octavián rabsága. Világ. 1912. 92. sz.
Goga Octavián vádjai. Nyugat. 1913. 1. kötet.
Magyar és román. Világ. 1914. 22. sz.
Levél helyett Gogának. Világ. 1915. 24. sz.
S ha Erdélyt elveszik. H. Sz. 1912. 26. kötet.
Lenn, Erdély földjén. Világ. 1915.
A magyarság háza. Az oláh mumus. Nyugat. 1915. 2. kötet.

A REAKCIÓ ROHAMCSAPATAI ÚJRA ADY ELLEN

Az ócskavas honi szerepéről „történelmet” lehetne írni! Különös légkör, különös ég, különös emberek... A nemes fémeket egykettőre kikezdi a rozsdá, de új fényben zörög az ócskavas. Ki nem emlékszik az 1920-as mezőre s „hőseire”? A „hősök” jórészt elmúltak vagy kitörték, s pályát futottak be, hajdani fegyvereik pedig ott maradtak az alpári réten, már-már a múzeumok terveztek kegyeleti expedíciót, mikor ismét megjelentek az új szemfülések. Az 1920-as fegyverzet újra kong, zörög és „ragyog”. Merészebb, mint valaha, kiterjesztett ellenforradalmat hirdet, a „parasztfogás” elképesztő szölamait dörghi, „védi” a fajt, kisajátítja a nemzeti gondolatot, s rátapos arra a költőre, aki e fajnak és nemzetnek egyik legelső reprezentánsa.

Minden magyar író, ha átér a holnapba, eljut összegyűjtött műveinek, „összes és hátrahagyott munkáinak” kiadásához. Ady még nem jutott el ide, mert összes verseinek kiadása után csak publicisztikájának válogatott termését szedtük könyvbe *Jóslások Magyarországról* címen. A feladatra mindenképpen irodalomtörténeti szükség volt, az ellene fuldokló dühök oka pedig az, hogy megakadályoztunk egy történelmi és irodalomtörténeti hamisítást. A maga valójában, eredeti színeiben támasztottuk fel Ady Endrét. Nálunk mindent s mindenkit kisajátít magának az érdekszövetség, a klikk vagy a „család”. Az egészet, a nagyot törmelék-szellemként próbálják értékesíteni a kufár szándékok. S íme, láthatjuk, hogy akik valamikor a forradalmas Ady zászlóját kötötték kis csónakjukra, ellenforradalmi Adyval próbálják rozoga szellemi létüket megtámasztani. Elindult a talmi legenda, hogy Ady bévülről más volt, mint írásai, megpecsételt megnyilatkozásai mutatják. Mintha nem versei, cikkei s vallomásai jöttek volna bévülről, hanem kufárainak szándékai, legendái és pletykái.

Elismerem, hogy kellemetlen ma látni s hallani: merre is tartott egy negyedszázaddal ezelőtt magyarság legjobbjá? A magyarság értelmét egyesek annyira eltörzítették s gúzsba kötötték azóta, hogy a múlt minden visszaidé-

zett szava sebet hágy reszkető lelkiismeretükön. De nem ilyen dühvel néztek Rákócziék visszakísértő szellemére a 18. század „kiegyező” és óriási birtokokat szerző főurai? Kossuthra 1867 „hősei”? Dózsára Werbőczyék? S a történelem meg a magyarság ítélete kiket igazolt azóta?

A harcot előre tudtuk, s állunk elébe szívesen, bármikor. Mégis furcsa azonban a hang, mellyel Ady közelébe merészkednek. Mintha az Ady-versek körül föllángolt egykori harcok elevenednének föl, s érvek híján lelkiismeretlen gáncsolással szeretnék kikerülni vereségüket. Ady, a költő ellen nem hallottunk akkor költői érveket, s Ady, az akkori politikus ellen hiába várunk mai komoly politikai érveket. Azt fájlalják, hogy nem volt fasiszta és hitlerista, s ez igaz is, de akkor, midőn e cikkeket születtek, mai támadói sem voltak azok. Sőt! S a halott Adytól igazán nem kívánható, hogy olyan dús „világnézeti” kanyargókat csináljon végig, amilyeneket mai támadói és fanyalgó kortársai, tudákos „barátai” azóta végigcsináltak.

A *Jóslások Magyarországról* Ady legérettebb és legszebb cikkeit tartalmazza, mindenféle politikai szándék vagy tekintet nélkül. Publicisztikai termését a maga egészében kívülem csak Földessy Gyula ismeri. A támadók kritikai megbízhatósága tehát gyenge lábon áll. Azt hangoskodják, hogy a „kezdő riporter” és a „suhanc-Ady” cikkei gyűjtöttük össze, holott a „kezdő Ady” cikkeiből egyetlenegy sem került a könyvbe. Ott kezdődnek, időrendet tekintve, a könyv írásai, mikor Ady már Magyarország egyik legkülönb publicistájának nevezték, s csakhamar meg is kapta a legjobb magyar újságíró számára kitűzött díjat. Nyugodt lelkiismerettel állítom, hogy prózai írásainak hangja, mélysége, értéke költészetével vetekszik.

S olyan felháborítóan merészek ezek az írások? Csakugyan azok, de nem merészebbek verseinél. Jól tudják ezt támadói is, és az fáj nekik, hogy az Ady-kultusz ismét lángra gyúlt. Eszközeikben, persze, nem válogatnak, sorokat pécéznek ki sanda szándékkal, s itt-ott az Ady-szöveget is meghamisítják. Elborzadhatunk, hogy hová akarják sülyeszteni a magyar életet. Valamikor a legélesebb szellemi harcok sem fajultak odáig, hogy ügyészért kiáltozzanak. Igaz, hogy valamikor a harcos szellem sem szenvedett akkora vérszegénységben, hogy hatalmi támasztékokra szorult volna. A szubvenciót ma nagyon tágan értelmezik e Bach-korszakra emlékeztető „szellemek”, és közben álszenteskedve kiáltozzák, hogy ki a felelős Adyért.

Hát vállalom a felelősséget. Vállalom a felelősséget azért, hogy a hitlerizmus lángelméinek „szellemi” termékei helyett Ady Endre politikai írásait gyűjtöttem össze. Vállalom a felelősséget azért, hogy Ady Endrét nem hamisítottam meg. És azért is, hogy e könyv hatása folytán belátható ideig nem tűzheti ki Adyt egyetlen kalózhajó sem lobogójának. Mert Ady nem lehet pártok zsákmánya, hanem az egész magyarság szellemi kincse.

(Magyarország, 1936. június 5.)

A Jóslások Magyarországról kötet sajtóvisszhangja

Levelek Hatvany Lajoshoz (Ignotus levele Hatvany Lajoshoz. Szépirodalmi, 1967., 483–484)

Szabó Lőrinc: Az Est, 1936. május 29.

Kodolányi János: Magyarország, 1936. május 29.

Féja Géza: Pesti Napló, 1936. május 29.

Milóty István: Új Magyarország, 1936. május 31.

Schöpflin Aladár: Gondolat, 1936. június (313–315)

(Vass László) D. D.: Magyar Nap, 1936. június 21.

Magyar Újság, 1936. június 21.

Fejtő Ferenc: Szocializmus, 1936. július (347–349)

Keviczky Pál: Korunk Szava, 1936. július 1–15. (248)

(Gaál Gábor) G. G.: Korunk, 1936. július-augusztus (680–681)

Nagy Miklós: Magyar Kultúra, 1936. II. félév (39–41)

Bárdosi Németh János: Írott Kő, Szombathely, 1936., 4. sz. (273–274)

Élet és Irodalom, Szombathely, 1937. (21–22)

Utak és utitársak, Szombathely, 1975. (357–361)

Marék Antal: Magyar Írás, 1936. november (137–139)

Vita:

Féja Géza: A reakció rohamcsapatai újra Ady ellen. Magyarország, 1936. június 5.

Új Magyarország, 1936. június 5.

Kállay Miklós: Nemzeti Újság, 1936. június 7.

Társadalmunk, 1936. június 9.

Tamási Áron: Szabadság, 1936. június 14.

(Vass László) D. D.: Magyar Nap, 1936. július 16.

TARTALOM

Az eltévedt magyarság (<i>Bíró Zoltán</i>)	6
Ady Endre végrendelete (<i>Féja Géza</i>)	11
ISTVÁN KIRÁLY ORSZÁGA.	25
Amit a régi porták mesélnek.	27
Jelkyek és Csomaiak.	29
A demokrácia magyar úttörői.	31
Rex Mathias.	34
Betlehem néma.	36
István király országa.	38
Kártévő Sándor beszéde.	40
Wesselényi.	42
„A bihari Isten”.	44
A Jókai embere.	46
Pusztaszeren.	48
A HAZASZERETET REFORMJA.	50
Március idusa.	51
Zarathustra a jogakadémián.	54
A nacionalizmus alkonya.	56
Zarándokutak.	58
Prófécia a gyöngeségről.	60
Julián magyarjai.	62
A hazaszeretet reformja.	65
Jóslások Magyarországról.	66
Kálvin hívői térdepelnek.	68
Harc a nagyváradai káptalannal.	70
A börtön filozófiája.	72
Mágások és püspökök uradalma.	75

A robbanó ország.....	77
Ficáncol a parlament.....	80
A serleges Magyarország.....	83
Hadd jöjjön a sajtórabság.....	85
HA AZ ÉR ZAVAROS	86
Egy nagy vagyon átka.....	87
Jön a terület.....	90
Ha az ér zavaros.....	92
Forradalom.....	96
A történelmi pellagra.....	98
A milotai Isten-válság.....	101
Éljen a vármegye.....	104
A VÁROSOS MAGYARORSZÁG	107
A Károlyiak birodalmában.....	108
A kultúra ígéretei.....	111
A magyar városok.....	113
Országos város Pusztaszeren.....	115
A varróleányok.....	117
Városos Magyarország.....	120
Kiké legyen Budapest.....	123
Európa Kairója.....	125
Magyarország: az új Hellász.....	127
Disputa.....	129
FIATAL, PÁRIZSI NAPOK.....	130
Levél Párizsból.....	131
Új Nap-imádás.....	134
A szabad gondolat pápája.....	138
Istenek alkonya.....	141

Képek a francia iskolából.....	144
A szerelmes gyermekek.....	147
A gyermek, a gyermek.....	151
Mágnások.....	152
Párizs, az új Éva és a szerelem.....	154
Párizs szörnyű napjaiból.....	156
Legyen világosság.....	158
Millerandnál.....	160
A magyar Kanada.....	162
La Barre – Dózsa György.....	164
LÁZBAN ÉG A VILÁG.....	166
Lázban ég a világ.....	167
Nostra res agitur.....	169
A megriadt nyáj.....	171
A végzet embere.....	173
Weingart.....	175
Mit mond egy kicsi Japán?.....	177
Magyarul is tudnak.....	180
A mukdeni lángok.....	182
A mikádó diákjai.....	184
Ultimátum.....	186
Egy passzív rezisztencia.....	188
Spanyolok.....	190
A nemesi előnév.....	192
UTAK ÉS CSALÓDÁSOK	194
Párizsi szomorúságok.....	195
Úti sóhajtások.....	198
Úti levelek.....	200
Utak és csalódások.....	202
Apró véres ballada.....	208

A BEPANASZOLT ÉLET.....	210
Itthon vagyok.....	211
A sajtó és a parlament.....	214
Jászi Oszkár könyve.....	216
A bepanaszolt Élet.....	219
A Galilei Kör ünnepén.....	221
Kétmeggyőződésű emberek.....	223
TÁVOL A CSATATÉRTŐL.....	225
Távol a csatatértől.....	226
ADY NEM ALKUSZIK.....	231
Levél apámhoz.....	232
Petőfi nem alkuszik.....	234
Korrobori.....	256
S HA ERDÉLYT ELVESZIK.....	259
Ismeretlen Korvin-kodex margójára.....	260
A nagy harmónia.....	267
A Cseszorai háború.....	269
Se treasca.....	271
– Azoknak a nép baja fáj. –.....	273
Goga Oktávián Rabsága.....	275
Goga Oktávián Vádjai.....	276
Magyar és román.....	279
Levél helyett Gogának.....	282
S ha Erdélyt elveszik?.....	284
Jegyzetek.....	288

A reakció rohamcsapatai újra Ady ellen.....	294
A Jóslások Magyarországról kötet sajtóvisszhangja.....	297

X 119833

„Szertartást kell végeznünk, zarándokutat Ady forrásaihoz. S ne szégyenkezzünk! Mossuk meg a mi szegény, bűnös, elfáradt szemeinket Ady Endre igaságainak fényes vizében.” – írta Féja Géza Ady prózakötetéhez 1943-ban. Ennek aktualitását húzza alá a most megjelenő kötet intelmeként is a kortárs irodalomtörténész, Bíró Zoltán: „A magyarság ezekben a megint zaklatott, ellentmondásokkal teli mostani időkben, magyar válságok és világválságok idején megint gondolatokat vár, válaszokat élete, nemzeti léte feszítő és megválaszolatlan kérdéseire, itt a csonka országban és az utódállamokban egyaránt. Ez a kiadvány Ady írásaival, Féja Géza eligazító soraival ezért fontos ma ismét annyi, emberségünket és magyarságunkat próbára tevő évtized után. Ezért érdemel különös elismerést a kiadó vállalkozása is az "Ember az embertelenségben, Magyar az üzött magyarságban" Adytól hirdetett követelménye jegyében.”

Ára: 3850 Ft

